

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

**ОРГАНІЗАЦІЯ ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ
У ДИТЯЧОМУ ЗАКЛАДІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА
ВІДПОЧИНКУ В ПЕРІОД ЛІТНІХ КАНІКУЛ ШКОЛЯРІВ**

Навчально-методичний посібник

Укладачі: Н. А. Коломієць, І. Г. Резніченко

2-ге видання, виправлене і доповнене

Умань
2023

УДК 37.83.091.2(075.8)

О-64

Рецензенти:

Кравченко О.О., доктор педагогічних наук, професор кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини;

Фізеші О.Й., доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки дошкільної та початкової освіти Мукачівського державного університету;

Титаренко С.А., кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка

*Рекомендовано до друку вченою радою факультету початкової освіти
Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини
(протокол № 10 від 30.03.2023 р.)*

Організація виховного процесу у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку в період літніх канікул школярів : навч. - метод. посіб. / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини; уклад.: Н. А. Коломієць, І. Г. Резніченко. – 2-ге вид., випр. і допов. – Умань : Візаві, 2023. – 314 с.

У запропонованому навчально-методичному посібнику розкриваються особливості, зміст, форми та методи роботи педагога-організатора у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку в період літніх канікул школярів.

Посібник був доповнений матеріалами, які необхідні для врахування особливостей роботи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку у воєнний період: представлені основні принципи організації виховного процесу під час воєнних дій, вимоги до працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в умовах війни, перераховані напрями навчання дітей поведінки в небезпечних ситуаціях. Також додані матеріали про особливості роботи інклюзивного дитячого літнього закладу оздоровлення та відпочинку. Оновлено зміст нормативних документів, відповідно до змін, внесеними згідно із Постановами КМ та Законами України.

Посібник рекомендований педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти педагогічних університетів та всім тим, хто працює у напрямку підвищення ефективності виховної роботи з молоддю.

УДК 37.83.091.2(075.8)

© Коломієць Н. А., Резніченко І. Г., уклад., 2023

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	6
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО ЗАКЛАДУ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ В ПЕРІОД ЛІТНІХ КАНІКУЛ ШКОЛЯРІ	8
<i>Тема 1. Загальна характеристика виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку</i>	8
1.1. Літні оздоровчі табори як складова освітньої системи України.....	8
1.2. Нормативно-правова база роботи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку.....	14
1.3. Професійно-педагогічні вимоги до працівників літнього оздоровчого табору.....	16
1.4. Особливості організації оздоровлення та відпочинку дітей в умовах воєнного стану.....	20
<i>Тема 2. Особливості організації праці педагога-організатора в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку в літній період</i>	26
2.1. Методика планування роботи в літньому оздоровчому таборі.....	26
2.2. Особистий план роботи педагога-організатора.	31
2.3. Педагогічні основи організації періодів зміни в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.....	32
2.4. Ритуали, символи та атрибути літнього оздоровчого закладу.....	35
<i>Тема 3. Особливості спілкування з дітьми різного віку в умовах діяльності літнього оздоровчого табору</i>	39
3.1. Віковий підхід в організації виховного процесу в літніх оздоровчих таборах.....	39
3.2. Визначення виховних завдань для кожної вікової групи учасників табірної відпочинку.	46
3.3. Особливості тимчасового дитячого колективу в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в літній період.....	48
<i>Тема 4. Способи та форми організації виховної роботи у ЛОТ</i>	54
4.1. Виховний захід та його особливості в умовах табірної літа. Методика	

проведення виховного заходу в ЛОТ.....	54
4.2. Форми організації виховної роботи в ЛОТ.....	60
Тема 5. Організація фізичного виховання в осередку дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.....	80
5.1. Значення фізичного виховання у літньому оздоровчому таборі.....	80
5.2. Методика проведення заходів в режимі дня (ранкова гігієнічна гімнастика, загартування, купання).....	84
РОЗДІЛ II. ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ІНКЛЮЗИВНОГО ДИТЯЧОГО ЛІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ.....	88
Інклюзивний дитячий літній заклад оздоровлення та відпочинку: теоретичний аспект.....	88
Підготовка до інклюзивної табірної зміни.....	90
Інфраструктура інклюзивного дитячого літнього закладу оздоровлення та відпочинку.....	93
Організація інклюзивної табірної зміни.....	115
Батьки особливих дітей: як підготувати їх до поїздки інклюзивний дитячий літній заклад оздоровлення та відпочинку.....	122
Професійні вимоги до педагогів-організаторів інклюзивного дитячого літнього закладу оздоровлення та відпочинку.....	131
Написання програми інклюзивної зміни.....	
РОЗДІЛ III. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПРОВЕДЕННЯ ВИХОВНОЇ РОБОТИ У ДИТЯЧОМУ ЗАКЛАДІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ В ПЕРІОД ПРОХОДЖЕННЯ СТУДЕНТАМИ ЛІТНЬОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ПРАКТИКИ.....	148
Мета і завдання літньої педагогічної практики.....	148
Зміст літньої педагогічної практики.....	150
Права та обов'язки студента-практиканта.....	150
Специфіка літньої педагогічної практики.....	151
Зміст виховної роботи ЛОТ та форми її організації в умовах літа.....	152
Професійні вимоги до особистості педагога-організатора загону та напрямків його роботи.....	154
Щоденник психолого-педагогічних спостережень педагога-організатора літнього	

закладу оздоровлення та відпочинку.....	158
Педагогічні вимоги до щоденника психолого-педагогічних спостережень.....	158
Ігрова діяльність педагога-організатора.....	160
Заходи організаційного періоду.....	162
Заходи основного періоду.....	169
Заходи заключного періоду.....	198
Моделювання загонового кутка.....	202
Підготовка стінгазети.....	205
Організація роботи гуртків у таборі.....	206
Основи підготовки та проведення «вечірніх вогників».....	207
ДОДАТКИ.....	220
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	308

ПЕРЕДМОВА

«Робота вихователя – це величезна відповідальність і честь допомагати дітям ставати кращими» – Михайло Грушевський

У нових умовах розвитку суспільства молода людина повинна виховуватися, перш за все, як представник свого народу, носій української національної культури. У зв'язку з цим на Україні розгорнулися творчі пошуки, мета яких – удосконалення національної системи виховання, піднесення навчання і виховання молоді на якісно новий рівень.

Виховання підростаючого покоління є безперервним педагогічним процесом, який розвивається і продовжується в літніх закладах оздоровлення та відпочинку. Їх діяльність спрямована на організацію дозвілля та відпочинку, зміцнення здоров'я, задоволення інтересів і духовних запитів дітей, підлітків і юнацтва.

Виховна робота в літніх закладах оздоровлення та відпочинку включає розумне поєднання відпочинку, праці, спорту з пізнавальною, естетичною, оздоровчою діяльністю. Зміст, форми та методи роботи визначаються їх статутом, педагогічним колективом і групуються на принципах ініціативи й самодіяльності дітей та учнівської молоді, демократії і гуманізму, розвитку національних і культурно-історичних традицій, пріоритетності загальнолюдських духовних досягнень і цінностей.

Виховання в літніх закладах оздоровлення та відпочинку має дві взаємопов'язані сторони. Одна – це педагогічний вплив вихователя, педагога-організатора (вожатого), колективу, друга – готовність вихованця сприйняти й усвідомити цей вплив. Для успішного виконання поставлених завдань педагоги-організатори мають глибоко усвідомити основні психолого-педагогічні закономірності й особливості виховного процесу.

Саме тому серед різноманітних форм підготовки студентів до виховної роботи в школі чільне місце займає педагогічна практика в літніх закладах оздоровлення та відпочинку. Це перші самостійні кроки в житті майбутнього вчителя. Вони вимагають мобілізації всіх отриманих у закладі вищої педагогічної освіти психолого-педагогічних знань, умінь та навичок, особистої високої відповідальності та особливої добросовісності.

Метою літньої педагогічної практики в закладах оздоровлення та відпочинку є розширення, поглиблення і закріплення професійно-педагогічних знань і досвіду

самостійної організації життя та діяльності тимчасового учнівського колективу, удосконалення умінь і навичок з методики виховної роботи з дітьми в умовах літніх канікул, сприяння формуванню у студентів стійкого інтересу, поваги до професії вчителя-вихователя, вироблення творчого, дослідницького підходу до педагогічної діяльності.

Основні завдання практики:

- ознайомитись із сучасним станом навчально-виховної роботи в закладах оздоровлення та відпочинку;
- оволодіти навичками ведення різних видів педагогічного спостереження;
- розвивати вміння здійснювати самоконтроль, самоаналіз своєї педагогічної діяльності;
- вироблення вміння планувати власну педагогічну діяльність;
- підготовка і проведення виховних заходів та різних рухливих ігор.

У запропонованому посібнику розкриваються найбільш використовувані, дійові й сучасні підходи до організації роботи педагога-організатора з урахуванням досягнень педагогічної науки і передового освітянського досвіду. На узагальнення у майбутніх педагогів необхідних знань з теорії і методики виховної роботи, умінь і навичок її організації та здійснення у літніх закладах оздоровлення та відпочинку і спрямовано даний посібник.

Маємо надію, що запропонований навчально-методичний посібник стане у нагоді здобувачам вищої освіти, працівникам закладів оздоровлення та відпочинку, керівникам практики у ЗВО, усім, хто цікавиться питанням підвищення ефективності виховної роботи з молоддю.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧОГО ЗАКЛАДУ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ В ПЕРІОД ЛІТНІХ КАНІКУЛ ШКОЛЯРІВ

Тема 1. Загальна характеристика виховної роботи в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку

План:

- 1.1. Літні оздоровчі табори (ЛОТ) як складова освітньої системи України.
- 1.2. Нормативно-правова база роботи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку.
- 1.3. Професійно-педагогічні вимоги до працівників літнього оздоровчого табору.
- 1.4. Особливості організації оздоровлення та відпочинку дітей в умовах воєнного стану.

Ключові поняття: дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, літній оздоровчий табір, пришкільний табір, заміський (стаціонарний) оздоровчий заклад, профільний дитячий табір, нормативно-правова база, табірна зміна, загін, педагогічний працівник літнього оздоровчого табору, керівник гуртка, педагог-організатор ЛОТ, компетенції, професійні обов'язки педагога-організатора ЛОТ, воєнний стан, військова агресія, стресові ситуації, безпечні умови, духовна та моральна підтримка молоді.

1.1. Літні оздоровчі табори як складова освітньої системи України

Організація літнього відпочинку – один з найважливіших аспектів виховної діяльності. Організована діяльність дітей в літній період дозволяє зробити педагогічний процес безперервним на протязі всього року, адже, на сьогоднішній день дитячий літній оздоровчий табір є установою, що не тільки здійснює оздоровлення і відпочинок дітей, а й виконує освітню і виховну функцію.

Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку (табір, містечко, комплекс, центр) є позашкільним оздоровчим закладом, метою діяльності якого є реалізація права кожної дитини на повноцінний відпочинок, оздоровлення, забезпечення змістовного дозвілля, задоволення інтересів і духовних запитів відповідно до індивідуальних потреб.

Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту» основними завданнями позашкільної освіти є:

- виховання громадянина України;
- вільний розвиток особистості та формування її соціально-громадського досвіду;
- виховання у вихованців, учнів і слухачів поваги до Конституції України, прав і свобод людини та громадянина, почуття власної гідності, відповідальності перед законом за свої дії;
- виховання у вихованців, учнів і слухачів патріотизму, любові до України, поваги до народних звичаїв, традицій, національних цінностей Українського народу, а також інших націй і народів;
- виховання у вихованців, учнів і слухачів шанобливого ставлення до родини та людей похилого віку;
- створення умов для творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів;
- здобуття учнями, вихованцями, слухачами первинних професійних навичок і вмінь, необхідних для їхньої соціалізації, подальшої самореалізації та/або професійної діяльності;
- формування у вихованців, учнів і слухачів свідомого й відповідального ставлення до власного здоров'я та здоров'я оточуючих, навичок безпечної поведінки;
- задоволення освітньо-культурних потреб вихованців, учнів і слухачів, які не забезпечуються іншими складовими структури освіти;
- задоволення потреб вихованців, учнів і слухачів у професійному самовизначенні і творчій самореалізації;
- пошук, розвиток та підтримка здібних, обдарованих і талановитих вихованців, учнів і слухачів;
- вдосконалення фізичного розвитку вихованців, учнів і слухачів, підготовка спортивного резерву для збірних команд України з різних видів спорту;
- організація дозвілля вихованців, учнів і слухачів, пошук його нових форм; профілактика бездоглядності, правопорушень;
- виховання в учасників освітнього процесу свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих;
- формування здорового способу життя вихованців, учнів і слухачів;

– здійснення інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи.

Виховна робота в літньому оздоровчому таборі включає розумне поєднання відпочинку, праці, спорту з пізнавальною, естетичною, оздоровчою, ігровою, словесною діяльністю. Зміст, форми і методи роботи визначаються його статутом, педагогічним колективом і ґрунтуються на принципах ініціативи і самодіяльності дітей та учнівської молоді, демократії і гуманізму, розвитку національних і культурно-історичних традицій, пріоритетності загальнолюдських духовних досягнень і цінностей. Під час перебування дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку створюються умови для розвитку їх внутрішнього потенціалу, творчих здібностей, сприяння формуванню ключових компетенцій, розширення кругозору, інтелектуального збагачення розвитку на основі включення в різноманітну, соціально значиму і особистісно привабливу діяльність, змістовного спілкування та міжособистісних стосунків у різновіковому колективі.

Основними напрямками і змістом позашкільної освіти та виховання в літніх оздоровчих таборах є:

Соціокультурний – передбачає допомогу дитині у визначенні свого статусу, через включення її у систему соціальних відносин, зростання її престижу і авторитету, виконання різних соціальних ролей, раннє залучення до участі у вирішенні трудових, соціально-політичних, моральних проблем суспільства.

Художньо-естетичний – забезпечує художньо-естетичну освіченість та вихованість особистості, здатної до саморозвитку і самовдосконалення, формування її художньо-естетичної культури засобами кращих національних і світових культурологічних надбань, сприяє виробленню умінь примножувати культурно-мистецькі традиції свого народу.

Дослідницько-експериментальний – передбачає включення дітей і підлітків у науково-дослідну, пошукову діяльність, поширення наукових знань та їх перетворення в інструмент творчого освоєння світу.

Науково-технічний – спрямований на формування у дітей і підлітків техніко-технологічних знань, розширення їх політехнічного світогляду, задоволення потреб юної особистості у вдосконаленні освіти з основ інформатики та комп'ютеризації, конструкторської, експериментальної та винахідницької діяльності, реалізації здібностей шляхом пошуку та розвитку вмінь, навичок технічного моделювання, конструювання тощо.

Еколого-природничий – забезпечує оволодіння знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне) усвідомлення себе частиною природи та можливість постійного спілкування з нею; формування екологічної культури особистості, набуття навичок і досвіду вирішення екологічних проблем та передбачення можливих наслідків власної природоперетворюючої діяльності; залучення до практичної природоохоронної роботи, екологічної діяльності з збереженням навколишнього середовища.

Туристсько-краєзнавчий – передбачає залучення до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва та пошуку у сфері знань про комплексну генетичну картину життя певних територій, вивчення окремих географічних об'єктів і явищ соціального життя у природно-історичному аспекті, а також формування фізично здорової і духовно розвиненої особистості.

Фізкультурно-оздоровчий – забезпечує науково-обґрунтований об'єм рухової активності молоді, формування у неї навичок здорового способу життя як невід'ємного компоненту загальної культури особистості та оволодіння системою знань про людину, її повноцінний фізичний і духовний розвиток, формування фізичних здібностей, зміцнення здоров'я, гармонії духу і тіла.

Військово-патріотичний – забезпечує формування громадянина, виховання високих духовних якостей і патріотичних почуттів та глибокої громадянської відповідальності за долю українського народу та держави, підготовку молодого покоління до військової служби.

Дозвілєво-розважальний – передбачає організацію культурного дозвілля дітей та підлітків, спілкування з однолітками у різних формах ігрової та дозвілєво-розважальної діяльності, поліпшення психологічного здоров'я, зняття психічної та фізичної напруги.

Такі напрями діяльності мають створити умови для професійної орієнтації та самовизначення особистості, від формування стійких мотивів до самореалізації у професійній діяльності, підготовку молоді до змін професій, адаптації до ринкової економіки.

Важливим завданням вихователів у літніх оздоровчих таборах є продовження в літній період формування дитини як суб'єкта життя, розуміння нею того факту, що вона сама творить своє гідне людське життя. Це потребує насамперед формування у вихованців ціннісного ставлення до себе як до людини, до інших людей, їхніх вчинків, до природи, предметів, явищ, формування відповідальності за свою долю, за вміння розпоряджатися своїм життям як даром природи в соціальному, психологічному та

біологічному розумінні. Це вимагає розвитку у вихованців філософського мислення, надситуативного сприйняття дійсності, вміння абстрагуватись, узагальнювати, бачити в одиничному загальне.

Літні оздоровчі табори (ЛОТ) займають певне місце у системі безперервного виховання. Після деякого спаду їх мережа постійно відновлюється, розширюється, виникають нові типи літніх оздоровчих закладів, збільшується термін їх функціонування. Так, сьогодні в Україні, крім стаціонарного цілорічного міжнародного табору «Артек», існують стаціонарні табори на узбережжі Чорного моря проводять 6–7 змін (замість традиційних 3–4), організовуючи навчальний процес у травні, вересні та жовтні. В окремих таборах формуються профільні зміни (туристичні, юних екологів, прикордонників, журналістів та ін.). Часто до оздоровчих таборів виїждять на відпочинок творчі дитячі колективи (хорові, циркові, танцювальні та ін.), які і в умовах літа продовжують систематичні тренувальні заняття. Але більшість дітей, що приїждить до табору, – це учні загальноосвітніх шкіл. Як уже зазначалося, виховання – це безперервний процес. В умовах ЛОТ вирішуються всі ті виховні завдання, що і в сім'ї та школі, з урахуванням специфіки літнього виховного закладу.

Виховна робота в ЛОТ має ряд специфічних особливостей, порівняно з виховним процесом у школі:

1. Виховний процес в ЛОТ планується і здійснюється з урахуванням того, що діти повністю відірвані від сім'ї і батьківського піклування. Тому на педагогічний колектив табору покладається завдання забезпечити повноцінне життя і виховання дітей.

2. Всі види виховної діяльності здійснюються в тимчасових різновікових дитячих колективах, з різним соціальним. досвідом дітей, із різних умов життя і виховання, із сільської або міської місцевості; діти проживають у колективах, створених в умовах літа, з певним оздоровчим режимом дня.

3. Вихована робота будується на принципах добровільної участі дітей у різних справах, у вільному виборі ними занять. Це передбачає створення вихователями варіативних програм діяльності.

4. Короткотривалий період існування табірної колективу вимагає чіткого початку і завершення табірної зміни, обов'язкової оцінки діяльності кожної дитини, надання дітям можливості бачити і розуміти результати своєї праці.

5. Значні виховні можливості має і сам тимчасовий дитячий колектив табору. У новому оточенні, під час активного спілкування інтенсивніше, повніше

розкривається особистість дитини, інколи в таких умовах скоріше можна помітити те, що в школі залишається прихованим, тобто краще вивчити і зрозуміти дитячу психологію.

Моральна атмосфера ЛОТ, доброзичливе ставлення однолітків і вихователів до кожної дитини сприяють самоствердження тих дітей, які у шкільному житті вважалися «важкими». У таборі діти самостійніші, ніж удома. Тут значно менше регламентацій, менше людей, що стримують прагнення до самостійності, і більше умов, що стимулюють творчий розвиток, ініціативу, кмітливість, активність дитини.

6. У виховному процесі ЛОТ беруть участь як професійні педагоги, так і представники інтелігенції, робітники, студенти, які часто будують свої стосунки з дітьми на основі педагогічної інтуїції і власного менталітету.

7. Виховний процес у ЛОТ здійснюється у сприятливих умовах природного середовища і соціального оточення. Усе, що є навколо, може стати зоною дитячої турботи, загонової дії. Табір і його околиці – нове, незнайоме для дитини оточення. Воно, звісно, приваблює дитину, і треба їй допомогти пристосуватися у ньому. Що тут було раніше – багато століть тому, під час минулої війни? Проаналізувати елементи народної культури, звичаї, розвиток життя протягом століть тощо. Водночас необхідно постійно дбати про безпеку життя дитини у природному й соціальному мікро- та макросередовищі.

8. Виховна робота з дітьми має забезпечити дотримання ними режиму дня, порядку і чистоти спальних приміщень, чистоту білизни, виконання санітарно-гігієнічних вимог. Особливо уважно слід організовувати виховну роботу із збереження стану здоров'я дітей, профілактики захворювань, створення порядку та затишку у спальних приміщеннях, ігрових кімнатах, кінозалах, місцях відпочинку. Значне місце у виховній роботі з дітьми відводиться культурі харчування.

9. Особливістю виховної роботи в ЛОТ є оздоровлення дітей з використанням річок, озер, моря, лісу, транспортних екскурсій. Саме тут має бути чітка виховна робота із самозбереження життя дітей і вихователів, попередження можливого травматизму і захворювань.

10. Велика кількість виховних завдань, що їх необхідно вирішувати протягом зміни, створюють напружений ритм роботи всього педагогічного колективу, мобілізують його творчі сили і допомагають у досягненні головної мети; оздоровлення дітей, створення у них доброго емоційного настрою, привнесення почуття гри, романтики в їхнє повсякденне життя; виявлення інтересів, захоплень

дітей, розвиток бажання дістати нові знання, вміння, навички; навчання дітей діяти в колективі; залучення до трудових справ на користь і радість оточуючих. Урахування педагогічним колективом зазначених особливостей виховної роботи в ЛОТ є передумовою для створення у таборі життєрадісної атмосфери і забезпечення повноцінного відпочинку і розвитку дітей.

1.2. Нормативно-правова база роботи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку

Одним із стратегічних завдань державної політики у сфері соціального захисту громадян України є реалізація права дитини на оздоровлення і відпочинок. На забезпечення цього права в Україні розроблено комплекс заходів, спрямованих на удосконалення механізмів надання дітям відповідних послуг, організації повноцінного відпочинку та оздоровлення дітей.

Основним документом, який визначає завдання щодо створення належних умов для організації відпочинку дітей, є Закон України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (від 4 вересня 2008 року № 375-VI, редакція від 02.04.2022 р.).

Цим документом визначено, що оздоровлення дітей здійснюється у дитячому оздоровчому закладі, що знаходиться на окремій території, при наявності приміщень (ня) за межами населеного пункту, де діти перебувають цілодобово. Є такі типи дитячих оздоровчих закладів:

- дитячий оздоровчий заклад санаторного типу – заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому, поряд з оздоровчими, надається комплекс медичних профілактичних послуг, спрямованих на запобігання захворюванням, з урахуванням специфіки захворювань дітей. Такі заклади можуть бути спеціалізованими;
- дитячий профільний оздоровчий заклад – заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому, поряд з оздоровчими, надається комплекс послуг, спрямованих на розвиток у дітей певних здібностей та інтересів;
- дитячий оздоровчий заклад з денним перебуванням – заклад, який створюється на базі навчального закладу і в якому діти перебувають протягом дня;
- дитячий оздоровчий заклад праці та відпочинку – заклад, у якому діти перебувають цілодобово і в якому, поряд з оздоровчими, надається комплекс послуг, спрямованих на формування у дітей трудових інтересів та навичок.

Діяльність дитячого оздоровчого закладу регулюється Типовим положенням про дитячий оздоровчий заклад, яким визначено, що «дитячий оздоровчий заклад (табір,

містечко, комплекс, центр) є позашкільним оздоровчим закладом, метою діяльності якого є реалізація права кожної дитини на повноцінний відпочинок, оздоровлення, забезпечення змістовного дозвілля, задоволення інтересів і духовних запитів відповідно до індивідуальних потреб».

Відпочинок і оздоровлення дитини у таборі відбувається впродовж зміни. Згідно з чинним законодавством:

1) відпочинкова зміна – період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку не менше 14 днів;

2) оздоровча зміна – період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку не менше 21 дня;

3) профільна зміна (туристична, спортивна, додаткової освіти: юних біологів, математиків, екологів тощо) – період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, протягом якого дитина крім послуг з оздоровлення та відпочинку отримує комплекс послуг, спрямованих на розвиток певних здібностей та інтересів;

4) тематична зміна – оздоровча або відпочинкова зміна, протягом якої дитина крім послуг з оздоровлення та відпочинку отримує комплекс додаткових послуг, спрямованих на розвиток її здібностей та інтересів за напрямками позашкільної освіти, фізичної культури та спорту, соціальної реабілітації, соціального захисту тощо за спеціальною програмою.

Прийняття дітей до дитячого оздоровчого закладу здійснюється на підставі оздоровчої путівки або заяви батьків (опікунів, піклувальників), довідки про стан здоров'я дитини, профілактичні щеплення та епідемічний стан середовища, в якому проживає дитина.

Готуючись до роботи з дітьми в літньому оздоровчому таборі сучасному педагогу-організатору, необхідно ознайомитися з основними документами, програмами, інструктивними матеріалами, що окреслюють права та обов'язки дитини, визначають діяльність педагогів-організаторів, вожатих, вихователів – усіх, хто працює з дітьми влітку. Серед таких державно-інструктивних матеріалів необхідно відзначити: Закон України «Про охорону дитинства», «Конвенцію ООН про права дитини», «Типове положення про дитячий оздоровчий заклад», «Положення про дитячий оздоровчий табір з денним перебуванням», «Програму федерацій дитячих організацій України «Я – родина – Батьківщина», «Програма та статут спілки піонерських організацій України» (зміст деяких документів дивись у додатку Н).

1.3. Професійно-педагогічні вимоги до працівників літнього оздоровчого табору

Відповідно до Закону України «Про позашкільну освіту»: «педагогічним працівником закладу позашкільної освіти повинна бути особа з високими моральними якостями, яка має вищу педагогічну або іншу фахову освіту, належний рівень професійної підготовки, здійснює педагогічну діяльність, забезпечує результативність та якість своєї роботи, фізичний та психічний стан здоров'я якої дозволяє виконувати професійні обов'язки в закладах позашкільної освіти».

Під готовністю до роботи в позашкільному навчальному закладі під час літнього відпочинку розуміється сукупність якостей педагога, що визначають його спрямованість на розвиток як власної педагогічної діяльності, так і діяльності всього колективу позашкільного закладу, а також його здатності виявляти актуальні проблеми освітньої та пізнавальної роботи дітей та учнівської молоді, знаходити і реалізовувати ефективні способи їх вирішення.

Перший компонент готовності педагога до роботи в ЛОТ – наявність мотиву включення в цю діяльність.

Другий компонент – комплекс знань про сучасні вимоги до результатів позашкільної освіти, інноваційні моделі і технології освіти.

Третій – сукупність знань і способів вирішення освітніх завдань діяльності позашкільного закладу; єдність когнітивного (знання інновацій, способів їх застосування тощо), афективного (позитивне ставлення до педагогічних інновацій, емпатія, переважання позитивних емоцій у професійній діяльності тощо) і діяльнісного компонентів; вміння провести відбір навчального матеріалу з точки зору наявності в ньому елементів виховання і розвитку, ціннісно-смыслового характеру, елементів розвивального і творчого характеру.

Четвертий – вміння вибудовувати суб'єкт-суб'єктні відносини з вихованцями, знаходити до них індивідуальний підхід, толерантність, вміння організувати дослідницьку діяльність учнівської молоді, можливість надання дітям самостійно використовувати різні форми організації діяльності (групова, парна, індивідуальна), вміння працювати над помилками, вміння включати вихованців у навчальний діалог, прояв особливого інтересу до нового, мотиваційна готовність до сприйняття інновацій, комунікабельність, креативність, вміння працювати з інформацією.

Особистісні якості педагога позашкільного закладу освіти повинні відповідати вимогам як носія цієї професії безвідносно до соціальних умов, суспільних формацій,

навчального закладу, навчального предмету. Це адекватність самооцінки та рівня домагань, певний оптимум тривожності, що забезпечує інтелектуальну активність педагога, цілеспрямованість, наполегливість, працьовитість, скромність, спостережливість, контактність, дотепність, ораторські здібності, артистичність природи, педагогічна тактовність. Особливо важливими є такі якості педагога, як емпатія, і потреба в соціальній взаємодії.

Педагог є організатором навчальної діяльності учнів, їх співпраці і в той же час виступає в якості партнера і людини, що полегшує педагогічне спілкування, тобто «фасилітатор». Це зобов'язує педагога розвивати свої організаторські, комунікативні здібності. Професійні якості педагога повинні співвідноситися з постулатами - заповідями його психолого-педагогічної діяльності:

- поважай у дитині Людину, Особистість (стався до інших так, як ти хотів би, щоб ставилися до тебе);

- постійно шукай можливість саморозвитку та самовдосконалення (хто не вчиться сам, той не може розвивати смак до навчання в інших);

- передавай вихованцю знання так, щоб він хотів і міг їх освоювати, був готовий їх використовувати в різних ситуаціях і в своїй самоосвіті. Ці постулати - суть конкретизація загальновідомої тези: тільки особистість виховує особистість, тільки характер формує характер.

Кожен педагог має володіти рядом компетенцій, необхідних для роботи в літніх оздоровчих таборах.

Компетенції – опремечені в діяльності компетентності працівника; коло питань, в яких хто-небудь добре орієнтований, коло чиїх-небудь повноважень, прав.

Компетенції відносяться до діяльності, компетентність характеризує суб'єкта діяльності. Компетентність не протистоїть знанням, умінням, здібностям та особистісним якостям.

Особисті компетенції працівників ЛОТ:

1. Бачення реальних та потенційних можливостей вихованців (прогностична складова), що відображається вмінням оцінити реальні та передбачити потенційні можливості учнівської молоді та визначити оптимальні шляхи і методи для забезпечення реалізації успішної діяльності вихованців (уміння створювати необхідні умови для науково-пізнавальної діяльності учнівської молоді, гармонійного виховання та розвитку, змістовного відпочинку і дозвілля дітей, самореалізації, набуття навичок здорового способу життя; уміння позитивно стимулювати навчальну

активність вихованців; уміння розробляти індивідуально-орієнтовані освітні проекти).

2. Відчуття внутрішнього світу вихованців (перцептивна складова), що відображається умінням проникати у внутрішній світ вихованця, психологічною спостережливістю, яка пов'язана з глибоким розумінням особистості вихованця, його тимчасових психічних станів (за «дрібницями» бачити зміни у внутрішньому стані дитини; будувати індивідуалізовану освітню програму та уміння показати особистісне розуміння навчання з врахуванням індивідуальних характеристик внутрішнього світу вихованців).

3. Організаторська складова, що відображається умінням організовувати дитячий колектив, об'єднувати його, надихати на вирішення важливих задач і, разом з цим, правильно організовувати свою власну роботу; умінням правильно розподіляти роботу, вкладатися у визначені терміни.

4. Комунікативна складова, що відображається здібностями до спілкування з дітьми, вміннями знаходження правильних підходів до дітей та учнівської молоді, встановлення педагогічно доцільних взаємовідносин, педагогічною тактовністю.

5. Загальнокультурна складова та толерантність, відображається успішністю педагогічного спілкування та ґрунтується на рівноправному партнерстві, взаємобезпечності до порозуміння і взаємоповаги у процесі навчання, спілкування та діяльності, морально-етичній взаємодії (педагог впевнений, відкритий, недирективний, доброзичливий – у ставленні до учнівської молоді виступає в ролі наставника, а у ставленні до колег – у ролі радника).

6. Психологічна і професійна стійкість, відображається педагогічним виявом емоційно-вольової сфери, виразністю і прозорістю почуттів, «сердечністю розуму», емоційною та стресостійкістю, педагогічним оптимізмом тощо.

Відповідно до «Посадової інструкції вожатого дитячого оздоровчого табору» кожен педагог-організатор ЛОТ має посадові обов'язки :

1. Чітко дотримується правил внутрішнього розпорядку, вимог щодо охорони життя та здоров'я дітей, режиму дня в таборі.

2. Несе персональну відповідальність за життя і здоров'я дітей свого загону.

3. Здійснює супровід дітей до дитячого табору і назад, відповідно до маршруту прямування (на всьому його протязі) та графіком заїздів, несе відповідальність за життя і здоров'я дітей на маршруті.

4. Здійснює педагогічну (виховну) і оздоровчу роботу з дітьми загону відповідно до плану роботи табору.

5. Формулює і здійснює виконання плану роботи загону.

6. Здійснює виконання спортивно-оздоровчих програм табору спільно з вихователем з фізичної культури та медпрацівниками.

7. Відповідає за своєчасне оформлення «Щоденника педагога-організатора» та іншої звітної документації.

8. Цілодобово перебуває з дітьми свого загону й виходить за територію табору лише з дозволу старшого вихователя.

Педагог-організатор має право:

1. Знайомитися з проектами рішень керівництва табору, що стосуються його діяльності.

2. Вносити на розгляд керівництва пропозиції, щодо покращення діяльності табору і вдосконалення методів роботи. Вносити пропозиції щодо усунення наявних в діяльності табору недоліків.

3. Особисто або за дорученням керівництва, робити запит інформації або документи, необхідні для виконання його посадових обов'язків.

Педагог-організатор несе відповідальність:

1. За невиконання (неналежне виконання) своїх посадових обов'язків, передбачених цією інструкцією, та в межах визначених чинним законодавством України.

2. За дії або бездіяльності, які потягли за собою небезпеку для життя і здоров'я дітей.

3. За порушення морально-етичних норм поведінки, несумісних з перебуванням в дитячому таборі.

4. За завдання матеріальної школи – в межах, визначених чинним цивільним законодавством України.

1.4. Особливості організації оздоровлення та відпочинку дітей в умовах воєнного стану

Через військову агресію росії проти України багато дитячих оздоровчих закладів та таборів не змогли у 2022 році відновити роботу. Втім, згідно з постановою Кабміну від 10 травня 2022 р. № 582, у 2022 році продовжили свою діяльність такі відомі табори як Артек та Молода Гвардія [75].

Виховний процес у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку під час воєнного часу в Україні є дуже важливою складовою життя дітей та підлітків, які знаходяться під впливом воєнних подій. Організація виховного процесу в таких умовах має свої особливості. В першу чергу, організація пришкільних таборів можлива лише за умови створення безпечних умов перебування дітей та учителів. Всі табори, які оголосили про початок набору на літні заїзди, зазначають, що створили всі необхідні безпекові умови для перебування дітей. Найголовнішою умовою у воєнний час є укриття або бомбосховища поряд з закладом, де можна заховатися під час сигналу тривоги [94].

Організація виховного процесу у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку під час воєнного часу є провідним завданням для забезпечення духовної та моральної підтримки молоді в умовах конфлікту та невизначеності. Для досягнення цієї мети необхідно враховувати кілька ключових факторів.

Першим кроком у встановленні відповідної організації виховного процесу є планування. Він має включати в себе розподіл зон відповідальності серед виховних керівників, розробку навчальних програм та графіків проведення заходів.

Другим важливим етапом є формування у дітей патріотичних почуттів та високої моральної культури. Для досягнення цієї мети, можуть бути використані різноманітні методи та форми роботи, такі як спілкування з учасниками війни, огляд військової техніки, вивчення історії України та історії війни, а також виховних занять з питань моральної та етичної культури.

Також важливим елементом організації виховного процесу є забезпечення безпеки дітей в закладі оздоровлення та відпочинку. Для цього можуть бути встановлені спеціальні правила та режим дня, проводяться тренінги з евакуації та безпеки в разі нападу, а також проводяться інструктажі з пожежної безпеки та першої медичної допомоги.

У дитячому закладі оздоровлення та відпочинку під час воєнного часу також можуть проводитися спеціальні психологічні тренінги для дітей, які допоможуть їм

заспокоїтися та знайти ресурси для відновлення психічного стану після стресових ситуацій. У воєнний час діти, особливо ті, що живуть у зонах бойових дій, можуть потребувати додаткового захисту та підтримки, щоб зняти напругу та стрес. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку можуть стати для них місцем, де вони зможуть відволіктися від негативних емоцій та знайти нових друзів.

Загалом, організація виховного процесу в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку під час воєнного часу вимагає спеціальної уваги до безпеки та морального здоров'я дітей, а також може забезпечити їхнє формування як високоморальних та патріотичних громадян.

Таким чином, організація виховного процесу в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку під час воєнного часу повинна ґрунтуватися на чітко визначених принципах, які включають в себе такі елементи:

1. Безпека. Для забезпечення безпеки дітей та молоді, необхідно вживати всіх необхідних заходів щодо їх захисту від небезпеки, яка може виникнути через війну. Персонал дитячого закладу оздоровлення та відпочинку повинен мати досвід у цих питаннях та повинен надавати регулярні інструктажі та тренінги з безпеки. Організація виховного процесу має включати у себе різноманітні заходи, такі як тренінги з безпеки, першої медичної допомоги, пожежної безпеки, навчання евакуації в разі надзвичайної ситуації та інші. Такі заходи мають навчити дітей та молодь захищати себе та оточуючих у разі небезпеки.

2. Психологічна підтримка. Важливим елементом виховного процесу в таборі під час воєнного часу є психологічна підтримка дітей та молоді. Їм необхідна підтримка та настанови щодо того, як управлятися зі своїми емоціями та стресом, які можуть виникнути в таких складних ситуаціях.

3. Виховання патріотизму. Для того, щоб діти та молодь зрозуміли, що вони мають допомагати своїй країні, важливо виховувати в них патріотизм та любов до Батьківщини. Це можна робити через проведення різноманітних заходів та активностей, які будуть спрямовані на:

- формування національної свідомості та почуття належності до своєї країни;
- виховання розуміння високої цінності українського громадянства, внутрішньої потреби бути громадянином України;
- формування поваги до Конституції України, державної символіки: Герба, прапора, Гімну України.
- збереження і продовження українських культурно-історичних традицій;

- виховання шанобливого ставлення до рідних святинь, української мови, історії;
- формування національної свідомості, людської гідності, любові до рідної землі, родини, народу;
- формування соціальної активності;
- виховання правової культури особистості;
- формування й розвиток духовно-моральних і загальнолюдських цінностей;
- формування в учнів потреби до праці як першої життєвої необхідності, високої цінності й головного способу досягнення життєвого успіху;
- виховання здатності протидіяти проявам аморальності, правопорушень, бездуховності, антигромадській діяльності.

4. Також важливо сприяти розвитку мистецьких та спортивних здібностей у дітей та молоді, оскільки вони допоможуть виявити національну самосвідомість та розуміння національних цінностей.

5. Гуманізм. Виховний процес повинен ґрунтуватися на принципах гуманності та поваги до прав людини. Діти повинні відчувати, що їхні права та інтереси захищені, а виховання здійснюється у дружній та підтримуючій атмосфері.

6. Розвиток. Виховний процес повинен сприяти розвитку дитини. Для цього потрібно створити умови для розвитку творчих здібностей, соціальних навичок та навичок співпраці з іншими людьми.

7. Комунікація. Ефективна комунікація між вихователями та дітьми, а також між дітьми самими, є важливим елементом виховного процесу. Вона сприяє формуванню відповідальності та самодисципліни, а також допомагає вирішувати конфліктні ситуації.

8. Доступність. Виховний процес повинен бути доступним для всіх дітей, незалежно від їхнього статусу чи релігії. Для цього потрібно встановити рівні умови для всіх дітей та забезпечити наявність необхідних засобів.

Загалом, організація виховного процесу у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку під час воєнного часу має на меті підвищення дисципліни, морального духу, збільшення життєвих навичок та знань з безпеки для дітей і молоді, які перебувають у складних умовах через військові дії.

Також важливо проводити виховні заходи, які сприяють формуванню відповідальності та самодисципліни. Для цього можна використовувати різні методики, наприклад, командні ігри, спортивні змагання, театралізовані вистави тощо.

Для дітей та молоді, які перебувають у закладі оздоровлення та відпочинку під час воєнного часу, дуже важливо мати можливість відпочити та розважитися. Тому до програми виховного процесу слід включати культурно-масові заходи, які допоможуть дітям та молоді зняти стрес та розслабитися.

Професійно-педагогічні вимоги до працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в умовах війни мають бути особливо високими і враховувати особливості роботи з дітьми, які пережили стресові ситуації, мають психологічні травми, втрати рідних та близьких, а також з дітьми, які мешкають на тимчасово окупованих територіях.

Основні вимоги до працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в умовах війни наступні:

1. Знання законодавства та регулювання у сфері охорони здоров'я та безпеки дітей.

2. Знання основ психології та педагогіки, здатність працювати з дітьми з різними потребами та здібностями.

3. Знання правил поведінки в надзвичайних ситуаціях: працівники закладу оздоровлення та відпочинку повинні бути добре підготовлені до виявлення та реагування на небезпеку. Вони повинні знати, як поводитися під час бомбардування, випадку виникнення пожежі, потрапляння на міну тощо.

4. Здатність працювати в стресових умовах: умови війни можуть створити стресові ситуації для дітей та працівників закладу оздоровлення та відпочинку. Працівники повинні мати досвід роботи в стресових умовах та бути здатні відповідати на ситуації, які можуть виникнути під час перебування в таборі.

5. Здатність забезпечити безпеку дітей: працівники повинні забезпечити безпеку дітей, де вони перебувають разом з ними, це є важливою відповідальністю працівників. Нижче наведено кілька порад щодо того, як забезпечити безпеку дітей у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку:

1) Обрати безпечне місце для закладу: перед вибором місця для закладу оздоровлення та відпочинку, слід провести ретельний аналіз безпекових ризиків в цій області, ознайомитись з інформацією про можливі загрози і небезпечні зони, сконсультуватись з органами місцевої влади та експертами.

2) Розробити план евакуації: необхідно мати план евакуації в разі надзвичайних ситуацій. План має бути зрозумілим для всіх учасників закладу, інструкції мають бути збережені на видному місці.

3) Забезпечити безпеку дитини в будинку: у будинках, де проживають діти, мають бути знайдені та усунуті потенційні небезпеки, відключені газ та електроприлади, що не використовуються. Крім того, має бути організований цілодобовий нагляд.

4) Надати дітям безпечний доступ до води та їжі: слід забезпечити належне зберігання та обробку їжі та води, щоб запобігти захворюванням та інфекціям.

5) Забезпечити доступ до медичної допомоги: необхідно мати перелік найближчих медичних установ, які забезпечують допомогу в разі потреби. Має бути наявний аптечний посібник та необхідні медикаменти.

Мусимо констатувати, що значна частина людських жертв (в першу чергу дітей) сталася внаслідок детонації вибухонебезпечних предметів [48,89]. Тому ми маємо бути свідомі того, що навчання дітей правильної поведінки в небезпечних ситуаціях під час воєнних дій в Україні є дуже важливою задачею, що допомагає зберегти життя і здоров'я дітей, а також допомагає зменшити травми та труднощі, пов'язані зі зміною життя під час війни.

Основні напрями навчання дітей поведінки в небезпечних ситуаціях під час воєнних дій включають:

1. Запобігання потенційно небезпечних ситуацій: діти повинні бути навчені визначати потенційно небезпечні ситуації та уникати їх, якщо це можливо. Наприклад, діти повинні знати, як уникнути місць, де відбуваються бойові дії, або як виявити небезпечні предмети, такі як міни чи боєприпаси.

2. Правильна реакція на небезпечні ситуації: діти повинні бути навчені, як правильно поводитись у випадку небезпечних ситуацій, таких як обстріл чи бомбардування. Для цього потрібно вчити дітей, як швидко знайти притулок, які сигнали можуть означати небезпеку, як вести себе під час евакуації.

3. Навички першої допомоги: діти повинні бути навчені елементарних навичок першої допомоги, таких як зупинка кровотечі, накладання пов'язки, надання штучного дихання та серцевої масажу. Ці навички можуть допомогти зберегти життя та здоров'я не тільки дітям, а й іншим людям у небезпечних ситуаціях.

4. Психологічна підтримка: діти можуть відчувати страх, тривогу та інші емоції під час воєнних дій, тому важливо, щоб їх навчали, як ефективно займатися самопідтримкою та як звертатися за допомогою.

Ось кілька порад для батьків та вчителів, які можуть допомогти дітям управляти своїми емоціями під час воєнних дій:

- Сприймайте дитину серйозно: під час війни або конфлікту дитина може відчувати страх, тривогу та інші емоції. Слухайте її та підтримуйте її емоційно.
- Будьте присутні: діти потребують вашої підтримки та розуміння. Будьте присутні для них і дайте зрозуміти, що ви з ними разом і завжди будете поруч.
- Дайте дитині можливість висловитися: дозвольте дитині висловити свої емоції та думки. Попросіть дітей розповісти про свої почуття та думки про те, що відбувається. Поділіться своїми думками та поглядами, щоб показати, що ви розумієте їхню ситуацію та їхні емоції. Також дайте дітям можливість виразити свої емоції через малювання, письмо, розмови з друзями тощо.
- Створіть спокійне та безпечне середовище: спробуйте забезпечити дітям спокійне та безпечне середовище, щоб вони могли відпочивати та відволікатися від стресу.
- Підтримуйте звичну рутину: діти потребують стабільності та регулярності, тому спробуйте зберігати звичайний розклад занять та їжі.
- Покажіть позитивні приклади: показуйте позитивні приклади людей, які допомагають та підтримують інших під час воєнних дій.
- Звертайтеся до професіоналів: якщо ви відчуваєте, що дитина потребує більш серйозної підтримки, зверніться до професіоналів, таких як психолог або соціальний педагог.

Війна є важким та страшним періодом у житті кожної країни, особливо для дітей. Незалежно від того, чи проживають вони у зоні бойових дій, чи віддалені від неї, діти відчувають вплив війни на своє фізичне та психічне здоров'я. Тому, продовження розвитку дітей, забезпечення дітей можливістю відпочити та оздоровитись під час війни є дуже важливим.

Питання для самоперевірки:

1. Визначте основні напрямки позашкільної освіти.
2. Розкрийте особливості виховної роботи в літніх оздоровчих таборах.
3. Назвіть основні типи дитячих закладів оздоровлення і відпочинку.
4. Якими особистісними компетенціями, необхідними для роботи в ЛОТ, повинен володіти педагог-організатор?
5. Назвіть посадові обов'язки педагога-організатора.
6. Охарактеризуйте основні напрями навчання дітей поведінки в небезпечних ситуаціях під час воєнних дій.

Тема 2. Особливості організації праці педагога-організатора в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку в літній період

План:

- 2.1. Методика планування роботи в літньому оздоровчому таборі.
- 2.2. Особистий план роботи педагога-організатора.
- 2.3. Педагогічні основи організації періодів зміни в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.
- 2.4. Ритуали, символи та атрибути літнього оздоровчого закладу.

Ключові поняття: особистий план педагога-організатора, щоденник педагога-організатора, педагогічний щоденник (щоденник спостережень), виховні заходи, режимні моменти, робочий план-мережа табору, план-мережа загону, план роботи гуртка, загоновий, табірний щоденник, путівка дня.

2.1. Методика планування роботи в літньому оздоровчому таборі

Планування виховної роботи у таборі вимагає певної послідовності, системності та наступності. Починаючи планування, педагог-організатор і педагогі-організатор вивчають державні документи з питань виховання підростаючих поколінь, ознайомлюються з інструктивними матеріалами відповідних організацій, з публікаціями в педагогічній пресі про організацію літнього відпочинку дітей і молоді. Велике значення має врахування визначних дат і свят, що припадають на цей період, подій, що відбуватимуться в країні і за кордоном, календаря літніх пам'ятних дат, традицій табору, місцевих умов і можливостей, вікових та індивідуальних особливостей молодших школярів і підлітків.

Планування виховної роботи буде ефективним, якщо педагог-організатор дотримуватиметься певним методичних вимог:

- забезпечувати на практиці єдність мети і завдань, змісту і форм виховної роботи;
- урахувати своєрідність роботи загонів і табору в цілому;
- підтримувати ініціативу вихованців.

У кожному таборі складаються перспективний план на літо, календарні плани роботи табору і загону на зміну, план-сітка загонових справ, плани роботи гуртків, клубів за інтересами, робочі плани загонових вожатих (вихователів), методиста,

заступника начальника табору з питань виховної роботи, конкретні плани підготовки та проведення різноманітних справ у таборі.

Вимоги до плану:

- суспільно корисна спрямованість, єдність із сучасністю;
- необхідність чітких, конкретних, практичних справ, підпорядкованих визначеній меті; послідовність, конкретність і посильність плану для виконання;
- урахування вікових особливостей.

Перспективний план роботи складається на всі зміни начальником табору разом з методистом, заступником та іншими членами педагогічного колективу. Він обговорюється і затверджується педагогічною радою до заїзду дітей у табір. Перспективний план може включати такі розділи: характеристика території, де знаходиться табір, його матеріальної бази, виховні завдання, зміст виховної діяльності табору і його основні напрямки: національне виховання, організація суспільно корисної праці і трудове виховання, розвиток допитливості та пізнавальної активності, естетичне виховання і розвиток культури спілкування, фізичне виховання і валеологічна, туристична й екологічна робота, організаційно-методична робота, школа дитячого самоврядування в умовах табору тощо.

Календарний план роботи складається на одну зміну з урахуванням завдань, що зазначені в перспективному плані роботи табору, і пропозицій загонів. Перш ніж розпочинати планування, старший педагог-організатор на організаційних зборах ознайомлює його учасників з перспективами роботи табору на літо, завданнями на оздоровчу зміну, традиціями табору. З метою активізації вихованців (загонів), рада табору оголошує конкурс на кращу пропозицію у план і здійснює розвідку корисних справ. Після обговорення пропозицій рада табору складає календарний план роботи табору і визначає, який загін і хто з членів ради табору відповідає за підготовку і проведення тієї чи іншої справи. На зміну доцільно планувати не більш як 4-5 загальнотабірних справ для всіх загонів, оскільки кожна з них вимагає тривалої і ретельної підготовки.

Календарний план табору має, як правило, три розділи: загальнотабірні справи, робота з проведення заходів у загонах, оздоровлення. У додатках до плану подається розклад занять фізкультурою, гуртків, клубів, секцій, фіксуються дні чергування загонів. На основі цього плану складається план-сітка роботи табору на кожну зміну, яку вивішують на видному місці для загального огляду.

Календарний план роботи загону складається дітьми разом із педагогом-організатором на одну зміну. При складанні календарного плану насамперед необхідно врахувати пропозиції дітей. Порадитись з ними і з'ясувати їхні інтереси і побажання. При цьому допоможуть такі форми залучення вихованців до планування роботи загону:

1. Конкурс ланок на кращі пропозиції до плану роботи загону з метою залучення всіх вихованців до планування, врахування захоплень, інтересів і бажань дітей у загоні. Разом з організаторами конкурсу необхідно подумати про форми заохочення ланок і окремих дітей. Переможці конкурсу можуть отримати право стати організаторами запропонованої справи. На честь переможця може бути випущена «Блискавка» – привітання чи оголошена подяка тощо. У результаті конкурсу найбільш цікаві та корисні пропозиції увійдуть до загонового плану.

2. Анкета «Хочу, щоб це було. Хочу, щоб було так!». Орієнтовні запитання анкети: Які справи ти пропонуєш провести в загоні? Організатором якої справи ти хотів би бути сам? Відповіді на запитання анкети дадуть можливість внести до плану найбільш важливі та цікаві справи.

3. Експертний випуск газети «А як у вас?». У газеті лише запитання і вільне місце для відповідей: як у вас у школі проводять диспути, туристичні походи, зустрічі тощо? Які справи у школі чи в таборі, де був раніше, тобі запам'ятались?

4. Усне опитування «Ваша думка, ваша пропозиція». Його проводять репортери серед дітей і дорослих.

5. «Скарбничка пропозицій». У загоні вивішується великий конверт чи ящик «Прагну – пропоную». Для того, щоб скарбничка була більш дієвою і стимулювала дітей до прояву творчості, ініціативи, можна протягом дня випустити одну-дві «Блискавки» чи зробити повідомлення в загоні про пропозиції, що надійшли від дітей.

У період планування необхідно враховувати, що особливої уваги і піклування потребують наймолодші школярі. Тому до плану роботи необхідно внести ігри, конкурси, змагання для молодших дітей. Рада загону розглядає пропозиції дітей, вожатого, вихователя і найцікавіші з них включає до проекту календарного плану. До нього вносяться і загальнотабірні заходи.

На зборах загону чи під час вечірнього «вогника» голова ради загону доводить до відома дітей проект плану. Вони можуть внести зміни, доповнення чи виправлення. З усіма змінами план роботи затверджується шляхом відкритого

голосування. На цих самих зборах визначаються відповідальні за виконання кожної справи (це можуть бути ланки, творчі групи чи окремі вихованці). Важливо, щоб при розподілі роботи ніхто не залишився без доручень, без конкретних завдань.

Кількість запланованих справ має бути реальною, тобто посильною для виконання.

На основі затвердженого плану складається *календарний план-сітка* роботи загону, який звичайно вивіщується у «загоновому куточку».

Підготовка до табірних і загонових справ, режимні моменти, справи, що проводяться регулярно та увійшли у повсякденне життя табору (прогулянки, купання, заняття фізкультурою тощо), фіксуються у планах роботи на день. У таборі такий вид плану для окремих загонів дістав назву *«путівка дня»*. Він може бути у двох варіантах (на випадок дощової погоди) і складається з таких частин: дата, час проведення за годинами (ранок, день, вечір), справи загону на день (детально), відповідальні за виконання.

Залежно від змісту роботи члени загону створюють ініціативні групи організаторів тієї чи іншої справи. Наприклад, під час підготовки до свята відкриття табору кожному загону необхідно підготувати своє вітання, оформити місце, розучити пісню тощо.

Календарний план роботи табору і загону може коригуватися. Інколи виникає необхідність провести захід, що не планувався, або навпаки, відмовитися від тієї справи, що була запланована. Тому в таборі широко використовується планування роботи на наступний день, що вносить відповідні корективи в «путівку дня» кожного загону.

На основі щоденних загонових планів старший педагог-організатор разом з черговим по табору складають зведений план роботи табору на наступний день і вивіщують на щиті «Сьогодні у таборі». При проведенні загальнотабірних справ і свят зведений план може бути оформлений як яскрава програма дня.

Ланка не складає спеціального плану роботи, але у ланкового має бути робочий зошит, де він записує завдання ланці від ради загону і веде облік виконаних справ. Ланка будує свою роботу, враховуючи план загону, а також побажання та інтереси дітей.

Майже третина всіх дітей, які відпочивають у ЛОТ – учні початкових класів. Як правило, вони важко переживають розлуку з сім'єю, тому педагоги-організатори повинні ставитися до них з особливою увагою і теплотою (більш детально про

особливості організації діяльності школярів кожного вікового періоду). При плануванні роботи з молодшими школярами необхідно враховувати, що в цьому віці діти не можуть довго займатись однією справою, одноманітність їх стомлює. Тому в загонних планах на день має бути чергування різних занять (спортивних, пізнавальних, трудових тощо). Колективні справи у загоні потрібно поєднувати з організованим відпочинком у вільний час (тихі ігри, читання книг, спілкування з друзями тощо). Молодші школярі люблять ігри, різноманітні конкурси, їм подобається малювати, майструвати, подорожувати. З метою загартовування дітей рекомендується планувати більше прогулянок до лісу, рухливі ігри на свіжому повітрі. Правильна організація купання і загартовування, прийом сонячних і повітряних ванн, прогулянки до лісу, чергування активного руху з відпочинком, поєднання праці й відпочинку – найважливіші умови зміцнення здоров'я молодших школярів. Чільне місце у змісті виховної роботи дітей посідає знайомство з природою, природоохоронна діяльність.

При плануванні роботи з учнями початкових класів педагог-організатор враховують місцеві умови, дати календаря, побажання дітей, а також ті завдання що вони отримали на літо від учителів.

Молодші школярі беруть активну участь у виховних заходах усього табору. У цьому допомагає дружба старших загонів з молодшими. З метою успішної організації спільних справ, педагог-організатор загону молодших школярів погоджує свій план із загономшефом. Усього за зміну діти зможуть взяти участь у 3-4 загальнотабірних справах. Ними можуть бути свято Нептуна, конкурс малюнків «Я бачу світ», свято відкриття і закриття табірної зміни. Останні дві справи мають бути сплановані і проведені у загоні, а також спільно з іншими загонами, де перебувають учні початкових класів (за великої кількості загонів у таборі може діяти окрема дитяча республіка).

Складаючи *план роботи загону*, в якому перебувають підлітки, педагог-організатор і педагогі-організатор мають передбачити всі можливості для самоствердження своїх вихованців розвитку їхньої самодіяльності, ініціативи і творчості. Це досягається з допомогою добору доцільних справ і їх розумного чергування. Необхідно також координувати справи загонного колективу з календарним планом табору на зміну, що є основним документом у визначенні основних форм роботи для кожного загону. Враховуючи пропозиції вихованців з

організації загонових справ педагог-організатор співвідносить їх із загальним навантаженням дітей протягом одного дня.

Фізкультурний і музичний керівники, лікар, керівники гуртків мають особисті плани роботи. Окремий план роботи складає і старший педагог-організатор табору.

2.2. Особистий план роботи педагога-організатора

Особистий план роботи педагога-організатора – не копія плану загону. У цьому плані накреслюється, з ким із вихованців необхідно поспілкуватися, кому допомогти у виконанні доручення, кому із батьків дітей послати вітання з нагоди гарних вчинків і справ їхніх сина або доньки тощо, передбачається, що необхідно зробити особисто педагогові-організатору для здійснення плану роботи загону.

Педагог-організатор веде «Педагогічний щоденник» («Щоденник психолого-педагогічних спостережень»), у якому відображаються результати спостережень за дітьми, їх взаємовідносинами. «Педагогічний щоденник» – це результат творчості вожатого, його роздумів. Він не лише допомагає організувати час, а й учить, як аналізувати свою роботу. Водночас щоденник – це і робочий документ, у якому педагог-організатор аналізує кожний прожитий день, робить висновки, узагальнення, накреслює план на перспективу. Щоденник допомагає фіксувати найбільш цікаві сторінки життя загону, бачити дитячий колектив, його радощі та перемоги, розчарування та пошук і є звітним документом, де узагальнено всю денну діяльність загону.

Щоденник заповнюється за встановленою формою, що полегшує аналіз змісту роботи з загonom. Рекомендується така форма записів.

1. Назва табору, загону. Черговість зміни. Прізвище, ім'я вожатого. Дата (рік, місяць, число) початку і кінця зміни.

2. Список вихованців і необхідні дані про кожного з них (дата, місяць і рік народження, у який клас перейшов, дані про батьків, домашня адреса, телефон, в яких секціях гуртках хотів би займатися, чи вміє плавати, який рік у таборі, примітки). Список дітей з послабленим станом здоров'я і рекомендації лікаря.

3. Режим дня табору.

4. Мережа заходів літнього періоду (традиційні свята країни, визначні дати, події що відбуватимуться у країні і за кордоном, традиційні справи дітей табору, області, району).

5. Організаційна сторінка: назва загону, девіз, примовка, загонова пісня, рада загону і доручення у загоні, списки дітей за ланками.

6. Педагогічна характеристика загону у розвитку (на початку зміни, посередині та в кінці її), в якій фіксуються вікові та індивідуальні особливості вихованців, ставлення до товаришів, ровесників, колективу, їх уміння в різних видах діяльності, організаторські здібності, зміни що відбулись у формуванні якостей особистості.

7. «План-сітка» роботи загону і коротка пояснювальна записка до неї.

8. «День за днем» – щоденні записи вожатого. Для зручності ведення запису пропонуємо заповнити сторінки так: путівка дня, діяльність вожатого (власний план роботи на день), аналіз, висновки, роздуми (аналіз колективних творчих справ, пропозиції і думки дітей щодо процесу розв'язання поставлених завдань, настроїв дітей у загоні, їхня активність, хто відзначився під час проведення різних справ. На кого слід звернути увагу, роздуми на майбутнє).

На основі матеріалів педагогічного щоденника педагог-організатор пише характеристику на учня та складає характеристику на колектив.

2.3. Педагогічні основи організації періодів зміни в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку

Табірна зміна поділяється на три *періоди*: *організаційний, основний, підсумковий*. Вони об'єднані однією метою – тісна співпраця старших і дітей в кожній колективній справі, розвиток ініціативи дітей, створення атмосфери радості та творчості в дитячих колективах.

Організаційний період розпочинається з моменту заїзду дітей у табір і триває 3-4 дні, коли колективу ще немає, а є організаційна одиниця – загін, в якому об'єднали дітей за певним віком та врахували рівну кількість хлопчиків і дівчаток.

Мета організаційного періоду: розкрити перспективи діяльності дітей в таборі, закласти основи тимчасового дитячого колективу, враховуючи минулий досвід дітей і традиції табору. Ефективність адаптації дітей уключає формування доброзичливих відносин усередині колективу, створення умов для саморозкриття дитини, реалізації її потреб та інтересів.

У цьому періоді встановлюються правила, закони, традиції всередині колективу й утаборі в цілому. Установлення правил повинно відбуватися не імперативним методом, а методом розробки та прийняття самим дитячим колективом.

Завдання педагога-організатора: проаналізувати якісний склад дітей, рівень їх умінь і навичок організаторської діяльності, інтересів і захоплень; познайомити дітей з законами та традиціями табору; розробити єдині педагогічні вимоги до виконання режиму дня, дисципліни в таборі, створити творчу атмосферу діяльності, сформулювати органи дитячого самоврядування, визначити стиль взаємовідносин у колективі.

Мета діяльності педагога-організатора в організаційний період – згуртувати дитячий колектив для того, щоб зробити його у подальшому інструментом виховання особистості; організувати життя дітей. Від того, як педагог-організатор проведе організаційні дні, залежатиме успіх його роботи.

Тому педагог-організатор в організаційний період повинен:

- розмістити дітей і впорядкувати їх речі;
- провести екскурсію по табірному містечку;
- провести вечір-знайомство, розповісти про традиції табору;
- ознайомити з правилами спілкування в загоні;
- провести організаційний збір загону, розподілити доручення, розподілити дітей на ланки (екіпажі);
- обрати творчий актив, придумати назву загону, пісню і девіз;
- провести обговорення дитячих справ і скласти план роботи на зміну.

Рекомендовані види й організаційні форми діяльності:

- гра (на знайомство і спілкування, вечір знайомств, вогник дружби, вогник знайомства);
- організаційно-громадська (випуск стіннівки «Здрастуй, табір!», чергування в їдальні та таборі, виконання доручень, вибори активу, щоденне підбиття підсумків табірної зміни);
- трудова (самообслуговування, чергування в їдальні, благоустрій території, операція «Затишок»);
- художньо-творчі (концерт «Ромашка», мальований фільм, концерт-блискавка);
- інтелектуальна (турнір, конкурс ерудитів);
- пізнавальна (екскурсія по табору, бесіди з краєзнавства);
- фізкультурно-спортивна (зарядка, проведення веселих змагань).

Основний період табірної зміни триває після закінчення організаційного до моменту настання підсумкового (3-4 дні до в'їзду дітей). У цей період дитячий колектив відчуває різний психологічний стан. Діти об'єднуються в групи для

досягнення висунутих перспектив, бачать себе частиною цілого колективу – загону. Вони проявляють товариськість, взаємодопомогу, вимогливість, підвищується статус тих дітей, які діють в інтересах колективу.

Мета основного періоду:

- домогтися створення виховної системи в загоні;
- сприяти розвитку особистості кожної дитини на основі розвитку колективу та міжособистісних стосунків;
- домогтися пізнавального характеру кожної справи;
- розвивати організаторські вміння і навички через систему доручень (актив, тимчасові об'єднання, традиційні доручення, змінність активу);
- домогтися виконання режимних моментів, єдиних вимог;
- організувати взаємодію з загонами і службами табору.

Мета діяльності педагога-організатора в основний період – перетворити колектив загону на інструмент цілеспрямованого формування певних якостей особистості у дітей, що входять до його складу.

Рекомендовані види й організаційні форми діяльності:

- конкурси, огляди, змагання з різних видів діяльності, які сприяють самовизначенню загонів, що проявляють перші колективні емоції, першу спільну радість;
- справи комплексного характеру (день миру, день пам'яті, операція «Наш друг – природа», день милосердя);
- організаційно-громадська діяльність (колективне планування діяльності загону, дружини, збір з планування роботи, участь у роботі творчих груп, ради справи);
- трудові справи, самообслуговування, чергування в їдальні, по табору, благоустрій території.

Підсумковий період табірної зміни розпочинається за 3-4 дні до її закінчення та від'їзду дітей. Колектив перетворюється на інструмент індивідуального розвитку кожного з його членів, коригування його соціального досвіду, розвитку творчої ініціативи. Стає більш ефективною діяльність органів самоврядування, зростає самостійність активу з його добровільними помічниками.

Мета підсумкового періоду: підвести підсумки діяльності дітей у таборі.

Завдання педагога-організатора:

- проаналізувати виховну роботу в загоні, виявити причини успіхів і невдач;

- дати оцінку діяльності органів дитячого самоврядування;
- визначити перспективи діяльності загону.

Підбиття підсумків зміни:

- аналіз проведених справ;
- вогнище, бесіди;
- прибирання території;
- підготовка спальних корпусів;
- від'їзд дітей.

В основі справ цього періоду лежить моральний заряд, традиції доброго ставлення до людей. А керує всім цим педагог-організатор. Його *головне завдання* – створити умови для самореалізації особистості кожної дитини. Тому **позиція педагога-організатора** – старший друг, порадник, довірена особа дитини, підлітка, педагог, що аналізує результат своєї праці.

2.4. Ритуали, символи та атрибути літнього оздоровчого закладу

Особливостями дитячих закладів є ритуали, символи та атрибути, які є у кожному дитячому закладі і відповідають обраній моделі дитячого самоврядування, традиціям табору. Як правило, у них закладається ідея, пов'язана з історією, традиціями або сьогоденням держави, навчального чи оздоровчого закладів.

Найпоширенішими символами є девіз, салют, емблема, прапор, галстук, значок, пісня, талісман тощо.

Девіз (з фр. – стисле формулювання провідної ідеї, програми дій). У житті дитячого колективу – це афористичний вислів, що відображає спрямованість його діяльності, якою захоплені діти. Кожен загін, дружина може мати свій девіз, обраний самими вихованцями. Девіз не повинен бути багатослівним. Девіз промовляється на лінійках, зборах, зльотах, перекликах.

Емблема (з грецької – вставка, рельєфна прикраса – предмет, зображення, що умовно або символічно виражає певне поняття, ідею). Для дитячого колективу – це символічний малюнок, що відображає сутність назви, специфіку, напрямки діяльності дитячого оздоровчого закладу.

Прапор – певного кольору або кількох кольорів широке полотно на древку, яке вручається або яке належить відповідній організації, державі; символ честі й згуртованості, символ вірності певним ідеалам. Для життя дитячого колективу прапор

має таке ж значення, виступаючи символом вірності справі дитячого колективу, громаді; загону.

Галстук – перев'яз із широкої стрічки, який пов'язують навколо шиї, під комірцем сорочки чи блузки. Галстук – ознака належності до певного об'єднання. Розміри, колір галстука, власне ставлення до його носіння визначаються дітьми самотійно.

Значок – пластинка, кружечок з певним зображенням, який носять на грудях як прикрасу, пам'ятний знак або знак приналежності до певної організації. У житті дитячого колективу – ознака приналежності до нього. Діти можуть носити значок одночасно або замість галстука. Значок носять, як правило, на лівій стороні грудей, хоча це не є принциповим.

У кожного первинного колективу, як правило, є своя загонова пісня або кілька улюблених пісень.

Загонова пісня – це своєрідна візитна картка колективу.

Атрибути (з латинської – невід'ємна властивість об'єкта; ознака, властивість чого-небудь) – атрибутами життя дитячого колективу є горн, барабан, форма, прапор, значки, які подобаються дітям і допомагають їм організувати свою діяльність.

Значки, нашивки і шеврони на рукаві з елементами заговної символіки свідчать про належність до дитячого гурту; вказують на доручення, яке має вихованець (лідер, юнкор тощо), його активність, авторитетність, досвідченість. Знаки розрізнення та 15 «шеврони визначаються дітьми і затверджуються (схвалюються) на зборах ради первинного колективу.

За формою можна легко визначити, який загін чи яку модель дитячого самоврядування представляє той, хто її носить. Вона може змінюватись залежно від можливостей кожної конкретної дружини або загону.

До ритуалів (з лат. – обрядовий – сукупність обрядів, що супроводжує певне дійство, його зовнішнє оформлення) відносимо лінійку, збір, вогник. Головна мета лінійки полягає у тому, щоб стати організаційним і емоційним початком або завершенням певної справи у загоні чи дружині.

Лінійка – це своєрідний камертон дитячої справи і який настрій вона започаткує, так і житиме загін, дружина, табір. Розрізняють такі види лінійок: лінійка-старт, ранкова і вечірня лінійки, тематична і творча лінійки, лінійка готовності.

Ранкова лінійка організовує дітей на виконання путівки дня. Її може проводити педагог-організатор або черговий командир – той, хто чітко вміє пояснити деталі

путівки дня, поставити конкретні завдання, відповіді на можливі запитання. Звичайно, стиль загонових ранкових лінійок повинен закладатися вожатим, а вже згодом черговий командир наслідує його. Лінійка вчить дітей слухати, продумувати план дій, аналізувати, розподіляти власні творчі і фізичні зусилля протягом дня. Вона покликана дисциплінувати, хоча це не засіб для повчань. Важливо проводити її діловито, проте весело, щоб кожна дитина отримала заряд позитивної енергії на день.

Лінійка-старт збирає загін перед початком виконання доручення, справи; вона визначає завдання, шляхи виконання. Проводиться жваво, по-діловому.

Тематична лінійка покликана відкривати свята, збори, фестивалі. Готується особливо, може включати «заспіви» – підготовлені окремими дітьми художні номери (вірші, пісні, танці), які покликані створити відповідний настрій;

Лінійка готовності: як правило, дуже коротка; визначає готовність загону до наступної справи.

Лінійка підведення підсумків.

Кожна лінійка має відповідну структуру. Складові лінійки:

- ритуал (шикування, здача рапортів, винесення прапора);
- інформація (повідомлення про організацію дня у загоні, про деталі проведення майбутньої справи);
- творча (сценки, ігрові моменти, привітання, сюрпризи).

Збір – це своєрідна школа виховання, тому важливо, щоб кожен педагог-організатор правильно розумів завдання і характер цієї форми, роботи, зумів зробити так, щоб кожний збір був засобом виховання у дітей самостійності, ініціативи, активності, організаторських здібностей.

Види зборів:

- робочі, на них підводяться підсумки, обговорюються важливі поточні питання, приймаються рішення, затверджуються плани;
- традиційні, присвячені дню народження загону, дружини, табору;
- тематичні, присвячуються певним темам, які найбільше цікавлять дітей;
- термінові, збирають за умови негайного вирішення проблеми, необхідності зробити колективно відповідну справу, дати оцінку певній події, вчинку.

Вогники – одна з найефективніших форм вирішення загонових питань і проблем колективу; це колективне обговорення дітьми за участю вожатого подій прожитого дня, аналіз проведених справ, міжособистісних відносин у колективі.

Питання для самоперевірки:

1. Які види планів існують в літніх оздоровчих таборах?
2. Охарактеризуйте перспективний план роботи літнього оздоровчого табору.
3. Які форми залучення вихованців до планування роботи загону Ви знаєте?
4. Розкрийте сутність поняття «путівка дня»?
5. Охарактеризуйте особистий план роботи педагога-організатора.
6. На які періоди поділяється табірна зміна? Охарактеризуйте їх.
7. Назвіть ритуали, символи та атрибути літнього оздоровчого закладу.

Тема 3. Особливості спілкування з дітьми різного віку в умовах діяльності літнього оздоровчого табору

План:

- 3.1 Віковий підхід в організації виховного процесу в літніх оздоровчих таборах.
- 3.2 Визначення виховних завдань для кожної вікової групи учасників табірною відпочинку.
- 3.3 Особливості тимчасового дитячого колективу в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в літній період.

Ключові поняття: вікові та психологічні особливості дитини, особливості молодшого шкільного віку, особливості підліткового віку, особливості старшого шкільного віку, комунікативні здібності, творчі здібності, тимчасове дитяче об'єднання, дитячий колектив.

3.1. Віковий підхід в організації виховного процесу в літніх оздоровчих таборах

Вирішення виховних завдань у різновікових дитячих об'єднаннях (а саме з такими товариствами дітей мають справу вожаті в ЛОТ) обов'язково має спиратися на віковий підхід у формуванні особистості.

Щоб виховний процес в літньому оздоровчому закладі був змістовним, цікавим, а, головне, не нашкодив дитині, важливо, аби педагогі-організатор не лише знав індивідуальні особливості дитини, але й глибоко розумів і грамотно використовував психологічні закономірності функціонування і розвитку особистості. Педагог-організатор має володіти дійсно науковими знаннями про природу і закономірності розвитку особистості, адже в будь-якій психологічній закономірності відбивається спосіб керування певним явищем, або ж спосіб виникнення чи становлення цього явища. Тобто, чим глибше і всебічно педагог-організатор оволодіє знаннями про загальні психічні закономірності функціонування і розвитку особистості вихованців, тим ефективніше він зможе управляти ними, тим змістовнішою і результативнішою буде виховна робота у оздоровчому закладі. Врахування вікових і психічних особливостей розвитку дитини дозволяє вихователю гнучко коригувати зміст, методи та форми виховної роботи з дітьми, не змінюючи при цьому загальну стратегію виховання.

Ми розглянемо характеристику трьох вікових етапів – молодшого (6–10 років), середнього (11–14 років) і старшого (15–18 років) шкільного віку, оскільки в ЛОТ переважно перебувають школярі саме такого віку. Урахування вікових особливостей дозволяє досить гнучко коригувати зміст, методи та форми виховної роботи з дітьми у таборі, не змінюючи загальної стратегії виховання. Отже, здійснення вікового підходу до виховного процесу в умовах ЛОТ передбачає:

- 1) постійну увагу до вікових особливостей формування особистості дітей і підлітків, своєрідності їхнього духовного світу, піклування про гарний емоційний і фізичний стан кожного вихованця;
- 2) урахування протиріч розвитку особистості, спричинених віковими змінами, акселерацією, екологічними катаклізмами тощо;
- 3) побудова системи виховної роботи відповідно до психологічних особливостей дітей кожного вікового періоду і концепцій їх розвитку.

До найважливіших елементів цієї системи слід віднести:

- знання вікових особливостей і закономірностей розвитку дитини, висунення виховних завдань у суворій відповідності з головною метою виховання молоді в Україні та основними завданнями і напрямками її реалізації на даному етапі, а також віковими та індивідуальними особливостями певного дитячого колективу;
- організацію щоденної роботи ланки, загону, добір форм і методів виховання, що відповідають специфіці діяльності літнього оздоровчого табору і дозволяють вирішувати висунуті завдання;
- постійне врахування тих змін, що відбуваються в дитячих колективах (об'єднаннях, загонах) і характерах окремих вихованців;
- аналіз усієї виховної діяльності та висунення нових завдань на основі отриманих даних.

Лише послідовне втілення системи у роботу з дітьми і підлітками в ЛОТ дозволить педагогам домогтися позитивних результатів у їх вихованні.

Молодий шкільний вік

Дитина стає школярем. Настає один із найвідповідальніших етапів розвитку особистості, оскільки основи багатьох її психічних якостей закладаються і розвиваються саме в молодшому шкільному віці. Школа, навчання стають найважливішим чинником виховання дитини. Перед нею постає багато проблем, – незнайома група одноліток, незвичні, більш офіційні стосунки з дорослими (порівняно

з дитячим садком і родинним вихованням), а головне – цілий комплекс норм і правил, що досить твердо регламентують їхню поведінку. Усе це зумовлює, прагнення молодшого школяра максимально швидко посісти своє місце серед ровесників, засвоїти ті моральні норми, які перед ними висувують, адаптуватися. Це не означає просто пристосуватися, видавати себе таким, як усі. Ні, саме стати, реально відчутти себе схожим з іншими, відчутти силу цього «ми» – ось таким має бути результат адаптаційного періоду. Для цього вікового етапу в цілому притаманне деяке переважання адаптації над індивідуалізацією. Молодші школярі найбільш чутливі до формування потреб у пізнанні навколишнього світу. Але в цьому віці бажання вчитися виявляється найбільш яскраво й емоційно. Тому необхідно так побудувати виховний процес, щоб ця вікова потреба перетворилася на реальність і стала основою для подальшого перетворення її на стійку якість особистості.

Також яскраво вираженим у цей період є прагнення дітей до активної діяльності, до нових ролей у колективі (що іноді випереджає їхні можливості). Тому вони завжди охоче відгукуються на всі пропозиції і справи вихователів. Водночас активне бажання діяти поєднується з незнанням способів діяльності, з невмінням розрахувати свої сили, правильно оцінити власні можливості. Молодші школярі можуть легко захопитись якоюсь справою, і не закінчивши її, розпочати займатись іншою. Через це доручення мають бути нетривалими за часом і періодично змінюватись, а педагог досить багато часу має приділяти інструктажу і контролю за їх виконанням. Але до 9–10 років діти набувають певного досвіду роботи у групі ровесників. Характерними особливостями їх у цьому віці є рухливість, життєрадісність; авторитет дорослого вихователя (вожатого) для них дуже високий. Поряд з цим молодші школярі великі формалісти і консерватори, коли справа стосується поведінки і вчинків їхніх товаришів.

Організуючи виховний процес з молодшими школярами в ЛОТ, не можна забувати про те, що вони спілкуються з ровесниками переважно в іграх, а також у зв'язку з тією діяльністю, якою вони займаються (робота в гуртках, колекціонування, інші захоплення). Взагалі характер доручень переважно виконавський (санітар, знавець погоди, квітникар та ін.). Наодинці вони займаються чимось конкретним: читають, малюють. Навіть мрії їх виключно конкретні – про собаку, велосипед, ляльку. Як правило, молодші школярі мало часу витрачають на розмову про те, що не пов'язане із сьогочасними заняттями (крім, можливо, обговорення телепередач). Молодші школярі спілкуються у групах, склад яких дуже несталий – залежно від справи або гри, що ними вони зайняті, або від зміни настрою і прихильностей. На їхні симпатії і ставлення до

ровесників значно впливають оцінки й думка педагога. З дорослими вони спілкуються багато, довірливо і чекають від них допомоги, співпраці і розуміння.

Незважаючи на велике значення навчальної діяльності у процесі становлення особистості дитини у цей віковий період, для молодших школярів вона ще не стала особисто значущою (особливо для учнів 1–2-х класів). Ігрова діяльність, як і раніше, залишається необхідною і бажаною. Це відповідає психологічним особливостям молодших школярів. Діти цього віку відзначаються підвищеною емоційністю, швидкою стомлюваністю і переключенням уваги, вразливістю, активністю та схильністю до наслідування. Влітку є можливість для розвитку пізнавальних інтересів і навичок самостійності дітей в ігровій діяльності. Тому вся життєдіяльність молодших школярів в умовах табору має бути пронизана грою, грою з ускладненими правилами, максимально наближеною до реальної життєвої ситуації.

Середній шкільний вік (11-15 років)

На рубежі 4–5-х класів дитина вступає у найскладніший період свого вікового розвитку. За короткий час діти так різко змінюються, що психологи спеціально виділяють молодший (11–13) і старший (14–15) підлітковий вік. І хоча про нього написано дуже багато, але проблема вікових труднощів залишається відкритою й досі, оскільки породжена самим об'єктивним процесом становлення особистості дитини. Тому вкрай необхідна спеціальна розмова про те, які риси підлітків має урахувати педагог-організатор ЛОТ у виховній роботі з дітьми цього віку.

Психологи і фізіологи встановили, що найбільш інтенсивно процеси, що характеризують підлітковий вік, відбуваються: у дівчаток в 11–13 років, у хлопчиків у 13–15 років. Але зміни в їхньому організмі можуть починатися і на 1,5–2 роки раніше внаслідок акселерації.

Підлітковий вік фізіологи, педагоги, батьки вважають важким, він важкий для вихователів, але насамперед для самих дітей.

Завдання вихователів, вожатих полягає в тому, щоб допомогти підліткови перебороти труднощі, створити умови для успішного формування їхньої особистості. Вирішення цього завдання полегшується тим, що багато психологічних новоутворень підлітків є сприятливою базою для подальшого формування особистості

Молодший підлітковий вік – це вік кипучої енергії, активності, великих задумів і великих справ. Уже нагромаджено значний досвід колективної діяльності, значно розширюються діапазон інтересів молодших підлітків, що впливає на розвиток у них ініціативи, творчості. Саме молодший підліток починає проявляти особливий інтерес

до громадського життя, намагається розібратись у потоці інформації, виробити власну точку зору. Зміни в інтелектуальній сфері дозволяють усе більшою мірою спиратися на них у виховній роботі (зокрема, нові форми роботи – турніри ерудитів, аукціони знань тощо). Більший розвиток самостійності, самопізнання, намагання розібратись у своїх перевагах, і недоліках спонукають підлітка до самовиховання. І тут педагог має допомогти йому правильно реалізувати це прагнення. У цей період яскраво проявляються нерівномірність у розвитку дітей. Причому ця нерівномірність може проявлятися як в одній дитині, так і між різними дітьми. Наприклад, підліток серйозно захоплюється певною наукою, читає дорослі книги з цієї галузі знань, а до всього іншого може ставитися байдуже. Інший приклад: один уже справжній помічник батькам удома, а його товариш не володіє елементарними навичками самообслуговування, оскільки все за нього роблять батьки.

Дванадцятиріччя являє собою переломний період у житті дитини. Традиційно у багатьох народів дитина після виповнення 12 років вважалася дорослою, отже, і ставитись до неї слід відповідно. На думку дослідників духовного розвитку дітей, період від 12 до 14 років – це період апробації набутого досвіду через власні вчинки. Дитина прагне до самостійності, самовиявлення своєї особистості. Це природна вікова потреба дитини, яку слід враховувати у виховній роботі з підлітками в ЛОТ.

У віці 12–14 років авторитет дорослих значно знижується. Для дитини найважливішою стає оцінка її однолітками. Тому вожаті, враховуючи цю вікову особливість, не повинні нав'язувати дитині свої думки, рішення, а дати їй змогу самостійно впевнитися у їх правильності. З іншого боку, необхідно допомогти дітям задовольнити потребу у спілкуванні з однолітками і спрямувати це спілкування в позитивне русло. Враховуючи, що для більшості підлітків характерна дещо підвищена тривожність, нервова збудливість, в ЛОТ слід створити умови психологічного комфорту, допомогти дитині пізнати себе, поглянути на себе очима товаришів, викликати бажання і волю до самовдосконалення, самостійного визначення напрямків самокорекції. Важливо допомогти дитині знайти свої слабкі та сильні сторони, накреслити програму та реальні шляхи до самовдосконалення.

Підлітковий вік – складний період переходу особистості від дитинства до дорослості. І молодший підліток повинен зробити свої перші кроки на цьому шляху – намагається бути дорослим. Тому підліткові з одного боку треба усвідомити ті нові вимоги, що перед ним висувують вихователі («Ти вже дорослий, час відповідати за свої вчинки»), а з другого – необхідне справжнє визнання і прийняття дорослими його нової

позиції, допомагати у самоствердженні. Останнє для дітей цього віку є найважливішим. Ареною самоствердження найчастіше виступає спілкування з ровесниками, сфера якого у цей період значно розширюється. У молодших підлітків дуже явно виділяються стійкі групи Спілкування йде по широкому колу питань, але переважно з точки зору відбуття події: «хто зробив», «що зробив», їх, як правило, не цікавить, «чому зробив», «що при цьому думав, відчував». Розмови підлітків сповнені суперечок і нерідко закінчуються конфліктами. Для підлітка головне – дія. Тому він намагається знайти для себе улюблену справу, розширює спілкування з ровесниками на вулиці, в гуртку. Першочерговим завданням педагога у зв'язку з цим є створення позитивного досвіду спілкування в діяльності. Це будуть перші кроки, і тут закріпиться досвід ділової співпраці, виникнуть зв'язки між діловим і міжособистісним спілкуванням, і це стане основою подальшої роботи.

Дітей можна навчити спілкування у процесі колективної діяльності, необхідно допомогти їм оволодіти етичними нормами стосунків під час спільної діяльності: бути уважним, чуйним до товаришів, піклуватися про них.

Характерною особливістю молодших підлітків є концепція-установка на змагання, виграш, на досягнення колективного успіху.

Збагачення дітей моральними нормами спілкування відбувається насамперед на прикладі старшою друга-вожатою, вихователя. Головна умова набуття підлітками відповідних якостей – демократичний стиль керівництва колективом і його роботою.

Навчання дітей спілкування може відбуватись і в процесі організації справ, і в процесі виконання доручень, вільного спілкування з дітьми. Також навчання має два напрямки: етика спілкування (А. В. Мудрик) та етикет спілкування (вчити логіки власних доказів і проникнення у суть доказів товариша, роз'яснити свою думку та уважно слухати інших, дискутувати і визнавати власну помилку і т. д.).

Урахування вікового підходу до роботи з дітьми особливо вимагає статеве виховання. Це період вікового антагонізму між статями, який виражається у глузуванні дівчаток з хлопчиків (або навпаки), а інколи стосунки можуть стати навіть ворожими. Треба знати, що хлопчики і дівчатка по-різному ставляться до загальних справ, приймають чи не приймають певні форми і методи виховання. Ці відмінності найбільш гостро відчуваються в 11–12 років, коли хлопчики виявляють незадоволення там, де дівчатка відчувають себе чудово. Так, хлопчики не сприймають суто словесною характеру багатьох справ (наприклад, бесід), а дівчаток вони задовольняють. Хлопчики прагнуть до справ, в яких можна проявити свої вміння, творчість, силу, вправність.

На особливу увагу заслуговують моральні аспекти статевого виховання при співпраці хлопчиків і дівчаток у загальній роботі. Дуже важливо при цьому правильно організувати розподіл обов'язків, особливо в трудових справах, спорті, туристичному поході, допомогти хлопчикам проявити увагу, піклування про дівчаток.

Старший шкільний вік (15–18 років)

Розглянемо вікові психологічні особливості старших підлітків, які дозволять сформулювати завдання виховної роботи з ними.

Старший шкільний вік – вік переходу до дорослості. Здебільшого повністю завершується статеве дозрівання. За своїм фізичним станом і зовнішнім виглядом старшокласники наближаються до дорослих.

Значна частина учнів повністю оволодіває своїми пізнавальними процесами: сприйняттям, увагою, пам'яттю, уявою, мисленням, підпорядковуючи їх завданням діяльності. Увага все частіше стає післядовільною. Ще більше зростає роль словесно-логічного запам'ятовування. Дослівне заучування непопулярне, учні користуються планами, схемами, конспектами. У мисленевій діяльності спостерігається високий рівень узагальнення і абстрагування, схильність до причинного пояснення явищ, аргументування, доведення, зв'язування матеріалу в систему. Вдосконалюється мова, збільшується словниковий запас. Старшокласники прагнуть до самостійності суджень, не схильні довіряти авторитетам, часом переоцінюють свої можливості і виявляють критиканство.

В юнацькому віці виразно постає потреба у формуванні світогляду, тобто розумінні закономірностей оточуючого світу і створенні системи поглядів. Важливою частиною світогляду є моральні переконання. Старшокласники прагнуть самостійно розібратися у моральних проблемах і не люблять, коли дорослі пропонують їм готові і категоричні формулювання. У багатьох старшокласників є прагнення до чесного життя, самовдосконалення, служіння суспільству – це те, що називають юнацьким романтизмом. Проте ці прагнення часто мають поверховий характер і в реальному житті поєднуються з вузьким практицизмом і навіть безпринципністю. Старшокласники часом з подивом виявляють, що в них уживаються мрійність і практицизм, альтруїзм та егоїзм, переоцінка власної особистості і самоприниження, різкість і сором'язливість, відвертість і скритність, високі моральні прагнення і досить прозаїчні спонукання.

Зростання інтелектуальних і фізичних можливостей старшокласників визначає найбільш помітну рису їхньої поведінки – прагнення до самоствердження. Ним

мотивуються в залежності від умов сімейного виховання і успіхів як позитивні, так і негативні вчинки старшокласників. Позитивні форми самоствердження полягають у досягненнях в навчанні, спорті, мистецтві тощо. Негативне самоствердження найчастіше здійснюється через дотримання норм юнацької субкультури (сукупність манер поведінки певної категорії юнаків та дівчат). «Субкультурні» підлітки дуже прагнуть відрізнятись від дорослих, що породжується протестом проти їхніх вимог. Так з'являються манери, в яких відчувається виклик дорослим: гучний сміх, хриплі голоси, розв'язні рухи тощо, стиль одягу, що протиставляється дорослому. Особливу роль відіграє жаргон, в якому переважають грубуваті слова та вирази. Все це служить немовби муром, який відгороджує юнаків від дорослого світу з повчаннями, вимогами, заборонами. Дух вільнолюбства, здається, пронизує юнацьку субкультуру.

Отже, психологія старших підлітків відзначається суперечливими явищами. З одного боку – вростання інтелектуальної і моральної зрілості, пошуки світогляду, спрямованість на майбутнє, юнацький романтизм, довіра до авторитетних дорослих. З іншого боку – тенденції негативізму, який виступає у вигляді юнацької субкультури з її небезпечним ухилом у бік зневаги до моралі.

Особливо неприємним явищем у роботі з учнями цього віку стають педагогічні конфлікти. З одного боку, підвищене почуття власної гідності старших підлітків викликає у конфліктних ситуаціях бурхливу емоційну реакцію, з іншого – вони критичніше ставляться до дорослих, відзначають їх недоліки, достатньо володіють захистом у конфлікті і тому сутички з ними є досить болісними. Особливо необхідно відзначити як недолік педагогічного спілкування зі школярами в цьому віці такі прояви нетактовності, як привселюдні образи учнів, вторгнення у світ особистих стосунків юнаків та дівчат, вимоги у формі крику та погроз, зловживання відвертістю вихованців, настирна цікавість до особистого життя учнів, негативна оцінка інших людей у присутності учнів.

3.2. Визначення виховних завдань для кожної вікової групи учасників табірної відпочинку

Визначення виховних завдань у дитячих колективах обов'язково має спиратися на знання вікових властивостей дітей. Для того, щоб виділити будь-яке виховне завдання навіть найпростіше, недостатньо враховувати лише індивідуальні особливості дитини. Не менш важливим є знання й врахування своєрідності його можливих вікових характеристик, правильних науково обґрунтованих уявлень про

стан формування особистості дитини, протиріччя розвитку особистості, зумовлені віковими змінами й акселерацією.

Визначені нами три вікові періоди дозволяють виділити виховні завдання для кожної з них.

Враховуючи психологічні особливості *молодших школярів*, можна сформулювати основні завдання виховної роботи з ними:

- створити колектив загону, звертаючи особливу увагу на розвиток дитячого самоврядування, формування у молодших учнів організаторських умінь (виконання трудових, творчих, завдань і доручень уміння звітувати про них групою; уміння бути керівником нескладних загальних справ тощо);
- залучити кожного вихованця до діяльності через систему доручень, зміст яких суттєво змінюється, порівняно з тими, що діти мають у загальноосвітньому навчальному закладі;
- навчити працювати разом, доводити розпочату справу до кінця, набути навичок самообслуговування;
- прищепити дітям санітарно-гігієнічні навички, норми і правила здорового способу життя, культуру здоров'я;
- розвивати волю, виховувати дисциплінованість при виконанні режимних моментів;
- виховувати доброзичливість, повагу, товариськість у ставленні до інших людей; заохочувати їх допитливість, розвивати естетичні почуття і творчі здібності; плекати любов до свого народу, Батьківщини, природи.

Урахування вікових особливостей дозволяє обґрунтовано сформулювати виховні завдання роботи з *школярами середнього шкільного віку (підлітками)* в умовах літнього оздоровчого закладу:

- розвиток ініціативи і самостійності;
- розвиток нових, більш високих пізнавальних інтересів і потреб;
- виховання організаторських умінь, відповідальності за доручену справу;
- формування морального ідеалу;
- навчання етики, правил спілкування з однолітками, представниками протилежної статі, з дорослими.

Щодо *старшого шкільного віку*, то виховні завдання можуть бути такі:

- допомога у формуванні світогляду і життєвої позиції, орієнтованої на чесність, працьовитість, самостійність, миролюбність, поступливість;

- підготовка до майбутнього вибору професії і сімейного життя, виконання громадських обов'язків;
- продовження формування орієнтації на гуманну поведінку через усвідомлення мотивів власних вчинків і уникнення неконструктивного психологічного захисту.

3.3. Особливості тимчасового дитячого колективу в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в літній період

Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку покликані, дотримуючись принципів наступності і безперервності виховання, виконувати компенсуючу функцію, оскільки дають можливість дітям не лише відпочити, зняти фізичне і психічне навантаження після навчального року, але й створюють нові умови для збагачення їх соціального досвіду, перевірки і застосування нових знань і вмінь в різноманітній практичній діяльності, яка наповнена грою, романтикою і базується на розвитку дитячої ініціативи, самодіяльності.

Простий підрахунок свідчить про те, що під час літніх канікул діти можуть використовувати для улюбленої справи: ігор, спорту, відпочинку – 975 годин і, як вказують дослідження по інтенсивності спілкування вихователя з дітьми, одна табірна зміна (21–26 днів) – дорівнює року.

Оздоровчий і виховний процес у таборі здійснюються у сприятливих умовах природного і соціального оточення. Все, що розкинулося навколо дитячого оздоровчого табору, може виявитися нейтральною зоною, а може стати важливим виховним фактором. Табір і його околиці – нове, незнайоме для дитини оточення. Воно, звісно, приваблює дитину і треба їй допомогти проникнути в нього.

Свої особливості має і тимчасовий дитячий колектив, який поряд із загальними ознаками має свою специфіку і короткочасність існування (від 10–14 днів до 2-х місяців в таборах санаторного типу); цілодобовий контроль вихованці, різновіковий склад загонів.

У новому товариському оточенні дитині хочеться показати всі свої здібності, сили і вміння, проявити кращі якості характеру. Під час тісного активного спілкування інтенсивніше і повніше розкривається особистість школяра. Інколи в таких умовах скоріше можна помітити те, що в школі залишається прихованим.

Діти приїжджають в табір з різним настроєм. Частина з них позитивно відноситься до нього, знає його традиції, має друзів. Вони, як правило, прагнуть приймати участь у всіх справах, із задоволенням виконують доручення вихователів,

проявляють ініціативу. Поряд з тим хочеться звернути увагу на групи дітей, які займають «очікувальну позицію». Це ті, що приїхали в табір вперше, з різних причин не були в колективі. Тому, ввійшовши в життя тимчасового колективу, вони готові до будь-якої діяльності, щоб проявити себе, заслужити схвалення ровесників, але першими активності не проявляють.

Частина школярів, потрапивши в новий колектив, веде себе зухвало, з викликом, ухиляється від колективних справ, не виконує розпоряджень, щоденно обурюється режимом дня тощо.

Одна з характерних рис тимчасового дитячого колективу полягає у тому, що кожний день вимагає від кожної дитини зокрема власної самовіддачі. У таборі є можливість знайти улюблену справу на заняттях гуртків, секцій, творчих клубів, майстерень. Важливим є те, щоб кожна дитина відчувала себе необхідною для колективу. У таборі велика кількість справ, які виконують не поряд один з одним, як в класі, а спільно. Такий підхід до роботи дозволяє всім без винятку знайти собі улюблену справу протягом дня. Якщо хтось залишається пасивним в одних справах, то може добитися успіхів в інших.

У тісному активному спілкуванні повніше розкриваються здібності дитини. Тут скоріше помітно, що в школі приховується від вчителів і однокласників. Протягом табірної зміни кожен учень приймає участь у 50-70 виховних заходах. Такий об'єм виховної роботи з колективом класу в умовах школи здійснюється протягом майже цілого навчального року.

Проте, все позитивне, що закладене в оздоровчих і виховних функціях табору не завжди реалізується. Масова практика дає багато прикладів низького рівня ефективності виховної роботи табору, відсутності необхідної роботи табору, відсутності необхідної координації різних видів діяльності табору, механічно переносяться багато шкільних форм роботи, недостатньо враховується вікові особливості дітей. Тому не випадково останнім часом ми зустрічаємося з фактами формалізму, безтурботного проведення часу, відсутністю романтики, дитячою байдужістю, низьким рівнем підготовки педагогічних кадрів. Головна небезпека криється в тому, що багато таборів все частіше перетворюється в «дитячі пансіонати», «будинки відпочинку».

Мета виховання в літньому оздоровчому таборі (залежно від вікових особливостей зміни) полягає у проведенні кожного дня змістовної, цікавої і активної роботи з організації самодіяльності вихованців. Слід працювати так, щоб у загоні не

нудьгували. Протягом зміни загін має виконати не одну цікаву і важливу справу. Зокрема, навчитися корисного ремесла, провести спартакіаду, організувати корисні справи тощо.

В організації життя дитячого колективу і педагогу-організатору, і вихователю необхідно спиратись на ініціативу, самодіяльність дітей, розвивати у них прагнення до самостійних дій, спрямованих на громадсько-корисні справи. Для цього необхідно навчити дітей самостійно мислити, знаходити і планувати роботу свого колективу, здійснювати її, вміти аналізувати і оцінювати участь в них кожної дитини.

У таборі дорослий виступає не лише в ролі педагога-організатора чи вихователя, але й товариша, радника, батька. Дитячий колектив повинен стати сім'єю, в якій кожна дитина почувала б себе захищеною.

Від педагога-організатора вимагають, в першу чергу, любові до дітей – вередливих і спокійних, добрих і сердитих, до хлопчиків і дівчаток. Саме любов допомагає знайти підхід до дитини, зрозуміти її почуття, думки, прагнення, що в свою чергу породжує дитячу симпатію, допомагає сформувати колектив.

Виховна діяльність педагогічного колективу складна і багатогранна, охоплює великий спектр різноманітних напрямів, форм і методів, і вимагає координації всіх його зусиль.

У сучасних умовах вся робота в таборі повинна бути побудована на демократичних засадах. Якщо вихованці не пишаються своїм колективом – ефективність впливу такого колективу на особистість буде незначною. Високий престиж колективу – гарантія успішності впливу його норм та цінностей, засвоєння виховного ідеалу.

З окремих знайомих, малознайомих та зовсім незнайомих дітей, де хтось комусь симпатизує та навпаки, народжується через деякий час спільнота дітей, виникає поняття «ми». Відбувається виокремлення «ми», «наше» із загального навколишнього життя. «Ми» – це те, що притаманне тільки одному певному колективу, на відміну від інших таких або зовсім інших колективів. Існують поняття – «ми», а все навколо – «вони». Для тимчасових дитячих об'єднань – це почуття спільності дуже необхідне, воно сприяє створенню та зміцненню колективу.

Існують певні умови, за яких ця спільність може виникнути. По-перше, треба мати так звану матеріальну основу: певну кількість дітей, носіїв цього поняття «ми». Потрібна територія, де «ми» може розташуватися, збиратися, діяти. Необхідна мета спільної діяльності.

У дитячого тимчасового колективу є свої ідеали, норми та правила поведінки, специфічні форми організації колективу, органи самоврядування, а також символи, назва, девіз, емблема, пісні, які підкреслюють приналежність саме до цього конкретного колективу. Все це – центри об'єднання, тобто ті цінності, предмети та символи, які ідентифікують групу, складають матеріальну та ідейну основу її існування й розвитку. На цій основі відбувається усвідомлення спільності, створюється почуття «ми».

Літній оздоровчий табір має певні переваги у вирішенні проблеми розвитку якостей творчої особистості:

- в центрі діяльності таких закладів знаходяться не навчальна робота, а інша системотворча робота (спорт, праця, мистецька діяльність тощо);
- оздоровчий табір надає широкі можливості для роботи різновікових колективів школярів;
- в умовах табору змінюються міжособистісні стосунки, а саме: педагог-організатор виступає не як контролер, дії якого обмежені вимогами уроку, а як активний учасник творчої діяльності, радник чи просто рівнозначний член творчого колективу;
- організація діяльності дитячого колективу в умовах табору набуває надзвичайної інтенсивності, наповненості (звичайний день роботи табору може включати 8–10 різних форм виховної діяльності).

Виховну роботу слід будувати так, щоб кожна дитина знайшла собі справу до душі, відчувала себе сильною, збагатилася духовно й відчувала себе затишно. Тому щоденне життя в оздоровчому таборі має бути насиченим різноманітною діяльністю, інтелектуально й фізично спрямованим. Необхідно спрямувати виховну роботу на індивідуально-масові заходи в гурті, загоні, таборі, забезпечивши щоденне психологічне розвантаження дітей за допомогою індивідуальної роботи з книгою, малювання, мислення, вишивання.

Життя табору будується як творчо різноманітна діяльність колективу дітей і дорослих, в процесі якої розвиваються духовні й фізичні сили кожного вихованця, здійснюються взаємне виховання й самовиховання старших та молодших при керівній ролі вихователів. Основу цього життя складає колективна організаторська діяльність. Найважливіші сторони життєдіяльності – постійне всебічне піклування про людей,

один про одного, різноманітна пізнавальна діяльність, пізнання навколишнього середовища, а також спорт і туризм.

Створення колективу однодумців у загоні, дітей захоплених спільною метою, загальною й важливою для всіх справою, досягається через особливу організацію життя, в котрій головне місце посідають органи самоврядування.

У кожній дитині закладена така композиція рис та властивостей, якої не має в іншій. На цьому й побудоване самоврядування – законне суспільне право дітей, яке передбачає:

- самостійно планувати роботу;
- максимально реалізовувати свої плани, проводити справи, обговорювати та давати їм оцінку. Важливо, щоб частину загальнотабірних, загонових зборів діти проводили самостійно, а дорослі допомагали підказками, порадами;
- самостійно обирати постійний й тимчасовий актив з відкритим обговоренням, розподіляти доручення;
- приймати рішення та перевіряти їх виконання, оцінювати різноманітні конкурси, змагання;
- критикувати, викривати недоліки, шукати шляхи їх подолання.

Органи самоврядування – це вибірні органи, основне завдання яких – організація різнобічної діяльності. Ці органи потрібні для того, щоб поширити уявлення підлітків про демократичні норми життя суспільства, виховувати особисту відповідальність за кожную колективну справу, активну позицію в колективі, розвивати ініціативу й самостійність. Чим більше законних прав буде мати дитина, тим міцніше стане організація самих вихованців.

Дитячий тимчасовий колектив має ряд специфічних особливостей.

По-перше, коротку тривалість періоду існування колективу. Він вимагає чіткого початку і завершення табірної зміни, обов'язкової оцінки діяльності кожної дитини, надання дітям можливості бачити і розуміти результати своєї праці.

По-друге, всі види виховної діяльності в різновікових колективах, з різним соціальним досвідом дітей, із різних умов життя, з сільської або міської місцевості.

По-третє, тимчасовий дитячий колектив має значні виховні можливості. У новому оточенні, під час активного спілкування інтенсивніше, повніше розкривається особистість дитини, в таких умовах скоріше можна помітити те, що в школі залишається прихованим, краще вивчити і зрозуміти дитину.

У таборі діти самостійніше, ніж удома. Значно менше регламентацій, що стримують прагнення до самостійності, і більше умов, що стимулюють творчий розвиток, активність дитини.

Питання для самоперевірки:

1. Назвіть особливості молодшого шкільного віку.
2. Назвіть особливості підліткового віку.
3. Назвіть особливості старшого шкільного віку.
4. Охарактеризуйте виховні завдання для кожної вікової групи учасників табірною відпочинку.
5. Проаналізуйте особливості тимчасового дитячого колективу в умовах дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в літній період.

Тема 4. Способи та форми організації виховної роботи у ЛОТ

План :

- 4.1. Виховний захід та його особливості в умовах табірної літа. Методика проведення виховного заходу в ЛОТ.
- 4.2. Форми організації виховної роботи в ЛОТ.

Ключові поняття: виховні заходи, режимні моменти, форми виховної роботи, методи виховання, колективні творчі справи, змагання, конкурси, вікторини, туристичний похід, вогник, стінна газета.

4.1. Виховний захід та його особливості в умовах табірної літа. Методика проведення виховного заходу в ЛОТ

Виховний захід – це форма організації діяльності колективу і групи, це сукупність дій, спрямованих на досягнення певного виховного ефекту.

Перша особливість виховного заходу полягає в тому, що цей ефект хоч і не миттєвий, бо не дає відразу сформованої якості, проте призводить до деяких психологічних змін у спрямованості особистості вихованця, в його основних життєвих орієнтаціях, сприяє розширенню знань, збагаченню вмінь і навичок, змінам у системі міжособистісних стосунків у колективі тощо. Виховний захід моделює ті чи інші соціальні відносини, тим самим сприяє усвідомленню вихованцем їх суспільної суті, засвоєнню ним умінь орієнтуватися і діяти в них.

Друга особливість виховного заходу полягає в тому, що він має два результати: предметний і виховний. Ця особливість зумовлює ставлення до нього вихованців і вихователя. Для перших визначальним є предметний результат, привабливість і значимість виховного заходу. Для педагога-організатора виховного заходу, перш за все, в педагогічному впливові на колектив і особистість учня, в тих стосунках, які проявляються і формуються в процесі його підготовки та проведення. Тому, якщо педагог-організатор дивиться на виховний захід очима дітей, орієнтуючись лише на його предметний результат, в значній мірі такий захід втрачає свій педагогічний вплив. Виховним захід стає лише за умови, коли його метою є самі діти, розвиток їхніх психологічних рис та соціально цінних якостей. Педагогічно доцільно підготовлений та проведений виховний захід дозволяє дитині пройти шлях від об'єкта до суб'єкта

виховання і підняти на вищій щабель морального самовдосконалення – стати самому педагогові, що є головним показником моральної зрілості особистості.

Форма виховного заходу, його зміст, структура визначаються виховною метою та основними педагогічними завданнями, що з неї випливають. Технологія підготовки і проведення виховного заходу включає логічно зв'язані між собою етапи: підготовка; власне виховний захід; аналіз і оцінка його результативності; визначення перспективи на майбутнє.

Виховне значення заходу, як правило, визначається діяльністю колективу на етапі його підготовки. Його організація дозволяє в процес підготовки залучити практично кожного члена тимчасово створеного колективу.

Підготовку заходу очолює найчастіше «рада справи» (5–6 дітей). Вони продумують і розробляють план, сценарій, умови його проведення, знайомлять з ним товаришів, колективно обговорюють, далі розподіляють доручення, враховуючи можливості та інтереси кожного, визначають контрольні терміни виконання окремих завдань. До підготовки підключається «рада друзів колективу» (шефи, ровесники). Позитивний настрій, почуття радості від спільної роботи створює зовнішній аспект заходу. Яскраве художнє оформлення, музичні вставки, зустрічі з цікавими людьми, знайомство з першоджерелами – все це дозволяє забезпечити емоційну привабливість виховного заходу, а отже, і його виховний вплив.

У проведенні виховного заходу можна чітко виділити три взаємопов'язаних етапи: *підготовчо-організаційний, етап проведення, підсумок заходу*. Своєрідність етапів залежить від обраної форми виховного заходу, однак можна схематично окреслити загальні підходи.

Підготовчо-організаційний етап. Під час організації будь-якого виховного заходу, треба чітко визначити його тему, мету та завдання.

Завдання педагога-організатора на етапі визначення мети – врахувати соціальну ситуацію, підпорядкувати свою виховну діяльність домінуючій меті, встановити діагноз рівня вихованості колективу та окремих його членів, а потім вже здійснити детальний аналіз рівня підготовки вихованців до сприйняття тієї системи впливу, що передбачається в майбутньому виховному заході.

На *етапі підготовки* перед педагогом постає важливе завдання – разом з вихованцями детально визначити напрями діяльності, розподілити обов'язки між учасниками, визначивши не лише те, що повинно бути зроблено, але й як це повинно бути зроблено. Відомо: самому щось зробити легше і швидше, ніж навчити цього

інших. Але функція педагога-організатора в тому й полягає, щоб організувати роботу вихованців. Тому виховні заходи плануються, готуються і проводяться самими дітьми під керівництвом педагога-організатора.

Від якості планування і організації залежить виконання виховної справи, тому педагогу, щоб не зійти з визначеного курсу в досягненні мети, необхідно навчитися відрізняти головне від другорядного, щоб деталі і дрібниці не відібрали основні сили і час.

Планування буде успішним, якщо педагог-організатор дотримуватиметься таких рекомендацій:

1. Необхідно враховувати вікові та індивідуальні особливості вихованців, рівень їхньої підготовки. Надзвичайна складність виховних справ перетворює їх у формальний, нудний захід.

2. Виховний захід – заняття колективне. Планування повинно мати колективний характер.

3. Познайомтесь з методами сітьового планування. Навчіть вихованців користуватись ними. Тільки при чіткій організації весь комплекс – вихователі, вихованці, засоби – можуть утворювати певний життєдіяльний процес.

Участь в організації виховного заходу сприяє вихованню важливих якостей особистості: цілеспрямованість, відповідальність, уміння доводити розпочату справу до кінця, дисциплінованість.

На цьому етапі можна дати наступні рекомендації:

1. Чітко визначити права і обов'язки кожного, хто бере участь в організації виховних справ. Влада мусить бути зосереджена в руках одного керівника.

2. Кожному учаснику справи відведіть одну функцію, яка найбільше відповідає його можливостям і бажанням. Не нав'язуйте доручень. Наголошуйте, що участь у справі добровільна.

3. Враховуйте той факт, що діти не мають навичок організації. Те, що для педагога зрозуміло і легко, для вихованця зовсім не просто. Підтримуйте впевненість вихованців в успіху, вселяйте надію на позитивний результат.

Під час підготовки до виховного заходу, в залежності від характеру роботи, необхідний різний час. Так, багато часу потрібно для написання сценарію і режисура свята, проведення репетицій, виготовлення костюмів, виготовлення запрошень, плакатів, оформлення місця проведення заходу, відповідно до його змісту, запис фонограм, пошук і розподіл реквізиту.

Крім того, важливим є розподіл завдань між дітьми, адже у кожної дитини, що бере участь у заході, є своя роль (чи своя діяльність). Ці ролі щодо підготовки виховного заходу можна визначити для дітей так:

- учасник (виконує конкретні завдання: вивчає роль і грає її, відповідає на запитання вікторини, готує реквізит, домовляється з конкретною людиною про приміщення тощо);
- генератор ідей (висуває, пропонує ідеї, але не обов'язково їх реалізує);
- організатор (людина, здатна повністю організувати справу, тобто, визначити і сформулювати її завдання: підготовка оформлення, репетиції, домовленості і т.д.);
- учасник-організатор (людина, яка хоче виконувати деякі завдання сама, але може і організувати діяльність інших).

Як правило, до проведення виховного заходу вже має бути складений його сценарій й методична розробка.

Методична розробка виховного заходу має містити такі основні пункти:

1. Назва заходу;
2. Форма проведення;
3. Мета заходу (триєдина: виховати, розвинути, навчити);
4. Місце проведення;
5. Реквізити;
6. Хід проведення;
7. I. Організаційний етап;
8. II. Основний етап (сценарій);
9. III. Заключний етап;
10. Список використаних джерел.

Всі перелічені пункти є необхідними для визначення змісту заходу, його доцільності, ретельної підготовки. Вони дозволяють організатору заходу з'ясувати необхідні засоби, методи, прийоми виховного впливу.

Таким чином, бачимо, що велика кількість виховних завдань вирішується на підготовчо-організаційному етапі, тому при розгляді творчої справи варто особливу увагу надавати процесу її підготовки й організації. Нерідко, навіть за умови доброї підготовки і організації зовнішній результат не відповідає задуманому. Проте, це не означає, що поставлені виховні завдання не виконані. Навпаки, подібна ситуація дає

можливість педагогу, вихователю розвивати аналітичні здібностей дітей, допомагає осмислити те, що сталося, проаналізувати недоліки і зробити висновки на майбутнє.

Варто пам'ятати, що головним педагогічним результатом є процес підготовки і організації справи, а не її зовнішній результат.

Етап проведення заходу.

Під час проведення виховних заходів педагог повинен займати правильну позицію: не сковувати дітей своєю присутністю, не заважати їм вільно висловлювати свої думки і почуття. Але, разом з тим, уважно стежити за розвитком подій, запобігати тому, щоб вони набули небажаного спрямування і вийшли з-під контролю.

Досить делікатне питання – коли і як коригувати неправильні дії, перенести розгляд на пізніше чи робити зауваження негайно? З позиції загальної теорії управління питання вирішується однозначно – допущена помилка повинна бути виправлена негайно, щоб не допускати її закріплення. Аналіз допущених помилок необхідно здійснювати відразу після закінчення виховного заходу, поки свіжі в пам'яті недавні події, але в деяких випадках його варто перенести на пізніше.

Непомітно для дітей фіксуйте все, що відбувається. На випадкові відхилення, затримки реагуйте спокійно, стримано. Пам'ятайте, що реальне життя не можна вкласти в плани, потрібно бути постійно готовим до несподіванок. У випадках відхилення від запланованого реагувати спокійно, стримано.

Основні вимоги до проведення виховного заходу:

1. Чітка назва заходу та розуміння педагогом його мети.
2. Планування основних етапів заходу та визначення завдань кожного з них.
3. Організація підготовки заходу у відповідності до поставленої мети.
4. Визначення оптимального змісту заходу.
5. Вибір найбільш раціональних методів і прийомів виховного впливу на дітей на кожному етапі заходу.
6. Чіткість виховного заходу, оптимальний його темп.
7. Різноманітність і творчий характер діяльності учнів.
8. Психологічна обстановка:
  - поведінка дітей, їх активність, зацікавленість, ставлення до заходу;
  - поведінка педагога, його тон, педагогічний такт, повага до самостійності думок, пропозицій, рішень учасників.
9. Доцільність обраної теми і форм роботи.

Підведення підсумків заходу, рефлексія.

На завершальному етапі виховного заходу підводять підсумки. Це може бути колективне обговорення або індивідуальний педагогічний аналіз. Мета – розкрити причини успіхів і невдач. Варто дотримуватись апробованої схеми аналізу виховного заходу, послідовно відповідаючи на питання:

- 1) чи всі позиції підготовки і проведення виховного заходу знайшли відображення в плані;
- 2) чи відповідав зміст програми поставленій меті;
- 3) чи відповідав меті, завданням і вимогам рівень організації;
- 4) чи всі заплановані заходи (моменти) в достатній мірі були забезпечені відповідними ресурсами;
- 5) які фрагменти, частини виховного заходу були більш ефективні, чому;
- 6) чи витриманий виховний захід у часі;
- 7) хто і чому порушував терміни;
- 8) чи виховний захід становив собою певну систему, чи це був набір мало пов'язаних між собою фрагментів і частин;
- 9) чи був ефект новизни;
- 10) чи відповідало емоційне забарвлення виховного заходу його задуму;
- 11) чи задовольняла учнів якість виховної справи, їхнє ставлення до неї, над якими питаннями змушувала задуматися учнів виховна справа;
- 12) якої оцінки заслуговує кожен учасник виховного заходу;
- 13) як поводити себе діти;
- 14) чому виникли випадки негативної реакції частини дітей на ті або інші педагогічні дії;
- 15) від чого необхідно відмовитися і що нового слід внести в наступний виховний захід.

Аналіз підсумків заходу варто проводити систематично, тому, що тільки спираючись на досягнуте можна успішно рухатися вперед, закріплювати краще, позбутися недоліків. Такий аналіз підсумків має дві основні функції – організуючу й виховну: регулярний аналіз сприяє кращій організації роботи, спонукає більш серйозно ставитися до дорученої справи, оскільки його підсумки й результат не залишаються непоміченими, а піддаються оцінці, аналіз – також і гарна школа виховання спостережливості, самокритичності, вимогливості, формування суспільної думки, правильного ставлення до критики, підвищення педагогічної майстерності.

Аналізуючи виховний захід, треба, насамперед, фіксувати позитивні результати, вказувати ті прийоми, умови, методи, які привели до успіху, з'ясувати причини невдач. Кваліфіковане підведення підсумків створює умови для обґрунтованого планування й поліпшення якості всієї виховної роботи надалі.

Рефлексія (від лат. reflexio – вигін, відображення) – це осмислення людиною передумов, закономірностей і механізмів власної діяльності, соціального і індивідуального способу існування, самоаналіз.

Щоб вдало організувати самоаналіз дітьми виховного заходу, зазвичай, слово знову надається його організаторам, які мають наголосити на найважливіших висновках, намагаються вяснити в кожного з учасників що цікавого, корисного для себе вони винесли з сьогоднішнього заходу. Як раз тут, на цьому етапі, доцільно відмітити вклад кожного у проведену справу – ведучих, тих, що готували матеріал або оформлювали класну кімнату, запрошували гостей тощо. Педагогічна наука і практика застерігають від привселюдної критики вихованців за недбалу підготовку чи усунення від участі у проведенні форм виховної роботи. А ось заохочення найбільш активних, відмітка тих, які творчо підійшли до виконання дорученої справи є тим стимулом, що у подальшому буде сприяти підвищенню інтересу всіх дітей.

Судити про якість виховного заходу можна й за реакцією дітей. Їхня увага, емоційний настрій, інтерес до того, що відбувається, активність або, навпаки, байдужність говорять відразу багато про що. Більш віддалені в часі спостереження за поведінкою вихованців, бесіди з ними, анкетування дозволяють глибше оцінити ефективність проробленої роботи.

4.2. Методика проведення виховного заходу в ЛОТ

На даний момент існує дуже багато цікавих форм виховної роботи для розвитку творчих якостей, активізації процесів самопізнання, гармонійного розвитку особистісних якостей та міжособистісних стосунків.

Виховний захід – це важлива частина табірної культури, яка допомагає краще зрозуміти закони, життєвий устрій табору та людей, які до нього відносяться. Кожен захід проходить за певним сценарієм і має певну тематику. Його метою є створити атмосферу дружби і доброзичливості у колективі, а також об'єднати дітей за допомогою отриманих разом знань та вражень.

Виховний захід у ЛОТ повинен реалізуватися як цілеспрямована взаємодія педагога-організатора з кожною дитиною, дитячим колективом в цілому, спрямована на

вирішення визначених виховних завдань. У цьому випадку саме виховний захід є формою виховної діяльності, в якій цілеспрямовано поєднані окремі спроби її організації, що містять у собі мету, завдання, зміст, методи, засоби і прийоми.

До основних форм виховних заходів в ЛОТ належать розважальні вечори і ранки, свята, концерти, конкурси, ігри, вікторини, вогники, колективні творчі справи, тренінги, змагання (спартакіади), турніри та ін.

Свято – це своєрідна форма організації життя і діяльності дітей, яка пов’язує їх із життям країни, виховує патріотизм, приносить радість та задоволення, наповнює новими яскравими враженнями.

Свято – це форма синтетична виховної роботи, що узагальнює набутий досвід дітей.

Мета – залучає вихованців до творчої колективної діяльності, розвиває творче мислення, творчі здібності, художні інтереси, естетичні смаки.

Види свят: тематичні, календарні.

Форми :

- побудовані на літературній основі (театралізовані, поетичні тощо);
- побудовані на музичній основі (з музично-хореографічних кольорів);
- жанрові (карнавал, циркове шоу, оперета, тощо).

Переваги свята як форми проведення:

- дозволяє залучити велику кількість учасників;
- цікавий спосіб проведення дозвілля;
- включає різноманітні фрагменти інших форм виховної роботи як прийомами роботи.

Структура проведення свята:

1. Вступ (емоційний настрій, атмосфера свята, що досягається яскравою і цікавою назвою, гарним художнім та музичним оформленням приміщення, де проводиться свято, зручним розміщенням глядачів).
2. Зав’язка (вихід ведучих з представленням програми, що буде відбуватись і як саме, можливе підсилення емоційного ефекту музичним чи літературним твором);
3. Розвиток дії (складові елементи свята – концертні номери, конкурси, ігри, інформаційні повідомлення тощо);
4. Кульмінація (найвищий емоційний підйом у святі);
5. Фінал (підведення підсумків);

6. Післядія (при необхідності).

Тривалість свята – 60–120 хвилин (залежно від віку дітей).

Умови ефективності:

- оригінальний сюжет сценарію свята;
- яскрава назва;
- наявність костюмів, декорацій, подарунків;
- зміна форм, прийомів діяльності кожні 5 хвилин, щоб утримати увагу глядачів;
- залучення до дій глядачів (ігри з залом, запитання тощо);
- наявність у сюжеті протидії;
- тривала і якісна підготовка;
- відсутність пауз при проведенні (паузи заповнюються музикою, роботою з глядачами).

В умовах літнього оздоровчого табору можна проводити державні, народні чи самостійно вигадані свята. Успішно проходять: «День Нептуна», «День взаємних симпатій», «Вечір знайомств» та інші.

Окремою частиною табірної життя є **конкурси**, які не лише пасивно розвивають творчі здібності дітей, але і додають присмаку боротьби, що спонукає дітей докладати більших зусиль для виконання завдань.

Конкурс – це форма виховної роботи, що представляє різновид змагальної діяльності.

Мета – перевірити і закріпити практичні уміння та знання дітей.

Види:

- тематичні (в одному виді діяльності, наприклад конкурс малюнків),
- комплексні (в 2–3 видах діяльності, наприклад «Козацькі розваги», «Конкурс лицарів та прекрасних дам»).

Переваги як форми виховної роботи:

- цікава форма проведення;
- динамічний темп проведення;
- підтримання емоційно-піднесеного настрою завдяки елементам театралізації, музики, сюжетної, ігрової діяльності, дійових осіб – ведучих та учасників;
- можливість широкого використання різних видів діяльності.

Структура конкурсу:

1. Вступна частина (повідомлення теми, представлення учасників чи команд, журі, правил поведінки, системи оцінки).
2. Основна частина (виконання конкурсних завдань:
  - а) експромти (виконують одразу без підготовки);
  - б) завдання, що виконуються в ході конкурсу за певний час (1-5 хвилин);
  - в) завдання, що готуються заздалегідь;
3. Підсумкова частина (підведення підсумків, нагородження переможців).

Тривалість конкурсу – 40–90 хвилин, в залежності від вікової групи дітей.

Умови ефективності:

- Активні учасники (до 70 осіб, чи команди до 7 осіб).
- Гарне оформлення (об'ява, зал, сцена).
- Матеріальне забезпечення (атрибути для виконання конкурсних завдань, картки, протоколи для журі).
- Комплектне журі (3–7 осіб).
- Музичний супровід.
- Кмітливий ведучий, що зможе витримати досить швидкий ритм заходу, захоплюючи гравців і вболівальників.
- Емоційні глядачі, з якими проводять в паузах масові ігри, пропонують вставні номери художньої самодіяльності, музику.
- Старанні помічники – (підготовча команда, що працює в ході конкурсу, не відволікаючи увагу ведучого і учасників).
- Призи для переможців (грамоти, дипломи, сувеніри, солодощі, тощо).

Конкурси знаходять жвавий відгук у дітей, особливо підлітків, однак не слід зловживати перенасиченням планів виховної роботи конкурсами, бо це знижує їх результативність.

Як показує практика масу вражень у дітей викликають конкурси: «Міс та містер табору», «Кохання з першого погляду», «Містер Ікс» та інші.

Гра в таборі – обов'язкова розважальна діяльність гуртківців, це найкоротший шлях впливу на дитину. Саме гра є чудодійним ключем, який відчиняє двері в чарівне невідоме. Граючись, діти засвоюють життєво необхідні навички й уміння, розвивають сміливість, волю, кмітливість, повагу до суперника та інші людські якості. Не дивно, що гра як основа життєдіяльності дітей завжди займає провідне місце в роботі табору. Тому потрібно це враховувати при плануванні роботи оздоровчого табору.

В організації виховної роботи можна використовувати різноманітні види ігор (рухливі, пізнавальні, музичні, творчі, ігри-забави, ігри на місцевості).

Загальні методичні вимоги до організації гри:

1. Вибір гри залежить від того, які виховні завдання необхідно вирішити у роботі з дитячим колективом.
2. При проведенні гри необхідно враховувати психічні та фізичні особливості, навички, вміння, інтереси дітей.
3. Важливо, щоб у грі брало участь якнайбільше дітей.
4. Після закінчення гри необхідно разом з дітьми обговорити її результат.

Вікторина – вид гри, що полягає у відповідях на усні чи письмові запитання з різних галузей знань. Ігри в основному відрізняються правилами, що визначають черговість ходу, тип і складність питання, порядок визначення переможців, а також винагороду за правильну відповідь.

Виховна цінність вікторини в тому, що вона розвиває винахідливість і активність дітей, розширює їх світогляд, сприяє розумовому вихованню, розвитку пізнавальних інтересів і творчих здібностей, кмітливості, допомагає виявляти знання в тій чи іншій галузі науки, техніки, мистецтві. Захоплююча ігрова форма вікторин збільшує емоційний тонус, сприяє кращому засвоєнню змістової інформації вікторин.

Мета – перевірка, закріплення та поглиблення знань дітей.

Види: тематична (питання охоплюють одну область знань – спорт, природа, тощо); комплексна (питання з різних галузей знань – наприклад «Найрозумніший»).

Переваги вікторини, як форми виховної роботи:

- ігрова форма проведення (наприклад «Поле чудес», «LG – Еврика»);
- підтримання інтересу до самостійного поглиблення знань завдяки змагальній діяльності;
- поглиблення знань через розширення відповіді чи ілюстрації відповіді ведучим.

Структура вікторини.

1. Вступна частина (повідомлення теми вікторини, правил проведення, представлення учасників).
2. Основна частина (безпосередньо відповіді на питання) .
3. Підсумкова частина (підведення підсумків, нагородження переможців).

Тривалість вікторини – 35–45 хвилин.

Умови ефективності:

- темп проведення повинен бути динамічний;
- запитання повинні мати одну конкретну точну відповідь;
- запитання розрізняються за типом складності:
  - а) загальні;
  - б) в рамках шкільної програми;
  - в) підвищеної складності;
- оцінка може бути в межах 3-бальної системи;
- кількість запитань залежить від віку учасників (від 30 да 50 запитань);
- можуть брати участь як команди так і окремі учасники, для дітей молодшого шкільного віку оптимальнішими є індивідуальні вікторини;
- хід вікторини можна визначати на табло – екрані змагання, або – фішками правильні відповіді учасників;
- наявність журі не обов'язкова, цю роль може виконувати ведучий. Порядок відповідей (почергово, хто швидше, по вибору ведучого, через 1–2 спроби);
- підводяться підсумки з відзначенням найактивніших учасників, та переможців;
- нагороди переможцям – призи, грамоти, дипломи, значки та емблеми.

Інтерес дітей до вікторин і успіх її залежить від вдало складених питань і ступеня їх активності. Питання можуть ставитися усно і письмово. Питання, які складаються в письмовій формі, яскраво оформлюються на великому аркуші паперу, ілюструються малюнками і передчасно вивішуються для загального ознайомлення. Інтерес до таких питань збільшується, коли діти беруть участь не тільки в їх оформленні, а й в складанні, а також коли питання пробуджують творче мислення, є посильними і цікавими для них.

Чітке і ясне формування питань – обов'язкова вимога до їх відбору для вікторини. Ступінь складності, кількість питань, що пропонується залежить від віку дітей, рівня їх підготовленості, їх розумових здібностей.

Чим старші учасники вікторини, тим складніші можуть бути питання і тим більше їх може бути запропоновано.

На підготовчому етапі відбувається вибір галузі знань для змісту вікторини, визначення цілей та завдань проведення, критерії та умови визначення переможців, створення творчої групи та розподілення обов'язків між її членами, складання плану підготовки та проведення вікторини.

Вікторини повинні бути добре організовані. Створюється журі, яке відповідає за успішність проведення вікторини. У склад журі можуть входити педагогічні організатори, командири загонів.

Наприкінці проголошують підсумки вікторини, особливо відзначаючи вдалі і достатньо повні відповіді, а також труднощі в підготовці, недоліки проведення вікторини і вказують шляхи усунення таких проблем в майбутньому.

Вогник – це колективне обговорення загном і педагогом-організатором прожитого дня, аналіз проведених справ, розбір тих обставин, взаємовідносин, які складаються. Сама назва «вогник» означає не тільки вогнище, хоча певним чином і пов'язана з вечірнім вогнищем – це іскра зацікавленості кожного справами колективу і долею товариша, тепло взаємовідносин і світло дружби. Ось чому вогнище – це зовсім не обов'язковий атрибут «вогника». Головне в ньому – зміст і тональність розмови, обговорення.

В таборі розрізняють наступні **види «вогників»:**

- Вогник знайомства;
- Вогник організаційного періоду;
- Вогник основного періоду
- Вогник заключного періоду;
- Вогник прощання.

Агітбригада – це форма виховної роботи, що забезпечує поєднання глибокого змісту обраного напрямку виховання та з яскравими художніми та емоційними формами, різновид табірної театру.

Мета агітбригади – розвиває впевненість, комунікабельність, громадянську зрілість та психологічну готовність школярів до суспільно-політичної практичної діяльності.

Переваги агітбригади як виховного заходу:

- формує в учнів організаторські здібності та навички;
- формує вміння в художній формі висвітлювати сутність ідеї, аргументувати її, емоційно впливати та переконувати слухачів;
- виховує самостійність, цілеспрямованість, наполегливість;
- сучасність виступу, гострота висловлювань, що закликають не бути байдужими до піднятої проблеми.

Тривалість виступу агітбригади 15–20 хвилин.

Структура агітбригади як форми виховної роботи:

1. Визначення теми виступу, головної ідеї.
2. Збір матеріалу до майбутньої програми виступу (документи, яскраві інтермедії, вірші, пісні тощо).
3. Складання сценарію програми – невеликої вистави, що поєднує різні жанри мистецтва.
4. Підготовка програми (репетиції).
5. Виступ. Сфера діяльності агітбригади - виступи у власній школі, в інших навчальних закладах, організаціях.
6. Підсумок (обговорення результатів виступів, проведення подальшої роботи – організація дискусій для молоді з гострих актуальних питань, вечорів запитань і відповідей, проведення пошукової роботи – збір матеріалів для наступних виступів).

Умови ефективності :

- розподіл учасників (10–15 осіб) на окремі групи, які забезпечують підготовку виступу: інформаційно-пошукову (збирає матеріали, що цікавлять агітбригаду), сценарну (розробляє програму), музичну (підбирає музичний супровід програми), танцювальної (здійснює пошук пластичних форм), вокальної (забезпечує виконання вокальних номерів), технічної (забезпечує роботу технічних засобів), художньо-оформлювальної (готує декорації, плакати, костюми, реквізит), режисерської (здійснює практичне керівництво постановки виступів агітбригади);
- наявність назви, емблеми, девізу, форми одягу, пісні чи музичної фрази, з якої розпочинається виступ;
- поєднання у виступі позитивних і негативних фактів піднятої проблеми;
- бадьорий темпоритм виступу;
- наявність легкого змінного реквізиту;
- різноманітність жанрів мистецтва у ході виступу (5–6).

До організації агітбригади залучають старших підлітків.

Бал (танцювальний вечір) – це форма виховної роботи, що вчить змістовно проводити дозвілля.

Мета балу – закріплення правил етикету спілкування, розширення уявлень про проведення вільного часу.

Види балів (танцювальних вечорів) – тематичний (бал казок, квітів), святковий, костюмований (всі учасники запрошуються в маскарадних костюмах).

Переваги балу як виховного заходу:

- залучення до проведення виховного заходу великої кількості учасників;
- формування танцювальної культури в безпосередній цікавій формі;
- яскраве оформлення (приміщення, музика, одяг учасників);
- збереження історичних традицій (в XVIII – XIX ст. бали були важливою формою спілкування в вільний час).

Тривалість балу (танцювального вечора) 2–3 години.

Структура балу (танцювального вечора) як форми виховної роботи:

1. Відкриття балу (представлення гостей розпорядниками балу);
2. Розгорнута концертна частина (вокальні та хореографічні номери, показові виступи гостей з бальних студій);
3. Навчання бальним танцям;
4. Загальні танці, бальні ігри;
5. Заклучна частина – концертний виступ вокального ансамблю.

Умови ефективності:

- попереднє знайомство з правилами бального етикету;
- парадний, урочистий одяг учасників і гостей;
- розучування бальних танців учасниками заздалегідь;
- в програму балу можуть бути включені конкурси, ігри;

Гра-подорож – це творча діяльність вчителя, яка дозволяє об'єднати різні види діяльності дітей: пошук, працю, спостереження, спорт, мистецтво, оволодіння новими навичками.

Мета: перевірка та закріплення знань і практичних умінь учнів.

Переваги гри – подорожі як форми виховної роботи:

- Цікава форма проведення;
- Підтримання емоційного настрою завдяки елементам театралізації, музики, діючих осіб, сюжетної ігрової діяльності;
- Можливість широкого використання різних видів діяльності.

Структура гри – подорожі як форми виховної роботи:

1. Вступна частина (повідомлення теми, з'ясування рівня знань по даній темі, формування інтересу до сприйняття та засвоєння матеріалу).
2. Основна частина (безпосередньо подорож по станціям).
3. Підсумкова частина (узагальнення знань через коротке опитування, можливе в кінці кожної станції та в кінці гри – подорожі).

Тривалість гри – подорожі: 35–45 хвилин.

Умови ефективності:

- Подорожуємо по маршруту;
- Карту малюємо самостійно, тому можливе поєднання реальних та нереальних зупинок;
- Для подорожі використовуємо транспорт (у вигляді звукової імітації, промовки, загадки, макета, малюнка реальних та фантастичних засобів пересування);
- Оптимальна кількість зупинок 5–7;
- На кожній зупинці – новий вид діяльності;
- На зупинках можливе використання змагальних форм роботи з подальшим нагородженням переможців;
- Можливе проведення гри – подорожі на місцевості (гра – експрес з реальним пересуванням по станціям).

Колективна творча справа (КТС) – особливий спосіб організації життєдіяльності дітей та дорослих, що передбачає спільну діяльність направлену на покращення спільного життя. Колективна творча справа являється найважливішим структурним компонентом методики колективно-творчого виховання. Дана методика передбачає широку участь у роботі кожного. Кожному надається можливість визначити для себе долю й характер своєї участі і відповідальності. Колективні творчі справи допомагають створити у таборі широке ігрове творче поле діяльності, яка закладається у тому, що кожен учасник знаходиться у ситуації коли активно працює його фантазія, тобто створює щось нове. У процесі такої діяльності діти отримують нові навички спілкування, вчать працювати, ділити успіхи і поразки, дізнаються один про одного багато нового. Таким чином ідуть два важливих процеси одночасно – формування і згуртування колективу і формування особистості дитини, розвиток тих чи інших її якостей. Під час планування і організації колективної творчої справи діти і дорослі набувають великий організаційний досвід, кожний може подати ідею, запропонувати новий спосіб діяльності, взятися за реалізацію певного етапу справи.

У літньому таборі можливі такі КТС як:

1. Пізнавальні справи: «Світ моїх прав» – знайомство із Конвенцією ООН про права дитини; «Естафета дружби» – гра на місцевості за вказаним маршрутом; «Подвиги Котигорошка» – подорож у світ народної казки; «Мій край – зелена Україна» – подорож містами, регіонами, річками тощо.

2. Трудові справи: трудові десанти, операції «Затишок», «Чистий бережок», акція «Діти – дітям», економічна ділова гра «День підприємця» тощо.

3. Розважальні (художні) справи: ланцюжки пісень – «Співаймо разом», «Українські співаночки», «Співає море і літо; концерти-«блискавки», «Алло, ми шукаємо таланти», «Ромашка», «Міні-Голівуд», «Молодь за майбутнє» тощо.

4. Спортивні справи: Малі олімпійські ігри; гра-випробування «Котигорошко», футбольні турніри, конкурсні програми «Веселий фініш», «Козацькі забави».

5. Справи-свята тощо.

Дисотека – це форма виховної роботи, що сприяє організації змістовного відпочинку молоді. Вона може виконувати декілька функцій: інформаційну, розважальну, комунікативну.

Мета дискотеки – дати необхідну фізичну розрядку, знизити емоційну напругу, навчити культури спілкування під час танцювального вечора.

Види дискотек: тематична (присвячена певній темі, напрямку, музичному стилю), танцювально-розважальна (як форма культурного обслуговування).

Переваги дискотеки як виховного заходу:

- синтезує на новому технічному рівні різні види мистецтва: музику, танець, світломузику, ігри-розваги тощо;
- подає нову інформацію в доступній та цікавій формі великій аудиторії.

Тривалість дискотеки 1,5–2,5 години. Ця форма виховної роботи особливо популярна серед старшокласників.

Структура дискотеки як форми виховної роботи:

1. Оголошення ді-джем початку дискотеки. Запрошення присутніх до танцю (може бути своєрідна візитна картка – мелодія чи композиція);
2. Музичні чи тематичні блоки, розмежовані іграми-розвагами чи виступами гостей (вокальні чи хореографічні номери художньої самодіяльності);
3. Церемонія завершення дискотеки.

Умови ефективності:

- правильний вибір ведучого (ді-джея), коментатора і організатора всього музично-видовищного дійства;
- підбір логічно завершених частин – блоків тривалістю 15–20 хвилин та заповнення пауз іграми-розвагами;
- врахування рівнів фізичного та психологічного навантаження на учасників;

- забезпечення дотримання правил правопорядку.

Заняття клубу (клубна година) – це систематична форма виховної роботи, що представляє поєднання вільного спілкування дітей та заняття улюбленою справою.

Мета – всебічний та гармонійний розвиток особистості дитини.

Переваги клубних годин як виховного заходу:

- зміст клубних годин має відрізнитись новизною та незвичайністю;
- наявність вільного спілкування дітей одне з одним, з дорослими;
- створення умов для самовиховання, психологічної допомоги;
- системність у проведенні занять (1–2 рази на тиждень).

Тривалість клубних годин 1–2 години.

Структура заняття клубу (клубної години) як форми виховної роботи:

1. Підготовка до заняття (приміщення, обладнання, підбір ТЗН та наочних посібників).
2. Мотивація діяльності (знайомство з темою, використання поетичних рядків, прислів'їв, приказок, висловів відомих людей щодо теми заняття).
3. Творча діяльність дітей, що регулюється «Правилами дружньої роботи» чи «Пам'яткою спілкування».
4. Вільне спілкування та аналіз спільної роботи (Що вдалось, чому? Що не вдалось, чому?).

Умови ефективності:

- відсутність жорстких дисциплінарних мір;
- яскравість оформлення приміщення, створення незвичної атмосфери;
- залучення до організації клубних годин школярів, органів учнівського самоврядування.

Ігрова програма – це форма виховної роботи, що сприяє змістовному проведенню дозвілля дітей.

Мета – дати можливість проявити творчу активність, виховувати вольові якості, урізноманітнювати вільний час дітей.

Види ігрової програми:

1. тематична;
2. театралізована.

Тривалість – 45–60 хвилин (залежно від віку дітей).

Структура:

1. Вступ (представлення теми, дійових осіб, пояснення правил проведення).

2. Основна частина (проведення ігор 5–10 ігор).
3. Підведення підсумків, відзначення найактивніших учасників.

Переваги ігрової програми як форми виховної роботи:

- великий емоційний вплив;
- діяльність близька до дитячої природи;
- особиста зацікавленість кожного учасника.

Умови ефективності:

- чітке і образне пояснення правил ігри, краще поетапно;
- поєднання колективних та індивідуальних ігор;
- наявність необхідного інвентарю, реквізиту;
- відзначення переможців та активних учасників;
- керівник-ігротехнік може мати декількох помічників, які залучають до ігор учасників;
- учасники обираються за бажанням, по виборі, жеребу, за допомогою лічилок;
- вибір місця проведення залежить від виду ігрової програми;
- дозування навантаження;
- своєчасне закінчення гри.

КВК – це форма виховної роботи, яка носить пізнавальний і в той же час розважальний, гумористичний характер. Це яскрава театралізована гра.

Мета – розвиток інтересів та здібностей учнів, їх різносторонніх талантів: кмітливості, почуття гумору, оригінальності мислення, загальну ерудицію, швидкість реакції, вміння спілкуватись та приймати колективне рішення.

Види КВК – розважальний та тематичний.

Переваги КВК як виховного заходу:

- універсальність для самореалізації талантів школярів;
- популярність як аналогу телепередачі, частини громадського руху (Українська ліга КВК);
- змагальний вид діяльності, що стимулює інтерес учасників та глядачів;
- підготовча робота до гри згуртовує колектив команди (7 -15 осіб).

Тривалість гри КВК 1–1,5 години, використовується для старшого шкільного віку.

Структура проведення як форми виховної роботи:

1. Підготовча робота (визначення виду, теми КВК, команд- учасниць, журі, розробка сценарію, підготовка домашніх завдань команд).

2. Проведення КВК:

а) вступне слово ведучого – оголошення теми, умов проведення;

б) представлення команд-учасниць, складу журі, системи оцінки;

в) конкурсні завдання:

- візитки команд;
- розминка (відповіді-експромти на питання чи ситуації);
- музичний калейдоскоп;
- театр-експромт;
- домашнє завдання;
- інші завдання по бажанню організаторів (конкурси для вболівальників);
- вставні номери художньої самодіяльності під час підготовчої роботи команд в ході гри.

г) оцінка журі, нагородження переможців.

3. Аналіз проведеної роботи командами та організаторами.

Умови ефективності:

- дух змагання не повинен домінувати над кмітливістю, оригінальністю, почуттям гумору;
- особлива увага підбору ведучих, що добре володіють словом, не губляться в критичних ситуаціях, вміють жартувати;
- музичний супровід знайомих мелодій КВК;
- справедливе журі, що аргументує свої оцінки;
- різноманітність тем КВК та конкурсних завдань.

Тренінг – це форма педагогічної роботи, що має за ціль – створення у дітей засобами групової практичної психології різних аспектів позитивного комунікативного досвіду, досвіду спілкування (досвіду взаємопізнання і взаєморозуміння, досвіду спілкування та поведінки у різних ситуаціях).

Особливо доцільним є проведення тренінгів під час знайомства дітей, адже, перші дні дитини у таборі особливо важкі. Вони передбачають освоєння дітей у новій обстановці, знайомство один з одним, вибір симпатій, адаптацію в колективі. В організаційний період у дітей проводяться перші діагностики кожного члена колективу. Такий тренінг дозволить дітям відчувати себе у єдиному, цілому колективі. Проведення

первинної діагностики і тренінгів дозволяє педагогу-організатору коректувати свою подальшу діяльність.

Завданням такого тренінгу є створення доброзичливої атмосфери у загоні, забезпечення контакту і взаємодії всіх дітей один з одним, озвучення своїх думок вслух, можливість познайомитись та поспілкуватись ближче, адаптуватися до умов життя у таборі.

Спортивне змагання – це форма виховної роботи направлена на активізацію рухової діяльності дітей.

Мета – розвиток фізичних якостей, популяризація занять фізкультурою і спортом, пропаганда здорового способу життя.

Види спортивних змагань:

- змагання (з видів спорту);
- класифікаційні, некласифікаційні змагання (спортивні конкурси, змагання з рухливих ігор, ігор – естафет, змішані змагання «Веселі старті»).

Переваги:

- дозволяють зняти емоційну напругу;
- реалізують інтереси дітей в руховій сфері;
- вчать колективним діям.

Структура проведення:

I. Вступна частина (роз'яснення умов проведення, вимог техніки безпеки, представлення учасників і суддівської колегії – журі).

II. Проведення ігор – естафет (до 5-9 в залежності від віку дітей)

III. Підведення підсумків (нагородження активних учасників і переможців).

Тривалість: 45–60 хвилин (залежно від віку дітей).

Умови ефективності:

- заздалегідь познайомити учнів з положенням про спортивне змагання;
- при виборі ігор – естафет враховувати фізичну підготовку учнів;
- правильно розподіляти інтенсивність навантаження в ході проведення;
- дотримуватись правил проведення естафет та техніки безпеки в ході змагання;
- проводити тільки на пристосованих майданчиках з м'яким ґрунтом для руху;
- наявність оформлення змагань (емблеми команд, спортивна форма, плакати підтримки, табло результатів, нагороди переможцям, протоколи журі);
- система оцінки починається з 2-бальної системи;

- в програму змагань можливо включати рухливі ігри та естафети (прості і комбіновані);
- нагородження розпочинається з останнього призового місця;
- недопустимість конфліктної конкуренції, змагання мають девіз «В спорті – суперники, друзі – в житті»;
- змагання різновікових команд проводиться з використанням гандикапу чи фори.

Ток-шоу – це форма виховної роботи, що представляє дискусію з як найбільшою кількістю учасників.

Мета – включити молодь в ситуацію морального вибору на основі внутрішнього діалогу з самим собою, коли слід зіставити власні ціннісні установки з судженнями однокласників, з загальноприйнятими моральними вимогами.

Переваги ток-шоу як виховного заходу:

- різноманітність тем для обговорення;
- різноманітність прийомів представлення тем для обговорення («історія маски», демонстрація відео сюжету, читання ситуації з книги, газети, журналу, інсценізація ситуації);
- не обов'язковість вироблення єдиної точки зору на вирішення проблеми.

Тривалість ток-шоу – одна чи дві години.

Структура ток-шоу як форми виховної роботи:

1. Вступне слово ведучого, що розкриває актуальність обраної проблеми, значимості її вирішення.
2. Ознайомлення присутніх з виробленими правилами участі в обговоренні.
3. Презентація аудиторії основних дискусійних питань.
4. Представлення різних точок зору.
5. Звернення до аудиторії з уточнюючими, конкретизуючими питаннями, з метою внесення ясності в позиції опонентів.
6. Аналіз мотивів поведінки «героїв» ситуації, пошук оптимальних, морально обґрунтованих рішень конфліктних чи проблемних ситуацій.
7. Заключне слово ведучого.

Умови ефективності:

- наявність у вихованців реальної потреби у вирішенні конкретної моральної проблеми;
- створення довірчої, доброзичливої атмосфери в процесі обговорення;

– співпраця педагогів та учнів при плануванні, підготовці, проведенні ток-шоу, аналізі його результатів;

– відповідність проблеми, що розглядається, віку та розвитку учнів, їх життєвому досвіду.

Приблизні теми ток-шоу «Культура мови та культура людини», «Діти та гроші», «Батьки та діти», «Мода, смак та мораль».

Турнір – це форма виховної роботи, що представляє творче змагання команд-учасниць, в якому вони по черзі «атакують» – задають питання суперникам та «обороняються» – колективно дають відповіді.

Мета турніру – розширення та закріплення знань з різних галузей наук, розвиток логічного мислення.

Види турнірів: одно профільні (знавців історії, знавців поезії), комплексні (ерудитів, лицарів).

Переваги турніру як виховного заходу:

- залучає у ході підготовки турніру до самостійної роботи з довідковою літературою;
- вибір теми турніру дає можливість розширити знання великої аудиторії учнів;
- дає можливість провести серію змагань, до виявлення команди-фіналіста.

Тривалість турнірів – 1–1,5 години в залежності від віку дітей.

Структура турніру як форми виховної роботи:

1. Представлення та привітання команд-учасниць.
2. Представлення журі та правил проведення турніру.
3. Представлення домашніх завдань командами.
4. Турнірні завдання, які команди виконують по черзі (2–6). Це можуть бути питання, задачі, ситуації.
5. Підведення підсумків, нагородження команд-учасниць.

Умови ефективності:

– до складу команди найчастіше входить 5 дітей, вони придумують назву, девіз, емблему;

– турнір готує оргкомітет, який визначає домашнє завдання для команд, турнірні завдання, обирає ведучих, склад журі, сповіщає про турнір, готує обладнання та оформлення;ї

– оголошення та коментування журі проміжних результатів турніру;

- залучення до змагання вболівальників команд;
- відсутність пауз та чіткий хронометраж часу, жвавий темп проведення;
- наявність призів для переможців та активних учасників.

Туристичний похід – це форма виховної роботи, що представляє піший перехід групи школярів по визначеному маршруту.

Мета – згуртування колективу, загартування та поповнення знань про історію, природу рідного краю при допомозі спостережень, краєзнавчої та історико-етнографічної роботи.

Види туристичних походів: одноденний та багатоденний; види маршрутів походів: лінійний (початок і кінець знаходяться в різних точках), радіальний, кільцевий (початок і кінець знаходяться в одній точці).

Переваги туристичного походу як виховного заходу:

- комплексно проводиться краєзнавча та спортивно-оздоровча робота;
- закріплюються практичні навички поведінки в природі та основи техніки виживання;
- вчить долати труднощі, встановлювати доброзичливі відносини в колективі;
- кількість учасників походу не більше 15 осіб на одного дорослого.

Тривалість туристичного походу від одного до декількох днів.

Структура туристичного походу як форми виховної роботи:

1. Підготовка до походу (вивчення району подорожі, складання маршруту, складання кошторису походу, підбір спорядження, складання плану проведення походу).

2. Підбір і підготовка учасників (фізична, туристична, розподіл доручень у поході).

3. Проведення походу.

4. Підведення підсумків (фото звіт, виставка зібраного в поході матеріалу, спецвипуск стінгазети, відеофільм, туристичний «вогник»).

Умови ефективності:

- дотримання норм пересування (для 4–5 класів не більше 10–12 км за добу, для 6–8 класів – 15–18, для 9–11 класів – 20–25, а привали мають бути через кожні 3–5 км шляху);
- медичний огляд учасників походу та дозвіл лікаря і батьків;
- відповідна форма одягу та зручне взуття;

- наявність туристичного спорядження (наметів, рюкзаків, сокири, відер);
- темп пересування має бути доступний всім учасникам, замикаючими йдуть найсильніші учасники, щоб у разі потреби допоїти слабшим;
- вибір місця для привалу, яке має бути мальовничим, сухим, відповідати вимогам безпеки;
- включення в програму походу ігор, конкурсів, змагань підвищує інтерес, емоційний настрій, сприяє відпочинку.

Екскурсія (культпохід) – це форма виховної роботи, що передбачає колективне пересування по маршруту та відвідання експозиції.

Мета – поповнення знань, ознайомлення з культурно-суспільним надбанням нашого народу та людства, національними традиціями.

- при допомозі організатора екскурсії (екскурсовода), формування в учнів уміння спостерігати за навколишнім світом, сприяння розвитку наукового мислення.
- *випереджувальними* – проводяться напередодні вивчення нової теми);
- *тематичними* – для поліпшення розуміння учнями певної теми або розділу;
- *комплексними*, що охоплюють широке коло питань основ наук і проводяться наприкінці вивчення розділу або навчального року з метою узагальнення знань та вмінь.
- *навчальні, природничі, краєзнавчі, мистецькі* (культпоходи на виставки, перегляди вистави чи кінофільми).

Тривалість екскурсій (культпоходів) – 1,5 – 3 години (в залежності від віку дітей).

Структура екскурсій (культпоходів) як форми виховної роботи:

До початку проведення кожної екскурсії вчителю слід добре вивчити об'єкт, ознайомитися зі спеціальною літературою за темою екскурсії, правильно спланувати її проведення.

У плані проведення екскурсії слід передбачити мету та дидактичні завдання, послідовність огляду екскурсійного об'єкту, завдання для учнів (спільні, групові або індивідуальні), використання екскурсійного матеріалу для подальшої роботи тощо.

Проведення екскурсій може здійснюватися як професійним екскурсоводом, так і безпосередньо вчителем.

Умови ефективності:

Напередодні екскурсії педагог-організатор має ознайомити школярів із планом її проведення, поставити ряд запитань, відповіді на які діти повинні дізнатися під час огляду. З метою підвищення зацікавленості школярів екскурсією, сприяння розвитку в них ініціативи та самостійності можна запропонувати індивідуальні та групові завдання щодо вивчення окремих об'єктів, складання задач, збирання колекційного матеріалу, підготовки звітних матеріалів. Обов'язковою умовою проведення екскурсії є цільовий інструктаж учнів з техніки безпеки, правил поведінки під час переходу чи проїзду до місця екскурсії та її проведення. Під час огляду екскурсійних об'єктів діти повинні спостерігати, робити замальовки, записувати необхідні відомості тощо.

Підбиття підсумків екскурсій може здійснюватися залежно від віку школярів у різних формах:

- бесіди, під час якої вчитель з'ясовує враження дітей від об'єкта, обговорює найважливіші етапи екскурсії;
- конференції – під час якої діти звітують щодо виконання запропонованих раніше завдань (проектів);
- диспуту, під час якого діти висловлюють власну позицію щодо побаченого та почутого.

Питання для самоперевірки:

1. Розкрийте сутність виховного заходу?
2. Які особливості виховного заходу в умовах табірної літа?
3. На які етапи розділяють виховний захід?
4. Назвіть основні вимоги до проведення виховного заходу.
5. Які існують форми виховних заходів в умовах табірної літа?

Тема 5. Організація фізичного виховання в осередку дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

План:

- 5.1. Значення фізичного виховання у літньому оздоровчому таборі.
- 5.2. Методика проведення заходів в режимі дня (ранкова гігієнічна гімнастика, загартування, купання).

Ключові поняття: ранкова гімнастика, загартування, тренування, спортивно-масова робота, фізкультхвилинки, оздоровчі заняття, спортивні гуртки, спортивні змагання, спортивні секції, тематичні спортивні дні, естафети, «Веселі старти», «Малі олімпійські ігри», «Козацькі забави», рухливі народні ігри.

5.1. Значення фізичного виховання у літньому оздоровчому таборі

Людина – то найдивовижніший і найбільш досконалий витвір природи, в ній є дві взаємопов'язані сфери – духовна та фізична. Турбота про фізичну досконалість є важливою передумовою повноцінного життя людини.

На сучасному етапі розвитку суспільства виховання підростаючого покоління фізично здоровим є важливим завданням. Адже за даними епідеміологічних досліджень, до здорових можна віднести лише 27% дітей дошкільного віку, лише 65% дітей молодшого шкільного віку, 60% підлітків.

Фізичне виховання – соціально-педагогічний процес, спрямований на зміцнення здоров'я й загартування організму, гармонійний розвиток форм, функцій і фізичних можливостей людини, формування життєво важливих рухових навичок і умінь.

Фізичне виховання – цілеспрямована, чітко організована і планомірно здійснювана система фізкультурної і спортивної діяльності дітей.

Мета фізичного виховання полягає в гармонійному розвитку тіла кожної дитини в тісному, органічному зв'язку з розумовим, трудовим, моральним і естетичним вихованням.

Основні завдання фізичного виховання:

1. Зміцнення здоров'я, загартування, підвищення працездатності.

2. Оволодіння фізкультурно-спортивними знаннями: в галузі гігієни, медицини, фізичної культури, спорту, військово-прикладної діяльності.
3. Розвиток і навчання рухливих умінь і навичок, їх використанню у складних ситуаціях.
4. Розвиток основних рухливих якостей (сила, швидкість, витривалість, гнучкість, спритність).
5. Виховання високих моральних якостей (смівості, наполегливості, дисциплінованості, колективізму тощо).
6. Розуміння необхідності фізичної культури і турботи про здоров'я.
7. Готовність до праці та захисту Батьківщини.
8. Формування естетичних якостей (постава, культура рухів, тощо).
9. Вироблення потреби і звичок до систематичних занять фізкультурою та спортом.
10. Формування гігієнічних умінь та навичок.
11. Прагнення до фізичної досконалості.

Основні вимоги до організації та методики роботи у сфері фізичного виховання:

- відповідність до віку дітей;
- відповідність до рівня здоров'я школярів, рівня фізичної підготовленості;
- невід'ємність режиму табору;
- відображення загальноприйнятого принципу роботи дитячих організацій – сприяння всебічному розвитку ініціативи та самодіяльності дітей;
- забезпечення різноманітності занять фізичними вправами, передусім такими, які важко або неможливо проводити упродовж навчального року, особливо в умовах міста (плавання, туризм, вправи та ігри на місцевості, рухливі ігри, спортивні ігри).

В цілому до змісту фізичного виховання входять: гімнастика, легка атлетика, рухливі ігри, спортивні ігри, лижна підготовка, кросова підготовка, ковзанярська підготовка, плавання, теоретичні відомості.

До основних засобів фізичного виховання відносять:

- фізичні вправи (гімнастика, ігри, туризм, спорт);
- природні фактори (сонце, повітря і вода);
- гігієнічні фактори (раціональний режим навчально-пізнавальної діяльності, відпочинку, харчування, сну).

Фізичні вправи – це рухливі дії, що виконуються свідомо і в співвідносності з закономірностями фізичного виховання.

Процес виконання фізичних вправ супроводжується активністю інтелектуальних і емоційних процесів, при цьому докладається необхідне вольове зусилля. Під час організації літнього відпочинку фізичні вправи використовуються у вигляді гімнастики, гри, туризму, спорту.

Особливістю гімнастики є зовнішня форма рухів, при обов'язковій точності виконання, а в спортивних видах – виразність. Вправи, що входять до гімнастики, впливають на окремі групи м'язів, на розвиток тої чи іншої рухливої якості, а також дають можливість більш точно дозувати фізичне навантаження, гімнастичні вправи займають провідну позицію в управлінні розвитком дітей.

Гри, в порівнянні з гімнастикою, здійснюють вплив на організм в цілому, сприяють колективному розвитку рухливих якостей. Особливістю гри є її динаміка, змінюючи обставини, що привчають діяти винахідливо, ініціативно, самостійно. При цьому відносна свобода вибору обмежується встановленими правилами гри, моральними нормами і необхідністю взаємодіяти з іншими учасниками. Недоліком гри є складність у точному дозуванні фізичного навантаження.

Туризм має особливе значення у формуванні прикладних навичок орієнтування, пересування в ускладнених умовах. Характерним є різноманітна рухлива діяльність у природному середовищі, самообслуговування і пізнавальна спрямованість.

Дозування навантаження в туризмі здійснюється вагою спорядження, що несеться; відстанню і складністю маршруту; а також різними видами діяльності на привалах і під час відпочинку. Серед видів туризму виокремлюють: прогулянки, екскурсії, походи, подорожі.

Під час туристичних походів учні фізично загартовуються, розвивається витривалість, виховується спостережливість, відповідальність, бережливе ставлення до природи, турбота за іншого, комунікабельність. (Більш детально про туристичнокраєзнавчу роботу можна ознайомитись у матеріалі наступної теми).

Спорт характеризується прагненням до прояву майстерності в рухах і спрямований на досягнення максимальних результатів в окремих видах фізичних вправ. На основі різнобічної фізичної підготовки здійснюється поглиблена, спеціалізована підготовка в певному виді спорту.

Поступове збільшення фізичного навантаження у процесі тренувань до максимальних, сприяє інтенсивності впливу на ріст і формування організму та

прискорює розвиток досягнень. Перевірка досягнутого рівня проходить в умовах спортивних змагань з дотриманням встановлених правил.

Заняття спортом загартовують волю, привчають долати фізичні та нервові навантаження, виховують патріотизм, працездатність.

2) Оздоровчі сили природи мають допоміжне значення, використовуються для того:

- щоб змінити вплив фізичних вправ шляхом виконання їх в певних географічних чи кліматичних умовах (у високогір'ї при різних температурах і вологості повітря тощо);
- мають самостійне значення:
- для зміцнення здоров'я (наприклад: прийом сонячних і повітряних ван, купання, водні процедури).

3) Створення необхідних гігієнічних умов для занять фізичними вправами є обов'язковими. Це особиста гігієна, гігієна місць занять (оптимальна площа спортзалу, вологе прибирання, регулярне провітрювання, робочий стан спортивного обладнання), режим життя (праця, відпочинок, сон, харчування) тощо.

Здоровий спосіб життя передбачає виконання режиму дня, режиму харчування, заняття фізкультурою та спортом; виконання санітарно-гігієнічних норм по догляду за собою (тілом, одягом, зачіскою) і приміщеннями, відмову від шкідливих звичок: куріння, вживання спиртних напоїв, наркотиків.

Основна робота у данному випадку покладається на педагогів фізкультури, але і педагог-організатор повинен брати на себе велику частину обов'язків, таких як організація акцій у боротьбі із шкідливими звичками (театр життя), залучення девіантних дітей до заняття спортом, організація рухливих ігр (у тому числі і на воді), допомога у організації туристичних походів та інше.

Однак, фізичне виховання в оздоровчих таборах має свої особливості. Вони пов'язані з контингентом дітей, різних за віком, станом їх здоров'я, рівнем фізичного розвитку. Всі оздоровчі, фізкультурно-масові та спортивні заходи потрібно проводити з урахуванням віку дітей (7–9 років, 10–13 років, 14–15 років, 16–17 років).

Виділяють такі форми фізичного виховання в таборах:

1. Оздоровчі заходи (ранкова гімнастика, загартовування сонцем, повітрям, водою, прогулянки, плавання).
2. Фізкультурна робота (екскурсії, туристичні походи, рухливі ігри, естафети, вечори, вікторини, КВК).

3. Спортивна робота («Веселі старти», «Козацькі ігри та забави», турніри, змагання з різних видів спорту, спортивні ігри, товариські між табірні зустрічі зі спортивних ігор).

4. Навчально-тренувальна робота (заняття у спортивних секціях).

Для чіткого керівництва фізичним вихованням потрібно скласти перелік основних заходів. Він погоджується з начальником табору та обговорюється і затверджується на педагогічній раді.

5.2. Методика проведення заходів в режимі дня (ранкова гігієнічна гімнастика, загартування, купання)

Фізкультурно-оздоровча робота в загоні – це групові та загонові справи з ФК, прогулянки, ігри на місцевості, спортивні вікторини.

Цю роботу слід розпочинати з першого дня заїзду дітей в табір. Педагог-організатор шляхом анкетування, опитування дітей і бесід з лікарем ознайомлюються з рівнем фізичного розвитку й інтересами дітей. Під час бесід ознайомлюють дітей з умовами табірної спартакіади, правилами суддівства змагань. У загоновому куточку з'являється рубрика «Спорт у загоні», «Олімпійські резерви», «Сильні, спритні, сміливі», план спортивних змагань на зміну, таблиці загонових змагань.

Значну роль у залученні дітей до систематичних занять спортом відіграє особистий приклад педагога. Педагог-організатор дитячого загону, спільно з фізруком, проводять внутрішньозагонові змагання, рухливі та спортивні ігри між окремими групами загону, комплектують команди для участі у загальнотабірних олімпіадах, надають допомогу інструктору з плавання в навчанні дітей плавання.

Педагог-організатор спільно із медичними працівниками організують і проводять із загonom ранкову зарядку, а також інші заходи, спрямовані на оздоровлення дітей. Таким чином, щодо заходів з фізичного виховання в режимі дня, то інструктор з фізичної культури й інструктор з плавання, спільно з медичним працівником та за підтримки вожатих і вихователів, організують ранкову гігієнічну гімнастику, заходи по загартуванню організму, заходи з купання та здійснення ігрової діяльності на воді.

1) Ранкові гігієнічні вправи – важливий оздоровчий засіб, вони спрямовані на загартування організму дитини, виховання волі, дають заряд позитивних емоцій.

Ранкова гігієнічна гімнастика (10–15 хв.).

Вимоги (дотримання яких забезпечує ефективність проведення ранкової гімнастики):

- швидкий організований вихід;
- чітке шикування;
- правильність виконання кожної вправи.

Ігнорування цими вимогами може привести до негативних результатів.

Методичні прийоми проведення ранкової гімнастики:

- після показу та короткого пояснення вимагати прийняття вихідного положення.

Команда: «В.п. (його назва)»;

- керівник одночасно з поясненням і показом вправи у повільному темпі пропонує 1–2 р. повторити її за собою;
- перед початком вправи подається команда: «Вправу вліво (вправо) розпочинай!»;
- для завершення вправи, замість рахунку останнього (1, 2, 3, ...) скомандувати: «Загін, стій!»;
- керівник показує вправу, робить її кілька разів з захоном, а потім під рахунок чи під музику контролює її виконання;
- керівник показує і виконує вправу «дзеркально» відносно позиції дітей.

2) **Загартування.**

Загальний девіз: «Нумо вітер, пести нам шкіру».

- щоб нічний сон сприяв загартуванню, повітря має бути постійно свіжим;
- при проведенні ранкової гімнастики (хлопчики – голий торс, дівчатка – шорти і майка) навіть в похмуру погоду одяг той же. Простуди не потрібно боятися – адже тривалість зарядки незначна (15–20 хв.) і тіло знаходиться в постійному русі;
- під час прогулянок у будь-яку погоду пропонувати дітям зняти футболки на 15–20 хв. З кожним днем ця тривалість може бути збільшена на 3–5 хв. у залежності від вітру і температури;
- ні в якому разі не допускати «ознобу» в дітей. Засоби проти ознобу: пробіжка, різні фізичні вправи.

Загальний девіз: «Доброго дня, сонечко!» Прислів'я: «Куди рідко в гості заходить сонечко, туди часто приходять лікар».

Вимоги:

- під час прийняття сонячних ванн всі діти повинні мати легкі головні убори із світлих тканин;

- у перші дні тривалість сонячних ванн не може перевищувати 4–6 хв., а до кінця зміни може бути збільшена до 35–40хв.

Загальний девіз: «Вода – найкращий друг».

Водні процедури – найбільш сильний і приємний загартовуючий засіб, на який організм енергійно реагує. Це: скорочення судин з-за відтоку крові (почуття холоду) і її приплив – приємне почуття теплоти. Це своєрідна гімнастика судин. Види водних процедур, спрямованих на загартовування:

- ранком – обтирання тулуба вологим рушником, обливання, ранкове купання;
- вдень – купання, душ, обливання;
- ввечері – миття ніг прохолодною водою.

Наприклад, ранкове купання – спочатку дозволяти тільки «пірнути», а потім, в залежності від температури води і повітря, дозволяти купатися 1-2 хв. з наступним розтиранням тіла рушником. Не можна цей вид рекомендувати дітям молодше 11 років і дітям з ослабленим здоров'ям.

3) Плавання (купання) проводиться під керівництвом інструктора з плавання, інструктора з ФК, медичних працівників з медикаментами, рятувальних служб і обов'язково з дозволу начальника табору.

Педагоги-організатори відповідають за організацію купання свого загону. На початку організації купання дітей у водоймищі (річці, озері, морі) необхідно перевірити, чи вміють діти плавати. Виділити окремо дітей, які добре плавають, у другу групу – які вміють триматися на воді і мають певні навички плавання, і в третю групу – які зовсім не вміють плавати і навіть бояться води. (Орієнтовний поділ на групи по оволодінню умінням плавати такий: 1-а група – пропливають 50 м; 2-а група – 10–15 м; 3-а група – не вміють плавати). Ці дані мають бути в кожному загоні. Керівники табору ознайомлюють педагогів-організаторів з правилами купання дітей, поведінкою на воді (з ними проводяться окремі теоретичні та практичні заняття).

Під час купання і занять з плавання педагоги-організатори допомагають інструкторові з плавання, слідкують за дотриманням дітьми правил поведінки на воді і разом з інструктором з плавання несуть відповідальність за збереження життя і здоров'я дітей.

Вимоги до організації купання:

- спеціально відведене і обладнане місце на річці, морі й т.д. після прийому сонячних ванн чи рухливої гри дати дітям відпочити 10–15 хв., щоб температура тіла стала нормальною;

- краще купання проводити по 10–12 чоловік;
- тривалість купання в перші дні має бути не більшою 3 хв., а під кінець зміни збільшена до 10–15 хв. наявність спасальних кругів, шестів, мотузок, шлюпки є обов'язковою;
- інструктор з ФК встановлює і попереджає про систему сигналів. Наприклад: 1 свисток – шикування і рахунок дітей, два – початок купання, три – завершення, шикування та рахунок. Діти, яким обмежене купання, заходять у воду пізніше, але виходять всі по команді;
- купання проводиться у певний, зазначений час: ранкові години – 10–12 година, вечірні години – 17–19 година;
- місце для тих, хто не вміє плавати, має бути глибиною 0,5–1,2 м;
- під час купання не слід стояти без руху на одному місці;
- забороняється купатися при температурі води нижче 17–19°C і при температурі повітря 21–23°C;
- купатися можна не раніше, як через 1,5–2 години після прийому їжі;
- перед заходом і виходом з води перевірити наявну кількість дітей.

Питання для самоперевірки:

1. Проаналізуйте основні завдання фізичного виховання в ЛОТ.
2. Визначте основні вимоги до організації та методики роботи у сфері фізичного виховання.
3. Які форми фізичного виховання в таборах Ви знаєте?
4. Охарактеризуйте методику проведення ранкової гігієнічної гімнастики.
5. Охарактеризуйте методику проведення загартування.
6. Охарактеризуйте методику проведення купання.

РОЗДІЛ II

ОСОБЛИВОСТІ РОБОТИ ІНКЛЮЗИВНОГО ДИТЯЧОГО ЛІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИТЯЧИЙ ЛІТНІЙ ЗАКЛАД ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

На основі аналізу наукових джерел визначено переваги включення інклюзивного компоненту до програми таборів оздоровлення та відпочинку. Зокрема, для дітей з особливими потребами ці переваги полягають у: забезпеченні спілкування з однолітками, що поліпшує когнітивний, моторний, мовний, соціальний та емоційний розвиток дітей; налагодженні дружніх стосунків зі здоровими ровесниками й участі у громадському житті. В свою чергу нормотипові діти вчаться: природно сприймати і толерантно ставитися до людських відмінностей; співробітництву з людьми, які відрізняються від них, налагоджувати з ними стосунки; поводитися нестандартно, бути винахідливими, співчувати іншим.

Мета інклюзивного відпочинку – стирання кордонів між нормотиповими і особливими дітьми.

Завданнями інклюзивного оздоровчого дитячого відпочинку, крім загального оздоровлення дітей, можуть бути:

- формування соціальних якостей (згуртування дітей у тимчасовий колектив, адаптація до умов рекреаційного закладу; робота з розвитку сенсомоторної, психоемоційної, комунікативної сфери у дітей з особливими можливостями, розвиток внутрішнього потенціалу особистості, підняття самооцінки, формування морально-етичних цінностей, емпатії, активної життєвої позиції, соціальної адаптивності тощо).

- толерантності у міжособистісних відносинах у групі, прийняття дітьми зі станом здоров'я та розвитку в межах вікової норми дітей з інвалідністю, встановлення між ними товариських відносин, створення атмосфери взаємодопомоги та взаємопідтримки;

- розвиток внутрішнього потенціалу особистості (неповторність, талановитість, оригінальність, значимість для суспільства);

- вироблення у дітей навичок побутового самообслуговування.

Робота в таборі ведеться за трьома основними *напрямами*:

– спортивно-інтерактивна реабілітація. В рамках змін з дітьми працюють фахівці з адаптивної фізкультури, проводяться спортивні інклюзивні змагання, адаптовані для дітей з будь-яким рівнем фізичних можливостей;

– творча соціалізація. Щодня учасники зміни виконують різні творчі завдання, які розвивають мислення, креатив. Завдяки творчому компоненту діти стають впевненішими в собі, вчаться виступати на сцені, відкривають в собі нові таланти і можливості;

– профорієнтація. Освітній компонент в зміні спрямований на отримання нових знань, навичок і компетенцій, які в подальшому діти можуть застосовувати в звичайному житті і професійній діяльності. Програма зміни передбачає щоденні майстер-класи від педагогів-організаторів табору і запрошених фахівців.

Умовно можна розділити види відпочинку дітей з інвалідністю за двома критеріями:

За ступенем самостійності:

- відпочинок в супроводі батьків, законних представників або кураторів;
- відпочинок без супроводу батьків.

За способом формування дитячих груп:

- відпочинок групами, що складаються лише з дітей з інвалідністю;
- інклюзивний дитячий відпочинок.

У роботі інклюзивного оздоровчого літнього табору варто використовувати різноманітні *техніки*: танцювально-рухової терапії, глинотерапії, арт-терапії, музикотерапії, казкотерапії, аромотерапії, природотерапії та інші психотерапевтичні і розвивальні техніки.

Кожна інклюзивна зміна повинна базуватися на наступних принципах:

- відсутність психологічних бар'єрів;
- спільна діяльність (включення дітей з функціональними обмеженнями у всі посилені їм види діяльності разом із здоровими дітьми);
- відкритий комунікативний простір (можливість вільного спілкування).

Крім основних принципів в основі кожної зміни повинні бути ряд правил:

- не більше 10% дітей з особливими потребами від загального числа учасників;
- участь дітей з ОП як мінімум в 90% заходів;
- кількість загонових зборів слід збільшити до трьох, проводячи короткі зустрічі вранці, вдень і ввечері. Під час зустрічей обговорюються минулі і майбутні заходи;
- батьківський день проводиться один раз за зміну.

ПІДГОТОВКА ІНКЛЮЗИВНОЇ ЗМІНИ

Підготовка інклюзивної зміни включає в себе чотири основних напрями: підготовка педагогів-організаторів, підготовка батьків нормовотипових і особливих дітей, знайомство особливих дітей зі звичаями і інфраструктурою табору, підготовка програми зміни або адаптація існуючої.

Почнемо з психологічної підготовки дітей і батьків. Є два типи побоювань, які треба розвіяти на цьому етапі: організаційні та соціальні. Організаційні страхи включають в себе, наприклад, побоювання батьків, що у дитини недостатньо розвинені навички самообслуговування або вона не зможе пристосуватися до режиму дня. Їх можна усунути, організувавши екскурсію в табір, де майбутні учасники зміни зможуть познайомитися з інфраструктурою табору, подивитися на співробітників, посидіти на ліжках і за столом, перевірити санвузли і шафки, погуляти по відкритих майданчиках. На цьому етапі зникає значна частина побоювань: батьки можуть побачити, що пандуси надійно прикручені, в кімнатах є все необхідне, а педагоги-організатори цілком взмозі допомогти дітям та знайти з ними спільнумову.

Соціальні побоювання можна вирішити двома способами: організацією інклюзивних міських екскурсій або майстер-класів, у яких діти беруть участь без батьків, а також пробними виїздами в табір на 2-3 дні.

Крім того, на першому етапі буде корисно призначити куратора зміни. Куратор у цьому випадку – це людина, якій батьки можуть задати будьяке питання про табір, дитину або програму. Той, хто буде на зв'язку цілодобово, завжди в гарному настрої і з необмеженим запасом часу на розмову. Це повинна бути людина з достатнім досвідом роботи з дітьми-інвалідами, щоб розуміти їх потреби і усвідомлювати, як і чим живуть батьки таких дітей.

Важливо пам'ятати, що батьки нормотипових дітей потребують підготовки не менше, ніж батьки особливих. На жаль, інклюзивний підхід сьогодні залишається рідкістю, і більшість батьків бояться, що їх дитина не зможе налагодити контакт з однолітком з ОП. Звичайно, розвиток толерантності в батьків не може бути завданням організатора табірної зміни, але варто підготуватися до можливих заперечень і страхів, запастися аргументами і відповідними прикладами, накопиченими в ході попередніх змін.

До підготовки педагогів-організаторів також важливо поставитися з усією серйозністю. Найкраще вибрати людей, які вже відпрацювали кілька змін у таборі і

зарекомендували себе як хороші фахівці. Ідеально, якщо у них є профільна освіта, наприклад з корекційної педагогіки, і навички, які будуть потрібні конкретно у цій зміні (наприклад, володіння мовою жестів для дітей з порушенням слуху).

Крім того, педагогам-організаторам необхідно забезпечити можливість додаткового навчання відповідно до інклюзивних програм і практики в партнерських центрах для дітей з ОП.

Добре, якщо вдасться познайомити педагогів-організаторів і дітей ще до проведення зміни. Це можна зробити під час ознайомчого виїзду в табір або організувавши спеціальну зустріч у місті. Під час зустрічі педагоги-організатори повинні мати можливість поговорити з кожною дитиною, знайти контакт з майбутнім вихованцем, організувати спільну гру або творче заняття.

Крім того, педагогам-організаторам необхідно поспілкуватись з батьками, які розкажуть про особливості поведінки дітей, їх характеру, звички; на які особливості дитини слід звертати увагу при проведенні виховних заходів.

Важливо, щоб під час інклюзивної зміни була можливість збільшити кількість педагогів-організаторів у кожному загоні хоча б на одну людину, щоб мати можливість розділити групи дітей на підгрупи або організувати окремий майстер-клас для тих, хто не захотів брати участь в основному.

Основи програмування інклюзивної зміни

Підготовка або адаптація програми починається з визначення особливостей здоров'я дітей, їх можливостей і потреб. Іноді для цього слід проконсультуватися з психологом або лікарем, щоб вони допомогли передбачити «підводні камені» або неочевидні особливості дітей. Саме ці відомості потрібно вкласти в основу програми зміни, так як вони будуть визначати всі основні виховні заходи.

При цьому слід врахувати, що програма зміни повинна не тільки підходити дітям з ОП, але бути досить насиченою і цікавою для нормотипових дітей. І ті, й інші повинні бути однаково захоплені, мати одні й ті ж цілі зміни і працювати в одній системі особистісного зростання.

З досвіду проведеного дослідження визначено, що практично всі виховні заходи можна адаптувати для інклюзивної зміни. Це ерудит-ігри, QR-квести, конкурси та змагання, майстер-класи, вечори легенд і вогники.

Наприклад, ерудит-гра в рамках інклюзії може проводитися у форматі «вірю / не вірю». За такої умови навіть дитина з ментальними порушеннями, не знаючи точної

відповіді, може припустити правильний варіант, мотивувавши його в рамках своєї поінформованості. Конкурси – хороший варіант для дітей з будь-якими обмеженнями: він підходить навіть для дітей з ДЦП, які із задоволенням беруть участь в конкурсі виробів або малюнків. Варто пам'ятати, що діти з обмеженими можливостями здоров'я вміють дивувати: наприклад, діти з порушенням слуху можуть брали участь в конкурсі пісні, виконавши її з допомогою мови жестів.

Підготовка інклюзивної зміни складається з шести ключових етапів.

Перший етап: пошук фінансування. Є різні джерела фінансування інклюзивних програм. По-перше, це благодійні фонди. По-друге, це співфінансування зміни батьками і громадськими організаціями. По-третє, це державні програми (пільгові путівки, гранти).

Другий етап: підбір майданчика.

У підборі майданчика важлива наявність необхідної інфраструктури, присутність на території табору кваліфікованого медика, а також дружній настрій адміністрації табору. При необхідності на обраній базі проводиться коригування інфраструктури: установка пандусів, розширення санвузлів і прорізів дверей і т. д.

Третій етап: залучення фахівців з конкретного виду інвалідності. При цьому для успішної реалізації програми інклюзивної зміни важливо супровід її психологом.

Четвертий етап: розробка або адаптація програми. Важливо розробити або адаптувати програму під конкретний тип інвалідності, також підготувати додатковий методичний матеріал для дітей з ОП.

П'ятий етап: підбір і підготовка педагогічного складу. Для підбору хороших педагогів-організаторів варто звернутися до профільних ЗВО, а також залучити для проведення інклюзивних змін досвідчених педагогів-організаторів, волонтерів, кваліфікованих вузькопрофільних фахівців.

Шостий етап: підготовка дітей з ОП, яка включає в себе:

- знайомство з педагогам-організаторами;
- проведення міських заходів (майстер-класи, профорієнтаційні екскурсії);
- екскурсії у табір для дітей та їх батьків;
- докладне анкетування батьків;
- проведення короткої зміни у вихідні для попередньої адаптації дітей.

ІНФРАСТРУКТУРА ІНКЛЮЗИВНОГО ОЗДОРОВЧОГО ЛІТНЬОГО ТАБОРУ

Визначення характеристики бази для проведення інклюзивної зміни

Інклюзія під час дитячого відпочинку, з однієї сторони – тема не нова, але при цьому ця тема включає в себе велику кількість питань та нерозв'язаних задач.

На сьогодні виділено п'ять напрямів організації відпочинку дітей з особливими потребами:

1. Сімейний відпочинок без урахування типу інвалідності дитини. В рамках цього напрямку сім'ї з дітьми та сім'ї з дітьми з особливими потребами відпочивають у межах універсальної анімаційної програми, при цьому тип інвалідності дитини до цього невідомий.

2. Сімейний відпочинок з урахуванням типу інвалідності дитини. У межах цього напрямку тип інвалідності відомий заздалегідь, тому програма відпочинку розробляється відповідно до потреб дитини і включає три блоки: заходи для дитини, дозвілля батьків та спільний час.

3. Непередбачена інклюзія під час дитячого відпочинку. У межах цього напрямку нозологія дитини невідома, а також невідома кількість дітей зміни, тому програма розробляється і адаптується по прибуттю. Зазвичай кількість дітей з особливими потребами не більше 1-2 % від загальної кількості дітей в загоні. Як правило, непередбачена інклюзія трапляється тоді, коли батьки заздалегідь не попереджають організаторів дитячих таборів про особливості дітей.

4. Підготовлені інклюзивні зміни. Типи нозологій дітей та кількість у таких змінах відома заздалегідь. Є можливість провести повний цикл підготовки програми, педагогів-організаторів, інфраструктури та самих дітей.

5. Відпочинок дітей з декількома нозологіями (важкими множинними порушеннями розвитку) без батьків. У таких змінах нозологію дитини відомо попередньо, відбувається відповідна підготовка інфраструктури, створюються особливі умови для реалізації програми. Діти цих змін обов'язково потребують супроводу педагога, вихователів і волонтерів. На таких змінах дітей без особливих потреб може і не бути, проте це не означає відсутність інклюзії повністю. Тут інклюзія передбачає, що діти перебувають у нових для себе умовах з незнайомими дітьми, які мають особливі потреби (тобто на такій зміні можуть бути діти з ментальними порушеннями і діти з порушеннями функцій опорно-рухового апарата, а також діти, інвалідність яких зовні непомітна).

Організацію відпочинку дітей варто починати з визначення місця – куди вони поїдуть. Це може бути, дитячий оздоровчий табір, пансіонат, санаторій, будинок відпочинку тощо. Загальна вимога під час організації відпочинку та оздоровлення дітей регламентується Законом України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» (2008). Саме цей документ визначає вимоги щодо території, будівлі та приміщення (у тому числі житлові корпуси) бази, оснащенню їдальні, технології зберігання продуктів та організації харчування, регламентує режим дня, визначає санітарні вимоги і т.д.

Розглянемо загальні вимоги щодо інфраструктури бази для прийому дітей на зміну.

Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку – постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку.

Інфраструктура дитячого табору – це сукупність елементів, яка забезпечує життєдіяльність дітей і персоналу табору. До елементів інфраструктури бази відносяться: територія; спортивна інфраструктура (спортивні майданчики і знаряддя); Дозвіллєва інфраструктура, що забезпечує реалізацію програми дитячого відпочинку і різні творчі, інтелектуальні, художні заняття для дітей; інфраструктура для плавання (пляжна зона, басейн); їдальня; корпусу для проживання; медичне оснащення; господарсько-побутові об'єкти та комунікації.

Отже, розглянемо кожен елемент і вимоги до нього окремо.

Територія бази

Нормативи матеріально-технічного забезпечення дитячих закладів оздоровлення та відпочинку для надання послуг з оздоровлення та відпочинку, що відповідають вимогам законодавства, у тому числі санітарного (відповідно до Державних санітарних правил розміщення, улаштування та експлуатації оздоровчих закладів, затверджених наказом Міністерства охорони здоров'я України від 19.06.96 N 172 (з0378-96), зареєстрованих у Міністерстві юстиції України 24.07.96 за N 378/1403).

Дуже добре, якщо база розташована в лісовому або лісопарковому масиві, можливо, на території природного заповідника. Тоді діти будуть відпочивати в екологічно чистому районі.

Територія бази по периметру повинна бути огорожена парканом і смугою зелених насаджень або іншою огорожею природного походження.

Через ділянку бази не повинні проходити магістральні інженерні комунікації міського (сільського) призначення (водопостачання, каналізації, тепlopостачання, електропостачання).

Необхідно, щоб територія бази мала штучне освітлення в темний час доби.

Територія бази повинна бути розділена по зонам. Зазвичай для поділу зон (зона проживання, фізкультурно-спортивна зона, ігрові майданчики тощо) використовуються зелені насадження, але це можуть бути і будь-які штучні огорожі – паркан, тематичні арт-об'єкти та ін. Причому територію господарсько-адміністративного призначення бази в обов'язковому порядку варто захистити парканом і обмежити доступ дітей, так як це зона підвищеної небезпеки.

Всі доріжки на території бази, майданчик для загальнотабірних зборів повинні бути рівними (асфальтованими або укладеними тротуарною плиткою), без ям і вибоїн.

Дуже важливий момент – це проведення обробки від кліщів та гризунів на території бази з метою профілактики кліщового енцефаліту, кліщового бореліозу і геморагічної лихоманки з нирковим синдромом та інших інфекційних хвороб. У адміністрації табору повинні бути відповідні документи, що підтверджують, що така обробка проведена.

Територія табору повинна бути огорожена суцільним парканом без пошкоджень; входи, виходи і в'їзди на територію необхідно оснастити хвіртками і воротами, що зачиняються; поруч повинен розташовуватися стаціонарний пункт охорони. Добре, якщо територія табору оснащена системою відеоспостереження – це дозволить контролювати віддалені території табору (наприклад, лісопаркову зону). У такому випадку потрібно знати, скільки діб на посту охорони зберігаються відеозаписи з камер спостереження.

Також особливу увагу необхідно приділити організації пожежної безпеки: на території потрібно розташувати пожежні щити, плани евакуації, у місцях скупчення дітей (наприклад, на ігрових майданчиках, на центральній площі) має бути передбачено наявність вогнегасників.

Обов'язково потрібно знати, на якій відстані від найближчого населеного пункту знаходиться база; у разі необхідності надання екстреної медичної допомоги. Ви повинні знати, через який час приїде швидка або будь-яка інша служба екстреної допомоги.

Якщо на території табору або в пішої доступності розташована водойма, в якій можна організувати плавання дітей, то потрібно переконатися, що до неї немає вільного доступу і діти (а можливо, і педагоги-організатори) не відправляться туди купатися в недозволений час.

Спортивна інфраструктура бази передбачає наявність на території об'єктів, призначених для занять різними видами спорту. Незважаючи на те, що передбачається організація відпочинку дітей з обмеженими можливостями здоров'я, заняття спортом для них ніхто не відміняв. Знижені фізичні навантаження або неможливість займатися будь-якою фізичною активністю залежно від захворювання, безумовно, можливі, але ніяк не повинні виключати занять спортом.

Отже, спортивна інфраструктура передбачає наявність спортивних майданчиків різного типу, турніки. Обов'язково потрібно звернути увагу на покриття спортивних майданчиків: відповідно до вимог, його необхідно робити трав'яним, з утрамбованим ґрунтом, виготовленого з матеріалів, що не мають шкідливого впливу на людину. Майданчики повинні бути рівними, без вибоїн та ям. Наявність подібних порушень цілісності покриття – додатковий ризик отримання дитиною травм під час спортивних занять. Покриття спортивного майданчика повинно мінімізувати отримання травмдітьми під час гри, фізичних вправ (наприклад, це може бути трава, штучне трав'яне або гумове покриття).

Необхідний мінімум спортивних об'єктів, які повинні розташовуватися на території бази– наявність трьох обов'язкових спортивних майданчиків (два відкритих універсальних майданчики і футбольне поле). Універсальний спортивний майданчик – це майданчик, який має обладнання і розмітку для декількох видів спорту.

Бажано, щоб майданчик:

- освітлюватися в темний час доби;
- мати джерело постійного енергопостачання з можливістю підключення пристроїв потужністю 220 V, розташований в захищеному від доступу дітей місці (проводити дитячі спортивні заходи з музичним супроводом набагато веселіше, ніж в тиші, та й мікрофон для роботи з великою аудиторією вболівальників (наприклад, для коментування футбольного матчу) буде великим плюсом);
- мати чітку і яскраву розмітку відповідно до видів спорту, якими можна займатися на даному майданчику;

- мати обладнання (ворота, кільця, стовпи тощо), щонадійно закріплене, щоб уникнути травм, причому все спортивне обладнання повинно мати технічний паспорт;
- бути оснащеним спортивним інвентарем відповідно до видів спорту, якими можна займатися на цьому майданчику;
- обмежити наявність сторонніх предметів, які можуть спричинити травми (арматура, дрiт, конструкції, що не належать до майданчика та ін.);
- мати трибуни для глядачів.

Великою перевагою є наявність на території табору критих спортивних майданчиків, так як це дає можливість проводити спортивні заходи в погану погоду. Також спортивне обладнання можна розміщувати в приміщеннях бази, наприклад, в холах, – це можуть бути столи для гри в настільний теніс тощо. В цьому випадку необхідно переконатися, що приміщення відповідає заходам безпеки: має неслизькі підлоги, вікна розташовані на достатній відстані від обладнання і т.д.

Обов'язковою умовою проведення будь-яких спортивних заходів є присутність медичного працівника з аптечкою, який в разі травми зможе негайно надати першу допомогу.

Дозвіллева інфраструктура (інфраструктура в зоні відпочинку)

Дозвіллева інфраструктура – це система, яка дозволяє організувати корисний, цікавий, комфортний відпочинок дитині. Від дозвіллевої інфраструктури залежить, чи зможете ви реалізувати у таборі задуману і розроблену вами програму дитячого відпочинку.

Дозвіллева інфраструктура може включати в себе такі елементи:

- місце для проведення табірних лінійок, що передбачає наявність штиків, на яких можна кріпити прапори за допомогою механізму підйому - спуску;
- ігрові майданчики для дітей;
- місце для змагання між загонами, проведення загонних заходів, бесід з дітьми, підведення в загоні підсумків минулого дня тощо. Загонові місця також можуть перебувати в корпусі, де педагоги-організатори можуть працювати з дітьми в погану погоду. Дуже добре, якщо у таборі передбачені місця для змагань між загонами як на вулиці, так і в приміщеннях. Це дає можливість успішно спланувати діяльність загону; педагогам-організаторам не потрібно ламати голову, чим же зайняти дітей, якщо на вулиці почався дощ;

- актовий зал для проведення концертів, перегляду кінофільмів, проведення загальних табірних заходів, передбачених програмою табірної зміни;
- окремі гурткові кімнати, в яких для дітей будуть проводитися різні заняття, майстер-класи, курси та ін.;
- обладнані майданчики для багать;
- літній кінотеатр або літня естрада;
- комп'ютерний клас;
- хореографічний зал;
- музичний зал.

Необхідно розуміти, що наявність різних зон дозвіллевої інфраструктури табору повинна дорівнювати кількості дітей, яких цей табір може прийняти, за умови дотримання нормативів площі та ін.

Для організації культурно-дозвіллевих та розважальних заходів необхідна наявність не менше одного відкритого майданчика з рівною поверхнею (стики, ями і нерівності – це додаткові ризики отримання травм), яка повинна бути обладнана:

- посадочними місцями за кількістю відпочиваючих дітей;
- джерелом постійного енергопостачання з можливістю підключення пристроїв потужністю 220 V, розташованим в захищеному від доступу дітей місці;
- освітленням в темний час доби;
- сценою, оснащеною звуковим і світловим обладнанням з можливістю підключення змінних носіїв і переносного устаткування (активної акустичної системи, бездротових мікрофонів, мікшерного пульта, сполучних кабелів, софітів, стробоскопа, лампи спрямованого світла тощо).

Необхідна також наявність бездротового безперебійного доступу в інтернет з відповідними пропускнуною спроможністю і радіусом дії.

Обов'язкова наявність на території табору як мінімум одного критого майданчика (наприклад, актового або кіноконцертного залу) з можливістю демонстрації кінофільмів. Кількість посадочних місць з жорсткою спинкою повинна відповідати кількості дітей, що відпочивають у таборі. Цей майданчик слід обладнати:

- сценою, оснащеною звуковим і світловим обладнанням;
- не менше ніж чотирма кімнатами для переодягання або гримувальними, окремо для хлопчиків і дівчаток (за лаштунками сцени в опалювальному приміщенні);
- сучасним цифровим проектором;
- екраном для проектування зображень;

- комп'ютером (хоча б одним);
- бездротовим безперебійним доступом в інтернет.

У сучасному світі важко обійтися без інтернету. Сьогодні для дітей це не тільки розвага, але й засіб зв'язку з батьками. Тому на території табору обов'язково повинна бути обладнана зона Wi-Fi, інтернет необхідний і в комп'ютерному класі. Бажано не поширювати Wi-Fi на житлові корпуси – для того, щоб діти не «сиділи в телефонах», – або ж, при можливості, зробити його контрольованим, тобто з відключенням в період заходів, денного відпочинку (тихої години) і нічного сну.

У всіх місцях проведення масових заходів, які розташовані на території – чи то літній кінотеатр, актовий або кіноконцертний зал, спортивний майданчик – обов'язково повинні бути обладнані стаціонарні туалети або біотуалети з можливістю вимити руки. Також необхідні питні фонтанчики або кулери з водою.

Інфраструктура для організації гурткової діяльності

Гурткова діяльність – невід'ємна частина програми табірної зміни. У гуртках діти отримують знання, уміння і навички залежно від тематики програми. На заняттях діти проводять по кілька годин щодня і, відповідно, для якісної організації цієї дозвілленої діяльності приміщення, в якому вона проводиться, має відповідати нормам:

- не допускається організація гурткових занять в приміщеннях, розташованих в цокольних поверхах та підвалах;
- меблі (столи, стільці) повинні бути стандартними, комплектними (не допускається використання стільців з м'яким покриттям, а також офісних меблів);
- спортивне та ігрове обладнання, інструментарій та інвентар повинні відповідати віковим особливостям дітей і бути безпечними;
- приміщення для теоретичних занять різної спрямованості передбачається з розрахунком не менше двох квадратних метрів на одну дитину;
- стелі, стіни і підлога приміщення повинні бути гладкими, без порушень цілісності і ознак ураження пліснявою і грибком;
- обов'язкова наявність роздільних туалетів для хлопчиків і дівчаток, особливу увагу варто приділити організації питного режиму (наявності питних фонтанчиків, кулерів або бутильованої води);
- джерела штучного освітлення повинні бути в справному стані;
- необхідні справні вентиляційні системи і системи пожежної безпеки (датчики диму, водні завіси тощо).

Також у приміщенні для гуртків повинна бути шафа, яка закривається на ключ, – для зберігання роздаткових матеріалів, необхідних для роботи гуртка.

Приміщення для педагогічного персоналу

Штатні нормативи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку (відповідно до Типових штатних нормативів дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, затверджених наказом Міністерства молодьспорту від 16.04.2009 N 1254 (z0396-09), зареєстрованих в Міністерстві юстиції України 30.04.2009 за N 396/16412).

Співробітникам табору потрібно штабне приміщення, в якому керівник зможе проводити наради і методичні засідання для педагогів-організаторів, і де останні можуть готуватися до роботи зі загоном (розробляти заходи тощо). Таке приміщення для персоналу повинно бути обладнане:

- 1) замикаючим пристроєм на двері;
- 2) шафою для зберігання внутрішньої документації і роздаткових матеріалів, необхідних для проведення табірної зміни;
- 3) столами і посадочними місцями, достатніми для проведення нарад, методичних засідань тощо;
- 4) не менш як двома настінними дошками для розміщення документації;
- 5) інформаційно-комунікаційними технологіями;
- 6) вільним виходом до Інтернет мережі з відповідною пропускнуною спроможністю;
- 7) принтером з можливістю кольорового друку, ксероксом, сканером, брошюратором, ламінатором, фотоапаратом, переносними стендами, фліпчартами, канцелярськими товарами;
- 8) кондиціонером;
- 9) сейфом, що закривається на ключ.

Інфраструктура для плавання

Інфраструктура для плавання дітей ділиться на два види: це штучна інфраструктура (як правило, басейн) і природна інфраструктура (море, озеро, річка тощо).

Почнемо з природної інфраструктури. Важливе використання поверхневих водних об'єктів для плавання дітей, що має відповідність санітарним нормам, відповідає гігієнічним вимогам щодо охорони поверхневих вод і (або) відповідає санітарно-епідеміологічним вимогам щодо охорони прибережних вод морів від забруднення в місцях водокористування населення.

Вимоги до пляжу:

- пляж слід обгородити з боку суші. Під час перебування дітей на пляжі доступ для сторонніх повинен бути закритий;
- пляж повинен бути піщаним, гальковим або піщано-гальковим;
- на пляжі недопустимо наявність травмонебезпечних об'єктів (сталевих штирів, арматури, бетонних блоків та інших видів травмонебезпечних матеріалів);
- зона купання повинна мати піщане, гравійне або галькове очищене дно, що підтверджується технічним оглядом на придатність до експлуатації; вхід у водойму повинен бути з пологим схилом;
- ділянку акваторії для купання слід обмежити максимальною глибиною 120 см;
- максимальна відстань від кромки води до буйків не повинна перевищувати 30 м;
- межа акваторії повинна бути позначена буйками і поплавками червоного і / або оранжевого кольору, розташованими через 25–30 м. У зону купання не повинні допускатися транспортні засоби (човни, скутери, судна), за винятком рятувальної служби;
- до початку купального сезону пляж повинен бути оглянутий державним органом санітарно-епідеміологічного нагляду з наданням письмового висновку. Також необхідно провести водозахисне обстеження, очистку дна акваторії пляжу на глибині до двох метрів в межах запливу і технічний огляд на придатність до експлуатації;
- щодня після закриття пляжу повинно проводитися прибирання берега, кабінок для перевдягання, туалетів з дезінфекцією. Протягом дня необхідне патрульне прибирання території пляжу;
- вивіз сміття повинен здійснюватися щодня;
- на пляжі забороняється проведення будівельних робіт у період купального сезону (окрім випадків проведення термінового ремонту з метою ліквідації наслідків аварій);
- будівельні конструкції та матеріали, які використовують при будівництві на пляжах і при пляжній зоні, повинні бути безпечними для життя і здоров'я людей, а також бути стійкими до несприятливих впливів водного середовища.

На пляжі повинна бути питна, яка відповідає вимогам безпеки питної води.

Територія пляжу повинна бути обладнана:

- тіншовими навісами, бажано лежаками на ніжках з урахуванням кількості відпочиваючих;
- кабінками для перевдягання;
- урнами для сміття, контейнерами для сміття;
- інформаційними стендами із зазначенням графіка роботи пляжу,
- інформацією щодо профілактики нещасних випадків на воді, з правилами перебування на пляжі і на воді, відомостями про температуру води і повітря;
- медпунктом з радіовузлом і телефонним зв'язком, які працюють згідно з графіком роботи пляжу;
- рятувальним пунктом – вишками рятувальників.

Рятувальне обладнання повинно включати не менше двох рятувальних кругів і чотирьох рятувальних жилетів, хоча б одну торпеду.

На території пляжу бажана наявність спортивної зони (площадки для рухливих ігор, у тому числі для пляжного волейболу).

Такі жорсткі вимоги необхідні зв'язку з тим, що це місце підвищеної небезпеки.

Відвідування дитиною басейну можливо при наявності у неї медичної довідки з відповідними аналізами і допуском. Плавання дітей у обов'язковому порядку організовується в присутності рятувальника або інструктора з плавання та медичного працівника.

Їдальня

Норми забезпечення дітей повноцінним харчуванням у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку відповідно до фізіологічних потреб і енерговитрат та порядок організації харчування (відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 22.11.2004 N 1591 (1591-2004-п) «Про затвердження норм харчування у навчальних та оздоровчих закладах» (із змінами), та Порядку організації харчування дітей у навчальних та оздоровчих закладах, затвердженого наказом Міністерства охорони здоров'я України та Міністерства освіти і науки України від 01.06.2005 N 242/329 (z0661-05), зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 15.06.2005 за N 661/10941).

Розташовуватися їдальня може в окремій будівлі на території табору або примикати до корпусу проживання дітей.

Дуже добре, якщо кількість місць в їдальні відповідає кількості дітей у таборі, інакше організацію харчування доведеться здійснювати в кілька змін.

У їдальні в обов'язковому порядку повинна бути питна вода.

Відповідно до нормативів у їдальні необхідно забезпечити місце для миття рук. Туалети необхідні роздільні для хлопчиків і дівчаток та оснащені раковинами для миття рук.

Окремої уваги заслуговує харчовий блок їдальні.

Технологічне обладнання, інвентар, посуд і тара повинні бути з матеріалів, що мають санітарно-епідеміологічний висновок про відповідність санітарним правилам і нормам. Виробниче обладнання та обробний інвентар повинні бути закріплені за кожним цехом і мати спеціальне маркування.

У процесі приготування страв необхідно запобігати контакту сирих і готових до вживання продуктів.

Продукти, що надходять до харчових блоків, повинні відповідати гігієнічним вимогам і супроводжуватися документами, що засвідчують їх якість та безпеку, із зазначенням дати вироблення, термінів і умов зберігання продукції. Супровідні документи потрібно зберігати до кінця використання продукту. У холодильних камерах повинні дотримуватися правил товарного сусідства. Холодильники повинні бути забезпечені термометрами. Сирі та готові продукти необхідно зберігати в окремих холодильних камерах. Умови та термін зберігання продуктів повинні відповідати вимогам санітарних правил.

Кулінарна обробка продуктів повинна проводитися відповідно до затвердженої нормативно-технологічною документацією (збіркою рецептур).

При порушенні технології приготування їжі, а також в разі неготовності страва до видачі не повинна допускатися до усунення виявлених кулінарних недоліків.

Корпуси для проживання

Нормативи розміщення дітей для оздоровлення та відпочинку на території, у будинках і приміщеннях дитячих закладів оздоровлення та відпочинку (відповідно до Державних санітарних правил і норм «Улаштування, утримання і організація режиму діяльності дитячих оздоровчих закладів» ДСанПіН 5.5.5.23-99, затверджених постановою Головного державного санітарного лікаря України від 26.04.99 N 23) v0023588-99).

Житлова інфраструктура табору – одна з найважливіших зон. Проживання дітей повинно відповідати санітарно-гігієнічним нормам:

- діти і педагоги-організатори повинні проживати в одному корпусі;

- доступ до корпусу бажано обладнати пандусом для безперешкодного переміщення дітьми багажу;
- житловий корпус повинен бути обладнаний системами пожежної безпеки (датчиками, водними завісами), а також первинними засобами пожежогасіння та пожежними рукавами;
- вогнегасники повинні знаходитися на кожному поверсі, пожежна сигналізація і датчики – бути в справному стані;
- аварійні виходи повинні бути завжди вільними, чи не захищеними і позначені спеціалізованими знаками;
- доступ до технічних шаф, щитків і приміщень, а також до підвальних, горючих та приміщень складу варто закрити від дітей;
- подача гарячої та холодної води на території табору, а також в спальних корпусах повинна бути цілодобовою і безперервною.

Крім того, на кожному поверсі корпусу необхідна кімната відпочинку з комплектом теле- і відеоапаратури та Wi-Fi зоною. Кожна кімната відпочинку повинна мати дивани, крісла або стільці (за кількістю дітей, які проживають на поверсі), столами.

Розміщення дітей в спальному корпусі організовується по загонах. Хлопчики і дівчатка повинні проживати окремо (для дітей у віці від 12 до 15 років проживання хлопчиків і дівчаток має бути організовано у різних крилах одного корпусу або на різних поверхах одного корпусу). У багатоповерхових корпусах розселення дітей необхідно здійснювати з урахуванням їх віку (діти у віці від 7 до 11 років не повинні розміщуватися вище другого поверху).

Стелі, стіни і підлоги всіх приміщень повинні бути гладкими, без порушення цілісності, ознак ураження грибком і мати обробку, яка допускає збирання проводити вологе прибирання і дезінфекцію.

Дітей потрібно розміщувати по 2–5 осіб у кімнаті зі зручностями (з душем і санвузлом). Площа проживання на одну дитину повинна становити не менше 4 м².

Двері у кожному кімнату повинні замикатися, але не повинні замикатися зсередини з метою безпеки дітей.

Вікна спальних кімнат необхідно обладнати москітними сіткою шторами.

Як джерела штучного освітлення в житлових приміщеннях повинні застосовуватися люмінесцентні лампи або лампи з аналогічними світлотехнічними характеристиками. Не можна одночасно використовувати у одному приміщенні у

якості загального освітлення лампи різного типу. У спальних корпусах додатково має передбачатися чергове (нічне) освітлення.

У кожній кімнаті повинно бути не менше двох безпечних розеток (бажано оснастити кімнати USB-розетками). Для дітей у віці від 7 до 11 років обов'язково повинно бути передбачено блокування електричних розеток заглушками або блокаторами.

Обов'язково повинна проводитися щоденне прибирання спальних приміщень вологим способом із застосуванням дозволених дезинфікуючих розчинів.

Опалювальні елементи повинні бути приховані в коробки, або обладнані захисними екранами, або виготовлені з біометалевих матеріалів.

Туалетну кімнату необхідно оснастити відром для сміття зі змінними пакетами, держателем для туалетного паперу, туалетним папером, йоржиком, диспенсерами з гіпоалергенним рідким милом. Бажана наявність гігієнічних серветок для протирання сидінь унітазу або одноразових паперових накладок. Туалетні і душові кімнати повинні мити щодня гарячою водою зі застосуванням гіпоалергенних миючих засобів. Підлога повинна протиратися у міру забруднення, але не рідше двох разів на день. Унітази необхідно мити два рази в день за допомогою вантуза і щіток гарячою водою із застосуванням миючих засобів. Прибирання повинно проводитися за відсутності дітей, а кімнати обов'язково провітрюватися після використання миючих засобів.

Медичне забезпечення

Медичне забезпечення, тим більше у таборі, де відпочивають діти з інвалідністю, має бути організоване за умови дотримання всіх необхідних вимог.

На території бази повинен розташовуватися медичний пункт та ізолятор – палати для тимчасової ізоляції хворих.

В ізоляторі передбачається не менше двох палат (для дівчаток і хлопчиків).

Організовувати медичне обслуговування у дитячому таборі повинні такі медичні працівники: лікар-педіатр або лікар загальної практики (якщо у таборі до 200 дітей, то один фахівець, якщо більше 200, то два), лікар-стоматолог (за умови, що на базі є спеціалізований, оснащений стоматологічний кабінет), медична сестра, медична дієтична сестра, молодша медична сестра.

Дуже добре, якщо табір має власний спеціалізований медичний транспорт. Якщо його немає, то обов'язково з'ясуйте відстань до найближчої лікарні або станції швидкої допомоги і прорахуйте можливі варіанти організації термінового перевезення хворого до лікарні.

При організації змін, наприклад, для дітей з гемофілією, цукровим діабетом, епілепсією, ВІЛ-інфікованими та ін.кваліфікації медика дитячого табору може бути недостатньо. Потрібно подумати про залучення спеціального лікаря, який буде супроводжувати зміну і привезе з собою необхідні медичні препарати. Бажано також заздалегідь зв'язатися з найближчими лікарнями, які при необхідності зможуть надати допомогу дитині.

Зберігання ліків

Зберігання лікарських засобів повинно здійснюватися в медичному пункті та ізоляторі табору.Зберігання медикаментів має бути організовано в шафах, що замикаються.

Комунікаційні та господарські об'єкти

Господарська зона, де розташовуються комунікаційні та господарські об'єкти, повинна бути обгороджена і виключати доступ туди дітей.

На території зони господарського та технічного призначення розміщуються споруди водопостачання, котельня і насос з водонапірним баком (при наявності), гараж, автостоянка для господарських машин, а також інші господарські та технічні споруди.

Для збору твердих побутових і харчових відходів на території господарської зони встановлюються роздільні контейнери з кришками, які щільно закриваються.

Спеціальні вимоги для дітей з інвалідністю

При виборі табору або пансіонату для відпочинку дітей з інвалідністю потрібно відштовхуватися насамперед від потреб дитини. Важливо відзначити, що в більшості випадків ніякої особливої інфраструктури для відпочинку дітей з особливими потребами не потрібно.

Важливо пам'ятати, що діти з інвалідністю повинні бути під постійним наглядом співробітників табору.

У табірних змінах з дітьми з інвалідністю педагоги-організатори повинні бути добре теоретично підготовлені та інформовані про особливості таких дітей. Кожен педагог-організатор заздалегідь прикріплюється до певної дитини і на момент від'їзду у табір уже знає особливості як її самої, так і її сім'ї.

Педагог-організатор повинен знати:

- яке захворювання у дитини та його особливості;
- як у випадку необхідності кваліфіковано надати дитині першу допомогу;

– у якому режимі дитина приймає ліки (щоб контролювати прийом ліків в той час, коли вона знаходиться у таборі, і вчасно відводити дитину у медичний кабінет для прийому ліків).

Необхідно, щоб у педагога-організатора була пам'ятка на кожную дитину, яка застосовує медичні препарати.

У разі потреби можна зв'язатися з батьками дитини. Ця інформація повинна бути записана у педагогічному щоденнику.

Розглянемо той мінімум, який необхідний для комфортного перебування дітей з різними типами інвалідності.

1. Діти з порушеннями опорно-рухового апарату. Дітям з такими особливостями найчастіше потрібна значна зміна інфраструктури табору або пансіонату. Територія табору повинна бути рівною, без ландшафтних ухилів. До житлових і дозвіллевих корпусів, а також їдальні необхідно прокласти доріжки. Причому ці доріжки повинні бути без сходинок і вибоїн. Входи в усі приміщення слід обладнати пандусами, дверні отвори і коридори повинні бути достатньо широкими, кімнати для проживання – просторими, що дозволяє розвернутися на візку. Санвузол також необхідно, щоб був просторий. Для забезпечення можливості пересадки дитини з крісла-коляски на унітаз потрібно забезпечити з однієї з його сторін вільне місце для розміщення крісла-коляски. Поруч з унітазом або біля дверей на висоті близько метра повинна бути розміщена кнопка дзвінка. Дзвінок необхідний у разі надзвичайних ситуацій, коли дитині потрібна допомога (відкат коляски від унітазу, падіння дитини та ін.). Ширина дверного полотна у туалетній кабінці повинна становити не менше 900 мм, а двері повинні відкриватися назовні. Санвузол має бути обладнаний поручнями, а духова кабіна або ванна повинні мати сидіння. Бажано, щоб душові кабінки не мали бар'єрів, а підлога була неслизькою і покрита прогумованим килимком. Важливо звернути увагу на водостік, щоб вода не накопичувалася на підлозі душової кабіни. Крім того, необхідно передбачити можливість закріплення лійки душа на доступній для сидячої дитини висоті. Їдальня та приміщення для дозвілля також необхідно зробити доступними для відвідування, у них повинен бути туалет, обладнаний для інвалідів.

2. Діти з порушеннями зору. Дітям з порушенням зору допоможе дублювання візуальної і текстової інформації шрифтом Брайля, укладка брайлівських доріжок для орієнтації у просторі, установка огорожувальних та напрямних поручнів уздовж сходів. Пересуватися по території табору незрячій дитині допоможе браслет з GPS-навігацією. Цей браслет озвучує маршрут і попереджає про перешкоди на шляху. Крім

того, потрібно допомогти дитині орієнтуватися у таборі – пройти разом з нею по потрібним маршрутами, поки дитина не запам'ятає, де що знаходиться.

3. Діти з порушеннями слуху. Для дітей з порушенням слуху ніяких інфраструктурних змін у таборі не потрібно. Але суттєвою допомогою таким дітям стануть електронні табло, на яких можна дублювати важливу інформацію, яку педагог-організатор повідомляє всім дітям. Наприклад, електронний екран на пляжі повідомить, який загін може йти купатися, коли пора повертатися у табір. При організації сурдозмін дуже важлива наявність сурдорядків на масових заходах.

4. Діти з порушеннями інтелектуального та психічного розвитку. Ніяких спеціальних інфраструктурних змін для таких дітей не потрібно. Якщо у дітей важка ментальна інвалідність, варто приділити особливу увагу дотриманню правил техніки безпеки: щоб не було гострих кутів, шафи були прикручені до стін, вікна могли закриватися на ключ тощо. Добре також, щоб на території табору були гойдалки. Гойдатися на них – улюблене заняття дітей з такими особливостями.

5. Діти з порушеннями емоційно-вольової сфери. Для дітей з Аутизмом характерна сильна емоційна втомлюваність. Добре, якщо у таборі є сенсорна кімната, куди можна відвести дитину, щоб вона розслабилася і відновила психологічну рівновагу.

6. Діти з іншими особливостями. При організації відпочинку дітей з різними внутрішніми захворюваннями потрібно приділити увагу кваліфікації медперсоналу, можливостям медичного кабінету, списку наявних медичних препаратів. Інфраструктурні зміни у таборі вимагають фінансових витрат, а якісні зміни – витрат істотних, але вони є разовими і сприяють досягненню конкурентної переваги конкретного табору або бази відпочинку.

Що таке універсальний дизайн?

Універсальний дизайн – це важлива складова доступного середовища. Часто універсальний дизайн називають «інклюзивним дизайном» або «дизайном для всіх». Цей напрямок дизайну, покликаний зробити обстановку, предмети максимально придатними до використання без спеціальної адаптації. Головне призначення універсального дизайну – це рівність і зручність для всіх.

Всі люди різні, і саме завдяки цьому комунікація між ними є настільки цікавою і важливою складовою нашого життя. Проте, у сучасному суспільстві прийнято виділяти людей з інвалідністю у «маломобільні групи населення». Подібні формулювання є

досить умовними і некоректними, хоча на практиці часто стають синонімами негативно забарвленого слова інвалід – тобто «негідний», непристосована до життя людина.

Антропометричні показники більшості представників нашого виду далекі від ідеальних. У спробах знайти ідеал архітектором ЛеКорбюзьє була розроблена система пропорціонування людського тіла «Модулар». При порівнянні з ним людей різного віку, параметрів, роду діяльності та стану здоров'я стає очевидним, що кількість нестандартних, «ненормальних» людей набагато більша, ніж мають на увазі будівельні норми. Низькі і високі, повні та худі, діти і люди похилого віку, вагітні жінки та іноземці, люди в окулярах і навушниках, з парасольками і на підборах, на велосипедах, візках і самокатах, – всі мають часткові обмеження мобільності або сприйняття. Універсальний дизайн повинен урахувати зручність для всіх.

Які ж принципи організації доступного середовища і універсального дизайну?

Принципи створення доступного середовища – рівність, гідність і функціональність. Основні складові доступності – це середовище, вільне від перешкод, має універсальний і адаптивний дизайн.

Доступне середовище адекватно відображає різноманіття і різні потреби суспільства.

Доступний шлях не повинен містити будь-яких перешкод – він повинен допомагати кожній людині вільно, легко, впевнено і безпечно пересуватися по місту і у будь-якому просторі.

Адаптоване середовище – це існуючий об'єкт, який необхідно мінімально пристосувати для життя і діяльності всіх людей.

Сім принципів універсального дизайну:

1. Рівність у використанні.
2. Гнучкість у використанні.
3. Простота і зрозумілість на інтуїтивному рівні.
4. Легко сприймається інформація.
5. Допустимість помилки.
6. Низький рівень фізичного зусилля.
7. Розмір і простір для доступу і використання.

Інклюзивний дизайн – організація елементів таким чином, щоб звести до мінімуму небезпеки і помилки: часто використовувані елементи повинні бути найдоступнішими; небезпечні елементи потрібно забезпечити.

Універсальний дизайн – запорука комфортного життя для всіх категорій громадян.

Дитині з інвалідністю відправитися улітку у подорож хочеться, так як і дитині без інвалідності. Але переважна кількість дітей з особливостями практично не подорожують.

Найголовніша проблема – це відсутність архітектурної доступності. Пандуси при вході і ліфти можуть бути пристосовані для людей з інвалідністю. Але вже у кімнатах таборів все зовсім не так доступно. Типова ситуація – вузькі двері, немає під'їзду до умивальника, людині на візку неможливо скористатися душем.

Універсальний дизайн – це не тільки будівля пандусів і адаптовані пристосування. Це ще й персонал, який міг би якісно надавати послуги.

У процесі освоєння раніше незнайомої туристичної діяльності у дітей з інвалідністю відбувається переоцінка своїх можливостей. Туристичні заходи відбуваються у групі, що розширює коло спілкування дітей з інвалідністю, сприяє психологічній мобілізації і підвищення життєвої активності, дозволяє їм вийти із зони комфорту у вузькому колі.

Дітям передається інформація про позитивний досвід адаптації до життя, вони знайомляться зі специфічними соціальними технологіями вирішення побутових проблем і тощо.

Як перевірити доступність об'єкта? Які вимоги з точки зору універсального дизайну до приміщень різного типу?

При первинному аудиті необхідно відповісти на такі питання: чи підлягає об'єкт мінімальній / максимальній адаптації; якою кількістю потенційних бар'єрів володіє об'єкт; що найскладніше для адаптації простору; що необхідно зробити у першу чергу.

Доступність – це можливість для людини без бар'єрів самостійно пересуватися по об'єкту.

Шлях дітей з інвалідністю може починатися від парковки. Місця для стоянки (парковки) транспортних засобів, якими керують інваліди або перевозять інвалідів, слід розміщувати поблизу входу у підприємство, організацію або в установу, доступного для інвалідів, але не далі 50 м, від входу в житловий будинок – не далі 100 м.

Кожне місце, призначене для стоянки (парковки) місця транспортних засобів інвалідів, має мати хоча б один доступний пішохідний підхід до основних пішохідних комунікацій, у тому числі для людей, що пересуваються у кріслі-колясці. Пандус

повинен мати неслизьке покриття, що забезпечує зручний перехід з майданчика для стоянки на тротуар.

Необхідно враховувати наявність бордюрів, адаптуючи їх до принципів універсального дизайну: важливо спроектувати шлях безбар'єрності, щоб людина змогла самостійно дійти або проїхати.

Ширина пішохідного шляху з урахуванням зустрічного руху інвалідів на кріслах-колясках повинна бути не менше 2,0 м. В умовах сформованої забудови у вузьких місцях допускається у межах прямої видимості знижувати ширину пішохідного шляху руху до 1,2 м.

Підхід центрального входу повинен бути чітко визначений ідентифікаційними знаками, покажчиками, яскравими маркерами, щоб слабоворі люди могли легко і швидко визначити, як до нього підійти, увійти у будівлю і проконсультуватися у адміністратора.

Сходинок слід виділяти контрастною смугою. На світлих сходах можна використовувати чорний колір.

Ширина сходових маршів зовнішніх сходів на ділянках проєктованих будівель і споруд повинна бути не менше 1,35 м, а поперечний ухил сходів повинен складати не більше 2%.

Двері повинні легко ідентифікуватися і мати контрастну поверхню по відношенню до оточуючих стін. Скляні двері повинні бути позначені для ідентифікації яскравими жовтими маркерами.

Установка автоматичних або напівавтоматичних дверей здійснюється у відповідності з такими вимогами: ширина дверного отвору повинна бути не менше 900 мм у світлі, а яскравий контраст між стулками дверей і дверною коробкою або прилеглою ділянкою стіни повинен становити не менше 30%.

Сходи необхідно дублювати пандусами або підйомними пристроями. Довжина безперервного маршу пандуса не повинна перевищувати 9,0 м, а ухил не може бути крутіше 1:20 (5%). При розрахунковому перепаді висоти у 3,0 м і більше на шляху руху замість пандуса слід застосовувати підйомні пристрої – підйомні платформи або ліфти, доступні для інвалідів на кріслі-колясці.

Поверхня пандуса повинна бути не слизькою, виділена кольором або текстурою, контрастною щодо прилеглої поверхні. Для поверхні пандуса допускається використовувати рифлену поверхню або металеві решітки зі чітко визначеними розмірами вічок.

Поручні пандусів і сходів повинні відповідати вимогам до опорних стаціонарних пристроїв.

Конструкція поручнів повинна виключати можливість травмування людей. Кінці поручнів потрібно округляти або загнути, прикріпити до підлоги / стіни, а при парному розташуванні – з'єднати їх між собою. Поручні не повинні гойдатися, повертатися, зміщуватися. Вони повинні надійно і міцно закріплені.

Для незрячих потрібна дотикова (тактильна) інформація, яку вони зможуть «прочитати» кінчиками пальців рук, шляхом дотику стопами ніг або за допомогою так званої білої тростини, що використовується ними для вивчення шляху.

Інформаційні тактильні таблички для людей з порушенням зору, зроблені у вигляді рельєфних знаків і символів, а також рельєфно-крапкового шрифту Брайля, повинні розташовуватися поруч із дверима з боку дверної ручки на висоті від 1,2 до 1,6 м.

Тактильні наземні покажчики поділяються на попереджувальні і вказівні. Ширина тактильної попереджувальної смуги становить 50 – 60 см. Вказівні тактильні смуги формуються зі спеціальних плиток з рельєфними поздовжніми смугами (рифами) і розташовуються уздовж маршрутів руху, інформуючи людину з порушеннями зору.

Мінімальна ширина коридору при русі крісла-коляски в одному напрямку повинна становити 1500 мм, при зустрічному русі – 1800 мм.

Будівлю належить облаштувати пасажирськими ліфтами, доступними для інвалідів, і підйомними платформами для забезпечення доступу на поверхи вище або нижче поверху основного входу у будівлю (першого поверху).

Для допомоги людям з порушеннями зору повинен бути кольоровий контраст між підлогою і стіною, а також між стінами і стелею. Обробка підлоги не повинна бути слизькою і мати бар'єри на шляху пересування людини.

Візуальна інформація повинна розташовуватися на контрастному фоні з розмірами знаків, що відповідають відстані розпізнавання, бути узгоджена з художнім інтер'єром і розташовуватися на висоті не менше 1,5 м і не більше 4,5 м від рівня підлоги.

Крім візуальної сигналізації необхідна і звукова сигналізація.

У вестибюлі будівлі, з урахуванням їх функціонального призначення, слід передбачати установку інформаційних терміналів / довідників, інформаційних табло типу «рядок, що біжить», телефонних пристроїв з текстовим виходом для відвідувачів з

порушеннями слуху, звукових і радіо-інформаторів і/ або тактильних і з мовлиннєвим дублюванням інформації мнемосхем для відвідувачів з порушеннями зору.

Для людей, що пересуваються на візку, площа і компоунвання вузлів туалету грає ключову роль. Таким людям потрібен більш низький умивальник з простором для ніг під ним. Хороший варіант – настінні раковини. При цьому раковина повинна бути надійно закріплена, – люди з інвалідністю часто спираються на неї. Можливість легко закривати і відкривати воду, а також регулювати температуру і натиск води – надзвичайно важливо для людини з інвалідністю.

Вимоги до організації харчування дітей

Харчування дітей в таборі повинно бути п'ятиразовим. До меню на сніданок може входити гаряча страва, бутерброд і гарячий напій. Обід повинен включати закуску (салат або порційні овочі, оселедець з цибулею тощо), перше (суп, борщ тощо), другу гарячустраву, напій. Полудень включає напій (молоко, кисломолочні напої, соки, чай) з булочними або кондитерськими виробами без крему, фрукти; допускаються сирні або круп'яні запіканки і страви. Вечеря може включати рибні, м'ясні, овочеві і сирні страви, салати та гарячі напої. Друга вечеря включає кисломолочний напій (можна доповнити кондитерським виробом).

Потрібно враховувати, що дітям з інвалідністю можуть бути протипоказані певні продукти. Виходячи з цього, необхідно знати індивідуальні особливості таких дітей, а також ті вимоги до організації харчування, які необхідні для них. Безумовно, у цьому потрібно спиратися на висновок лікарів.

Стухійні лиха

Ніхто не застрахований від виникнення форс-мажорів, тим більше що виникають з технічних причин.

В умовах відключення електроенергії від постачальника і при наявності одного вводу електропостачання у таборі повинна бути резервна дизель-генераторна електростанція, що забезпечує необхідну кількість кіловат електроенергії для забезпечення життєдіяльності табору (харчоблок, котельня, артезіанські свердловини).

На території повинно бути передбачено дві артезіанські свердловини (основна і резервна). Вони необхідні для того, щоб при відсутності централізованої подачі води від постачальника постачати табір питною водою.

Необхідна наявність пожежної водойми з необхідним обладнанням (пожежна помпа і пожежні рукави). У разі відключення водопостачання пожежна водойма використовується для гасіння загорянь.

Співробітники бази в обов'язковому порядку проходять інструктаж з охорони праці, пожежної і антитерористичної безпеки.

Перевірка підготовки персоналу табору до прийому дітей з інвалідністю

Дуже важлива складова якісної інклюзивної зміни – позитивно налаштований колектив. Вам необхідно бути чесними з адміністрацією табору, обов'язково у всіх подробицях розповісти їм, яких дітей ви збираєтеся привезти на зміну, у чому їх особливості, з якими побутовими труднощами, можливо, їм доведеться зіткнутися.

Бажано незадовго до заїзду організувати збори персоналу табору, включаючи медиків, працівників їдальні, прибиральниць, технічних працівників, і провести з ними невелику бесіду. Розповісти їм про те, що за діти приїдуть у табір, як з ними спілкуватися, що можна, а чого робити не слід, пояснити, що ви як організатори добре підготовлені до зміни, знаєте, що робите, тримаєте ситуацію під контролем. І запевнити, що у разі виникнення труднощів, вони можуть повністю на вас покластися.

ОРГАНІЗАЦІЯ ІНКЛЮЗИВНОЇ ТАБІРНОЇ ЗМІНИ

Заїзд дітей і їх розселення

Заїзд дітей в табір і розселення – процеси, що вимагають ретельної підготовки і планування. Необхідно скласти графік заїздів (якщо діти заїжджають в різний час або декількома групами) та надати його базі.

Також необхідно скласти план розселення відповідно кількості місць у корпусах, зважаючи на гендерність та вік дітей. Необхідно пам'ятати, що діти молодшого шкільного віку вище 2-го поверху не розселяються. Також при формуванні плану розселення потрібно врахувати, що педагоги-організатори повинні жити максимально близько до свого загону, в ідеалі їх кімнати повинні розташовуватися напроти кімнат дітей їх загону.

Після заїзду дітей в табір їх розподіляють по загонах, хоча можна сформувати загони і заздалегідь. Дуже важливо розрахувати кількість місць в кімнатах, виходячи із загальної чисельності дітей в загоні, а також чисельності хлопчиків і дівчаток окремо.

Для «сонячних» змін, тобто змін за участю дітей з синдромом Дауна, пропонуємо включати дітей з ОП в загони з нормотиповими вихованцями по дві-три людини на загін. 10-15% дітей з синдромом Дауна на загін – оптимальне співвідношення.

Для сурдозмін пропонуємо організувати окремі загони для дітей з порушеннями слуху. Деякі фахівці вважають, що це не відповідає принципам інклюзії. Але, на нашу думку, інклюзія тут полягає в тому, що загін дітей з порушеннями слуху розміщується в таборі, де відпочивають нормотипові діти.

Якщо в таборі відпочиває 10% дітей з порушеннями слуху (30 осіб з 300), то всім учасникам зміни цілком комфортно. Для дітей з порушеннями слуху входження у нове соціально-побутове середовище – стрес, який легше переживається в групі, тому така групова інклюзія дає дуже хороші результати.

З сурдозагоном працюють педагоги-організатори, які володіють мовою жестів, за допомогою них діти з порушеннями слуху можуть повноцінно брати участь в житті табору. Якщо розподілити дітей з порушеннями слуху по всьому табору (по кілька дітей у загін), то вирішити цю проблему буде складніше, тому що тоді буде потрібно набагато більше педагогів-організаторів, що володіють мовою жестів.

Дітей з вадами слуху, синдромом Дауна, ментальними порушеннями найкраще поселити разом, за типами інвалідності. Поруч з такими дітьми повинні жити педагогі-організатори (в сусідній кімнаті, а не в сусідньому корпусі).

При розселенні дітей з синдромом Дауна обов'язково потрібно, щоб педагог детально все роз'яснив: «Це твоє ліжко, це твоя тумбочка. Діставай одяг. Клади її в шафу. Став черевики сюди. Ти запам'ятав, де вони стоять? Повтори, будь ласка». Перший день – це день знайомства з табором. Потрібно, щоб за цей день діти засвоїли, де що знаходиться і могли орієнтуватися на місцевості. Для дітей з ОП на це відводиться трохи більше часу.

У перший день зміни в усіх програмах проводиться захід, який називається «Вогник знайомства», – під час якого дітей знайомлять з правилами, традиціями і нормами табору. Якщо час дозволяє, то проводиться загальний збір для всього табору та інструктаж, на якому всім дітям розповідають про режим дня в таборі.

На таких заходах важливо не тільки розповісти, але і показати дітям, що і де знаходиться. Якщо є можливість використовувати мультимедійну техніку, то це теж відмінний варіант для візуалізації сказаного. Крім того, всередині кожного загону в перші три дні педагог-організатор постійно промовляє всі ці деталі: «Ми встаємо і заправляємо ліжко. Потім ми йдемо вмиватися».

Якщо в таборі є діти з ОП, педагогі-організатори вводять додаткові правила, які застосовуються до всіх дітей, про них потрібно обов'язково розповісти в перші дні зміни, щоб діти могли їх запам'ятати.

Наприклад, правило – «Ми не обіймаємось без потреби. Хочеш когось обійняти – запитай дозволу» – актуально, якщо в таборі є діти з синдромом Дауна. Ці діти дуже контактні і люблять обніматися, що не завжди подобається іншим вихованцям.

Додаткові правила можуть бути сформульовані у вигляді заперечень, наприклад: «Ми не обговорюємо чийось зовнішність, не придумуємо прізвиськ, а називаємо один одного на ім'я».

Організаційний період – важливий час спостереження за всіма дітьми. Педагогі-організатори відзначають поведінку дітей, які належать до різних груп. До початку основного періоду у педагогів-організаторів вже накопичується багаж спостережень, які допомагають скоректувати загонову роботу на заходах, подивитися, які ігри краще використовувати в цій групі, щоб діти об'єдналися і забули про свої відмінності. Але нормотипові діти не завжди готові прийняти в своє середовище однолітків з ОП.

Знайомство дітей з табором – важливий етап організаційного періоду зміни, спрямований на адаптацію дітей до умов табору. Через знайомство з територією педколектив табору вирішує наступні завдання:

1. Ознайомити дітей з територією дитячого оздоровчого табору, з його режимом дня, його традиціями і легендами.
2. Надати єдині педагогічні вимоги (в загоні, таборі, на гуртках, медичному пункті, в їдальні, на території табору).
3. Сприяти адаптації дітей і підлітків до умов дитячого оздоровчого табору (побутові умови, природно-кліматичні умови, режим дня).

Під час знайомства дітей з табором поділяють знайомство з інфраструктурою і знайомство з місцем проживання та побутовими умовами.

Знайомство здійснюється в ігровій формі (квест, розвідка на території табору і т. д.). Вихованцям необхідно показати, де знаходяться основні об'єкти: житлові корпуси, їдальня, медичний пункт, спортивні об'єкти, корпус керівництва табору, кімнати педагогів-організаторів поруч із загonom, загоніві місця, кіноконцертний зал. Дітям необхідно позначити межі території, дозволені для їх перебування.

Приклад організації знайомства з територією

Організаційній групі пропонується виготовити картки для кожного загону з цікавими питаннями про місце розташування приміщень об'єктів табору, про співробітників, що працюють в таборі, правила відвідування тих чи інших місць, відповіді на які вони повинні відшукати на території бази. Один педагог-організатор супроводжує дітей, другий стоїть на одному з етапів (актовий зал, їдальня, стадіон, медпункт і т. д.), який відвідуватимуть загони, і розповідає корисну, цікаву інформацію.

Питань не повинно бути багато, але вони повинні бути корисними.

При знайомстві з місцем проживання дітям в обов'язковому порядку показується, де знаходиться санвузол, їх кімнати, розповідається, яким чином здійснюється прання речей, зміна білизни.

Обов'язковим є знайомство з покоївками. Всі діти повинні знати їх імена і з повагою ставитися до їхньої праці.

Перші кілька днів важливо закріплювати знання дітей про територію та їх місце проживання. Необхідно задавати питання про місцезнаходження тої чи іншої будівлі і правилах перебування у них та поруч з ними. Влаштуйте конкурс на найнезвичайніший маршрут (або найдовший, найкоротший, найспортивний і т. д.), Наприклад, до їдальні.

Знайомство з місцем проживання триває і під час розселення. Пам'ятайте, що в одній кімнаті не можуть проживати діти різної статі (навіть якщо вони брат і сестра)! Необхідно пояснити дітям, де розмістити речі: що покласти в тумбочку, що залишити у валізі, що прибрати в шафу.

Розселення можна проводити, використовуючи творчий і креативний підхід. Наприклад, запитати дітей, які числа їм подобаються – парні або непарні. Або заздалегідь розмістити на дверях намальованих мультиплікаційних героїв, фігурки оригамі та інше. І запропонувати дітям вибрати кімнату, в якій вони хотіли б жити.

Важливим етапом знайомства з табором є інструктаж дітей і педагогів-організаторів. Інструктаж в обов'язковому порядку повинні проводити уповноважені співробітники бази, інструктаж проводиться під підпис з внесенням відповідного запису в спеціальний журнал.

Якщо є можливість познайомити педагогів-організаторів з дітьми з ОП до зміни, цією можливістю необхідно скористатися! Педагоги-організатори та діти повинні звикнути один до одного, прийняти один одного.

Педагоги-організатори, навіть будучи добре підготовленими і маючи досвід спілкування з дітьми з ОП, при знайомстві з новими дітьми можуть розгубитися, особливо якщо вихованці не відреагують на слова / ігри, які педагоги-організатори вже успішно використовували під час спілкування. У таких випадках може розгубитися навіть досвідчений вожатий.

Потрібно розуміти: якщо Ви знайшли підхід до конкретної дитини, то не завжди цей же прийом можна застосовувати на інших дітях. Дитина навіть зі схожим або таким же захворюванням може зовсім по-іншому відреагувати на жарт або гру.

Завдання педагога-організатора – знайти ключик до серця кожної дитини, адже всі вихованці унікальні.

Купання і заняття фізкультурою

Купання і фізичні заняття дітей у таборі проводяться під контролем медичного персоналу, інструкторів з фізичної культури і спорту, інструкторів з плавання.

Встановлено, що купання дітей може організовуватися тільки в спеціально відведених і обладнаних місцях, де встановлюються навіси від сонця, кабінки для переодягання, туалети, ногомийки і т.д.

Початок купання дітей строго регламентується медичним персоналом бази. Медичні співробітники здійснюють щоденне вимірювання температури води і тільки за умови відповідності нормам – температурі повітря не нижче + 23С і температурі води

не нижче + 20С – дозволяють купання дітей. Купання дітей починається не зпершого дня зміни, а, як правило, з третього – це необхідно для того, щоб пройшов період акліматизації дитини.

Проведення фізичних занять і спортивних змагань для вихованців організовується виходячи з групи здоров'я дитини. Виділяють наступні групи здоров'я:

- основна медична група – діти, які не мають відхилень у стані здоров'я, їм дозволені всі форми занять фізкультурою;

- підготовча медична група – діти, у яких є незначні відхилення в стані здоров'я, їм показані заняття фізкультурою за умови поступового освоєння комплексу фізичних вправ;

- спеціальна медична група – діти, які мають виражені відхилення в стані здоров'я, їм показані заняття фізичною культурою з обмеженням рухової активності.

Розподіл на медичні групи для занять фізкультурою проводиться лікарем.

Дітям основної медичної групи дозволяється брати участь у всіх фізкультурно-оздоровчих та спортивно-масових заходах без обмежень.

З дітьми підготовчої медичної групи повинні проводитися фізкультурно-оздоровчі заходи з урахуванням стану здоров'я та індивідуальної переносимості.

Вони допускаються до занять в одному зі спортивних гуртків або в секції без участі в змаганнях.

Дозволяється участь в одноденних туристських походах.

Купання і заняття спортом для дітей з обмеженими можливостями здоров'я організовуються виходячи з індивідуальних призначень лікаря.

При організації купання і фізичних занять обов'язкова присутність медичного працівника бази.

Безпосередній або дистанційний супровід зміни експертом

Обов'язковим етапом підготовки інклюзивної зміни є залучення фахівців, що займаються з дітьми з конкретним видом порушення здоров'я.

Фахівцями можуть бути: лікарі, дефектологи, спеціальні психологи, сурдопедагоги, тифлопедагоги. Велику допомогу можуть надати громадські організації, що займаються допомогою дітям з конкретним захворюванням. І, звичайно, неможливо обійтися без батьківських спільнот, які займають активну позицію, прагнучи максимально допомогти своїм дітям, вони завжди готові поділитися своїм досвідом.

Спеціаліст дає загальну характеристику дітей з конкретним типом інвалідності, розповідає про умови, які необхідно створити дитині в таборі, про психологічні особливості дітей і про труднощі, з якими, можливо, доведеться зіткнутися.

Виходячи з отриманої інформації, ми можемо планувати підготовку до зміни.

Основні питання, на які потрібно отримати відповідь на першому етапі:

1. Який тип відпочинку оптимальний для дитини?
2. Який варіант інклюзії буде комфортний дитині і його оточуючим?
3. Який супровід під час відпочинку потрібен дитині?

Виходячи з відповідей на ці питання, ми зрозуміємо, яка зміна є оптимальною для дитини:

- сімейний заїзд дітей з батьками, з педагогам-організаторами, аніматорами, які займаються організацією спільних заходів для дітей та батьків;
- сімейний заїзд дітей з батьками, в якому крім загальних заходів передбачена можливість самостійної діяльності дітей під наглядом педагогів-організаторів;
- міський табір, де дитина залишається з педагогам-організаторами на певний час, не покидаючи звичних умов проживання;
- міні-зміна в заміському таборі (на 3-4 дні), у якій дитина робить перші кроки до самостійності;
- коротка зміна (7-14 днів) на час шкільних канікул;
- повноцінна зміна на 21 день.

Також необхідно планувати, який конкретно формат інклюзії буде оптимальний для дитини:

- включення дитини з ОП в загін однолітків, які не мають особливостей розвитку, з повноцінним включенням в загальну програму;
- створення загону дітей з одним захворюванням і включення їх в загальне життя табору;
- включення дитини з ОП у загін з нормотиповими дітьми з можливістю в міру необхідності займатися за своєю програмою;
- індивідуальний супровід з м'яким і поступовим включенням дитини усередовище однолітків.

Важливо розуміти, який персонал, якого рівня підготовки і у якій кількості необхідний під час зміни:

- педагог-організатор, який пройшов спеціальну підготовку перед зміною;

- педагог-організатор зі спеціальними навичками (наприклад, володінням мовою жестів);
- дефектолог;
- психолог;
- лікар.

Після того як план зміни визначено, може знадобитися допомога експерта в пошуку або підборі дітей, які можуть поїхати на зміну.

Наприклад, у випадку з організацією «сонячної зміни» варто запропонувати поїхати на зміну тим дітям, з якими проводилися заняття протягом року і діти готові до самостійного виїзду.

Експерт бере безпосередню участь в адаптації програми зміни і консультує, які елементи програми можуть викликати труднощі у дитини, а також радить як їх можна усунути.

Не обійтися без експерта і при навчанні персоналу.

Навчання повинні пройти не тільки керівник і педагоги-організатори, які будуть працювати в інклюзивну загоні, а й весь педагогічний персонал.

Для успішного проходження зміни дуже важливим є дистанційний супровід фахівцями. У педагогів-організаторів під час зміни виникає багато питань, і необхідно, щоб у педскладу була можливість їх поставити, щоб педагоги-організатори могли зателефонувати з фахівцеві і порадитися – як правильно вчинити в тій чи іншій ситуації. В особливо складних випадках фахівець приїде до табору, щоб допомогти розібратися в ситуації, поглянути на неї з боку (так як зсередини буває складно дати об'єктивну оцінку того, що відбувається) і намітити план подолання труднощів.

На початковому етапі фахівці надаватимуть консультативну допомогу безкоштовно, але в міру оформлення проекту витрати на такі консультації потрібно закладати в бюджет. Фахівців можна зацікавити також можливістю проведення наукових досліджень. Фахівці вузів можуть писати наукові роботи на основі спостережень, зроблених в літньому таборі, фахівці фондів – удосконалювати свої методики.

БАТЬКИ ОСОБЛИВИХ ДІТЕЙ: ЯК ПІДГОТУВАТИ ЇХ ДО ПОЇЗДКИ ДИТИНИ В ІНКЛЮЗИВНИЙ ДИТЯЧИЙ ЛІТНІЙ ЗАКЛАД ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Підготовка до зміни у таборі дітей (з інвалідністю та дітей з нормотиповим розвитком), батьків, педагогічний колектив, програми.

Відправляючи дитину до табору, батьки найчастіше відчувають тривогу. У таборі вони не зможуть контролювати дитину: підтримувати, якщо важко, захищати, якщо ображають, зробити зауваження, якщо дитина не права. Рівень тривожності батьків дітей з інвалідністю значно вищий, аніж у всіх інших, адже особлива дитина більш вразлива.

Самі діти теж хвилюються перед розставанням з батьками, зустріччю з новим колективом і незнайомим місцем. А діти з інвалідністю інколи просто не уявляють, що таке табір. Для них це абсолютно абстрактне поняття.

Підготовка дитини і батьків дозволяє знизити тривожність, а також вирішити велику кількість проблем ще до початку зміни у таборі.

Організатори табору дотримуються наступного інклюзивного підходу: у нас відпочивають різні діти – з різними захворюваннями, з різним кольором шкіри, із сімей та дитячих будинків, – і до цього необхідно бути готовими!

Кейс №1: Дівчинка Дарина з синдромом Дауна вдома ніколи не мила волосся сама. В цій справі їй завжди допомагала мама. Педагоги-організатори знали про цю особливість дитини і максимально старалися допомагати, але, побувши в таборі кілька днів, дівчинка відмовилася від допомоги дорослих, повідомивши, що всі в загоні миють волосся самі, і вона теж хоче роботи це сама. Як результат, Дарина навчилася мити волосся самостійно.

Якщо дитина з інвалідністю їде до табору в перший раз, у нього однозначно буде чимало побоювань. Діти бояться «не сподобатися», спілкуватися з іншими дітьми, бояться не справитися з новим режимом дня, залишитися без допомоги батьків, бояться розлуки з батьками.

Що необхідно робити, аби зняти ці страхи?

По-перше, при можливості необхідно завчасно познайомити дітей і педагогів-організаторів, і діти зрозуміють, що їм раді, перестануть побоюватися спілкування з іншими. Крім того, попередня зустріч значно зменшить страх розлуки з батьками.

По-друге, можна провести ознайомлюючу екскурсію в таборі за декілька днів до заїду – це допоможе дітям не боятися нового режиму і дасть можливість дитини впевнитися, що з усіма справами у таборі він справиться (або за допомогою педагогів-організаторів).

Що стосується дітей з нормотиповим розвитком, то це такі ж діти, і вони теж зазнають труднощів і страхів не в меншій мірі.

У дітей з нормотиповим розвитком досить поверхнєве уявлення про дітей з інвалідністю та їх можливостей. Знаючи про особливих дітей часто виключно з чуток, нормотипові діти бояться захворіти хворобами особливих дітей.

Діти з нормотиповим розвитком можуть проявляти активне несприймання дітей з інвалідністю, сміятися з них, дразнити. Можуть, навпаки, проявляти по відношенню до таких дітей гіперопіку. Нормотипових дітей може дратувати повільність дітей з інвалідністю і їх схильність до порушення кордонів особистого простору. Нормотипові діти не можуть визначити способи і кордони взаємодії з особливими дітьми, вони бояться їх образити або розсердити.

Найчастіше, нормотипові діти транслюють стереотипи батьків у відношенні до дітей з інвалідністю. На практиці всі ці труднощі і страхи можна зняти досить швидко, головне – швидко зреагувати на проблему, а не чекати, коли вона розростеться.

По-перше, нормотиповим дітям необхідно пояснити, чим саме хворіє дитина з інвалідністю, і що це не заразно. У ході бесіди необхідно чітко встановити правила поведінки. Правила повинні бути одні для всіх дітей. Також, чітко обговорюються способи спілкування (наприклад, встановлюються особисті кордони).

По-друге, діти часто швидко починають копіювати відношення педагогів/педагогів-організаторів до дитини з інвалідністю. Якщо педагог-організатор буде вести себе впевнено і сам не буде боятися дитини з інвалідністю, своїм прикладом він покаже, як саме себе потрібно вести. Крім того, в загонах можуть бути брати/сестри/помічники особливих дітей, які на інклюзивних змінах дуже допомагають показуючи, як необхідно спілкуватися з конкретною особливою дитиною.

По-третє, необхідно створити «ситуацію успіху» у дитини з інвалідністю, для того, аби ними зацікавилися інші діти.

Кейс №2: На одній із змін в загоні з нормотиповими дітьми був надзвичайно ерудований хлопчик з інвалідністю – Миколка. У нього були проблеми з опорно-руховим апаратом, пересувався Миколка на інвалідному візку. Загін його не одразу прийняв у колективі. Одного із днів в таборі проходила гра-ерудит, і педагог-

організатор включив в команду загону Миколку. Спочатку діти відреагували на це негативно, але сперечатися з педагогом-організатором не стали. План педагога-організатора по створенню «ситуації успіху» для Миколки не просто вдалася, вона перевершила всі очікування. Після вікторини, на якій завдяки знанням Миколки загін переміг, його (разом із інвалідним візком) діти винесли на руках із зали з криками «Наш герой!».

По-четверте, у випадку гіперопіки педагог-організатор може додатково підкреслити, що дитина з інвалідністю справляється із побутовими справами.

Якщо вищезазначені методи не допомагають, можна перевести нормотипову дитину, яка категорично не приймає дитину з інвалідністю в інший загін. При цьому дитина залишається в інклюзивному просторі і може спостерігати, як справляються із ситуацією інші діти.

Переборюючи страхи, діти починають спілкуватися, і ось тоді, буває, виникають підводні камені, про які ніхто навіть і не думав. Приймаючи дітей з інвалідністю, нормотипові діти забувають про те, що дитина хвора (тобто пам'ятати – то вони пам'ятають, але вже не надають цьому значення). І саме цей момент може бути небезпечний для особливої і звичайної дитини. Наприклад, поділившись цукеркою, нормотипова дитина може нашкодити дитині з інвалідністю, викликавши у того сильну алергію. У цьому випадку педагогу-організатору важливо знати особливості дітей і максимально контролювати їх.

Кейс №3: На одній із «сонячних змін» подружилися звичайний хлопчик і хлопчик з синдромом Дауна. Хлопці дуже зворушливо дружили до того моменту, поки одного разу на «вогнику» дитина з синдромом Дауна не «здала» свого друга педагогу-організатору. Той нишком грав у щось в телефоні, а дитина з синдромом Дауна побачив це і з щирим подивом перед всіма запитав, чому один грає під час «вогника», адже за правилами це заборонено. Звісно, нормотипова дитина порахував вчинок свого друга зрадою. Довелося педагогу-організатору пояснювати, що друг не зрадив його, а в силу свого сприйняття світу просто виразив здивування тим, що хлопчик не дотримується правил, про які щоденно говорять педагоги-організатори. Хлопців вдалося помирити. Педагоги-організатори ще раз проговорили правила «вогника» і програли їх з дітьми. За допомогою гри набагато краще засвоюють інформацію і запам'ятовують правила.

Саме тому, педагогічному колективу, навіть досягнувши прийняття дітей з інвалідністю нормотиповими дітьми, важливо постійно контролювати процес спілкування дітей.

Насправді звичайні діти сприймають інклюзію набагато спокійніше, чим їх батьки. Ми знаємо велику кількість випадків, коли вони заводять дружбу з дітьми, які мають особливості розвитку. Діти бувають різні, хтось спочатку уникає дітей з інвалідністю, але після бесіди і роз'яснення, які проводять педагоги-організатори у своїх загонах, діти розуміють, що перед ними такі ж діти, як і вони самі.

Діти молодшого шкільного віку практично не звертають уваги на якісь відмінності і часом навіть ображаються на вчинки своїх друзів – дітей з інвалідністю. Діти шкільного віку відмінності бачать, але не концентрують на них увагу. Інтеграція в загоні дітей середнього віку зазвичай проходить легше всього. Підліткам вже необхідно достатньо детально пояснювати. Чим більше вони дізнаються, тим менше у них тривоги.

Роль і функції експертів у підготовці інклюзивної зміни

При підготовці до інклюзивної зміни важливо знати, з яким типом інвалідності доведеться працювати. Отримавши перші ввідні дані, необхідно розпочати роботу по збору інформації:

1. Звернутися за консультацією до експертів, до тих, хто працював з такими дітьми, попросити розказати, які особливості дітей вони помітили під час роботи з ними. Особистий досвід завжди вадливий.

2. Наступний етап – аналіз інтернет-ресурсів на предмет методичних рекомендацій, пошук описів особливостей комунікації, сприйняття і засвоєння інформації, форм діяльності. Можливо, в інтернет-бібліотеках вже є необхідна інформація. Звісно, без думки спеціалістів вона буде неповною, але все ж можна до зустрічі зі спеціалістом скласти загальні уявлення про конкретне захворювання.

3. Важливі консультації зі спеціалістами, працівниками благодійних фондів, активістами батьківських спільнот. Важливо почути думки різних сторін, аби створити найбільш комфортне для дитини інклюзивне середовище.

4. Підбір експерта для написання програми. Звісно, експерт не буде писати за вас програму дитячого відпочинку. У нього інше завдання – розказати про особливості, дати рекомендації, скорегувати якісь блоки в програмі, а також перевірити її на наявність грубих помилок по роботі з дітьми з конкретними захворюваннями.

Кейс №4: Розробляючи програму дитячого відпочинку, методисти знали, що на території бази будуть діти з різними захворюваннями (на гемофілію, муковісцидоз, ДЦП та інші). Основний акцент в програмі був зроблений на те, щоб заходи були не занадто активні. За тиждень до заїзду дітей виясняється, що дітям із муковісцидозом не

можна всім разом бути присутніми на майстер-класах, оскільки вони можуть нашкодити один одному (бактерії однієї дитини можуть нашкодити іншій дитині з таким же захворюванням). Ця інформація була абсолютно новою для методистів, і їм довелося за тиждень переглянути систему майстер-класів і скласти відповідний графік відвідувань, так, щоб не обділити жодну дитину. Ця історія ще раз підтверджує, що потрібно максимально цілісно вивчати хвороби дітей, щоб не нашкодити їй, а без ретельного опрацювання програми з експертом зробити це просто неможливо.

Ідеальна ситуація, коли ви завчасно знаєте дітей, які прийдуть на зміну. Багато спільнот, які так чи інакше займаються дітьми з інвалідністю, організовують для них літні виїзди в різноманітних форматах. Спостерігаючи за дитиною протягом року, організатори розуміють, чи готова дитина до такої радикальної зміни обстановки, і можуть спрогнозувати труднощі, з якими вона зіштовхнеться на відпочинку.

Якщо ви не знаєте дитини, стане у пригоді думка експерта, так як батьки часто недооцінюють або переоцінюють своїх дітей. «Ой, він у мене такий самостійний і слухняний» – говорить мама. А насправді, все життя дитини – це корекційна школа і будинок, де все давно підлаштовано під його особливості. Наприклад, до його звички ходити до туалету з альбомом та олівцями і сидіти там по 40 хвилин. А в таборі це стане великою проблемою.

Експертом може бути педагог зі школи або спеціаліст, який спостерігає за дитиною саме в соціумі. Це може бути лікар, якщо ми говоримо про дитину, наприклад, з цукровим діабетом, епілепсією, ВІЧ, гемофілією і т.п.

Експерт може бути і зовнішнім, який не знайомий з дітьми. В такому випадку він може на основі того, які спеціальні умови створені для дітей в таборі, оцінити, які діти можуть відвідати зміну у таборі. Спеціаліст може напрацювати критерії такої оцінки.

Наприклад, в табір хочуть відправити дитину з аутизмом, який спить по чотири години, не може займатися чимось одним більше 20 хвилин і дуже вибірково їжі. Експерт обов'язково запитає вас, чи є у вас можливість забезпечити дитині цілодобового тьютера з достатнім рівнем підготовки. Їх, до речі, повинно бути двоє, оскільки працювати без підмін неможливо. Чи маєте можливість готувати дитині окремо те, що він звик їсти? Чи є у вас в таборі додаткові приміщення, куди можна піти з дитиною і зайняти його чим-небудь, якщо він втомився від дитячого колективу? Якщо відповідь на ці запитання ствердна, ви можете взяти цю дитину на зміну. В іншому випадку ви піддасте дитину стресу, вимотаєте свій педагогічний колектив, завдасте мук

іншим дітям в таборі і навряд чи захочете ще раз спробувати взяти дитину з особливостями на відпочинок в дитячий табір.

Міські програми як спосіб вийти із ізоляції, спробувати провести час без батьків в колективі інших дітей та педагогів-організаторів

Міські програми – надзвичайно важливий елемент підготовки як батьків і дітей, так і самих організаторів дитячого відпочинку.

Для дітей з інвалідністю міські заходи – це можливість вийти із ізоляції, в яких, на жаль, знаходяться багато дітей з інвалідністю. Їх життя протікає між домом і школою, часто корекційною школою, в якій проходять і додаткові заняття. Часто значне місце в житті дитини займає лікування в лікарні.

Велика удача, якщо дитина відвідує кружки, заняття або у його батьків широке коло спілкування, яке дозволяє розширити для дитини можливості спілкування.

Беручи участь в міській програмі, дитина виривається із звичного середовища, має можливість на певний час відірватися від батьків, спробувати побути самотійним.

Міські програми можуть бути найрізноманітніші. Діти можуть брати участь в них разом із батьками або самотійно. Це може бути групове відвідування видовищного заходу, а може бути спеціально розроблена для дітей програма, з врахуванням їх інтересів і потреб. Дітей можуть кудись вивезти, а можна організувати захід на їх території: у школі або в центрі, куди вони ходять. Це може бути відвідування якоїсь програми, наприклад, екскурсії, відвідування музею, участь у квесті і т.п., де педагоги-організатори виступають помічниками або співекскурсоводами, стаючи з дітьми однією командою, і в той же час направляючи дітей.

Такі варіанти міських програм допомагають дітям і педагогам-організаторам подружитися. Можна поспостерігати, як дитина почуває себе без батьків, в незнайомому місці, як поводить себе в групі, як іде на контакт, чи слухається незнайомих дорослих.

Також, можна організувати заходи самотійно. В такому випадку педагоги-організатори будуть грати роль ведучих, навчати дітей новим навикам. Якщо захід передбачає спільну участь батьків і дітей, варто подумати про те, чим займатимуться батьки.

Знайомство з педагогами-організаторами

Міські програми – це можливість познайомити дітей з майбутніми педагогами-організаторами, і це звісно ж, допоможе знизити тривожність і у батьків, і у дітей, і у самих педагогів-організаторів.

Коли організовується знайомство педагогів-організаторів з дітьми з синдром Дауна, які будуть у них у загоні, та з їхніми батьками, пропонуємо керуватися наступними інструкціями:

1. Знайти спільну мову з дитиною та зрозуміти, що їй цікаво.
2. Поговорити з батьками і дізнатися про особливості дитини, зокрема щодо комунікації з іншими дітьми, дорослими, дізнатися про побутові потреби дитини (чи сам має волосся, як обирає одяг, як вкладається спати, як «пережив» зміну в таборі минулого разу, на що необхідно звернути увагу і т.п.).

Про що є необхідність запитати у дитини:

1. Чи був ти в таборі?
2. Що тобі запам'яталося/сподобалося?
3. Чим ти займався до нашої зустрічі?
4. Чи любиш ти мультфільми/фільми/книги?
5. Чи любиш ти пору року – літо?
6. Чи відвідуєш ти гуртки?

Загалом, ті ж самі запитання про інтереси, які ми задаємо дітям з нормотиповим розвитком.

Будьте готові до того, що з перших хвилин спілкування вам буде складно розібрати мову дітей, але через певний час ви побачите, що стали розуміти їх краще. І пам'ятайте, що всі діти в першу чергу – діти.

А також, міські програми для педагогів-організаторів – це абсолютно необхідна практика. Чим більше педагог-організатор попрацював з дітьми з різними нозологічними особливостями в різних форматах, тим легше їм буде на зміні у таборі.

Екскурсія в табір

Гарною практикою під час підготовки до зміни може стати екскурсія до табору. Особливо це стосується дітей з ментальними порушеннями. У них можуть виникнути труднощі з абстрактними поняттями, а табір для них поняття незнайоме. Екскурсія до табору допомагає дітям налаштуватися на зміну, а батькам знизити тривожність, поспілкуватися з адміністрацією табору, задати важливі для них запитання.

Експерсія до табору можлива лише в тому випадку, якщо табір знаходиться не далеко. Необхідно враховувати, що не кожен табір погодиться провести попередню експерсію для дітей та батьків, оскільки поза сезоном він може бути законсервований. Якщо табір працює цілий рік, і там постійно відпочивають діти, то стороннім дітям, а тим більше дорослим без відповідних медичних документів не можна знаходитися на території.

Батьківські збори

Батьківські збори мають певну схему проведення. Спочатку дається інформація про необхідні документи і довідки, які потрібно підготувати для поїздки в табір, потім ми говоримо про трансфер в табір, про те, яка буде дорога, що необхідно дати дитині з собою, як буде відбуватися медичний огляд, про умови проживання та харчування, пояснюємо, як необхідно зібрати дитину. Далі інформує про програму зміни, про те, чим діти будуть займатися, який у них буде режим, як і коли їм краще дзвонити, розказуємо про медичний супровід дітей, алгоритм дій в екстрених ситуаціях (травмах, хворобах і т.п.). Ну, і звісно, відповідаємо на запитання батьків.

Міні-зміна на вихідні

Якщо діти відправляються в табір вперше і у батьків і експертів залишаються сумніви щодо самостійності проживання дитини у таборі всю зміну, вирішити це питання стане у нагоді міні-зміна на вихідні.

Реалізувати програму або вибудувати відносини з педагогами-організаторами, або з дітьми за такий короткий період не вдасться. Головна ціль такої зміни – зняти психологічний бар'єр перед розставанням з домом, отримати досвід самостійності.

Підсумком цієї зміни може стати розуміння, чи готова дитина до життя в таборі.

Психологічна підготовка дитини до табору

7 порад як уникнути проблем і підготувати дитину до поїздки в табір

Порада №1. «Обговорюємо відпочинок заздалегідь»

Дитина повинна звикнути до думки, що батьків у таборі не буде. Для цього приблизно за 1-2 місяці до поїздки починайте обговорювати з ним від'їзд, делікатно розкажіть про те, як багато всього він незабаром зможе робити. Слідкуйте за емоціями і не лякайте дитину фразами, типу: Ось відправимо тебе в табір, за те, що ти не слухаєшся» і подібними. Обманювати дитину також категорично заборонено, будьте чесними і тактовні.

Порада №2. «Збираємо відгуки про табір»

Віднайдіть відгуки та рекомендації, вони будуть корисними під прийняття рішення. Поспілкуйтеся зі знайомими або друзями, діти яких мають досвід відпочинку у таборі.

Порада №3. «Відвідуємо табір»

Якщо є можливість, відвідайте з дитиною табір, виділіть для цього один день. Це допоможе Вам переконатися в якості майбутнього відпочинку і дитина приїде до вже знайомого місця. Цей психологічний фактор має велике значення.

Порада №4 «Обговорюємо поїздку»

Стимулюйте дитячий інтерес до самостійного відпочинку. Поясніть дитині. Що він самостійно буде приймати рішення, що одягнути, у що грати, з ким дружити. Не зайвим буде розповісти про те, чому він зможе навчитися, привести приклад тієї теми, яка йому буде цікава.

Порада №5 «Обговорюйте конкретні дії»

Обговоріть окремі конкретні ситуації, які можуть виникнути в таборі і разом знайдіть їх рішення.

Порада №6 «Безпечна поведінка в таборі»

Переконайтеся, що дитина знає правила безпечної поведінки в таборі і обговоріть це з ним. Про всяк випадок нагадайте, що ображати інших заборонено.

Порада №7 «Зворотній зв'язок»

Обговоріть з дитиною, що ви завжди готові до її дзвінка по телефону, але вкажіть певні часові проміжки, в які бажано не дзвонити.

ПРОФЕСІЙНІ ВИМОГИ ДО ПЕДАГОГІВ–ОРГАНІЗАТОРІВ ІНКЛЮЗИВНОГО ДИТЯЧОГО ЛІТНЬОГО ЗАКЛАДУ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

До педагогів-організаторів інклюзивної зміни висуваються особливі вимоги. У корекційній педагогіці є принцип педагогічного оптимізму – фахівці завжди привітно, з радістю зустрічають дітей, особливо дітей ОП, адже такі діти значну частину інформації отримують саме через емоції. Вони прекрасно відчують настрій і внутрішній стан педагога-організатора, і якщо він тривожний або, наприклад, напружений, це передається дітям.

Робота з особливими дітьми вимагає певного рівня компетенцій та кваліфікації персоналу. Для проведення інклюзивних змін варто залучати як професійних фахівців, так і студентів, які отримали спеціальну підготовку.

Для роботи на інклюзивної зміні підходять кілька типів педагогів-організаторів:

- педагоги-організатори-студенти, мають високу мотивацію до роботи з дітьми ОП;
- педагоги-організатори-студенти профільної спеціальності (корекційні педагоги, дефектологи, логопеди, сурдопедагоги, тифлопедагоги, олігофренопедагоги, психологи і т. п.);
- кваліфіковані фахівці по роботі з дітьми з ОП (наприклад, фахівці інклюзивних центрів).

Перед працевлаштуванням педагогам-організаторам необхідно пройти навчання в межах спеціального курсу «Робота з дітьми з особливими потребами».

Що повинен знати і вміти педагог-організатор , який працює з дітьми з ОП?

Для того, щоб педагог-організатор міг комфортно працювати з дітьми з ОП, його потрібно заздалегідь познайомити з особливістю саме тієї нозологічної форми.

Педагогам-організаторам можна довго розповідати про те, скільки має бути відсотків звичайних дітей і дітей з ОП в загоні, щоб зміна вважалася інклюзивної. Але інклюзія насправді – це не відсотки, не цифри і співвідношення, це світ без бар'єрів, це шанобливе ставлення до кожного, незалежно від особливостей його здоров'я. Саме це важливо донести перед початком роботи в інклюзивній зміні.

Особливі потреби – поняття широке. Діти з ДЦП та діти з порушеннями слуху – це просто різні планети! Діти з ОП вимагають специфічного підходу у роботі педагога-організатора та до організації зміни в цілому.

Так, дітям з ментальними порушеннями потрібно постійно промовляти, що саме ви плануєте робити разом з дитиною, при цьому важливо не змінювати порядок дій. Залежно від серйозності ментального порушення важливо проговорювати всі дії послідовно. Наприклад, «Зараз ми йдемо чистити зуби». І дитина з педагогам-організаторам дійсно йдуть чистити зуби. Після цього проговорюється наступна дія: «Тепер давай переодягнемся в піжаму». Якщо сказати: «Спочатку ми підемо чистити зуби, потім переодягатися в піжаму», – для багатьох дітей з ментальними проблемами це буде занадто великий обсяг інформації, виданої відразу.

Досвідчений педагог-організатор не поведе дитину із захворюванням дихальних шляхів на майстер-клас з використанням фарб. Такий вихователь не посадить дитину з ДЦП за шиття, розуміючи, що голку в руках така дитина не втримає. Він знайде спосіб поліпшити дрібну моторику доступним дитині з ДЦП способом (наприклад, за допомогою ігор з гудзиками, намистинками, шнурівками, піском і т. д.).

У кожному розділі дефектології є, звичайно, свої методики, які повинні застосовуватися усвідомлено. Так, при роботі з дітьми з вадами слуху педагог-організатор повинен знати, що, якщо він говорить щось дитині, а дитина на нього не дивиться, то вона його не зрозуміє. Але якщо і дивиться, бачить обличчя (губи), потрібно говорити з дитиною з порушенням слуху чіткіше за звичайне, використовуючи міміку, жести, рухи тіла, щоб підкреслити або прояснити сенс сказаного.

Не виділяйте дітей з обмеженими можливостями. По-перше, діти ревниві і відразу відчують, що когось виділяють. По-друге, тим самим ви створюєте відчуття винятковості у дітей з обмеженими можливостями здоров'я. Це просто діти. Такі ж, як усі. Ваше ставлення до дітей з ОП буде орієнтиром для нормотипових дітей. Якщо у нормотипових дітей з'явилися питання про відмінності між ними, дайте відповідь і закрийте тему. Але при цьому не забувайте відслідковувати настрої всередині загону.

Труднощі, з якими зустрічається вожатий-новачок інклюзивної зміни та шляхи їх вирішення

Основні труднощі під час інклюзивних змін такі:

1. При першій зустрічі з дитиною з інвалідністю педагоги-організатори часто усвідомлюють масштаб невідповідності своїх очікувань і реальності.
2. Педагог-організатор може розгубитися і боятися зробити щось неправильно.

Рішення: доукомплектування загону досвідченим напарником-педагогам-організаторам, підтримка психолога.

3. Часто педагоги-організатори жаліють дітей з ОП. Діти це відчувають і маніпулюють педагогам-організаторам.

Рішення: педагогам-організаторам потрібно щодня проводити аналіз своєї діяльності і взаємодії з дітьми, розбирати складні моменти з психологом, більш досвідченим колегою.

4. Педагоги-організатори відчувають втому, роздратування, емоційне вигорання. Починають уникати своїх обов'язків або виявляти зайву суворість по відношенню до дитини.

Рішення: робота з психологом для запобігання емоційного вигорання вихователя. Переключення уваги, чергування, відпочинок – все це дасть змогу педагогові-організатору відновити свої сили.

При правильному підході до вирішення цих та подібних проблем педагог-початківець набуває досвіду та вчиться працювати з дітьми з ОП.

Підготовка майбутніх педагогів-організаторів

Майбутні педагоги-організатори проходять трьох рівневу систему підготовки.

I етап. Засвоєння теоретичного курсу дисципліни «Методика виховної роботи в літніх оздоровчих таборах» – це основний курс навчання, яким повинен оволодіти кожен педагог-організатор незалежно від того, з якими категоріями дітей і за якими програмами він надалі буде працювати.

«Методика виховної роботи в ЛОТ» має самостійне призначення і одночасно є складовою всього освітнього процесу по підготовці педагога-вихователя. Мета навчальної дисципліни полягає у закріпленні теоретичних знань з методики виховної роботи, виробленні вмінь і навичок використовувати різноманітні форми організації виховної, оздоровчої роботи з дітьми в літніх таборах; підготовці студентів до педагогічної практики в літніх оздоровчих таборах; формуванні творчої особистості майбутніх педагогів.

Основним завданням дисципліни є: ознайомлення студентів з особливостями виховної роботи з дітьми; вивчення особливості планування виховної роботи в дитячих оздоровчих закладах; ознайомлення з введенням документації щодо ЛОТ; формування і розвиток навички спілкування з дітьми та молоддю; засвоєння інноваційних педагогічних технологій організації літнього відпочинку й оздоровлення дітей;

поглиблення знання студентів з педагогіки та методики виховної роботи; вивчення індивідуально-вікових особливостей вихованців, рівнів розвитку їх груп, соціальних і природних умов для організації розвиваючої життєдіяльності та змістовного відпочинку дітей у літній період; формування досвіду здорового способу життя та зміцнення здоров'я дітей; формування професійних якостей майбутнього педагога (вибрати найефективніші методи і прийоми колективної та індивідуальної роботи з вихованцями).

Основними формами проведення занять поряд із традиційними (лекції, семінари, практикуми) є творчі майстерні, майстер-класи, індивідуальні консультації, ділові й рольові ігри. Крім аудиторної роботи увага приділяється і самостійній роботі студентів. Вона спрямовується на вивчення нормативних документів, що регламентують діяльність дитячих оздоровчих закладів України, характеризують завдання загального виховного процесу, ознайомлення з типами існуючих в Україні дитячих оздоровчих закладів, їх основними характеристиками; системами організації виховного процесу, його методичного, кадрового забезпечення, скаутських, пластунських таборувальних, спеціалізованих таборувальних МОН України та Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту; нормативно-інструктивними матеріалами щодо кадрового забезпечення виховних систем ЛОТ.

У кінці курсу дисципліни «Методика виховної роботи в ЛОТ» студенти складають залік.

II. етап. Участь студентів у «Школі педагога-організатора». Оскільки підготовка майбутніх педагогів-організаторів дитячого відпочинку повинна мати якісний і системний характер, відвідування «Школи», на нашу думку, є обов'язковим етапом.

За зразок візьмемо «Школу педагога-організатора» на базі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Робота розпочинається з проведення студентського фестивалю на якому студенти представляють творчий звіт за підсумками роботи в літніх оздоровчих таборах. На виступ формуються команди зі студентів, які працювали у відповідних таборах. Під час театралізованого виступу команди представляють свою роботу в таборі і обов'язково на завершення проводять масову гру з залом.

Далі робота продовжується з проведення ряду науково-практичних семінарів по удосконаленню практичних умінь студентів в рамках роботи з дітьми в літніх оздоровчих таборах за участю представників Українського дитячого центру «Молода

Гвардія», «Артек–Буковель», «Таємниці цивілізації». До участі в роботі семінарів запрошуються також і представники інших закладів дитячого оздоровлення та відпочинку науковці, викладачі вузу, студентство. Розглядаються такі актуальні теми як «Завдання діяльності ЛОТ», «Здоров'я та безпека життєдіяльності вихованців і працівників ЛОТ», «Діяльність вожатого ЛОТ», «Гра у ЛОТ», «Сучасні тенденції молодіжних та дитячих інтересів», «Вікові та психолого-педагогічні особливості вихованців ЛОТ», «Форми роботи вожатого із загном, КТС» та майстер-класи, які охоплюють важливі питання організаційно-методичної роботи в дитячих оздоровчих закладах. А саме: «Проведення виховного заняття із застосуванням ситуативного навчання», «Стили спілкування та методика проведення масового заходу в умовах табірної літа», «Формування соціальних компетенцій дитини через ділові та настільні ігри», «Реалізація завдань національно-патріотичного виховання в умовах рекреації», «Розвиток творчості дітей засобами театральної педагогіки», «Актуальні ігрово-технології в системі оздоровлення та відпочинку», «Глінотерапія як один з напрямків арт-терапії в роботі з дітьми».

Такі практичні заняття сприяють поглибленому розумінню специфіки роботи вожатого в дитячих оздоровчих закладах. Це і є своєрідною «родзинкою» навчання, на чотири дні майбутні вожаті занурюються в ігрову форму проведення цікавих занять, під час яких неймовірно швидко випробовують вивчену теоретичну базу на практиці.

До того ж, більшість студентів розкривають в собі творчий потенціал під час виконання завдань семінару, що, безсумнівно, сприяє більш ефективній діяльності у ролі вожатого на практиці.

Проведення наступних навчальних занять відбувається у березені–квітні на базі університету представниками дитячих оздоровчих таборів УДЦ «Молода Гвардія» та «Артек-Буковель». По завершенню навчання проводиться відбір кращих студентів, які мають змогу продовжити подальше навчання на базах відповідних таборів.

Вся практика існування такої форми підготовки вожатих довела ефективність поставлених перед ним завдань. Студенти, які пройшли підготовку в «Школі вожатого», на практиці виявили себе як креативні особистості, які творчо підходять до вирішення завдань, вміло керують конфліктними ситуаціями, швидше налагоджують особистісний контакт з вихованцями.

III. етап. Профільна підготовка. Це програми поглибленого вивчення різних напрямків діяльності педагогів-організаторів, спеціалізації педагогів-організаторів з

різних напрямків, наприклад: «Інклюзивні зміни», «Робота з підлітками з девіантною поведінкою», «Робота з дітьми з ДЦП», «Сонячні зміни» і т. д.

Під час цього етапу студенти ознайомлюються з особливостями виховної діяльності у роботі з дітьми з ОП, а саме: підбір та проведення виховних заходів, ігротеки, змагань, конкурсів і т.д.

Всі педагоги-організатори повинні прослухати курс про конкретні особливості дітей, з якими їм доведеться працювати на зміні. Однак яку б підготовку не пройшов вожатий, при першій зустрічі з дітьми, які мають інвалідність, він все одно буде розгублений. У цій ситуації допоможе попередня зустріч дітей і педагогів-організаторів, яку можна організувати для першого знайомства. Для дітей це знайомство буде мінімізувати виникнення стресу, а педагогам-організаторам дозволить дізнатися захоплення і схильності дітей, побачити їх навички і особистісні якості.

Компетенції, які необхідні педагогові-організаторові для роботи в інклюзивному оздоровчому таборі:

- конструктивні (вміння розробляти творчі виховні справи, ігри, вікторини, конкурси і т.д.);
- організаторські (вміння організовувати життєдіяльність у загоні, роботу групи, власну педагогічну діяльність);
- комунікативні (вміння встановлювати доцільні, доброзичливі стосунки з вихованцями: проявляти педагогічний такт, душевну чутливість, делікатність, терпимість, милосердя у виховній роботі з учнями, володіти своїми емоціями за будь-яких обставин; конструктивно взаємодіяти в групах дітей різного віку та різними потребами);
- діагностичні (вміння діагностувати індивідуальні особливості особистості, рівень розвитку колективу);
- проєктивні (вміння планувати колективну й індивідуальну роботу з дітьми в загоні, визначати конкретні цілі й завдання, планувати власну педагогічну діяльність).
- оцінні (вміння оцінювати результати власної виховної роботи з дітьми; контролювати свої дії, психічний стан, поведінку, професійні стосунки та діяльність вихованців);
- прикладні (вміння грати на музичних інструментах, танцювати, малювати, виразно декламувати тощо).

Правила педагогів-організаторів на будь-якої зміні

Існує дев'ять золотих правил в роботі з дітьми:

1. Чужих дітей не буває. Це правило означає, що всі діти на території табору потребують допомоги та уваги кожного вожатого, а не тільки того, який закріплений конкретно за цим загonom. Наприклад, жоден вожатий не має права пройти повз дитини, що плаче, навіть якщо це дитина не з його загону.
2. Будьте пильні і щиро цікавтеся кожною дитиною. Вожатий повинен приділяти хоча б п'ять хвилин в день кожній дитині.
3. Роблячи зауваження, ніколи не критикуйте особистість, а тільки вчинок дитини. Правило дуже просте, але кожен раз, коли вожатий починає його дотримуватися, буває важко просто, без зайвих емоцій, розібрати вчинок і не перейти на особистість дитини.
4. Не демонструйте гнів і образу при дітях! Вожатий теж людина і може відчувати емоції. Для контролю емоцій існує велика кількість вправ. Важливо до зміни навчити педагогів-організаторів цих вправ.
5. Вожатий в будь-який момент часу повинен знати, де знаходиться кожна дитина його загону. Буває так, що одна частина загону знаходиться з одним педагогам-організаторам, а друга з іншим. Тут важливу роль відіграє напарництва. Кожен повинен знати, скільки дітей залишається з ним, а скільки з напарником.
6. Якщо ви не можете вирішити проблему в загоні самостійно – зверніться до старших (до когось з адміністративного складу табору, до більш досвідченого напарника і т. д.).
7. Пам'ятайте, головне – не відзначатися самому, а зробити зірками своїх дітей.
8. У вожатого завжди гарний настрій. Вожатий оптимістичний, активний і заражає своєю енергією дітей.
9. Вожатий уважний, він бачить всі нюанси поведінки дітей і робить все, щоб правильно вирішити проблемні ситуації.

НАПИСАННЯ ПРОГРАМИ ІНКЛЮЗИВНОЇ ЗМІНИ

Виховна робота в дитячому оздоровчому таборі включає розумне поєднання відпочинку, праці, спорту з пізнавальною, естетичною, оздоровчою, ігровою, словесною діяльністю. Зміст, форми і методи роботи визначаються його статутом, педагогічним колективом і ґрунтуються на принципах ініціативи і самодіяльності дітей та учнівської молоді, демократії і гуманізму, розвитку національних і культурно-історичних традицій, пріоритетності загальнолюдських духовних досягнень і цінностей. Відповідно до напрямів виховання: національно-патріотичного, художньо-естетичного, еколого-натуралістичного, фізкультурно-спортивного; соціально-реабілітаційного та ін. вибирається й тематика табірної зміни та складається її програма.

Принципи складання програми табірної зміни:

1. Програма повинна бути актуальна для її учасників, повинна відповідати віковим особливостям дітей і їх типу інвалідності.
2. Всі заходи необхідно продумати з точки зору техніки безпеки.
3. Всі заходи повинні чергуватися по мірі інтенсивності і бути адаптовані до участі в них різних груп дітей (різного віку, нормо типових дітей та дітей з ОП).
4. Важливо, щоб всі діти були включені в 90% заходів (в різних ролях - від виступаючого до вболівальника).
5. Форми і види заходів не повинні повторюватися протягом зміни більше двох разів. Майстер-класи можна проводити кожен день, але вони повинні бути різними за видом (наприклад, сьогодні майстер-клас з вокалу, а завтра з танців). Влаштувати щовечора дискотеки або конкурси теж не кращий варіант.
6. Вечірні заходи повинні чергуватися (з підготовкою / без підготовки). Наприклад, сьогодні конкурс (до якого діти повинні підготувати танець), а завтра ерудит - гра (куди загін потрібно тільки привести).
7. Протягом дня необхідно використовувати різноманітні форми виховних заходів. Варто чергувати ігри, КТС, конкурси і т. д.
8. «Вогники» проводяться не частіше двох разів на тиждень. Підготовка якісного «вогника» займає багато часу і проводити його щодня просто важко.
9. Дискотека не повинна бути щовечірнім заходом. Її можна проводити додатково після вечірніх заходів, але не можна робити повноцінним заходом щодня. Оптимальний графік дискотек – чотири дискотеки за зміну в двадцять один день. Наявність чотирьох дискотек не виключає проведення хореографічних конкурсів,

стартіна та інших танцювальних заходів. Паралельно з дискотекою для дітей молодшого віку і дітей, які не хочуть танцювати, рекомендується проводити перегляд кінофільму / мультфільму. Варто відзначити, що дискотека – це єдиний захід, що не несе в собі освітнього або розвиваючого компонента. Дискотека, безумовно, несе в собі емоційний компонент і дуже подобається дітям, але їх складно контролювати. Дискотеки в таборі – це одне з найнебезпечніших і важко піддаються контролю заходів. Проводячи дискотеки, обов’язково продумайте чергування як на дискотечі, так і в корпусах. Продумайте питний режим і систему відвідування дітьми туалетів. Найкраще робити дискотеку тематичною, так як об’єднаний певними умовами загін максимальну кількість часу буде проводити з педагогам-організаторам.

10. Батьківський день встановлюється один раз за зміну.

По можливості потрібно узгодити з батьками систему їхнього спілкування дітьми. Ми рекомендуємо батькам відвідувати дітей всього один раз за зміну, в батьківський день, щоб дитина не відволікався від нового способу життя, щоб не провокувати у неї бажання поїхати додому з батьками.

11. Для того, щоб інклюзивна зміна пройшла ефективно, потрібно провести велику кількість стартових заходів програми дитячого відпочинку (збори, ігри, екскурсія по табору, вступні гри і т.д.). Це дозволить дітям максимально швидко адаптуватися до нових умов.

До стартовим заходів відноситься і анкетування дітей (з ОП і без) та їх батьків.

12. Запорука успішної зміни – конструктивний діалог з батьками. Чим більше ви знаєте про дитину, тим простіше вам з нею буде на зміні. Буває, що батьки приховують проблемні моменти в поведінці дитини, побоюючись, що йому відмовлять в поїзді в табір. Важливо налагодити діалог з батьками таким чином, щоб вони зрозуміли, що ви хочете допомогти.

Перед зміною батьки всіх дітей заповнюють «Конфіденційний лист», в якому повідомляють всю основну інформацію про дитину.

Анкета для дітей з ОП – більш розширена. Залежно від особливостей дитини, ми додаємо в неї питання, що стосуються побутових звичок дитини, специфіки комунікації з ним, а також про способи вирішення конфліктних ситуацій.

Анкетування дітей проводиться в перші і останні дні зміни. Анкетування допомагає дізнатися про очікування дітей і про те, наскільки вони виправдалися. Якщо дитина не в змозі з яких-небудь причин заповнити анкету, проводиться опитування дитини, бесіда з ним.

13. Екскурсія по табору в перший день зміни спільно з нормотиповими дітьми є ще одним важливим стартовим заходом інклюзивної зміни. Прогулянка по табору дає дітям можливість познайомитися, подивитися один на одного, звикнути один до одного.

Ігрова модель – це ігровий сюжет всієї зміни. Гра завжди пов'язана з тематикою табірної зміни. Якщо тематика, наприклад, «Наука», то весь табір стає вченими.

Ігрова модель завжди включає в себе:

1. Історію. В ігровій моделі завжди повинна бути зав'язка. Не можна просто сказати дітям, що зараз, мовляв, ми всі будемо грати у вчених і відкривати «п'ятий елемент». Обов'язково має бути занурення – історія, яка розповідає дітям, чому вони стають вченими і навіщо їм відкривати цей самий п'ятий елемент.

2. Словник зміни (на програмі з морською тематикою загони можуть назватися екіпажами, на науковій програмі – лабораторіями). Словник програми може бути як досить вузьким, так і широким, що охоплює всю інфраструктуру табору. Наприклад, якщо обрана морська тематика, їдальня перетворюється в камбуз, самі діти – в моряків, кімнати – в кубрики і каюти, педагоги-організатори тепер – штурмани, а інформаційні стенди – щоденники подорожей.

3. Реквізит. Будь-яка ігрова модель повинна бути підкріплена відповідним реквізитом. Це необхідно для візуалізації історії. Якщо вже заявлено, що зміна присвячена пригодам, то табір перетворюється в безлюдний острів, а педагоги-організатори - в піратів.

4. Будь-яка ігрова модель завжди включає в себе систему особистого і командного зростання. Командне зростання – рейтинг загону, бали / монети / окуляри, те, що заробляє загін, щоб перемогти під час зміни.

Особистий ріст дитини - це його особисті перемоги, наприклад, на конкурсах талантів або в іграх.

Ігрова модель не повинна порушуватися. Якщо у вас творча зміна, ігрової моделі якої прописано, що всі діти – це колективи, що приїхали на фестиваль, не можна раптом в середині зміни починати проводити тільки спортивні змагання і знову називати дітей загонами, а не колективами, відповідно до словника програми. Це не тільки заплутає дітей, але і зламає основну ідею зміни. Це зовсім не означає, що на творчій зміні не може бути спортивних заходів. Їх просто потрібно грамотно включити в програму. Наприклад, влаштувати змагання, де важливою є участь не тільки

спортивної команди, а й групи підтримки, щоб захід був одночасно і спортивним, і творчим.

Особливі діти - особливі заходи. Чи так це?

Як показує досвід, для розвитку соціальних компетенцій дітей з обмеженими можливостями здоров'я працюють ті ж самі механізми, що і для здорових дітей. Відмінність тільки в контенті, в змістовному наповненні зміни. Наприклад, сценічна діяльність однаково позитивно впливає і на дітей з порушеннями слуху, і на дітей з порушенням опорно-рухового апарату, і на дітей з ментальними порушеннями. Дитина на сцені зображує, наслідує, імпровізує, озвучує, засвоює моделі поведінки, навчається довіряти оточуючим, знімає психологічні та тілесні затиски, вчиться розуміти власні почуття і емоції, а також почуття і емоції інших людей.

Окремих видів діяльності для особливих дітей немає. Вони роблять те ж, що і діти з нормотиповим розвитком, але для дітей з ОП потрібен відповідний саме цим дітям спосіб подачі інформації, комфортні для них тривалість заходів і формат участі в них.

Наприклад, коли діти з синдромом Дауна приїжджають в табір вперше, для них скорочують час перебування на заходах, полегшують подачу інформації, продумують, як давати дітям з синдромом Дауна більше часу на майстер-класах. Але коли дитина (або група дітей) з синдромом Дауна приїжджає в табір у другій або третій раз, то кількість змін, які доводиться вносити в програму – мінімально.

Програма відпочинку майже завжди дає можливість дітям спробувати себе в різних соціальних ролях. Це дозволяє кожній дитині виробити навички організатора, виконавця і лідера.

Плануючи будь-які заходи, педагоги повинні розуміти, що дитина може грати різні ролі (організатор, уболівальник, актор та ін.)

Кейс №1: під час інклюзивної зміни з дітьми, що хворіли на гемофілію, хлопець, якому було вже 16 років, не захотів брати участь у заходах. Йому було цікаво їх готувати і проводити разом з педагогам-організаторами. Так як він був єдиною дитиною старшого віку на зміні (іншим дітям було від шести до тринадцяти років), було прийнято рішення включити його в процес підготовки заходів. Дитина із задоволенням брала на себе обов'язок звукооператора (в силу його захворювання йому була протипоказана фізичне навантаження, а ось робота звукооператором підійшла ідеально).

Дуже багато підлітків вперше виходять на сцену саме в дитячих оздоровчих таборах, а після зміни стають учнями музичних шкіл, творчих і освітніх центрів.

У кожній програмі фахівці розкривають для дитини діапазон занять з різних сфер, в яких дитина може себе спробувати. Незважаючи на те, що програми мають конкретну спрямованість, реалізуючи кожен програму, необхідно прагнути до того, щоб дитина розвивалася багатогранно.

Не потрібно боятися, що діти з ОП не зможуть брати участь в заходах зміни. Головне – вибрати ті форми заходів, які будуть доступні всім. Це, наприклад:

1. «Ерудит-гра». Багато фахівців відразу заперечать: як «ерудит-гра» може підійти дітям з ментальними порушеннями? Прекрасно підходить, важливо тільки вибрати правильний формат цієї гри. Наприклад, можна провести її в форматі «вірю - не вірю». Ця форма дозволяє дітям включатися в процес гри, навіть якщо вони не знають правильних відповідей. Наприклад, діти з затримкою розвитку можуть не знати відповідь на питання «В якому році?», Але легко можуть вибрати один з двох варіантів відповіді: «вірю чи не вірю». Можна також використовувати в грі питання з варіантами відповідей. Наприклад: «Хто не п'є воду? Бурий або білий ведмідь?»

2. Квест-гра. Ця форма заходу теж може викликати подив. Ми пропонуємо використовувати QR-квест. Це адаптована форма квесту, де дітям важливо знайти місце розташування самого QR-коду. А послання в коді можна зашифрувати (якщо є діти зі збереженим інтелектом) або просто написати в ньому розташування наступного коду.

3. Конкурси, змагання. Багато дітей з ОП дуже люблять співати і танцювати, саме тому їм підходять такі заходи, як стартін, дискотеки або будь-які творчі конкурси. Навіть якщо дитина не може бути активним учасником змагань, йому завжди можна запропонувати роль вболівальника. Тут важливо обов'язково нагородити всіх дітей, інакше відсутність призу або диплома може викликати дуже сильну негативну реакцію у дітей з ОП.

Кейс №2: в програмі «Абсолютний чемпіон» брали участь діти з синдромом Дауна. Це програма спортивної тематики, і діти з синдромом Дауна разом з усіма здавали нормативи. Педагоги-організатори попередньо поговорили з загоном, сказавши, що всіх важливо і потрібно підтримувати, незалежно від результатів. Так, хлопчик Єгор стрибає з місця на два метри, а Костя, хлопчик з синдромом Дауна - максимум на п'ятдесят сантиметрів. Але суть не в цьому, а в спільній справі. Діти з синдромом Дауна з задоволенням брали участь в змаганнях разом з усіма, хоча про

перемогу не йшлося, і діти із загону їх підтримували. Педагог-організатор, яка вирішила підтримати хлопців, взяти участь в змаганнях, стрибнула в довжину всього на двадцять сантиметрів. Радості дітей не було меж.

4. Перегляд кінофільмів. Всі діти люблять дивитися мультфільми. І нехай ця форма заходу не є активною, зате іноді вона дозволяє нормо типовим дітям зрозуміти, що можна щось робити спільно з дітьми з ОП.– наприклад, однаково зацікавлено дивитися мультфільм і співпереживати улюбленим героям.

Кейс №3: в програмі дитячого відпочинку «Теорія кіно» брали участь глухонімі діти. Основною формою роботи з дітьми в цій програмі був перегляд кінофільмів. Глухонімі діти мали можливість дивитися фільми разом з нормотиповими дітьми, програма передбачала використання кінострічок з титрами, німого кіно.

5. Майстер-класи. Вибір майстер-класу залежить від спрямованості програми і особливостей дітей.

Наприклад, діти з синдромом Дауна чудово справлялися з кулінарними майстер-класами, дітям з гемофілією дуже подобалося робити вироби з паперу, слабочуючі діти з задоволенням знімали німе кіно.

Прикладні види діяльності, наприклад, ліплення з пластиліну, виробляють посидючість, зосередженість. Крім того, така діяльність розвиває здатність до самостійної творчості, за допомогою якого дитина висловлює свій внутрішній стан.

Заняття оригамі сприяють розвитку пам'яті, мислення. По-перше, необхідно запам'ятати послідовність складання листа, по-друге, потрібно постійно порівнювати свою роботу з зразком.

6. «Вечір легенд», «Вогники». Вони можуть проводитися як змагання між загонами, такі як загальнотабірних захід. Усім дітям подобаються казки. Вони з задоволенням не тільки їх слухають, але і беруть участь в інсценуваннях. Діти з великою увагою слухають притчі і легенди, намагаючись зрозуміти їх зміст.

7. Церемонія нагородження. Всі діти люблять церемонії нагородження, адже на них відзначають їх таланти. Тут важливо, щоб всі діти отримали нагороди. Нехай це буде тільки грамота, але для будь-якої дитини це буде все одно перемога. Такі церемонії важливо проводити не тільки в кінці зміни, але і після заходів.

Важливу роль відіграє загальнотабірна церемонія нагородження. Вона проводиться в останній день зміни (маленькі церемонії нагородження проводяться протягом зміни). Назви номінації залежать від спрямованості програми, серед

стандартних номінацій: «Найчистіший загін», «Найспортивніше загін», «Самий дружний загін» і т. д. Варто передбачити і індивідуальні номінації для дітей.

8. Ігри. Сюди входять і гри на знайомство з режимом дня дітей з ОП, і на знайомство один з одним, і на згуртування колективу.

Ігри на знайомство і згуртування колективу – це обов'язковий елемент усіх програм, але на інклюзивній зміні їм варто приділити особливу увагу. Тут дуже важливо вибрати ті ігри, в яких з однаковим успіхом зможуть брати участь і діти з ОП і нормотипові діти. Іншими словами, не варто вибирати занадто активні ігри, якщо в зміні є діти з порушеннями функцій опорно-рухового апарату. Це спочатку ставить дитину в дискомфортно ситуацію, і ні вона сама, ні інші діти не захочуть після такого провалу брати участь в іграх.

Кейс №4: під час однієї з сурдозмін була дитина з порушенням слуху, яка не знала слова «простирадло», вихованець користувався словосполученням «постільна білизна». В ході гри «Крокодил» раптом знадобилося саме слово «простирадло». Це стало несподіванкою і для дитини, і для педагогів-організаторів, тому педагогам-організаторам терміново довелося спрощувати гру, міняти завдання для дитини.

Для дітей з різними типами інвалідності рекомендується промовляти режим дня заздалегідь, щоб дитина звикала до думки про новий режим. Дитині з ментальними порушеннями краще заздалегідь розповісти про те, що буде відбуватися далі, і періодично нагадувати (проговорювати) додатково про подальші дії, заходи і т. д.

9. Загонові збори. Для дітей з ОП потрібен особливий режим загонових зборів. У програмах дитячого відпочинку для нормотипових дітей щоденні збори проводяться мінімум двічі в день. Для дітей з ОП кількість зборів може бути збільшено до чотирьох-п'яти разів на день, в залежності від типу інвалідності дітей. На таких зборах важливо, щоб діти висловили своє ставлення до вже пережитої події (наприклад, поділилися враженнями про проведену екскурсії по табору), а педагоги-організатори розповіли їм про майбутню подію (наприклад, про вечірній захід). Особливо це важливо, якщо дитина буде брати активну участь (наприклад, брати участь в конкурсі віршів). Важливо проговорити з дитиною деталі його виступу, (проговорити і тим самим зняти його страхи), а після виступу поговорити з ним ще раз – незалежно від результату (програв він чи виграв).

Як проконтролювати і не розвалити програму

Контроль над програмою ділиться на щоденний, проміжний і підсумковий. Реалізацію програми контролює її автор. Щоденний контроль здійснюється за допомогою всіх доступних засобів зв'язку.

Для контролю успішності програми також існує звітна педагогічна документація, яка включає в себе:

1. Педагогічні щоденники, де відображаються завдання, поставлені на день, і їх рішення, ставлення дітей до проведених заходів, міжособистісні конфлікти в загонах; стан здоров'я дітей.

Педагогічний щоденник – це основний документ, який видається на кожен загін і ведеться усіма педагогам-організаторами, закріпленими за даними загonom. Щоденник має бути заповнений щодня. У перший вечір вожатий заповнює первинну характеристику – пише, наявність лідеріву загоні, хто з дітей звернув на себе особливу увагу, чи є у когось з дітей особливості, які не вказані в медичних документах. Педагог-організатор створює повну характеристику свого загону і аналізує всі минулі події: записує, чи були конфлікти, як він збирається їх вирішувати, які були проблеми зі здоров'ям дітей, кому з дітей важко переносити умови табору. Кожен з періодів – організаційний, основний і підсумковий – аналізується в щоденнику. Ведення педагогічного щоденника – повсюдна практика, його ведуть педагоги-організатори в багатьох таборах. Щоденник допомагає вожатому визначити динаміку розвитку свого загону, знайти недоліки в своїй роботі. Щоденники педагогів-організаторів можуть допомогти і старшому педагогічному складу зрозуміти, як вирішується та чи інша проблема.

Щоденник дозволяє зрозуміти, чи правильно діяв вожатий в тій чи іншій ситуації, адже в щоденниках вказані всі конфлікти і фіксується кожен випадок, коли у когось з дітей виникають проблеми зі здоров'ям. Педагогічний щоденник – це робочий звітний документ вожатого, він здається і архівується.

2. Плани-сітки загонів, де вказується вся загонова робота, що проводиться педагогам-організаторами (ігри, «вогники», конкурси і т. д.). У програмі дитячого відпочинку завжди є загальнотабірнаплан-сітка. Плани-сітки загонової роботи складаються на основі загальнотабірної плану-сітки (природно, вожатий не може запланувати загонові заходи, якщо цей час вже зайнято загальнотабірних заходом).

3. Сценарії проведених загонових і загальнотабірних заходів. Ці матеріали здаються в кінці зміни в загальний архів програми, який передається автору програми

для аналізу. Сценарії загонових заходів здаються на перевірку старшому педагогові-організатору і керівнику програми.

4. Підсумковий звіт про реалізацію програми. Це документ, який включає в себе оцінку реалізації програми, відображення її плюсів і мінусів, статистичні дані дитячих анкет, а також побажання і пропозиції щодо вдосконалення програми.

5. Фотозвіт. На кожній програмі ведеться онлайн-щоденник, де щодня викладаються фотографії з проведених заходів. Якщо в рамках програми були зняті відеоролики, вони також передаються автору програми для складання звіту за підсумками програми.

6. Журнали обліку відвідування майстер-класів та гуртків, в яких відбивається, чи всі діти відвідали ключові майстер-класи, яка була наповнюваність гуртків і які гуртки користувалися найбільшим попитом у дітей.

7. Відстеження динаміки особистісного і колективного зростання. Особистісний ріст відстежує вожатий, кожен в своєму загоні. Колективний зростання відстежують керівник програми. За підсумками програми нагороджуються діти, які стали переможцями в особистому заліку (найсуттєвіший особистісний ріст в загоні), і загони, що зайняли перші місця в загальному рейтингу.

8. Аналіз зворотного зв'язку (анкетування, опитування, відгуки, бесіди) включає в себе відгуки та оцінки педагогічного складу, нормотипових дітей і дітей з ОП, батьків, фахівців. За підсумками зворотного зв'язку проводиться внесення коригувань до програми дитячого відпочинку та програму навчання педагогічного складу.

Зворотній зв'язок може бути:

- від дітей з нормотиповим розвитком і дітей з ОП (бесіди та анкетування);
- від батьків (відгуки, бесіди, анкетування);
- від педагогічного складу (анкетування, відгуки, обговорення після закінчення зміни всіх складних моментів і можливих шляхів вирішення проблем в майбутньому);
- від фахівців (відгуки психологів, корекційних педагогів, лікарів).

Якщо реалізація програми проходить на належному рівні, відразу стає помітно, що дитині в таборі добре, комфортно.

Ознаки того, що дитині комфортно:

- гарний настрій;

- дитина не дзвонить батькам, не питає, коли її заберуть (в перші три дні зміни це нормально, так як дитина звикає до нового для нього простору);
- дитина сповнена вражень і намагається ними поділитися;
- на батьківському дні дитина із задоволенням проводить екскурсію по табору і розповідає батькам, що і де знаходиться.

РОЗДІЛ III

Заходи організаційного періоду

Стартовий вогник знайомств

Завдання: познайомити дітей один з одним, виявити лідера.

Вік дітей: всі загони.

Тривалість: 1-1,5 години.

Кількість дітей: весь загін.

Місце проведення: галявина або загонове місце.

Хлопці, деякі з вас вже, напевно, познайомилися один з одним, але багато хто, в тому числі вожаті, ще не встигли цього зробити. Давайте виправимо цю ситуацію. Для цього потрібно сісти в коло.

1) Гра «Сніжний ком».

Тривалість: 5-10 хвилин.

Хід гри: група дітей сидить у колі, ведучий спочатку називає своє ім'я; що сидить за ним дитина, називає ім'я ведучого і своє; третя дитина називає ім'я ведучого, другу дитину, потім своє. Повторюють до тих пір, поки не зіб'ються. Починають знову з місця розриву.

2) Гра «Знайди партнера».

Тривалість: 10-20 хвилин.

Обладнання: пов'язка на очі.

Хід гри: Група дітей стає в ряд за віком або за якою-небудь іншою ознакою (можна не порушувати ланцюжок після сніжної грудки). Середина поділяє ряд на дві групи, які стають поряд так, щоб вийшли пари. Кожна пара вигадує собі код, який складається з двох слів (місяць-м'яч тощо). Кожному дістається одне з слів коду. Для всіх учасників гри оголошуються коди, щоб не було повторів. Учасники «А» стають з протилежної сторони майданчика і міняються місцями між собою. Щоб уникнути нещасних випадків, гравці повинні витягнути вперед руки. Тепер кожен гравець, називаючи код, намагається знайти свою пару. Пари, які знайшли один одного, знімають пов'язки і знайомляться (не тільки називають імена, але й задають один одному різні питання).

Зауваження:

а) якщо необхідно, можна дати гравцям установку говорити впівголоса;

б) замість слів можна використовувати звуки.

3) Гра «Дуель імен».

Тривалість: 10-20 хвилин.

Обладнання: простирadlo або покривало.

Хід гри: Ведучий знаходить собі помічника. Загін ділиться на дві групи, і ці групи розташовуються один проти одного. Ведучий з помічником тримають покривало між групами так, щоб вони не бачили один одного. В тиші кожна група вибирає по одному гравцеві. Вони повинні підкратися до простирadла і сісти навпочіпки, обличчям до нього. За сигналом опускається простирadlo. Два учасника, які сидять один проти одного, повинні як можна швидше назвати ім'я гравця, що знаходиться навпроти. Хто перший називає ім'я, забирає гравця в свою команду.

Зауваження: а) перед простирadлом можуть сидіти два гравця;

б) також можна посадити гравців спинами один до одного. Ведучий описує зовнішність одного з гравців. Інший намагається відгадати ім'я. І навпаки.

4) Гра «Роби раз, роби два».

Хід гри: гравці стоять у колі. За командою ведучого «Роби раз!» вони повинні підняти руки і одночасно опустити їх, але вже без команди ведучого. За командою ведучого «Роби два!» гравці сідають на одну ногу, а по команді одного з гравців, встають на них. Ця гра допомагає визначити лідера, організатора.

5) Гра на виявлення лідера.

Обладнання: пов'язки на очі.

Загін ділиться на дві групи. Кожна група стає в своє коло, всім зав'язуються очі. Дається команда ведучого з кола утворити нескладну геометричну фігуру (наприклад, трикутник). Повинна виграти одна з команд. Далі завдання можна ускладнити.

б) Гра на виявлення відповідальних дітей.

Діти стають в коло. Дається команда, не домовляючись, розрахуватися по порядку (дитина називає порядковий номер і сідає). Якщо сіли одночасно кілька людей, то починають спочатку.

Зауваження: слід звернути увагу на тих, хто не намагається сісти швидше - це «совість загону», ті, хто сідають першими не хочуть брати на себе відповідальність.

7) На завершення весь загін розходиться по групах. У кожній групі діти з однаковими іменами. За командою ведучого групи повинні якомога голосніше прокричати своє ім'я.

Вогник знайомств «Автопортрет»

Завдання: познайомити дітей один з одним.

Вік дітей: крім старших.

Тривалість: 40-60 хв.

Кількість дітей: весь загін.

Місце проведення: загонне місце.

Обладнання: 5 карток.

Ділимо загін на 5 груп. Кожна вивчає свій загін з точки зору 2-3 заданих питань і представляє з ним узагальнений варіант. Потім проводиться спільний аналіз даних кожної групи і створюється узагальнений автопортрет загону (можна зробити і в кінці зміни і потім порівняти їх).

Питання:

1. Який зріст нашого загону?
2. Яка вага нашого загону?
3. Скільки нам років, місяців, днів, годин, хвилин?
4. Скільки у нас сірих, блакитних очей?
5. Скільки у нас носів, вух, ротів?
6. Які зачіски любить наш загін?
7. Скільки у нас рідних братів і сестер?
8. Які у нас домашні тварини?
9. Чим ми захоплюємося?
10. Кого у нас більше: оптимістів, песимістів, реалістів?
11. Що найкраще ми вміємо робити?

Анкета оргперіода

Завдання: познайомити дітей.

Вік дітей: до 11 років.

Тривалість: від 1 години.

Кількість дітей: весь загін.

Місце проведення: загонне місце.

Обладнання: анкети на кожну дитину (аркуші паперу А5).

Педагог-організатор роздає дітям анкети, і вони всі разом заповнюють непарні питання. Потім їм дається 30-60 хвилин на збір інформації (парні питання). Час можна продовжити. Якщо ж інтерес буде падати, то можна зупинити гру і зібрати листочки для аналізу отриманих даних.

Педагог-організатор бере у дитини анкету і каже, наприклад: «Отже, тебе звати Сергій, а всього Сергіїв у нас 4. Ану, підніміть руки. Вони піднімають. Вожатий перевіряє. «А у вас Сергії, які відповіді на 2-е питання? Молодці! А які ще імена є у нас в загоні?» І по черзі таким же чином перевіряємо правильність відповіді на 2 питання.

Потім беремо анкету Сергія і переходимо до 3-го питання і т. д.

Якщо є всередині загонів заохочення (рейтинг), то можна нагородити за саму правильну анкету.

Далі можна пограти в «Сніговий ком».

Орієнтовні питання анкети:

1. Як тебе звати? _____
2. Скільки дітей в загоні з таким же ім'ям (включаючи тебе)? _____
3. Який у тебе знак зодіаку? _____
4. Скільки дітей в загоні з таким же знаком зодіаку (включаючи тебе)? _____
5. Скільки тобі років? _____
6. Скільки в твоєму загоні ровесників (включаючи тебе)? _____
7. У вас є домашня тварина? _____ Яка? _____
8. Скільки дітей у загоні мають таку ж домашню тварину? _____
9. У скількох дітей, як і у тебе, немає домашньої тварини? _____
10. У тебе є брат чи сестра? _____
11. Скільки дітей в загоні (включаючи тебе) теж мають _____ чи не мають ні брата, ні сестри? _____

Організаційний збір «Народження загону»

Мета: вироблення правил взаємодії і законів загону; вибір загонової символіки на основі реалізації проєктів; формування вміння працювати в групі.

Попередня робота:

- знайомство з нормами, правилами проживання в дитячому оздоровчому таборі;
- ігри на виявлення лідерів;

Вік дітей: до 10-16 років.

Тривалість: 40-60 хв.

Кількість дітей: весь загін.

План організаційного збору:

1. Об'єднання дітей в групи (за кольорами, знаками Зодіаку і т.д.).
2. Гра на розігрів:

- міні інтерв'ю з кожною групою;
- ігри на знайомство (ситуативні).

3. Вступне слово про (Легенда про Маленького ліхтарника).

4. Правила збору:

- правило оплесків;
- правило вільного мікрофона;
- правило піднятої руки;
- правило 2 хвилин;
- правило схрещених рук (про це вже говорили);
- правило ідей (каменем в ідею кидати не смій).

5. Ділова гра «Хочу бути Президентом».

- самопрезентація. Голосування.
- вибори органів загонного самоврядування. Голосування.

6. Проєкт «Наш загін»:

- вироблення мікрогрупами проєктів загонної символіки (назва, девіз, речівка, кричалки);
- захист проєктів.

7. Заключне слово.

8. Вибір і розучування загонної пісні.

Гра на місцевості «Мотузковий курс»

Завдання: командна робота і лідерство.

Вік дітей: від 10 років.

Кількість дітей: весь загін.

Місце проведення: територія табору.

Обладнання: по вправам.

1. Група, яка проходить випробування, не повинна перевищувати 12 осіб.
2. Вправи виконуються під керівництвом педагогів-організаторів.
3. Час на підготовку завдання не обмежений.
4. Завдання вважається виконаним, якщо кожен безпомилково впорасться з поставленим завданням. Якщо ж хоч один учасник допускає помилку, група повертається на вихідну позицію.

«Вузлики».

Учасники утворюють коло і беруться за руки, причому руки однієї людини повинні бути зчеплені з руками різних людей. Завдання: не розчіплюючи рук, розплутати вузол і утворити коло.

* Ця вправа дає можливість брати участь усім у виробленні стратегії.

«Електричний ланцюг».

Команда розбивається на пари. Партнери сідають напроти один одного, де з'єднують руки і ступні, утворюючи таким чином електричний ланцюг, по якому струм тече по зчеплених руках і ногах. Завдання учасників: встати, не розриваючи електричного ланцюга. Повторити на 2, 4, 8 і т. д. осіб.

«Біг-мак».

Організуйте велике коло. Розбийте команду на пари і попросіть кожну пару вибрати словосполучення з двох слів, які традиційно вживаються разом (наприклад, один партнер говорить: «Біг», - інший: «Мак»; один: «Горіхове», - інший: «Масло» і т.д.). Потім поясніть, що за умовами гри потрібно закрити очі і не розплющувати їх до кінця події, і, крім того, можна вимовляти лише своє вибране слово. Тепер ведучий переміщує команду так, щоб партнери були далеко один від одного. Партнери з закритими очима, викрикуючи своє слово, знаходять один одного.

«Сидяче коло».

Команда формує тісний круг (плечі торкаються). Після цього попросіть дітей повернутися на 90 градусів праворуч. Завдання: потрібно повільно сісти на коліна один до одного і рукою торкнутися плеча того, хто знаходиться позаду людини.

Закінчіть цю вправу на високій ноті, сміючись і опладуючи всім.

«Віджимання».

Розбитись на групи по 4 людини. Ваше завдання - віджатися від землі, щоб на неї спиралися тільки ваші руки, і протриматися не менше 5 секунд.

* Підказка педагога-організатора: найзручніше буде виконувати віджимання, якщо група ляже на землю обличчям вниз так, щоб утворився квадрат, сторони якого утворені тілами (ноги одного лежать на спині сусіда).

Педагогу-організатору необхідно дізнатися у дітей, чи є у них проблеми зі спиною? У даній вправі таких дітей можна залучити в якості суддів.

«Усі на борт».

Обладнання: будь-який позначений майданчик.

Завдання учасників: вміститися всією командою на майданчику середньої величини. Потрібно прибрати обидві ноги від землі, і утриматися мінімум п'ять секунд. Другий етап: потрібно зробити те ж саме на площі меншої величини.

«Колода».

Обладнання: будь-яка колода (дерево, що лежало на землі, гімнастична колода тощо).

Команда шикуються на колоді. Починаючи з першої людини, команда переправляється на протилежний кінець колоди. У результаті повинна вийти та ж лінія, в тому ж порядку.

* Підказка педагога-організатора: краще розташувати команду, чергуючи хлопчиків і дівчаток.

«Тролі».

Обладнання: тролі - невелика дощечка, брусок або інший допоміжний предмет.

Позначити дві паралельні лінії, що знаходяться на відстані не менше трьох метрів одна від одної. Завдання команди - переправитися від однієї лінії до іншої, не торкаючись землі, використовуючи тролі.

«Прогулянка сліпих».

Нехай кожен учасник закриє очі пов'язкою. Коли всі очі закриті, розкажіть дітям, що ми збираємося в подорож по недоторканій землі, якої не може торкнутися наш погляд. Попросіть покласти праву руку на плече того, хто стоїть попереду. Повільно почніть подорож за обраним маршрутом, включаючи сходження на пеньки, височини, пролазання під деревами і гілками, що низько нависли, протискування між деревами і т. д. Фінішуйте на яку-небудь тісну місцевість.

* Підказка педагога-організатора: виконувати цю вправу слід в повному мовчанні. Слід вибрати знак для позначення небезпеки.

«Павутина».

Обладнання: заздалегідь сплетена з мотузків «павутина». Кількість клітинок має відповідати кількості учасників.

Завдання полягає в тому, щоб переправитися всією командою через павутину з одного боку на іншу, не торкаючись при цьому ні однієї її частини. Якщо ви торкаєтесь павутини, вся команда повертається назад і починає вправу знову.

«Переправа».

Обладнання: канат, відро з водою. Заздалегідь готується «мятник», (канат кріпиться до опори).

Завдання полягає в тому, щоб переправитися всією командою за позначену лінію, не торкаючись землі. Крім того, кожному члену команди потрібно перенести ємність з водою, не проливши жодної краплі.

«Електрична огорожа».

Обладнання: канат, жердина (дошка, палка і т. д.).

Завдання полягає в тому, щоб переправитися всією командою через уявну електричну стіну, не торкаючись жодної видимої або уявної її частини. Якщо хто-небудь торкнеться стіни, вся команда повертається назад і починає вправу знову.

* Підказка педагога-організатора: жердину може використовувати як вся команда, так і останній учасник.

«Траст - фол». Один з учасників падає на підставлені руки інших з більш високою позиції, спиною. Завдання групи – його не впустити. Перед падінням учасник запитує «Страхуючі готові?». На що ті, які стоять внизу відповідають «Готові». Потім питає ведучого «Падати?». Ведучий відповідає «Падати». Падіння проводиться з притиснутими до грудей схрещеними і зчепленими руками з абсолютно прямим тілом. З висотою падіння можна експериментувати (стіл, підвіконня).

Після приземлення покачайте товариша на руках – проявіть ласку.

На цьому «Мотузковий курс» закінчений. Результати цієї програми ви отримали. Чи всі змогли виконати вправу? Ніхто не залишився в стороні? А на вечірньому «вогнику» запитайте у дітей, чому вони навчилися в процесі даного курсу?

Заходи основного періоду

Брейн-ринг «Чи знаєш ти тварин?»

Мета: згуртування колективу, розвиток кмітливості, швидкість реакції, прояв інтелектуальних здібностей, формування вміння працювати в команді.

Вік дітей: 9-14 років.

Тривалість: 40-60 хв.

Кількість дітей: 4-6 в команді.

Місце проведення: загін.

Обладнання: картки двох кольорів, дзвоник.

Учасники гри : дві і більше команди, що грають і ведучий.

Гравці діляться на команди. Кожна команда вибирає відповідь з декількох варіантів. Якщо він буде правильним, команда отримує жетон. В кінці гри вважаються жетони. Перемагає команда, яка отримала найбільшу кількість жетонів.

1. Навіщо конику-стрибунцю шабля?

- а) для «битв»,
- б) для відкладання яєць,
- в) для краси. (Шабля належить самиці і служить знаряддям... для відкладання яєць.)

2. Чому ховраху взимку не спиться?

- а) боїться замерзнути,
- б) згадує про літо,
- в) стереже свої запаси.

(Ховрашок прокидається взимку через кожні 10-12 днів. За кілька годин неспання його наднирники встигають виділити порцію гормонів, потрібних для обігрівання ховраха. Хом'як прокидається через 2-3 дні.)

3. Коли щука на берег виходить?

- а) ніколи не виходить,
- б) в спекотний літній день,
- в) навесні, по холодку.

(Навесні, як тільки прогріється вода в заливчиках, вздовж берегів річок і озер, вилазять на мілину величезні щуки метати ікру.)

4. Чи смачні пташині гнізда?

- а) вони неїстівні,
- б) не гірше курячих яєць,
- в) зовсім несмачні.

(Живуть у Південно-Східній Азії (Китай, В'єтнам, Бірма, Індонезія) стрижі салангалы, і «в'ють» вони свої гнізда на скелях... з слини. Місцеві жителі збирають їх і відварюють в бульйоні або окропі. Кажуть, що це смачно, поживно і нагадує білок курячого яйця.)

5. Чи «вмиваються» комахи?

- а) ніколи,
- б) не завжди і не всі,
- в) багато, і досить ретельно.

(Ви коли-небудь бачили брудне комаха? Муха, побувавши на всякої гидоти, так крутить голову передніми лапками, що того й гляди відірве її. Так само вмиваються і інші комахи).

6. На кого ж капустянка схожа?

- а) на ведмедя,
- б) на саму себе,
- в) на крота.

(Капустянка схожа на крота. Таке ж валькувате тіло з звуженою вперед головою, лапи вивернуті назовні, пристосовані для копання ходів під землею.)

7. Чим комар може бути корисний?

- а) запиленням рослин,
- б) служить їжею риbam і птахам,
- в) тільки шкідливий.

(Зовсім недавно вчені з'ясували, що за Полярним колом ночами і самці і самки комарів перелітають від квітки до квітки, харчуються нектаром і попутно запилюють рослини. Адже в тундрі і тайзі дуже мало бджіл і джмелів.)

8. Навіщо зайцю великі вуха?

- а) щоб краще чути,
- б) щоб не перегрітися,
- в) для гальмування на поворотах.

(У спеку заячі вуха відводять третину тепла, що утворюється при обміні речовин. Зайве тепло випаровується через тонкі гарячі заячі вуха з великою кількістю кровоносних судин).

9. Чи можна хвостом напиться?

- а) можна і досить легко,
- б) можна, але важко,
- в) неможливо.

(Африканські мавпи бабуїни так і надходять, коли до води ні руками, ні ротом не дістати. Вмокне мавпа хвіст у воду, а потім його обсмоктує, і так - кілька разів (склянки 3-4 води набереться. А більше їм не треба, адже бабуїни п'ють мало.)

10. Навіщо страус голову в пісок ховає?

- а) від страху;
- б) звільняється від паразитів;
- в) розшукує їжу.

Вікторина «У світі казок»

Мета: розширити знання дітей про чудовий світ казок; розвивати пам'ять; кмітливість; підтримувати інтерес дітей до читання казок; викликати бажання творити добро, виховувати любов до книг, бережливе ставлення до них.

Вік дітей: молодші школярі.

Кількість дітей: весь загін.

Обладнання: ілюстрації до казок, емблеми, презентації, грамоти, відео.

I. Вступна частина

Добрий день, діти! У нас сьогодні свято, якого немає в календарі, але воно є в серці й в душі тих людей, які люблять казки. Ми відправимось у світ казок. Хто знає, що таке казка? (це вигадана історія із щасливим кінцем і обов'язково перемагає добро над злом).

Казки вчать нас відрізняти хороше від поганого, поважати добро, правду і боротися зі злом. Я знаю, що ви любите казки, захоплюєтесь їх щасливим кінцем, благородними вчинками казкових героїв. Тому почнемо вікторину і визначимо найкращу команду знавців казок.

У нас буде 2 команди, а їх назви ви дізнаєтесь, відгадавши загадки:

1. Влітку сіренький,

А взимку біленький.

Довгі вуха має,

Швидко він стрибає. (*Зайчик*)

2. Червонясту шубу має,

Під гілками вона стрибає,

Хоч сама мала на зріст,

Та великий має хвіст

Як намисто оченята

Хто це? Спробуй відгадати! (*Білочка*)

3. Я труд поважаю,

Все літо літаю у поле до гаю,

Збираю медок

Із різних квіток

Кого не злюблю,

Того жалом колю. (*Бджілка*)

Наша вікторина має всього 5 турів, які містять різноманітні завдання.

Ми працюємо в командах, тож давайте пригадаємо правила:

1. Працюють всі.
2. Говорити коротко і чітко.
3. Не перебивати.
4. Не тільки говорити, а й – слухати.
5. Знаєш відповідь – піднімай руку.
6. Якщо викрикуватиме з місця – віднімаємо 1 бал вашій групі.

II. Основна частина

1 тур «Розминка»

1. У якій казці дівчинка йде взимку до лісу за квітами? (*12 місяців*)
2. Хто загубив кришталевий черевичок? (*Попелюшка*)
3. Як звали маленького товстенького чоловічка, що вмів літати? (*Карлсон*)
4. У якої героїні було 7 маленьких друзів? (*Білосніжка*)
5. Яка героїня живе під водою? (*Русалонька*)
6. Де сиділа Маша, коли ведмідь ніс її додому? (*В кошику*)
7. Що зліпила баба дідові на сніданок? (*Колобка*)
8. На що ловив рибу вовк у казці про «Вовчика-Братика та Лисичку-Сестричку»?

(*Хвіст*)

9. У якій казці зла зміючка вкрала хлопчика? (*Івасик-Телесик*)

Молодці, ви проявили кмітливість, знаєте відповіді на казкові запитання.

А яке з цих запитань вам сподобалось?

2 тур «Скільки нас»

В цьому турі ви повинні слухати уважно запитання, та відповісти скільки героїв було у цих казках:

1. Скільки звірів помістилося в рукавичці, яку загубив дід? (*7 героїв*)
2. Скільки друзів-звірів зустрів на дорозі колобок? (*4 звірів*)
3. Скільки героїв витягнули ріпку? (*6 героїв*)
4. Скільки звірів приліпилося до солом'яного бичка? (*4-ри: вовк, ведмідь, лисиця, заєць*)
5. Скільки козенят з'їв вовк у казці «Вовк і семеро козенят»? (*6 козенят*)
6. Скільки було бременських музикантів? (*4 музикантів*)
7. Скільки друзів мала Білосніжка? (*7 друзів*)
8. На скільки років заснула принцеса у казці «Спляча красуня»? (*100 років*)

9. Скільки братів-місяців сиділо біля вогнища, коли дівчинка прийшла за пролісками? (12 братів-місяців)

3 тур «Телеграми»

1. Приїхати не зможу, бо тато не зробив мені човник і весельце. (*Телесик*)
2. Дуже хотілося потрапити до вас, та соромився своєї гидкої зовнішності. (*Гидке качення*)
3. Не приїду, бо не можу знайти золотого ключика. (*Буратіно*)
4. Терміново викликали лікувати звірів у Африку, не встигну повернутися. (*Айболить*)
5. Приїхати не зможу, потрібно занести пиріжки бабусі, поки не стигли. (*Червона Шапочка*)
6. Загубила туфельку, тому не зможу прийти. (*Попелюшка*)
7. Приїхати не зможу, пішла взимку до лісу за квітами? (Падчериця з казки «Дванадцять місяців»)
8. Приїхати не зможу, хочу побувати в ляльковому театрі. (*Буратіно*)
9. Приїхати не зможу, вколола палець веретеном та заснула на 100 років. (*Спляча красуня*)

4 тур «Герой-загадка»

Ви повинні відгадати загадки.

1. Не зміг сидіти на вікні
У лісі всім співав пісні,
Але коли зустрів Лисицю,
То казка змусила скінчиться. (*Колобок*)
2. Щоб звабити козеняток,
Мусив пісню заспівати,
Бо матусин голосок
Наймиліший для діток. (*Вовк та 7 козінат*)
3. Він моторчик свій заводить
Крізь вікно у гості ходить
Любить він торти й горішки
З ним не сумно ані трішки. (*Малюк і Карлсон*)
4. І чарівним сном заснула
І сто років промайнуло
Встати я не мала сили

Ледве-ледве розбудили. (*Спляча красуня*)

5. Він звірят усіх лікує,
Від холери їх рятує.
Вилікує він за мить
Все, що в звірів заболить. (*Айболить*)

6. Працювала я у хатці,
Танцювала у палаці.
Є така у мене звичка —
Десь губити черевички. (*Попелюшка*)

7. Яюсь у школу із книжкою
Прямував дерев'яний хлопчись
І потрапив яюсь сам
В полотняний балаган.
Як називається ця книжка?
А як зветься сам хлопчисько
От підказка, друзі, вам:
Його дівчинка Мальвіна Називала... (*Буратіно*)

8. Сумує бабуся і плаче,
Дідусь витирає сльозу,
А курочка кудкудаче:
«Я вам золоте принесу!» (*Курочка Ряба*)

5 тур «З якої казки слова»

А зараз ви повинні відгадати з якої казки такі слова:

1. Лети-лети лепесток, через запад на восток, через север, через юг, возвращайся сделал круг, лишь коснешься земли, быть по-моему вели... (*Квітка-семицвітка*)
2. Не їж мене, я тобі пісеньку заспіваю (*Колобок*)
3. Кто на світі всіх миліша, всіх прекрасніша й біліша. (*Білосніжка*)
4. Тягнуть, тягнуть, а витягнуть не можуть. (*Ріпка*)
5. Крек, фекс, пекс. (*Буратіно*)
6. Пригощайся журавлину, пригощайся лебедину... (*Лисичка та Журавель*)

III. Підсумкова частина

Підрахунок балів. Нагородження.

Усі казки нам розповідають про чудеса, і вчать нас добру, ввічливості, допомозі один одному. Казка – це дитинство людства і його мудрість. Друзі, читайте та слухайте

казки, легенди, байки, приказки, притчі. Нехай вони йдуть по світу, нехай живуть серед нас, сіють доброту і мудрість, навчають як треба по правді жити.

Вікторина «Асорті»

Мета: Сформувати уміння самоконтролю, закріпити, і розширити знання учнів в різних галузях науки; розвивати пам'ять, мислення, увагу, фантазію, творчі вміння.; виховувати бережливе ставлення до природи, інтерес до поповнення знань.

Вікова група: молодші школярі.

Обладнання: ребуси, повітряні кульки.

Сьогодні ми з вами проведемо вікторину, щоб перевірити ваші знання з різних сфер науки. А як вона називається ви дізнаєтесь розгадавши цей кросворд. Слово яке тут зашифроване і є назвою нашої вікторини.

1. Білі зубки має ,але їх ховає, довгі коси має, та не заплітає. (Кукурудза)
2. Дві сестри навесні зелені, влітку одна чорніє, друга червоніє. (Смородина)
3. Дерев'яні дві конячки, мчать мене униз на скачки. (Лижі)
4. Хто на собі ліс носить? (Олень)
5. У воді водиться ,з хвостом родиться ,як виростає ,хвіст відпадає. (Жаба)
6. Міцний важкий камінь. (Граніт)

Яке слово було зашифровано? (Асорті).

А хто з вас знає що означає це слово? Виявляється, це слово виникло від французького слова «assorti»,що означає добре підібраний, а саме слово означає набір однорідних предметів, різних видів. А коли використовується це слово ? Так, на коробці від цукерок, а також коли у вазі яблука, груші, сливи –це теж асорті .

Напевно ви всі дуже любляете казки , дивитесь різні мультфільми .

Скажіть, а який казковий герой співав «В голові моєї опилки – не беда!» (Віні-Пух).

А чи пам'ятаєте ви, на якому транспорті він летів, коли хотів поїсти меду диких бджіл ?

- Так, на кульках ! Отже і сьогодні він нас приємно здивував. Віні-Пух надіслав нам різноманітні завдання на повітряних кульках. І так на кожній кульці завдання. Зараз ми поділимось на 3 команди. Потім придумаєте назви команд. За кожну правильну відповідь команда отримує фішку. А в кінці ми підведемо підсумки. І команда, у якої буде найбільша кількість фішок –стане переможцем.

1 кулька –літературна.

Всі ви повинні будете назвати казку або оповідання , а можливо й автора і персонажів.

1. Баран на гільці сидить , вона так бринит, - не втримавсь як упаде , та на вовка !
Цап сміливий був, не став роздумувати, як закричить : «Подай мені його сюди!»
(Цап та баран).
2. Побіг заєць. Прибігає вкінець ниви, а їжак підвівся на двох лапах , та гукає: - Ого - ого! А я вже давно тут чекаю! (Заєць та їжак)
3. Ловись рибка велика та маленька. (Лисичка сестричка та вовк- панібрат)
4. -Весь день орали, а ви нам не принесли обідати! – Як не принесли?Адже Оленка понесла! Чи не заблукала? (Котигорошко)
5. Дзеркальце правду скажи-но мені, хто в нас найкращий у цій стороні?
«Білосніжка» Брати Грім)
6. Забирайте ж, каже, діти, сагайдаки срібні, накаляйте стрілочки мідні й пускайте в чужі землі далекі: хто до кого влучить у двір, там тому й молоду брати.
(Царівна- жаба)
7. Як з'їсти те,що тобі поклала дядина і скаже: - Бери ще шматочок, - а гляди мені, щоб не брав і відповідай: «Дякую дядино , не можу більше, через силу не можу».
(Шматок пирога)
8. Стали її брати, коли ж дивляться, а у неї ніжка переламана. (Кривенька качечка)
9. Став на воротах у червоних чоботях, та й питається ...! (Коза –Дереза)
- Отже, за результатами підрахунку голосів, найкраще казки знає у нас команда....
А зараз 2 кулька –природнича:

1. Що таке горизонт ?
2. Що таке лінія горизонту ?
3. Що показує масштаб ?
4. Який звір спить всю зиму головою вниз ?
5. Який птах барабанить ?
6. Які птахи не літають ? (Пінгвіни, страуси)

Остання кулька – кулька з загадками

1. Не вода і не суша ,на човні не пропливеш і ногами не підеш . (Болото)
2. Червоний гість дерево їсть . (Вогонь)
3. Сам не біжить , а стояти не дозволяє. (Мороз)
4. Сіре сукно лізе у вікно. (Ранок)

5. Стоїть корито ,повне води наливо. (Ставок)
6. Два брати у воду дивляться , а повік не зійдуться. (Береги)

А останнє наше завдання Віні-Пух прислав по частинці у кожній кульці. Виконуючи це завдання, ми перевіримо вашу кмітливість та винахідливість.

1. Чи можна в решеті перенести воду?(Якщо лід)
2. Під яким кущем сидить заєць після дощу? (Під мокрим)
3. У якому місяці 28 дні?(У лютому)
4. Якою гілкою не пошиєш сорочки?(Їжака, ялинки)
5. Які ключі до неба підіймаються?(Пташині)
6. Що падає і ніколи не розбивається? (Температура)
7. В якому морі не має не краплини води?(Намальованому)
8. З якого крану не набереш води? (З підйомного)

Молодці! Тримати в тому ж дусі. Ви проявили себе кмітливими, винахідливими та розумними .

Нагородження переможців.

Вікторина «Блеф-клуб»

Завдання: розвиток інтелектуальних здібностей дітей, зацікавленість в нових фактах.

Вік: середній.

Кількість дітей: весь загін.

Тривалість: 30 хв.

Місце проведення: загонне місце.

Чи вірите ви, що:

1. Один американський хірург наклав гіпс на лапу таргана, який зламав її в перегонах тарганів. (Ні).
2. У знаменитому на весь світ болгарському місті Габрово зареєстровано товариство цінителів брудних шкарпеток. (Ні).
3. Для поліпшення травлення курки ковтають камінчики, а страуси – шматки заліза. (Так).
4. Улюблений кіт англійського експрем'єр-міністра Мейджера має офіційну посаду уловлювачів мишей і поставлений на забезпечення англійським парламентом. (Так).

5. Вчені, які займаються птахами – орнітологи – за неписаним законом не можуть їсти пташине м'ясо. (Ні).
6. Один власник кінотеатру в Бразилії ввів у своєму закладі наступну систему вартість квитків: 1 кг ваги глядача – 1 крузейро, тобто на ваги стаєш, зважуєшся. Скільки важиш, стільки і платиш. (Так).
7. У Франції, країні гурманів, щорічно проводиться конкурс на найогидніше і несмачне блюдо. (Ні).
8. В одному із африканських племен під назвою бибалдай є така традиція: коли народжується хлопчик, то його батько йде в сусіднє плем'я і, дізнавшись ім'я якогось пристойного людини, вбиває його, а ім'я переходить до сина. (Так)
9. В Італії проводиться чемпіонат країни з метання варених курячих яєць. (Так).
10. Жителів міста Пенза звать пензюками. (Так).
11. Раки, коли сходять з розуму, повзуть вперед. (Ні).
12. Щоб бутерброд було смачніше їсти, треба шматок сиру або ковбаси повернути так, щоб сир або ковбасу лягали на мову. (Ні).
13. США, якщо дитина народжується в автомобілі, у графі «Місце народження» йому записують реєстраційний № автомобіля. (Так).
14. Крокодили чистять зуби своїм хвостом. (Ні).
15. Лобур – це птах сімейства плісок, у якого дуже розвинена лобова частина голови, яка трясеться при ходьбі. (Ні).
16. Коні, як маленькі діти, бояться темряви і воліють спати при включеному світлі. (Так).
17. Комарі п'яніють, якщо вип'ють кров, що містить велику кількість алкоголю. (Ні).
18. Широкоекранне кіно придумали японці, щоб їм зручніше було дивитися. (Ні).
19. У Данії заборонено писати на парканах нецензурні слова довжиною більше трьох букв. (Ні).
20. 200 років тому в моді були жіночі зачіски висотою в півметра. (Так)
21. В Одесі вхід на станції метро позначений червоними ліхтарями. (Ні, там взагалі немає метро).
22. Американці думають, що пилосос працює за допомогою вакууму. (Так).
23. Пісня «Мишка, Мишка» в 50-і роки була заборонена. (Так).
24. Американські поліцейські носять з собою плесри з записом прав заарештованих, щоб не читати їх кожен раз самим. (Так).

25. У тундрі є гриби, які вище дерев. (Так).
26. Бамбук – найвища трава у світі. (Так).
27. Можна їсти плоди ковбасного дерева. (Ні).

Вікторина «Чи знаєте ви Україну?»

Мета: перевірити знання про територію, флору та фауну, традиції України; розвивати кмітливість, швидкість реакції, мислення, мову, пам'ять; виховувати любов до України, почуття патріотизму.

Вікова група: підлітки.

Обладнання: плакат з темою заходу, фішки.

1. Вступна частина:

Сьогодні ми проведемо вікторину яка називається «Чи знаєте ви Україну?» Україна – наша Батьківщина, і ми повинні любити її, тому що ми родилися на цій території, в нас тече козацька кров і ми пращури Шевченка.

Вікторина складається з комплексу завдань та запитань, на які ви маєте дати відповідь, але спочатку нам треба розділитися на команди і я пропоную щоб це були дві команди.

На столі лежать два папірці синього і жовтого кольору, як прапор України, капітан бере папірець який йому подобається. Синій – команда називається «ВОЛЯ» тому що українці вільний народ. Жовтий – команда «НЕЗАЛЕЖНІСТЬ» бо саме її українці виборювали у інших держав.

Відповідати ви будете по черзі, спочатку перша команда, а потім друга.

В кінці заняття ми побачимо хто краще знає свою країну.

2. Основна частина:

Чи знаєш ти історію України?

- 1) Столицею України є місто... (Київ)
- 2) Державна мова України? (Українська)
- 3) Грошова одиниця... (Гривня)
- 4) Державні символи... (Герб, прапор, гімн)
- 5) Назвіть найбільшу річку України? (Дніпро)
- 6) Як називають розмальоване символічними знаками яйце? (Писанка)
- 7) Яке дерево оспіване народною творчістю різних регіонів України? (Калина)
- 8) Яка праця була найголовнішою в українців здавна? (Хліборобська)

Чи знаєш ти добу козацтва?

1) Як називається трагічний період в історії України в третій чверті XVII століття, коли Україна була поділена між Росією, Польщею та Туреччиною? (Руїна)

2) Як називалась січова церква? (Покрови Богородиці)

3) Яку річ цінували козаки на Січі і у поході нарівні з гострою шаблею і добрим конем? (Бандуру)

4) Навіщо козаки брали на кожному чайку півня, коли відправлялись у морські походи? (Для відліку часу, як будильник)

5) Як називалась бортова гармата на козацькій чайці? (Джура)

6) Що зробили запорожці після розорення Січі Катериною II?

(Табору, коли козаки зв'язували вози колесом до колеса, утворюючи коло)

7) Що зробили запорожці після розорення Січі Катериною II?

(Пішли за Дунай і заснували Задунайську Січ)

8) Кого з отаманів Запорозької Січі козаки обирали 22 рази кошовим?

(Івана Сірка)

9) Хто з видатних героїв визвольної війни 1648-1667 років умів фехтувати двома шаблями одночасно і виграв 50 шабельних герців з найкращими фехтувальниками того часу? (Іван Богун)

10) Хто з російських імператорів назвав Січ «гніздом своєвілля»?

(Катерина II)

Чи знаєш ти Кобзаря?

1) Назвіть імена батьків Тараса Шевченка? (Катерина, Григорій)

2) Скільки було братів і сестер Шевченка? (У Тараса було два брати і три сестри)

3) Де і коли народився Т.Г.Шевченко? (25 березня /9 березня 1814 р. в селі Моринці Звенигородського повіту на Київщині)

4) Яким твором, письменника захоплювався малий Тарас?

(І.Котляревського «Енеїдою»)

5) Який талант проявився в Шевченка раніше – художника чи поета?

(Ще в дитинстві у Тараса з'явилися здібності до малювання)

6) У якому році викуплено Тараса Шевченка з кріпацької неволі? (1838 р.)

7) Де і коли був заарештований Шевченко? (5 квітня 1847 р. на переправі через Дніпро в Києві)

8) Якою широковідомою народною піснею розпочинається поема «Причинна»? («Реве та стогне Дніпр широкий»)

9) У якому році був виданий кобзар? (1840 р.)

10) Де відбував заслання Шевченко? (Орській фортеці)

Чи знаєш ти спортсменів України?

1) Хто з українських футболістів отримував Золотий м'яч? (Олег Блохін, Андрій Шевченко)

2) Який дворазовий олімпійський чемпіон родом з нашого міста?

(Василь Ломаченко)

3) Як звать дворазову олімпійську чемпіонку з плавання? (Яна Клочкова)

4) Як звать найсильнішу людину в Україні? (Василь Вірастюк)

5) Як звать двох найвідоміших братів українського спорту? (Віталій та Володимир Кличко)

6) Хто президент національного олімпійського комітету України? (Сергій Бубка)

7) Українська важкоатлетка на срібна призерка олімпійських іграх в Пекіні? (Ольга Коробка)

8) Як звать найвідомішого українського плавця? (Олег Лісогор)

3. Заключна частина.

Підведення підсумків. Нагородження.

Сьогодні ви дізналися більше про свою державу, людей які жили і живуть в Україні. І закінчити наше заняття я хочу уривком з вірша Володимира Сосюри «Любіть Україну...».

Гра - подорож

«Героїчне життя не кануло в забуття...»

Мета: дати нові знання про історію Запорозької Січі, розвинути мислення, увагу, мислення, уяву, пам'ять; виховувати любов до Батьківщини.

Вік дітей: молодші школярі.

Кількість дітей: весь загін.

Обладнання: карта подорожі, пазл «Козак», рецепт куліша.

Хід заходу

I. Вступна частина.

Із давніх часів наш народ умів захищати свою землю. Його сини-воїни демонстрували зв'язки мужності, звитяги на полях битв із ворогами.

Невмирущою славою покрили свої знамена козацькі полки Запорозької Січі визвольній боротьбі під проводом Богдана Хмельницького, Івана Мазепи, Северина Наливайка. І не вина українських воїнів у тому, що доводилося століттями їм

проливати кров за інтереси поневолювачів. А якими були справжні козаки: «Справжній запорожець завжди дивився якимось похмуро, спідлоба, сторонніх зустрічав спочатку непривітно, але згодом помаленьку лагідніше, обличчя його під час розмови поступово веселішало». У внутрішніх якостях козаків помітна суміш чеснот і вад: жорстокі, дикі, підступні, нелюдні до ворогів. Світлий бік характеру запорозьких козаків це їх добродушність, безкорисливість, щедрість, глибока повага до старих і заслужених воїнів.

Хортиця – найбільший острів не лише на Дніпрі, а на усіх річках Європи, довжиною 12 км, шириною 2,5 км. Його площа складає близько 2,5 тис. га. На думку вчених, він утворився більше 2 мільйонів років тому у результаті геологічного розлому, який відколов частинку Українського кристалічного щита. Природа острова унікальна. На його території поєднуються усі ландшафти України: плавневі ліси та луки, справжні та петрофітні степи, скелясті відшарування гранітів, балки, нагорні діброви, висячі болота, озера. Сьогодні Національний заповідник «Хортиця» – потужний туристичний центр запорізького краю. У його складі діє єдиний в Україні Музей історії запорозького козацтва, де експонуються унікальні оригінальні предмети; Історико-культурний комплекс «Запорозька Січ», де відтворено історичне середовище козацької столиці; меморіально-туристичний комплекс «Протовче», де можна побачити залишки Великого Лугу Запорозького; туристичний комплекс «Скіфський стан», де стоять справжні (їх колись багато було на острові) і відтворені кургани, кам'яні баби – вартові тисячоліть. У заповіднику діє багато туристичних маршрутів, на яких можна ознайомитися з багатою історією Запорозжя, його унікальною природою, почути безліч легенд та переказів, на які так щедра хортицька земля. Щороку його відвідує все більше туристів. Приміром, у 2012 році ця цифра досягла 241 тисячу.

Кожен, хто потрапляє на цей острів, душею торкається нашої багатовікової історії, насолоджується неповторними його краєвидами, відчуває життєдайну енергетику Хортиці – перлини української землі.

Сьогодні у нашій грі будуть змагатися два курені «Запоріжці» і «Січовики». Гра складається з 7 конкурсів, і це означає, що нам потрібно, як запорозьцям, подолати 7 порогів на Дніпрі.

II. Основна частина

I поріг.

Ще до недавнього часу тема козащини, взагалі історичне виникнення Запорозької Січі, приховувалась і замовчувалась. Багато людей чимало зробили, щоб відкрити

козацькі скрині, і тепер прагнуть дати кварту чистої джерельної води зі струмка козацької криниці. А чи були у козаків скрині?

- Дійсно, кожному відомо, що у козаків насамперед, був кінь стрімкий, шабля гостра, шаровари червоного кольору.

А що ще ви знаєте про козаків?(пропонуються питання з історії України і козацтва)

Запитання:

1. Що означає слово «козак»? (Вершник, вільна людина.)
2. Кого вважали козаки батьком, матір'ю, дружиною та товаришем? (Батько – степ, мати – Січ, дружина – шабля, товариш – кінь.)
3. Найважливіша ознака влади в козацькому війську. (Булава.)
4. Що означає для козака слово «чайка»? (Човен.)
5. Найвідоміший козацький танок. (Гопак.)
6. Де розташовувались козацькі табори? (Запорозька Січ.)
7. Народний співець, оспівувач подвигів козаків. (Кобзар.)
8. Голова козацького уряду. (Гетьман.)
9. Про яку деталь козацького вбрання казали: «широкі, як чорне море»? (Шаровари.)
10. Найвідоміша козацька страва. (Куліш.)
11. Кому не дозволялося заходити на територію Запорозької Січі? (Жінкам.)
12. Як звали першого козацького гетьмана? (Дмитро Вишневецький.)
13. Що означає слово «тирса»? (Степова висока трава.)
14. Хто і коли наказав руйнувати Січ? (Російська цариця Катерина II в 1775 році.)
15. З ім'ям якого гетьмана пов'язують створення козацької кінноти як роду військ? (Богдана Хмельницького.)
16. Козацьке чотирикутне укріплення зі скріплених возів. (Табір.)
17. Яке церковне свято козаки вважають своїм і коли воно відзначається? (Покрова, 14 жовтня)
18. Як називається козацька зачіска? (оселедець)
19. Чому українських козаків називали запорожцями? (Тому що, жили в пониззі Дніпра, «за порогами»)
20. Учень козака ? (Джура)

II поріг.

За описом сучасників «козаки були переважно середнього зросту, плечисті, ставні, міцні, сильні, з довгими вусами, вічно з люлькою в губах».

Кожній команді потрібно зібрати пазл «Козак».

III поріг

Запорожець був здоровим, вільним від хвороб, умирав більше на війні ніж удома. Тепер народ слабкий, порожній, недовговічний, як 90 років проживає то під собою і стежки не бачить, а в давнину у сто років тільки в силу вбирався. І ви напевно зрозуміли що не може бути справжнього козака без коня стрімкого як вітер. Ось зараз і поглянете, якого коня, на ваш погляд повинен мати козак (малюють на дошці із заплющеними очима).

IV поріг

Історики запевняють, що в часи Запорізької Січі утворилася українська держава. І хоч у Запоріжжі кожен бажаючий міг прийти у курінь, жити і їсти з козаками без будь-яких розпитувань чи вдячності, за гостинність. Та хто вже оселився на запорізьких землях, мусив безумовно підкорятися запорозькому законові і виконувати козацькі обов'язки. Дуже пишалися козаки своєю українською мовою. Та хоч знали її досконало, а все ж тримали на січі товмача. Він мусив знати українську, московську, грецьку, волоську, турецьку і татарську мови. Зараз перевіримо як ви знаєте свою рідну українську мову.

1. Табак – тютюн
2. Есаул – Осавул
3. Печать – печатка
4. Лента – стрічка
5. Ладонь – долоня
6. Гвоздь – цвях
7. Топор – сокира
8. Вещь – річ
9. Погреб – льох
10. Парус – вітрило
11. Неделя – тиждень
12. Бумага – папір
13. Преступник – злочинець
14. Бутылка – пляшка
15. Усы – вуса

16. Оружие – зброя
17. Ссора – сварка
18. Рюмка – чарка
19. Трубка – люлька
20. Ужин– вечеря
21. Крыльцо – ганок
22. Пушка – гармата
23. Опасность – небезпека
24. Колодець – криниця

V поріг

Для того, щоб налякати ворога запорожці нерідко самі поширювали неймовірні чутки про свою силу й непереможність, змушуючи інших вірити в це. Серед них завжди були такі, котрих ні вогонь, ні вода, ні шабля, ні звичайна куля, крім срібної, не брали. Так народ слав чимало прислів'їв про козаків.

Спробуйте їх відтворити:

- Де козак - .....(там і слова)
- Для булави треба - .... (голови)
- Тоне козак, що боїться ... (собак)
- Козацькому роду- ..... (нема переводу)
- Хліб та вода - ... (козацька їда)
- Степ та воля-.....(козацька доля)
- Терпи, козаче-.....(отаманом будеш)
- Коли козак у полі, то він як .....(на волі)

VI поріг

Особливо збройною силою запорожців були січові й нежонаті товариші. Вони несли воєнну прикордонну службу, служила на перевозах та на митних станціях. За наказом кошового ходили в походи та взагалі куди було треба. Жінки не допускалися на Січ, тому козакам самим доводилось займатися домашнім господарством, хоч вони й були з ним мало знайомі. Та все в них виходило добре, бо були вони кмітливі в домашньому побуті. А ще були дуже винахідливими. За відсутності металевого посуду примудрялися варити собі страву у дерев'яних корцях, підкидаючи безупинно, один за одним, у корець розжарені на вогні камені, доки не закипала налита в посудину вода.

Мабуть ви вже зрозуміли, що наші козаки будуть готувати собі їжу. І покажуть на що вони здатні без жінок.

Учні повинні вибрати лише ті продукти, які придатні для того щоб зварити з них куліш.

Рецепт: пшоно, сало, цибуля, морква, картопля, петрушка, сіль, перець, буряк, сметана, капуста, помідор, кріп.

У давнину на Запорізькій Січі жили тільки чоловіки, жінкам вхід до цієї «святині козацтва» був заборонений. Тому й не дивно, що рецепт справжнього українського кулішу відомий лише козакам. Обов'язкова умова – страва готується на вогні під відкритим небом.

Сім простих кроків до смачного козацького кулішу:

1. Розпалити вогнище і поставити на нього казан.
2. Порізати шматочками сало, м'ясо та цибулю.
3. У розігрітий казан кинути сало та цибулю і дочекатися, поки цибуля набуде золотавого кольору.
4. Кинути телятину і смажити до готовності.
5. Нарізати квадратиками перець, помідори та моркву і додати в казан.
6. Промити пшоно (1,5 кілограма на п'ятдесят порцій) і варити до готовності.
7. Додати спеції та зелень за смаком.

VII поріг

Багато розповідали запорожці про силу своїх богатирів. Вони в'язали товстелезні залізні смуги, як в'яжуть снопи на полі, натягували страшенно тугі луки, ногу якими в Польщі марно силкувалися кілька чоловіків. Був у них такий силач, коли він причащався, то четверо чоловік підтримували священика, щоб він не впав від одного богатирського подиху. Щоб мужньо захищати свій народ, свою рідну неньку – Україну, вести козаків на боротьбу курінні повинні були мати неабияку силу в руках.

«Сильна рука» – Змагання між курінними.

III. Заключна частина

Ну що ж ви показали, що можете бути справжніми нащадками славних запорізьких козаків. Наш вечір наближається до кінця. І нехай закінчилась наша чудова подорож у славне козацьке минуле, та ви ще раз підтвердили, що козацькому роду – нема переводу!!!

Ігрова програма «Я люблю Україну»

Мета: розширити уяву про українські символи, пісні, прислів'я; розвивати мову дітей збагачуючи її українськими словами, розвивати допитливість спостережливість, нові потреби та зацікавленість; виховувати любов до країни, патріотичні відчуття, прищеплювати інтерес до минулого та сучасного свого народу.

Вік дітей: молодший, середній.

Обладнання: ноутбук, музичний супровід, картки з завданнями.

Хід заходу:

I. Вступна частина.

Я вітаю всіх із тим, що саме вам випала честь розпочати ігрову програму «Я люблю Україну!». Я впевнена, що серед присутніх не знайдеться жодної людини, яка б хоч раз не дивилась телевізійну версію цього проекту. І, напевне, багатьом із вас хотілось теж побувати на місці гравців. І сьогодні ви отримаєте таку можливість.

Ольга Рудковська колись сказала: «Про свою любов до України я не хочу говорити голосно і патетично. Нехай моя розповідь буде тиха, як молитва, ніжна, як колискова, глибока й пристрасна, як материнська любов. Краплі дідової шляхетської і бабусиної козацької крові, що змішалися з батьковим шахтарським потом, дають мені сили чесно жити, наснагу творити, людей шанувати. Батьки навчили мене любити народну пісню, звичай, мову, історію рідного народу. І я хочу сторицею віддячити їм й намагаюся вибороти честь бути українкою не тільки за походженням, а й своєю щоденною сумлінною працею».

Сьогодні ви маєте змогу показати, що ви є справжніми патріотами України. Ви будете змагатися за звання патріота своєї Батьківщини.

Але для початку давайте визначимось з правилами. По-перше, ознайомтесь з нашим шановним журі. По-друге, в нас буде чотири раунди, які будуть оцінюватись певною кількістю балів. Підсумки підводяться в кінці кожного раунду. По-третє, в нас буде розіграватись пісні. Пісня грає пів хвилини. За цей час у кожній команді є можливість заробити два бали. У кожного на парті є сигнальна картка. Піднята в гору зеленим кольором сигнальна картка означає вашу готовність принести команді певний бал. (Поділ учнів на команди за рядами)

Прошу назвати свої команди, але назви мають бути пов'язані з Україною.

II. Основна частина:

- Отож, розпочинаємо нашу ігрову програму «Я люблю Україну»!

Україна – рідний край,

Рідне поле, зелен гай,
Рідне місто й рідна хата,
Рідне небо й рідна мати.

(Я. Скидан).

(Музика «Це моя Україна» Н. Бучинська).

Перший раунд

Наш перший раунд буде складатись із двох частин.

- Розпочне його «Розминка». Ваше завдання перекласти сталі вирази рідну мову. Я задаю питання по черзі кожній команді. Наголошую: не викрикуємо відповідь, а сигналізуємо про неї. Якщо відповідь неправильна, інша команда може дати свій варіант відповіді. За правильну відповідь команда отримує 1 бал.

Бить баклуши – байдики бити

Мугить воду – каламутити воду

Нести чепуху – верзти дурниці

Честь и хвала – шана і хвала

Погружаться в работу - занурюватися в роботу.

В расцвете сил – в розквіті літ (Сил)

Лед тронулся – крига скресла.

Ни к селу, ни к городу – ні в тин, ні в ворота.

Заблудиться в трёх соснах – серед села дороги не знайти.

Ви всі молодці! А на кону в нас пісенні два бали. Ваше завдання прослухати мелодію і сказати назву пісні.

Відгадування пісні («Смерека»)

Зацвітає калина,

Зеленіє ліщина,

Степом котиться диво-луна,

Це моя Україна,

Це моя Батьківщина,

Що, як тато і мама, одна.

Всі патріоти знають свої традиції, обряди та символи. А ми з вами є патріотами, тож давайте доведемо це.

Ми переходимо до другої частини першого раунду. Вона називається «Українські скарби». За правильну відповідь – 1 бал.

1. Яке дерево – символ України закріпилось у назві великого релігійного свята?
(Верба – Вербна неділя)
2. Кожна стрічка в віночку щось символізує. Стрічка якого кольору була символом молодості? (зелена)
3. Листя якого дерева вишивали українські жінки на сорочках своїх синів, щоб вони були міцними і сильними? (Листя дуба)
4. Коли, за традицією, можна було сідати до столу на Свят-вечір? (Коли з'являлась перша зоря)
5. Що клали селяни навкіна в ніч на Івана Купала, щоб уберегти себе відвідьом?
(Кропиву, полин)
6. Що садять біля колодязів, щоб вода була смачною і здоровою? (Калину)
7. Яку воду вважають святою, як хліб і сіль? (Криничну)
8. Що символізує владу в Україні? (Булава)
9. Що символізувала світло-коричнева стрічка, яку влітали у традиційний український вінок посередині? (Це символ землі-годувальниці).

Дякуємо нашим знавцям традицій та символів України!

- В нас є можливість розіграти пісенні 2 бали.

Відгадування пісні («Червона рута» С. Ротару)

- Отож, перший раунд ми завершуємо з рахунком....

- І ми переходимо до наступного раунду нашої ігрової програми «Я люблю Україну».

Другий раунд.

- А я оголошую другий раунд. І вінтежскладатиметься з двох частин.

- Розпочинаємо першу частину другого раунду «Словознавство», в якому треба вгадати значення слова. Для кожної команди я приготувала по одному маловідомому слову української мови і варіанти його значення. Відгадавши правильне значення слова, команда отримує 2 бали.

- Отож, розпочинає цей конкурс команда....

Очерети – польова квітка, кущ, комиш.

Чабрець – дерево, трава лікарська, кімнатна рослина.

Газда – хазяїн, посуд, приміщення.

І знову в нас є можливість розіграти два бали. Слухаємо пісню.

Відгадування пісні («Розпрягайте, хлопці, коней»).

А ми переходимо до другої частини другого раунду. Він називається – «З уст в уста».

- У цьому раунді ви продемонструєте знання українських прислів'їв. Кожній команді потрібно буде закінчити запропоноване прислів'я. За правильну відповідь – 2 бали. Отож, розпочинаємо з команди.....

1. Яке коріння, таке й ... (насіння)
2. За роботою добро ходить, а за лінощами ... (зло)
3. Хотів зробити спішно, а вийшло... (смішно)
4. Над товаришем не смійся, бо над собою ... (заплачеш)
5. Ягнят хвалять весною, а курчат ... (восени)
6. Дружба і братство цінніші за ... (багатство)
7. Умієш говорити, то вмій ... (слухати)
8. Зерно розсипав – збереш, сказав слово – ... (не вернеш)
9. Взвся за гуж, не кажи що ... (не дуж)

- А зараз кожна з команд має можливість отримати 2 бали за знання пісні. Увага, пісня!

Відгадування пісні («Рушник» сл. А. Малишко).

- Другий раунд завершено. Загальний рахунок:...

- А я оголошую третій раунд конкурсу «Я люблю Україну»!

Третій раунд

Т. Карлейль колись сказав: Історія світу – це біографія великих людей. І наш третій раунд – «Творці історії». Команди отримують можливість заробити 2 бали, відгадавши, хто зображенна фотографії та назвати, чим ця людина займається. Ви маєте назвати прізвища відомих українських діячів минулого і сучасного життя, та рід їхніх занять.

1. Іван Мазепа, гетьман.
2. Олена Пчілка, дитяча письменниця.
3. Наталія Могилевська, співачка.
4. Володимир Великий, князь Київської Русі.
5. Віталій Кличко, боксер.
6. Іван Франко, письменник, поет.
7. Байда Вишневецький, засновник Запорізької Січі.
8. Леонід Каденюк, перший космонавт України.
9. Григорій Сковорода, поет, філософ.

10. Андрій Скрябін, співак, телеведучий.
11. Павло Чубинський, автор Гімну України.
12. Опука, співачка.

Отож, підбиваємо підсумки третього раунду. Команда ....відгадала ... прізвищ, команда .... – ... прізвищ. Загальний рахунок гри: .....

А я пропоную вам додати до свого рахунку ще 2 бали. Увага, відгадуємо пісню.

Відгадування пісні («Чорнобривці»).

М. Рильський любив повторювати: «Той, хто не знає свого минулого, той не вартий майбутнього». Кожен народ, кожна нація має свої символи, звичаї, що вироблялися протягом багатьох століть і освічені віками. І тільки завдяки цьому ми можемо підтримувати свій козацький рід.

Ось і закінчився наш захід. А ми даємо слово нашому шановному журі.

III. Заключна частина.

А на останок хочу зачитати вам вірш В. Сосюри «Любить Україну».

Любить Україну, як сонце, любить,

як вітер, і трави, і води...

В годину щасливу і в радостімиць,

любить годину негоди.

Любить Україну у сні й наяву,

вишневу свою Україну,

красу її, вічно живу і нову,

і мову її солов'їну...

Любить у труді, у коханні, у бою,

як пісню, що лине зорею...

Всім серцем любить Україну свою –

і вічні ми будемо з нею!

Турнір «Козацькому роду – нема переводу»

Мета: розширити в учнів знання про козацтво про звичаї, обряди, атрибути, пов'язані з козацькою минувиною, розвивати вміння швидко приймати рішення, виховувати почуття патріотизму.

Вікова група: молодші підлітки.

Обладнання: плакати козацької тематики, зображення козацьких клейнод, почесні грамоти для нагородження учасників.

I. Вступна частина

Понад 500 років тому в українських степах за Дніпровськими порогами поселилися перші козаки. Близько 300 років охороняли вони Україну від турків, татар та інших ворогів. Багато славних синів увійшли в історію. Це й Петро Сагайдачний і Іван Підкова і Северин Наливайко і звичайно Богдан Хмельницький.

Відшуміла козаччина, стали історією її славні походи, славні бої. Але підростають достойні нащадки козаків. Багато людей чимало зробили, щоб відкрити козацькі скрині, и тепер прагнуть дати квартиру чистої джерельної води зі струмка козацької криниці. А чи ж були у козаків скрині? Дійсно, кожному відомо, що у козаків, насамперед, був кінь стрімкий, шабля гостра, шаровари червоного кольору...

А що ще ви знаєте про козаків? Давайте - но пригадаємо історію. Сьогодні ми станемо свідками турніру-вікторини «Козацькому роду – нема переводу». Отже, зустрічаємо наших сильних, вихованих, розумних, чесних козаків.

А оцінювати їх буде рада старійшин. Кожна правильна відповідь на питання вікторини принесе у скарбницю – 1 бал, а кожний конкурс – максимальна оцінка 5 балів.

1. Знайомство команд.

Домашня заготовка. Назва, девіз, одяг.

2. «Лист – привітання» до куреню суперників.

Домашня заготовка.

II. Основна частина

Конкурс «Славетні імена».

Написати прізвища відомих козаків (за 1 прізвище 1 бал).

2. Козацька вікторина.

- Хто такі козаки? (Вільні, озброєні люди, стражі);
- Що таке курінь (Товариство козаків);
- Що таке Січ? (Оборонне укріплення);
- Де знаходилась козацька Січ? (За Дніпровими порогами);
- Як називається герб України? (Тризуб);
- Що символізує герб України? (Волю);
- Як називалися козацькі судна? (Чайки);
- Назвіть елементи козацького одягу (шаровари; жупан; кожух; вишиванка; пояс з китицями)

- Для чого козакам такі великі штани та просторий жупан? (Для того, щоб вільно почувати себе в бою);

- Назвіть гетьманів України (Богдан Хмельницький, Максим Кривоніс, Байда – Вишневецький, Петро Сагайдачний, Іван Виговський, Павло Тетеря, Петро Дорошенко, Іван Самойлович, Іван Мазепа, Пилип Орлик, Іван Скоропадський, Павло Полуботок, Данило Апостол, Кирило Розумовський, Іван Брюховецький.)

- Які були в козаків посади:

- кошовий отаман;

- кухар;

- гетьман;

- піп;

- курінний;

- осавул;

- сотник.

- Хто входив до курінної старшини?

- Отаман – перша особа в курені. Відзнакою його влади була булава;

- Суддя – друга особа. Відзнакою його була печатка Запорізького січового низового війська;

- Писар. Він мав срібний каламар;

- Кухар. Його відзнакою влади було кухарське приладдя, як дерев'яна ложка або черпак.

-Слово козак прийшло в українську мову із іншої мови. Від якого слова воно походить?

а) жити бідно;

б) воювати;

в) мандрувати;

г) грабувати .

Слово козак походить від давньотюркського «кьоз»,що означало мандрувати ходити, бродити.

- Запорозькими козаками або запорожцями називали, тих козаків які жили за порогами.

Що таке пороги?

а) Лісові смуги, що перетинали степ і заважали проходу війська;

б) Системи оборонних укріплень та фортець у степу, які захищали від нападів татар;

в) Смуга пагорбів і рівчаків, що розділяли степ;

г) Смуга скель, щопересікає русло ріки і заважає проходу суден.

Порогами називалась смуга скель, яка перетинає усю течію річки. Запорожці жили за дніпровими порогами. Дніпро перетинало 9 порогів–Кодацький, Сурський Лохансвський, Двонезьський, Ненаситецький, Вовницький, Будильський, Лишний, Вільний. Після побудови на Дніпрі ДніпроГЕСу всі пороги були затоплені.

- В часи Київської Русі правив князь, який був схожий на козака, вів життя схоже на козацьке, а з дніпровими порогами була повязана важлива подія в його житті. Хто це був?

- а) князь Олег Віщий;
- б) князь Ігор Старий;
- в) князь Святослав Хоробрий;
- г) князь Володимир Великий.

Це був Святослав Хоробрий. Він з дитинства брав участь у військових походах та був дуже відважний і провів в них майже усе своє життя. В побуті відзначався простотою. В поході не брав із собою возів котлів, а був дуже простим спав не в шатрі, а просто неба підклавши під голову кінське сідло. В одязі не відрізнявся від інших лише чистотою. Залишились описи його зовнішності–князь не мав бороди, але мав довгі вуса, голова його була поголена, однак з одного боку звисав жмут волосся який нагадувала (оселедець). Повертаючись Дніпром із походу, потрапив у засідку біля Дніпрових порогів, де і загинув.

- Хто на Січі мав найвищу владу?

- а) отаман;
- б) гетьман;
- в) загальна козацька рада;
- г) кошовий отаман.

Найвищу владу на Січі мала загальна козацька рада. Загальні рада відбувались зазвичай 1 січня, 1 жовтня на свято покрова Присвятої Богородиці. Там вирішувались питання про війну та мир, про покарання злочинців і т.д.

- Зазвичай козацькими атрибутами були шаровари, шабля. Одним із козацьких атрибутів була носогрійка. Що це таке?

- а) чарка горілки;
- б) порохівниця;
- в) люлька;
- г) каша.

Носогрійками називали коротенькі люльки. Крім носогрійок у козаків були великі люльки, які курило усе товариство.

- Символи влади у козаків називались клейнодами. Одним з найвідоміших клейнодів є гетьманська булава. Однак клейноди мав не лише гетьман, а й інші представники козацької старшини. Що це було?

- а) ведмежа шкура;
- б) вовча голова;
- в) кінський хвіст;
- г) собача голова.

Це був кінський хвіст. Його використовували для виготовлення бунчука. Бунчук був символом влади гетьмана. Він представляв собою держак увінчаний кулею, з-під якої звисали косиці кінського волосся.

Конкурс «Козацька юшка»

Жінки не допускалися на Січ, тому козакам самим доводилось займатися домашнім господарством, хоч вони і були з ним мало знайомі. Та все у них виходило добре, бо були вони кмітливими у домашньому побуті. А ще вони були дуже винахідливими. За відсутності металевого посуду примудрялися варити собі страву у дерев'яних корцях, підкидаючи безупинно, один за одним, у корець розжарені на вогні камені, доки не закипала залита в посудину вода.

Мабуть, ви вже зрозуміли, що зараз наші козаки будуть готувати собі їжу. І покажуть. На що вони здатні без жінок. А щоб їм було трохи легше, готуватимуть не якусь там маловідому страву, а добре відому, нашу, національну – український борщ!

Куреням роздають набори листівок, на яких записані назви різних продуктів: овочів, фруктів, зелені, жирів, спецій, приправ. Вони повинні вибрати з цього розмаїття продуктів лише ті, які придатні для того, щоб зварити із них борщ. В кого ж борщ буде смачніше?

<u>Картопля</u>	Цукор	<u>Вода</u>	<u>Смалець</u>	Патисон
Кабачок	Огірок	Лимон	<u>часник</u>	<u>буряк</u>
Пшоно	<u>Перець</u>	<u>Томати</u>	маслина	хрін
<u>Петрушка</u>	Рис	<u>Кріп</u>	<u>Сіль</u>	Яблуко
Баклажан	<u>Цибуля</u>	Редька	<u>М'ясо</u>	груша

Полуниця	Родзинки	<u>Сметана</u>	<u>Лавровий лист</u>	<u>Олія</u>
Молоко	Мак	Ананас	Кавун	Гарбуз

Конкурс «Козацький гопак» (відео)

Гопак –це український народний танець.Гопак існує не лише як танець, а й як бойове мистецтво, а саме бойовий гопак. Бойовий гопак – це українське бойове мистецтво відроджене на основі традиційного козацького бою, що збереглися в народних танцях. *(перегляд відео)*

З кожної команди по учаснику для виконання українського народного танцю «гопак».

Конкурс«Козацька ромашка»

На дошці ви бачите квітку ромашку , ви повинні зірвати пелюстку на ній написано запитання,учасник повинен відповісти на нього.

1. Символ гетьманської влади (Булава);
2. Козаки голили голови, залишаючи довге пасмо на тім'ї, яке закладали за вухо. Як воно називалось? (Оселедець);
3. Автор повісті «Тарас Бульба» (М. Гоголь);
4. Якої віри були козаки? (православної);
5. Хто вважався Покровителькою та заступницею Січі? (Пресвята Богородиця Покрова);
6. Який народний танець є і бойовим мистецтвом козаків? (Гопак);
7. Назвіть фірмові страви козаків (Куліш, вареники, галушки, узвар, мед, квас, борщ);
8. Назвіть українські національні символи (Тризуб – герб, прапор, гімн);
9. Назвіть українські народні символи (Вінок, верба, калина, рушник);
10. Назвіть славетних жінок – українок, які стали відомими на весь світ (Маруся Богуславка, Роксолана, Леся Українка, Олена Пчілка, Ліна Костенко, княгиня Ольга);
11. Яку назву в давнину мала ріка Дніпро? (Борисфен, Славутич);
12. З чого виготовляли козацькі човни – чайки? (З липи, дуба, верби), скільки козаків сідало в одну чайку? (50 – 70).

Конкурс отаманів.

Кошовий отаман об'єднував у своїх руках військову, адміністративну, судову й духовну владу. У воєнний час кошовий був «головним командиром», умирний –

«конституційним» володарем Запоріжжя, тому керував усіма областями козацьких вольностей, поєднуючи у своїх руках таку широку владу, «володів життям і смертю кожного з козаків». Козаки мали розуміти його навіть без слів... Пантомімою відтворити те, що зображено картині. У кожного отамана по 2 зображення.

1. Козак їде на коні.
2. Козак курить люльку.
3. Козак танцює гопак.
4. Козак гладить вуса.

III. Заключна частина

Підрахунок балів. Нагородження команд.

Багато цікавих описів, звісток про козаків залишили мандрівники із різних країн світу. Серед них – австрійський посланець Еріх Лясота. Він пише: «Мешканці України, які сьогодні всі називають себе козаками і які з гордістю носять це ім'я, мають гарну постать, бадьорі, міцні, спритні до всякої роботи, щедрі і мало дбають про нагромадження майна, дуже волелюбні і не здатні терпіти ярма, невтомні, сміливі і хоробрі... Мова козаків є слов'янською. Вона дуже ніжна і сповнена пестливих виразів та надзвичайно витончених зворотів». То – ж бо гордо несімо ім'я козаків і далі.

Заходи заключного періоду

Тест «Малювалки»

Мета: складання психологічного портрету дитини.

Вік дітей: 6-12 років.

Тривалість: 30-60 хв. і більше.

Кількість дітей: весь загін.

Місце проведення: вільне приміщення зі столами.

Обладнання: Прості олівці на кожного, 1 гумка на 5 осіб, 3 коробки олівців та 3 коробки фломастерів на 15 осіб, пензлики, фарби акварель – по дві на 10 осіб, 1 білий альбомний аркуш на людину, 1 точилка на 10 чоловік, відповідне оформлення загонові кімнати. Лінійок не треба.

Завдання:

- 1) Зобразити «як можливо» найулюбленіше місце в таборі, де дитині найбільше подобається проводити свій час.

- 2) Додати на малюнок себе, свого вожатого та одного з друзів (подруг) із загону. Можна більше.
- 3) Додати на малюнок своє домашнє або вигадане тварина.
- 4) Прикрасити фломастерами або фарбами.
- 5) Підписати ім'я та вік і здати.

Перше завдання: зобразити «як можливо» найулюбленіше місце в таборі, де дитині найбільше подобається проводити свій час. Оголошується час виконання – 20 хвилин. Поки діти малюють, ведучий стежить за процесом, якщо дитина не малює, можна підійти і поцікавитися в чому справа і допомогти щось домалювати або дати старт малюнку. Якщо дитина навідріз відмовляється що-небудь малювати, поговоріть з нею, її треба захопити – нехай малює на будь-яку тему, не обмежуйте його.

Хто-небудь обов'язково закінчить раніше, але ви не давайте одразу другого завдання. Запропонуйте домалювати деталі.

Тепер можна дати друге завдання: додати малюнок себе, свого вожатого та одного з друзів (подруг) із загону. Можна більше.

З цим вони впораються швидко, переходьте до третього: додати малюнок своє домашнє або вигадане тварина. Відразу ж можна викласти на стіл фарби, пензлики і фломастери. Скажіть, що малюнки потрібно обов'язково розфарбувати – будь-якими квітами.

Коли дитина намалював і здає вам роботу, перевірте, підписана вона. Якщо ні, то нехай обов'язково підпише (ім'я, вік).

Найцікавіші роботи можна відзначити, повісивши на спеціально відведене місце в загоновій кімнаті.

Гра «Жива скульптура».

1. Учні діляться за бажанням на малі групи.
2. Кожна мала група обирає свого «скульптора», який повинен з членами групи створити пам'ятник на задану тему, але спілкуватися членам групи неможна.
3. Ведучий пропонує скульпторам обрати кольорові картки, на яких на звороті написані теми (наприклад: «Пам'ятник шпаргалці», «Пам'ятник двічнику», «Канікули!», «Пам'ятник улюбленому вчителю», «Знову черговий!» та ін.).
4. Ведучий оголошує час на виконання завдання. Після виконання завдання кожен скульптор презентує свій «шедевр».

5. При обговорюванні цього завдання ведучий звертає увагу на труднощі, які виникали в членів групи при реалізації задачі, та на те, як група змогла дійти порозуміння.

Гра «Фестиваль талантів»

Мета проведення: розвивати творчі здібності; формувати уявлення про різновиди мистецтва; спонукати до самовдосконалення.

Перебіг гри.

Ця гра-свято проводиться на території табору або школи й прилеглої до неї місцевості. Вона зручна, насамперед, тим, що вимагає мінімальної підготовки з максимальним охопленням учасників свята. Завдання організаторів гри – підготувати: місця для роботи салонів; керівників (ведучих) цих салонів; пам'ятні призи й подарунки для найяскравіших «талантів». Зміст свята полягає ось у чому. На території табору «будуються» різноманітні салони, що дозволяють виявити учасникам гри різні й найнеймовірніші свої таланти. Салони повинні бути максимально орієнтовані на бажання й можливості дітей.

Приблизні назви салонів:

«Театр моди»;

«Театр мініатюр»;

«Посиденьки» (конкурс частівок);

«Салон імені капітана Врунгеля» (конкурс брехунів);

«Балаган блазнів» (фольклор);

«Танцювальний салон»; «Музичний салон»;

«Салон живопису»;

«Салон гарного виразного читання»;

«Салон прикладного мистецтва» («Майстриня», «Український сувенір», «Я бачу світ таким», «Вишиванка», «Чарівна намистинка»; «Екібана»; «Лісовий» (поробки з...);

«Бардівська пісня»;

«Авторська пісня». «ШК» (шаржі і карикатури);

«ПН» (пародія, імітація, наслідування);

«Шур-Шор»(шумові оркестри);

«СТЕПАН» (салон театру пантоміми); «Не зможеш!» (оригінальний жанр); «Ой-ля-ля» (конкурс надзвичайних талантів);

«Цирковий салон» (дресировані тварини, клоуни, фокуси).

«Вітраж» (розмальовування «живих» вікон у їдальні або актовому залі);

«Анекдот-парад»;

«Авангард» (скульптура «жива» або зроблена з підручного матеріалу з теми...);

«Астролог» (найкращий астрологічний прогноз для табору на цей рік).

Всі учасники свята хаотично рухаються територією містечка й беруть участь у всіх конкурсах, що сподобалися їм. У підсумку гри керівник салону відбирає найкращі номери, з яких складається концертна програма (з виставкою, ярмарком), що і завершує це грандіозне «Свято талантів».

Гра «Юні детективи»

Мета: формувати правову культуру особистості; розвивати спостережливість і кмітливість, спонукати до командної співпраці.

Гра проходить протягом однієї-двох годин.

Перебіг гри.

Діти розподіляються на команди по 10–15 чоловік (це може бути й цілий загін). Кожна група отримує записку з першим завданням. У ній у будь-якій формі (віршованій, загадок, ребусів, малюнків тощо) визначається об'єкт, де знаходиться наступне повідомлення. Якщо повідомлення знаходиться в людини, яку діти впізнали, то вони повинні її «викупити», виконуючи танець, пісню, фізичні вправи тощо. В останньому повідомленні знаходиться план, у якому вказано, де заховано скарб (цукерки). Це і буде нагородою для тих, хто першим його знайде.

Конкурс «Безсловесна казка»

Мета: закріплювати зміст знайомих казок; виховувати почуття співпереживання, взаємовиручки; розвивати спостережливість, дотепність, почуття гумору, акторські здібності; вчити мистецтва перевтілювання.

Команди показують одна одній пантомімою відому казку. Команда-суперниця має відгадати за певний час (2-3 хвилини), що це за казка.

Після кожного журі оголошує результати конкурсу. Наприкінці відбувається підбиття підсумків.

Моделювання загонового кутка

Загоновий куток – візитівка загону; творчість дітей, творчість педагогів-організаторів. Оформлення загонового кутка – одна з перших колективних творчих справ, яка об'єднує дітей та розкриває їх творчі здібності. Він є однією з форм інформаційно-наочно-забезпечення діяльності дитячого загону, служить зміцненню та дієвості системи самоврядування.

Завдання створення загонового куточка:

згуртувати загін, виявляючи таланти дітей і залучаючи їх на добровільній основі до колективної творчості; прикрасити приміщення, де перебуває загін, табір (погодьтеся, дивитися на голістіни не досить приємно й цікаво); отримати місце проведення інтерактивного спілкування.

Зазвичай, дітей цікавлять успіхи свого загону, результати спортивних змагань і творчих заходів, порівняти оцінки за чистоту у своїй кімнаті; дізнатися, хто із загонумів вирізнитися, і що цікавого буде в житті загону наступного дня.

Рекомендації з оформлення загонового куточка:

- куточок повинен бути «красномовним», тобто його зміст і його рубрики повинні змінюватись;

- куточок повинен висвітлювати різні боки життя загону (самообслуговування, спорт, участь у житті табору, нагороди, дні народження, перспективи).

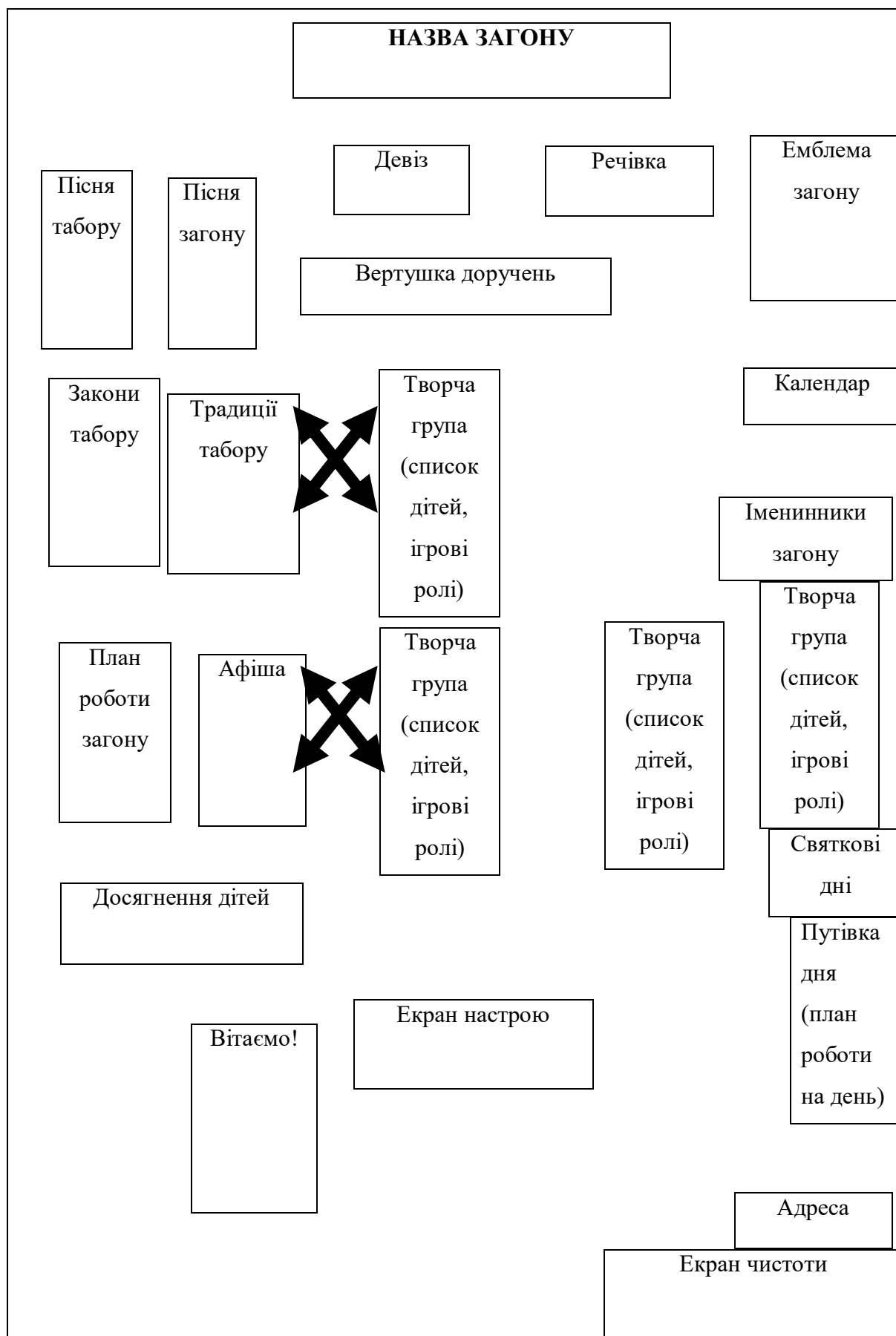
Етапи створення загонового кутка:

1. Визначення загальної ідеї загонового кутка в процесі колективного обговорення;
2. Обговорення системи рубрик загонового кутка;
3. Створення проєктів-ескізів загонового кутка (робота дитячих творчих груп);
4. Презентація проєктів, визначення кращого шляхом дитячого голосування;
5. Виготовлення загонового кутка (розподіл обов'язків, створення робочої групи, оформлення).

Вимоги до загонового кутка:

1. Естетичність, збереження масштабів, грамотність, зрозумілість;
2. Відповідність задуму назві загону, системі самоврядування, тематиці зміни (назва загону повинна нести виховну мету);
3. Рубрика «Творчі підгрупи» – має відповідне розміщення, де передбачено відображення конкурсних відміток;
4. Дотримання логічності у поєднанні елементів;

5. Наявність та дієвість всіх необхідних рубрик, практичний підхід до їх виконання (назви і оформлення рубрик повинні відповідати заявленому сюжету);
6. Вчасне виготовлення та систематичне ведення кутка (змінні рубрики: путівка, екрани чистоти та настрою дітей, індивідуальні досягнення, конкурсні змагання груп тощо, заповнюються щоденно під керівництвом чергового лідера та педагога-організатора);
7. Залучення до виготовлення всіх учасників колективу;
8. Залучення до його ведення всіх учасників колективу.

Підготовка стінгазети

Стінгазета – особлива форма періодичного видання, що може містити інформацію про важливу подію в житті загону: заклик до вирішення актуального питання, привітання з Днем народження, публікація творів дітей, привітання переможців. У такій газеті кожна дитина може виявити свої таланти – стати автором статті, оформлювачем, дизайнером, художником.

Які теми можуть стати ключовими в стінгазеті?

- Дозвольте представитися!
- Привітайте мене!
- А якщо уявити.
- Хочу сказати.
- Мої ідеї.
- Сьогодні вранці.
- Творчість мешканців табору (вихованців та дорослих).
- Відповіді на непоставлені запитання.

Хто може випускати стінгазету?

- кожна дитина з колективу;
- увесь загін;
- окрема група;
- черговий колектив;
- педагог-організатор.

Як часто можна випускати стінгазету в оздоровчому таборі?

- щодня, якщо вона складається із запитань-відповідей;
- після проведеного заходу, якщо підбиваються підсумки і вітають переможців;
- у період організації творчої справи, для створення атмосфери успіху;
- один раз – для постійної інформації, якщо така є (емблема загону, девіз, список загону, представлення вихователів).

Для стимулювання роботи авторського колективу слід називати всіх авторів, за винятком тих, хто сам побажав залишитися невідомим.

Організація роботи гуртків у таборі

Які гуртки будуть працювати у літньому закладі оздоровлення та відпочинку залежить від адміністрації, від кошторису і фахівців, яких візьмуть на роботу. Головна умова прийому спеціалістів – любов до дітей і до своєї роботи.

На початку кожної зміни педагоги-організатори повідомляють дітей про те, які гуртки будуть працювати, і складають списки дітей за зайнятістю у гуртках. Але ці списки умовні, тому що діти постійно у гуртках міняються.

Кожен фахівець має власний журнал гурткової роботи, план роботи. Начальник табору веде облік проведених занять і підтверджує це своїм підписом.

Варіанти гуртків у літньому закладі оздоровлення та відпочинку:

- авіа моделювання;
- різьба по дереву;
- конструювання із коробок, банок (палаці, будинки, мости, роботи);
- поробки з природного матеріалу;
- мозаїка з природного матеріалу;
- поробки з сірників;
- дерев'яна біжутерія;
- аплікація з круп, насіння дерев, овочів, фруктів;
- бісероплетіння;
- макраме;
- чеканка по металу;
- колажі з клаптиків тканини;
- поробки з ниток;
- ляльки з ганчір'я;
- розпис на тканині (батік);
- малюнок на склі;
- вироби зі шкіри (квіти, прикраси);
- вирізання з паперу;
- аплікація з рваного паперу і кольорового скотчу;
- поробки з пап'є-маше;
- поробки з глини;
- флористика (картини з квітів і рослин);
- фігурки з соломи;
- аплікація з соломи;
- вишивка;
- екібана;
- складання картин із різних предметів (скло, монети, намистинки, залізо, фольга).

Основи підготовки та проведення «вечірніх вогників»

«Вечірній вогник» – це один із заходів, що проводиться педагогом-організатором в загоні кожного дня у визначений час (20.45-21.00), має певні традиції, глибокий педагогічний зміст та неоціненні умови для рефлексії, згуртування, організації основних елементів самоврядування та прогнозування дітьми власного розвитку і розвитку колективу.

«Вечірній вогник» – це захід, на якому говорять про найважливіші справи, труднощі дня, міжособистісні конфлікти, власні досягнення, досягнення колективу.

Головні завдання «вечірнього вогника»:

- навчити дітей самоаналізу, оцінки цінностей, уважності один до одного;
- спонукати до спостереження за подіями та явищами;
- розвивати навички колективного аналізу;
- формувати комунікативну культуру;
- виховувати повагу до оточуючих;
- показати важливість вміння слухати і чути;

Основні напрямки «вечірнього вогника»:

- рефлексія колективної діяльності загону;
- регулювання емоційного настрою колективу;
- корекція взаємин у загоні;
- обговорення перспектив на наступний день;
- обговорення важливих тем;
- формування умінь розподіляти в колективі зміст та обсяг роботи;
- вдосконалення навичок ведення партнерських відносин;
- вміння аналізувати результат особистої діяльності та діяльності колективу в цілому.

Алгоритм проведення «вечірнього вогника»:

1. Вступне слово педагога;
2. Налаштування на конструктивну роботу:
  - звіт змінного лідера;
  - аналіз роботи творчих груп загону у відповідності до доручень на день;
  - аналіз якості виконання індивідуальних доручень;
  - аналіз справ;
  - робота із загоновим куточком;

- вибір змінного лідера;
- постановка цілей на наступний день;
- роздача листів загонової пошти;
- показ сюрпризу;
- по-бажання – фото-презентація, екскурс у день тощо;
- підсумок педагога-організатора по дню.

4. Оголошення теми, постановка задачі. Емоційне налаштування на обговорення.

5. Поглиблення в тему:

- тренінгові вправи;
- обговорення по колу;
- рольові ігри.

6. Висновки дітей.

Правила «вечірнього вогника»:

1. Атмосфера тепла. Спокою, довіри у всьому: місце проведення, тон педагога-організатора, емоції тощо;
2. Діти повинні бути налаштовані на розитувну взаємодію;
3. Педагог-організатор має виховувати особливе ставлення дітей до «вечірнього вогника»;
4. Діти і педагоги-організатори повинні дотримуватись традицій «вечірнього вогника», які самі формують, наприклад:
  - коли один говорить – інші слухають;
  - нікого не обговорюємо: немає поганих людей, є погані звички;
  - якщо хочеш щось сказати, не викрикуй з місця, а дочекайся паузи та підними руку чи попроси слово;
  - учися слухати уважно, дай висловитися іншому, не перебивай;
  - критика повинна бути конструктивною: критикуєш – пропонуй.
  - правило вільного мікрофона: нікого не можна змушувати виступити на вогниках, або заборонити комусь говорити;
  - на вогнику говорять відверто про те, що думають і про те, що хвилює;
  - бережи час, дай можливість висловитися іншому;
  - все що говориться на «вечірньому вогнику» не повинно виноситись за його межі;
  - говори не про себе, а про справу: не займайся саморекламою.

У деяких ситуаціях доводиться вводити правила у відкритому порядку, тобто пропонувати їх до обговорення. При цьому досвідчений педагог-організатор робить

посилання: правила створено підлітками та дітьми з минулих змін, які просили передати свій досвід. Протягом зміни ви можете внести виправлення. Дуже важливо, щоб кожен зміг висловитися. З перших днів діти повинні не оцінювати роботу іншого (дорослих, іншого колективу), а говорити про те, що варто було б змінити, та що вони конкретно пропонують.

Вогник-знайомство «Розкажи мені про себе».

«Вогник» відбувається після того, коли в дітей за перші два-три дні сформувалася стійка потреба у спілкуванні.

Схема проведення вогника. Вступне слово ведучого (один із педагогів-організаторів загону), якому він у невимушеній формі говорить про початок зміни «Ми раді вас бачити», «Ми раді знову зустрітися», про завдання та традиції вогника «Розкажи мені про себе». За традицією кожен розповідає про себе – про те, чим він любить займатися, якілюди йому подобаються, чого він чекає від цієї зміни. Наприклад: «Оскільки всі ми члени одного загону, то сьогодні повинен висловитися кожен: черговості нашої розмови будемо дотримуватися за допомогою символу – пера, м'яча, вугілля від багаття, якерозпалював загін у минулому році» (важливо, щоб предмет був не занадто яскравим чинезвичайним, не відволікав уваги).

Розмову продовжує другий педагог-організатор: розповідаючи про себе, він дає схемурозповіді (ім'я, чим займається, хобі, про людей і про відносини між ними), потім передає символ за годинниковою стрілкою, і розповідь продовжує вже дитина, далі розповіді дітей ідуть по колу.

Приблизно через кожні 15-20 хвилин педагог-організатор пропонує паузи, щоб розмова небула монотонною, – це вечірні пісні, вірші та розповіді дітей із минулих змін. Щоб діти не засиділися на одному місці, можна запропонувати в середині вогника ввести сюжет з рухами, але такими, котрі не порушували б спільного настрою на вечірньому вогнику. Завершується вогник словами педагога-організатора, у яких він висловлює надію, малює оптимістичну перспективу цієї зміни та пісню.

Вогники в основний період

Важливо, щоб збір на вогник завжди був неформальним. Так, у своїй роботі важливо використовувати опосередковані форми збору: педагог-організатор на місці проведення вогників починає розмову з дітьми (тема може бути незвичайною – про кольоропсихологію, вірші, легенди, випадки, кіногероя або книгу, пригоди – усе

це може стати темою розповіді, що переходить у бесіду), або з невеликою групою співає пісні.

Не обов'язково, щоб в основний період постійно були присутні такі символи вогника, як свічка або багаття, їх необхідно берегти для особливих випадків. Невимушена розмова повинна перейти у спільну бесіду. Педагог-організатор, використовуючи паузи, звертає увагу на тих, хто зібрався, та персонально звертається до когось, щоб запросили інших.

Дуже важливо вміти знайти плавний перехід від розповіді та пісні до аналізу дня.

Стандартні та формальні форми організації вечірнього спілкування дуже частовикликають у підлітків зневагу.

Вогник-аналіз справи

Завдання – навчити підлітків та дітей бачити причини успіхів і невдач в організації якоїсь справи, прищепити навички аналізу спільної діяльності.

Схема аналізу, висловлення ставлення до справи (фіксація емоцій); обговорення мети і завдань справи, ступеня їх досягнення; якість підготовки до справи; якість співорганізації; якщо щось не вийшло – причини цього; пропозиції з приводу того, як виправити ситуацію на краще. Дуже важливо, щоб педагог-організатор не займав у розмові активної позиції, а був просто її учасником. Проте він опосередковано керує розмовою через запитання.

Обов'язково потрібно підбивати підсумки. Якщо на перших вогниках аналіз може зробити педагог-організатор, то в подальшому, це краще робити лідеру або відповідальному за справу.

Тематичний вогник

Завдання – організація розмови на актуальну для загону тему. Як правило, вогник сприяє самопізнанню особистості, її духовному розвитку. Для таких вогників важливо використовувати незвичайні умови. Досвідчені педагоги-організатори проводять 2-3 тематичних вогники за зміну.

Зразки тематик:

1. Мої улюблені рядки (поетичний твір).
2. Музика навколо нас (музичний твір).
3. З піснею по життю (вечір авторської пісні).
4. Біла ворона (вогник із елементами диспуту) та ін.

Тематичний вогник є справою загону, до нього готуються завчасно. Педагогіпропонують тему і запрошують кожного підготуватися до спільної розмови, ініціативним групам пропонується підготувати окремі сюжети вогника.

Підсумкові вогники

Вогник-прощання «Розкажи мені про мене».

Завдання – підбити підсумки життя загону, як загін вплинув на кожного членаколективу. Цей вогник є дуже важливим у формуванні самопізнання та самооцінки.

Схема проведення вогника звичайна, але тепер говорить не той, хто тримає символкола, а той, про кого говорять члени дитячого колективу.

«Живий вогонь».

Усі збираються біля багаття (по колу), в руках у кожногоучасника вогника свічка. Кожен говорить, передаючи естафету запаленим від багаттявогнем свічки. До закінчення розмови у всіх учасників вогника запалені свічки. Це не тільки красиво, а й символічно. У кожного з'явилися нові друзі, ідеї для реалізації вмайбутньому. Завершити таку розмову можна незвичайною спільною дією:розставити свічки в сутінках на великій галявині, змайструвати та відправити уплавання кораблики із запаленими свічками (романтичне завершення зміни кращепідходить старшим підліткам) або влаштувати імпровізований концерт (веселезавершення зміни – для молодших підлітків).

Орієнтовний план проведення «вечірніх вогників»

Дні проведення	Прийоми	Зміст	Примітки
Організаційно-адаптаційний період			
Перші дні зміни (1-4 день)			
1 день	Вогник знайомств «Будьмо знайомі» Ліфт часу	Методи знайомства (на Ваш вибір) Необхідно згадати та розповісти про	Познайомити дітей один з одним, дізнатися їх інтереси, розкрити таланти; закласти фундамент

		<p>три найважливіші події з життя: перший подарунок на день народження, перший дзвоник у першому класі, виступ перед усім класом тощо. Дати відповідь на запитання: «Чому вони найбільше запам'яталися?»</p>	<p>тимчасового дитячого колективу.</p>
1 день	«Джин»	<p>Усі діти пишуть на папірцях свої бажання на зміну. Педагог-організатор пояснює, що джин, який живе у пляшці, виконує всі бажання, тільки необхідно дуже захотіти. Папірці з побажаннями складають у пляшку з написом «Джин» і закорковують. В останній день зміни пляшку відкорковують, читають побажання та аналізують, що вдалось, а що ні.</p>	<p>Основна мета – цілепокладання та зміну серед дітей.</p>

2-3 день	«Гороскоп»	Діти об'єднуються в групи за гороскопом – знаком зодіаку. Кожна група має представити свій знак та дітей, які знаходяться в даній групі. На підготовку дається 10 хвилин. Перед виступом учасників груп, педагог-організатор дає короткі відомості про кожен знак зодіаку.	Незвичайність характеристики дітей, дає можливість кожному запам'ятати певну особистість через її незвичайні якості.
2 день	«Музей улюблених речей»	Діти завчасно готують особисту річ, яку вони принесуть на вечірній вогник. Під час якого, розповідь йде не про себе, а про предмети, який характеризує власника даного предмету.	Розвиває образно-асоціативну увагу учасників вогника. Дає змогу кожній дитині проявити себе з незвичайного боку.
3 день	«Букет кольорів»	В кожній квітці – запитання. Кожен, хто висловлюється, дарує квітку іншій	Визначає вміння вибирати, виокремлювати для себе окремих людей.

		людині за власними симпатіями. Дитина, яка отримала квітку-запитання дає відповідь і передає свою квітку іншому. Розповідь продовжується до тих пір, поки всі учасники не візьмуть участь.	Форма такого вогника попереджує розділення загону на мікрогрупи.
3-4 день	«Кольорові цеглини»	Педагог-організатор завчасно готує кольорові цеглини з темного та світлого паперу. На вечірньому вогнику діти будують стіну з кольорових цеглин, характеризуючи, чому обрали цеглину певного кольору. Колір стіни, яку збудують діти, покаже, яким був день чи організаційний період зміни.	Допоможе з'ясувати педагогу-організатору, настрій всього загону за певний період зміни.
Основний період (Тематичні, проблемні вогники. Вогники аналізу дня чи справи) (4-18 дні зміни)			

4 день	«Золота рибка виконай бажання»	Педагог-організатор дає дітям намальовану золоту рибку. Кожна дитина, тримаючи в руках малюнок, вголос загадує 3 бажання на наступний день і передає малюнок наступній дитині.	Може використовуватися під час тематичного вечірнього вогнику.
5 день	«Живі картини дня»	Діти об'єднуються в групи. Кожна група відображає певні епізоди дня, які були прожиті всім загonom.	
6 день	«Що з сьогодні я вільму на завтра...»	Кожна дитина, під час аналізу дня, обирає певні ситуації, події, чи інше, те, що вона вільме на наступний день.	
7 день	«Три дякую»	Кожен говорить три дякую, будь-кому з загону та пояснює за що.	
8 день	«Дзеркало дня»	Великий лист паперу ділиться на чотири сектори, де на кожному є заголовки: «Я	

		<p>критикую...», «Я погоджую...», «Я зробив...», «Я пропоную...».</p> <p>Протягом певного часу, дітям пропонується заповнити кожен з цих розділів за своїм баченням.</p> <p>Після виконаної роботи, проводиться аналіз написаного.</p>	
9 день	«Я –чарівник...»	<p>Кожна дитина уявляє себе чарівником, тримаючи «чарівну паличку» чи інший магічний атрибут, вимовляє слова: <i>«Я чарівник... (ім'я дитини), за сьогоднішній день змінив... (те, що не сподобалося протягом прожитого дня), а на наступний день бажаю, щоб... (свої бажання). Чарівні слова: Кріблі, краблі бум»</i> (чарівні слова</p>	

		діти мають придумати самостійно).	
10 день	«Вогник історій та легенд»	Педагог-організатор розповідає дітям легенди табору або історії, пов'язані з темою зміни, або просто незвичайні, красиві історії чи притчі. Після чого проводиться обговорення почутого. Діти, якщо бажають, то теж розповідають історії, які знають. В кінці «вогника» співають декілька гарних, тихих пісень.	Згуртовує колектив, налаштовує на єдиний дух загону.
11 день	«Шкода, його (її) не має...»	Всі діти сидять у колі, дві чи три дитини сидять за колом. Іншим дається змога уявити і розповісти про те, що змінилось би, якщо цих дітей не було з початку зміни.	Дає можливість підняти самооцінку кожній дитині, згуртовує колектив, формує відчуття потреби соціуму.
12 день	«Колективний лист додому»	У дітей є змога написати уявний	

		лист додому, в якому кожен може розповісти про те, як живеться в таборі, про друзів, педагогів-організаторів тощо.	
13-день	«Проблемний вогник»	Провести в будь-який день певні зміни, якщо того вимагає атмосфера чи конфліктна ситуація в загоні.	
14-день	«Вільний мікрофон»	По-черзі висловлюються бажанні у вільному режимі по питаннях, аналізуючи життя загону за день.	Швидкий емоційний аналіз дня чи ситуації. З'явиться змога самореалізації дитини, закріплення її в загоні як особистості.
15-день	«Розмова з іграшкою»	Кожен учасник розповідає про свої проблеми іграшці. Або розповідає про себе від імені іграшки.	Тактильний вплив заспокоює дитину, дає більше змоги відкритися.
16-день	«Машина часу»	Гра-подорож в майбутнє. Погляд на майбутній період зміни: дні, тижні з точки зору перспектив (діти розповідають про	Допомагає поставити цілі на майбутні дні загону, врахувати всі побажання дітей щодо відпочинку.

		тиждень, як би вони хотіли його прожити).	
17-день	«Коло мовчань»	Всі діти сидять в колі спиною до центру. Той, хто говорить сідає в коло.	Знімає емоційну напругу дітей (загону в цілому), сприяє розв'язанню конфліктів.
18-день	«Загін для мене...»	Кожен відповідає на запитання «Чим став загін для мене?»	З'ясовується ставлення дитини до загону.
Заключний період (19-20 день зміни)			
19-день	«Збираємо валізу»	В чарівну валізу можна покласти що завгодно, і воно збережеться в незмінному вигляді. Кожен обирає по три речі, котрі вони хотіли б взяти зі зміни: товариша, смачний підвечірок, вечори біля вогнища тощо.	
20-день	«Свічка»	Розповідь-естафета, передача предмету по колу (у кого свічка, той висловлюється).	Прощальний вечірній вогник.

ДОДАТКИ

Додаток А

Орієнтовний план-сітка роботи зміни в літньому оздоровчому таборі

ДНІ	ЗАХОДИ
1	2
1-ий	Заїзд, операція «Валіза», орг. збір загону.
2-ий	Екскурсія по табору, операція «Затишок». Підбір назв загонів, емблем, девізів, пісень. Оформлення загонових куточків.
3-ий	Відкриття табірної зміни. Конкурс на кращий загоновий куточок, загонове місце. Вогнище. Вечір знайомств «Розкажи мені про себе». Концерт педагогів-організаторів.
4-ий	День природи. Екскурсія до лісу «В гостях у Мавки». Виставка виробів з матеріалів «Лісова фантазія».
5-ий	Гра-подорож «Сорочинський ярмарок», брейн-ринг «Українські обереги».
6-ий	Неділя – Батьківський день. Свято квітів. Концерт «Наші таланти».
7-ий	День спорту. Відкриття малих Олімпійських ігор. Веселий футбол. Гра «Сторінки Олімпіади».
8-ий	Естафета легкої атлетики. Вшанування героїв спорту.
9-ий	Шахово-шашковий турнір. Змагання з футболу. Перегляд кінофільму.
10-ий	Змагання з волейболу, баскетболу. Вистава лялькового театру.
11-ий	Турнір з тенісу. Вечір поезії та романсу. Музичний конкурс «Золотий камертон».
12-ий	День Нептуна. Конкурс «Козацькі розваги».
13-ий	Закриття малих Олімпійських ігор. Конкурс «Веселі старти».
14-ий	День самоуправління. Зустріч з модельєром. Лекція «Сучасна молодіжна мода», конкурс «Міс табору».

15-ий	День казки. КВК «У світіказок», конкурс інсценізованої казки.
16-ий	День туриста. Операція «Зелена аптека». Поле чудес «Люби і знай свій рідний край».
17-ий	День сміху. Гуморина. Конкурс шумових оркестрів. Конкурс Мюнхгаузенів на кращу вигадану історію)
18-ий	День миру. Конкурс малюнка на асфальті «Хай завжди буде сонце». Конкурс «Господарочка».
19-ий	День іменинника. Конкурс малюнків «Ах, вернісаж, вернісаж». Маскарад «Музообоз», концерт для менинників «Улюблені відео кліпи».
20-ий	День театру. Сценічні майданчики, театральний калейдоскоп.
21-ий	Закриття табірної зміни. Заключний концерт. Прощальне вогнище «Серед друзів». Роз'їзд дітей.

Про ведення щоденника психолого-педагогічних спостережень

(пам'ятка педагогу-організатору)

Щоденник психолого-педагогічних спостережень – це результат твоєї творчості та майстерності, це роздуми про проведену роботу, це педагогічний звіт. Він не лише допомагає організувати час, але й вчить продумати кожен крок в твоїй роботі, проаналізувати. Це допоможе стати справжнім педагогом-організатором дітей.

Щоденник психолого-педагогічних спостережень – це ще й робочий документ, у якому ти плануєш свою організаторську роботу й педагогічну діяльність, діяльність свого загону, фіксуєш зміст проведених справ, аналізуєш щоденну проведену роботу загону, робиш висновки, узагальнення, пропозиції.

Щоденник психолого-педагогічних спостережень сприяє виробленню системи в роботі із загonom за зміну, допомагає бачити дітей, розуміти їх, знати їх хобі та уподобання.

Щоденник психолого-педагогічних спостережень не лише робочим зошитом і звітним документом, але й засобом спілкування. Здійснює контроль та надає допомогу у веденні педагогічного щоденника методист педагогічної практики.

Основу щоденника психолого-педагогічних спостережень складають твої щоденні записи, які базуються у відповідності з періодами зміни (організаційний, основний, завершальний).

Продумуючи педагогічні завдання на кожний період зміни, пам'ятай:

- що ти хочеш дізнатися про колектив – загін, про окремих дітей;
- чому навчати дітей;
- до чого викликати інтерес;
- поставивши педагогічні завдання на певний період життя колективу, ти ведеш щоденні записи: як пройшов день, чи виконаний накреслений план, чим займалися мікроколективи загону?

На сторінці «Аналіз, висновки, роздуми» слід робити аналіз прожитого дня. У кінці зміни пишеш короткий звіт, у якому підводиш підсумки роботи:

- як змінився загін у напрямку розвитку колективу;
- як вдалося вирішити поставлені завдання;
- даєш оцінку своєї діяльності, ділишся труднощами та успіхами, ставиш перспективу на майбутнє.

Педагогічний щоденник – це скринька твоєї майстерності. Візьми за звичку кожен вечір бути наодинці зі своїм щоденником, з яким будеш ділитися радіщами, сумнівами, надіями; занотувуй важливе, щоб наступного дня бути впевненим у своїх діях, усвоїй нелегкій роботі організатора і педагога.

Бажаємо успіхів у роботі!

Структура щоденника психолого-педагогічних спостережень

Оформлення титульної сторінки

Щоденник

проходження педагогічної практики в літньому оздоровчому таборі

з __ по __ 202__ року студента/ки __ курсу __ групи

факультету _____

прізвище, ім'я, по батькові

1 сторінка

Основні відомості

Адреса дитячого оздоровчого закладу:

Директор закладу:

Старший вихователь:

Вожаті:

Методист із педагогіки:

2 сторінка

Зміна:

Назва загону:

Речівка загону:

Загонова пісня:

3 сторінка

Дитяча рада загону:

Закони дитячого колективу:

Список вихованців за формою:

№ п\п	Прізвище, ім'я, по батькові	Рік народження	Домашня адреса. Батьки (ППП)	Чим захоплюється, що вміє робити при організації дозвілля
1	2	3	4	5

4 сторінка

Режим дня табору

5 сторінка

План-сітка загальнотабірних виховних заходів

6 сторінка

План-сітка загонових виховних заходів

7 сторінка

На сьомій і наступних сторінках щоденно записується виконана виховна робота та робиться її психолого-педагогічний аналіз (конкретні розробки, сценарії, хто що виконує, характеристика окремих педагогічних ситуацій тощо).

Остання сторінка

Звіт про роботу за зміну (дати оцінку діяльності за зміну, відобразити що особливо турбувало в житті загону, чи вдалося вирішити накреслені на зміну завдання. Якщо так, то яким чином; якщо ні, то чому?).

**Орієнтовний приклад психолого-педагогічного аналізу дня в щоденнику
психолого-педагогічних спостережень**

1. Загальні відомості:
<i>День пройшов вдало. Погодинний план роботи загону на день був виконаний у повній мірі. Усі завдання, які були поставлені перед педагогами-організаторами реалізувалися у процесі роботи, а саме: зняття бар'єрів у спілкуванні між дітьми, налагодження міжособистісних взаємин у загоні.</i>
2. Характеристика тимчасового дитячого колективу і окремих його членів:
<i>В колективі відбулися значні зміни – він став набагато згуртованіший. Діти звикли до умов перебування в таборі та одночасно один до одного. Проблеми у спілкуванні між формальним та неформальним лідерами, що виникали напередодні, вичерпали себе. Та все ж питання Максима Л. та Вадима К. лишається відкритим. Вони відкрито ігнорують один одного.</i>
3. Рівень активності дітей та їх залучення до різних видів діяльності:
<i>Діти вже активніше беруть участь у справах загону. Сьогодні вони були залучені до підготовки іменинної казки, готували радіоефір на завтрашній день, вдало провели загонові гостини «Традиції святкування Івана Купайла». Творчі групи чудово впоралися із своїми завданнями на день. Особливо порадував творчий сюрприз від групи «Каприз», організацією якого займалася Ганна П.</i>
4. Аналіз педагогічних ситуацій. Індивідуальна робота з дітьми:
<i>Карина П. сьогодні поводи́ла себе не властиво, була мовчазна, замкнена, відособлена від колективу. Намагання в'яснити причину поки безрезультатні, Карина П. не йде на контакт, завтра плануємо звернутися за порадою до психолога. Хлопці з 5-ої кімнати не дотримуються режимних моментів, після відбою шумлять, чим заважають спати іншим дітям. За результати бесіди з ними було досягнуто порозуміння, вони визнали свої помилки.</i>
5. Фізичний та емоційний стан дітей:
<i>До медичної частини поклали Сергія В. з температурою 38,1 С. Батьків хлопця повідомили та в ході бесіди в'яснили ймовірну причину: слабкий імунітет, адже вдома він часто хворіє на ГРЗ. Усі інші діти мають гарне самопочуття. Емоційний стан дітей задовільний.</i>
6. Висновки, прогнози:

В цілому день удався, задумане протягом дня було реалізоване. Завтра плануємо зустріч з психологом стосовно питання Карини, також необхідно підготувати хореографічну постановку до таборової справи. Завтра наш загін проводить радіоефір на іменинну тематику.

Орієнтовна тематика виховних заходів

1. Конкурс хутряної іграшки.
2. Конкурс юних менеджерів.
3. Конкурс на кращий вірш про... (літні канікули тощо).
4. Конкурс виконавців авторської пісні.
5. Конкурс масок із пап'є-маше.
6. Конкурс юних кулінарів.
7. Конкурс на краще поздоровлення... (з Днем народження тощо);
8. Конкурс ораторів.
9. Конкурс «Будуємо замки з піску».
10. Конкурс юних авіа-(судо-, ракето-та ін.) моделістів.
11. Конкурс на кращий переклад... (з англійської мови).
12. Конкурс акторської майстерності.
13. Конкурс лісових галявин.
14. Конкурс художнього свисту.
15. Конкурс малюнків на асфальті.
16. Конкурс юних радіоаматорів.
17. Конкурс на кращий лист (президенту тощо).
18. Конкурс бального танцю.
19. Конкурс паперових зміїв.
20. Рольова гра «День індіанця».
21. Конкурс малюнків на тему...
22. Конкурс читців.
23. Конкурс глиняних шахових фігур.
24. Конкурс майбутніх домогосподарок.
25. Конкурс на кращий репортаж з... (загонової їдальні тощо).
26. Конкурс агітпредставників.
27. Конкурс розпису по керамічній плитці.
28. Конкурс юних фотоаматорів.

29. Конкурс на кращий гімн... (дитячої організації).
30. Конкурс дитячих хорів.
31. Конкурс на кращу казку про наш табір.
32. Конкурс дружніх шаржів.
33. Конкурс на кращу святкову стіннівку.
34. Конкурс сучасного спортивного танцю.
35. Конкурс виробів з паперу.
36. Конкурс юних перукарів.
37. Конкурс на кращу науковудоповідь (шкідливість куріння тощо).
38. Конкурс музичних пародій.
39. Конкурс букетів (екібана).
40. Конкурс юних дизайнерів.
41. Конкурс на кращий фантастичний проект «Табір майбутнього».
42. Конкурс інструменталістів.
43. Конкурс вишивки: на носовичку (хустинці).
44. Конкурс юних моряків.
45. Конкурс тінейджерів.
46. Конкурс виконавців народної пісні,
47. Конкурс малюнків на склі (вітражів).
48. Конкурс юних джентльменів.
49. Конкурс на кращу віршовану загадку.
50. Конкурс лялькових спектаклів.
51. Конкурс чеканки.
52. Конкурс юних детективів.
53. Конкурс на краще розгадування ребусів.
54. Конкурс пантоміми.
55. Конкурс аплікації з шпону.
56. Конкурс юних журналістів.
57. Конкурс на краще сервірування столу до... (дня народження).
58. Конкурс балетної майстерності.
59. Конкурс шкатулок з поштових карток.

60. Конкурс юних пожежників.
61. Конкурс на кращу легенду про....
62. Конкурс естрадних мініатюр.
63. Конкурс лялькового вбрання.
64. Конкурс юних туристів.
65. Конкурс на кращу радіопередачу.
66. Конкурс вокалістів.
67. Конкурс фігурок з жолудів та шишок.
68. Конкурс кращих програмістів.
69. Конкурс на кращий мальований фільм про....
70. Конкурс майстрів бодіблдингу.
71. Конкурс виробів з берести.
72. Конкурс майбутніх захисників Батьківщини.
73. Конкурс на кращий кросворд на тему... (творчість В.О. Сухомлинського).
74. Конкурс джаз-оркестрів.
75. Конкурс випалювання на фанері.
76. Конкурс юних мереживниць.
77. Конкурс на кращу ідею про... (святкування ювілею табору).
78. Конкурс інсценованої казки.
79. Конкурс картин з квітів (флористика).
80. Конкурс юних дикторів і коментаторів.
81. Конкурс на кращий рекламний плакат про... (необхідність мити руки перед їжею тощо).
82. Конкурс циркового мистецтва.
83. Конкурс малюнків на тканині (батик).
84. Конкурс юних ювелірів.
85. Конкурс на кращий фантастичний проект... (таборового телецентру тощо).
86. Конкурс дитячих театрів.
87. Конкурс пластилінових картин на склі.
88. Конкурс юних космонавтів.

89. Конкурс на кращий інсценізований анекдот про...(табірне життя то).
90. Конкурс рок-груп.
91. Конкурс плетіння з вузликів (макраме).
92. Конкурс юних рибалок.
93. Конкурс «Два кораблі».
94. Конкурс команд КВК.
95. Конкурс різьби по дереву.
96. Конкурс майбутніх політиків.
97. Конкурс юних поліглотів.
98. Конкурс диск-жокеїв.
99. Конкурс візитних карток.
100. Конкурс юних зброярів.

Сценарії виховних заходів

Святкова програма «Будьмо здорові!»

Мета: Навчити дітей правилам особистої гігієни, берегти та зміцнювати своє здоров'я; виховувати у дітей бажання перетворити набуті знання у внутрішню потребу.

Перебіг заходу.

1-й ведучий:

Сьогодні в нас відбудеться свято здоров'я в нашому таборі.

2-й ведучий:

Ми будемо збагачувати свої знання по збагаченню свого здоров'я.

1-й ведучий:

На наше свято завітали гості, а ось які ви дізнаєтесь, відгадавши загадки.

2-й ведучий:

Гарне я і запашне,

Роботяще змалку.

Люблять всі чомусь мене

Вдень і на світанку.

Кажуть, я даю красу,

І здоров'я й силу.

Чистоту у дім несу.

Звуть мене всі... (мило)

1-й ведучий:

Я невтомна трудівниця.

Мені вірять люди.

Хто зі мною поведеться -

Той здоровий буде.

Буде чисто усміхатись

Білими зубами

Мене знає вся малеча,
І бабусі, й мами.
Чистоту тримаю в домі,
Справу знаю чітко.
Вам ім'я моє знайоме,
Бо зубна я ...(щітка)

2-й ведучий:

Маю вигляд я і смак -
Можеш подивиться.
І без мене вам ніяк
Всім не обійтись.
Я не страва, не напій,
Та в роботі часто
З милом, з щіткою дружу
Ім'я моє -...(паста)

1-й ведучий:

Невеликий я на зріст,
Та до Каті вже доріс.
Чи то дівчинка мала
Вже до мене доросла?
Моє місце у куточку -
Біля братика-Совочка,
В господині у руках
Я на бруд наводжу страх,
А у Каті в рученятах
Можу танок станцювати.
Бачу все я у господі -
Хто виходить, хто приходить.
Я працюю без упину.
Я старий і добрий...(віник)

2-й ведучий:

Зараз ми спробуємо поставити виставу «Пригоди Катрусі в країні «Невмивайній».

На сцені з'являються головні герої – дівчинка Катруся і хлопчик Бруднуля

Катруся і Бруднуля (разом):

Ти хто?

Бруднуля:

Я Бруднуля Бруднулькун,
Знаменитий, неуважний,
З вулиці Вантажної.
Вранці я сорочку взяв,
Руки висунув в рукав,
Але що за плутанина?
Не рукав то, а штанина!
Замість шапки на ходу
Я надів сковороду.
Узувався - став на п'яти
Рукавиці одягати.
Але за це зі мною ніхто не схотів товаришувати.
І, я втік сюди.
Тут гарно живеться!

Катруся:

А я сама не знаю, як сюди потрапила.
Образила Королеву Зубну Щітку, і ось...

Бруднуля:

Не журись! Знаєш як тут гарно! Їж, що заманеться, роби, що хочеш, одягайся як хочеш – ніхто не повчає. Давай розважатись. Хочеш по калюжах потанцюємо.
(танцюють)

Катруся:

Ой, втомилась! Весело як! Та щось їсти захотілося...

Бруднуля:

Їсти? Та це ж дуже просто! Що бажаєш, принесу!

Катруся:

Солоденького хочеться.

Бруднуля:

Я швидко!

Катруся:

Ой смачно! Дай ще яблучка, ще морозива, ще тістечок!

Бруднуля:

Їж, скільки захочеться! Це така чарівна країна, тут всього доволі!

Катруся:

Ой, зі мною ніби щось трапилось. Голова болить, горло теж, ковтати важко.

Бруднуля:

І мені теж важко. Ой-ой-ой! Живіт ніби хтось ножем ріже (Мікроби кружляють навколо дітей. Нарешті діти помічають їх).

Катруся:

Ой, Бруднуля! Що це за створіння?

Бруднуля:

Гей, хто ви такі?

Ангінко:

Ми мікроби. Швидкі маленькі палички, яких не бачить жодне око. Ми дуже сильні, бо можемо вбити сильну людину.

Дифтерійко:

Ми дуже веселі і сміливі, бо нам нічого боятися в Країні Невмиванії. В ній – ми господарі.

Бруднуля:

А взагалі, ви кого-небудь боїтеся?

Дизентерійко:

Ми боїмося лише наших найлютіших ворогів – воду, мило, сонце, чисте повітря, зарядку, і, звичайно, Королеву Зубну Щітку.

Ангінко:

Ми їх просто ненавидимо! Вони наші найлютіші вороги, бо вони безжалісно вбивають нас! А ми ж такі гарні.

Карієс:

Погляньте, які ми симпатичні. Давайте товаришувати. Може, затанцюємо? Ми завжди рухаємось, нам не цікаво сидіти на одному місці.

Катруся:

Даруйте, мені щось не хочеться танцювати. Все болить, все кружляє перед очима. Якраще вже посиджу.

Бруднуля:

Я теж.

Ангінко:

О, то це ж прекрасно! Якщо ви хворієте, ми ще більше радіємо. Це продовжує нам життя. Давайте знайомитись. Я Стрептокок Ангінко – мікроб, що живе в третійпорції морозива. Чому третій? Тому, що для дитячого горла це вже забагато.

Дифтерійко:

А я – Дифтерійко, мікроб страшної хвороби дифтерії. Живу у тих дітей, котрі бояться робити щеплення. А ці щеплення вбивають нас. Ми ненавидимо їх.

Дизентерійко:

Я – Дизентерійко, мікроб немитих рук. Ми приносимо страшні хвороби: дизентерію, холеру. Я тихенько сиджу на немитих овочах і фруктах, на ваших руках і

дуже мріюпотрапити разом з їжею до вашого шлунку. А вже там виробляю свою отруту. Відцього починає боліти живіт, піднімається температура.

Бруднуля:

Ой-ой-ой! Як живіт болить.

Катруся:

І горлечко болить!

Карієс:

А зуби ще не болять? Нічого, скоро болітимуть. Я – Карієс, мікроб нечищених зубів. Ви – молодці! Не любите зубної Щітки. А я її просто ненавиджу. Вона вбиває в ротівсі мікроби, через що емаль зубів не тріскається. Бідним мікробам ніде жити. А в тихдітей, що не чистять зуби повно дірок в зубах.

Дифтерійко:

А ще ми живемо під нестриженими нігтями, на брудному волоссі, в непровітренийкімнаті. Скрізь! Всі від нас плачуть, а ми радіємо.

Дизентерійко:

Ну досить. Підемо ще шукати замурзаних дітей. Прощавайте.

Катруся:

Бруднулько, що ж нам робити. Бабусенько, де ти? Прийди! Твоїй внучці так боляче. (Діти повільно йдуть, Бруднулько підтримує Катрусю під руки. Виходять вартові).

Вартові:

Стій! Хто йде?

Катруся:

Ми шукаємо Королеву Зубну Щітку.

1-й вартовий:

Так, так! То це ти знаменита Катруся, котра образила нашу Королеву?

Бруднуля:

То ми вже в Королівстві Краси і Здоров'я?

2-й вартовий:

Ви на його кордоні.

Катруся:

То швидше пропустіть нас!

1-й вартовий:

Е-ні! Жодна брудна людина не повинна переступити пороги нашого Королівства.

Бруднуля:

Але ми хворі, нам потрібен лікар. Ми можемо померти.

2-й вартовий:

Треба порадитись. Добре, пропустимо. Спочатку пройдете через Гребінцевий ліс.

(З'являються гребінці і починають чесати голову)

Бруднуля:

Не чіпайте мене!

Катруся:

Ой-ой-ой! Боляче.

1-й гребінець:

Науковці довели, що волосся живе від 2 до 4 років

2-й гребінець:

Щоб волосся було здоровим і густим, його потрібно кожного дня розчісувати.

3-й гребінець:

Під час розчісування волосся очищується від пилуки й бруду, краще дихає.

4-й гребінець:

Раз на тиждень волосся потрібно мити теплою водою з милом. (Розповідаючи, гребінці заплели Катрусі коси).

1-й гребінець:

Ну от і все, а ви вередували.

Перед вами чисте джерело. Йдіть, не бійтеся.

З'являється Умивальник

Умивальник (до Бруднулі):

Ах, негарне, нечепурне,

Неумите поросятко!

Чорне, ніби сажотрус,

Ти на себе подивись! (ляскає в долоні)

Вибігають губки, мило. Миють Бруднулю.

Губки:

Ми Бруднулю миєм, миєм

Ми йому помиєм шию.

Ти, Бруднуля, не забудь,

Чистим, чистим, чистим будь.

Умивальник(до Катрусі):

Ой ти дівчинко замурзана,

Де так руки забруднила ти?

Катруся:

Я на сонечку лежала,

Руки високо тримала -

От вони і засмагли.

Мило:

Ой ти дівчинко замурзаная,

Де ти носа забруднила так?

Катруся:

Я на сонечку лежала,
Ніс все вище підіймала.
Він теж засмаг.

Мило:

Ми це зараз перевіримо. (Миють Катрусю).

Катруся (кричить):

Ой не чіпайте долоньки і носик
Вони загоріли і не будуть білі.

Мило:

А долоньки відмились.

Умивальник:

І обличчя стало чистим.

Губка:

То був бруд.

Умивальник:

Які гарненькі діти. Отакими ви маєте бути завжди. Пилюка і пил затуляють дрібніпори вашої шкіри, від чого шкіра стає в'ялою і гірше захищає організм від мікробів. Брудна людина частіше хворіє. Запам'ятайте кілька нескладних правил.

Губка:

Привчи себе мити руки, обличчя, шию кожного дня: рано і ввечері перед сном.

Мило:

Коли миєш руки – потри щіткою кінчики пальців, аби вичистити бруд з-під нігтів.

Губка:

Мий ноги перед сном кожного дня.

Мило:

Чистіть зуби ранком і ввечері.

Губка:

Купайся щотижня.

Мило:

Повернувшись з вулиці, мий руки.

Катруся:

Спасибі вам! У мене ніби й голова перестала боліти. Тепер я завжди, завжди вмиватимусь, чиститиму зуби. Якби тільки Королева пробачила мене.

(На сцені з'являється Королева).

Королева:

Ого! Переді мною зовсім інші діти: вимиті, охайні. То чи все ви зрозуміли?

Бруднуля:

Все, шановна Королево! На все життя ми запам'ятаємо страшну країну Невмивайко!

Катруся:

Повір нам, Королево, і відведи додому.

Королева:

Ну що ж, повірю я вам. А на прощання подарую чарівне дзеркальце. Погляньте внього – і воно вам підкаже чи все у вас в порядку, посміхайтесь людям. Прощайте, явірю вам.

Звучить весела музика. Учасники кланяються і покидають сцену.

«МІСТО ЛАСУНІВ ЗАПРОШУЄ УСІХ У ГОСТІ»

Мета: це мальовниче, веселе, «солодке» свято можна провести тоді, коли до дітей у гості приїджають батьки.

Заздалегіть потрібно визначити організаторську групу, куди ввійдуть дорослі і діти. Успіх свята багато в чому залежить від оформлення та від приготування солодоців.

За тиждень до початку свята з'являється яскраво оформлене оголошення, в сповіщається про день свята. Старші діти готують «грошові знаки» для купівлі солодоців: виноград (зеленого кольору), слива (синього кольору), яблуко (червоного кольору), лимон, груша, полуниця.

Найголовніше – якнайбільше солодоців: печиво, цукерки, вафлі, тістечка, пиріжки і т.д. Убирається місце, де буде розташоване місто, яке складається з багатьох вулиць, веселих майданів, яскравих алей, де на хлопчиків та дівчаток очікують різноманітні пригоди. Мальовничо оформлюється вхід у місто (це можуть бути великі бутафорські цукерки з паперу, гірлянди і т.д.). Переходять діти з однієї вулиці на іншу через переходи, які оформлені повітряними кульками, гірляндами різних кольорів. При вході у місто – яскраво оформлений покажчик-путівник, він допомагає орієнтуватися у місті.

Перебіг заходу.

Аж ось настав день проведення свята. Усіх дітей Карлсон запрошує до головної алеї де знаходиться вхід до міста.

Карлсон. Раз, два, три, чотири, п'ять! Свято можна починать! (З міста виходить група дітей у різних костюмах – це дівчатка цукерочки (костюм виготовити не складно: яскраві святкові сукні та на головах шапочка у формі цукерки). Попереду крокують маленькі кухарчуки і три кухарі.

Лунають три удари шумового оркестру

1 кухар: Відкриваємо

2 кухар: Відкриваємо

Разом: Місто ласунів.

3-й кухар: Запрошуємо!

2-й кухар: Запрошуємо!

Разом: Наших друзів та батьків!

1-й кухар:

Свято печива й цукерок
Вбрано квітами майстерно,
Готувалося старанно.
Не образять тут нікого,
побажають всім смачного.

2-й кухар:

Побажають всім смачного
Кухарі та кухаря та,
І відкриють для вас місто,
Любі хлопчики й дівчата.
Маленькі кухарчуки можуть виконати нескладний танок–запрошення.

Маленькі кухарчуки:

У нашому місті
Ми співаєм, танцюєм,
Гостей пригощаєм
Та граємо в ігри.
Солодкий будинок у центрі стоїть,
Хто в ньому побуде одну лише мить –
Тих див не забуде...

Усі кухарчуки та цукерки: Спритність, уміння, кмітливість – наш девіз.

Карлсон: Отже, вперед, ласуни, до головного майдану міста.

Першими до міста заходять маленькі кухарчуки, цукерки, а потім – усі гості свята.

Свято починається з головного майдану міста «СОЛОДКОГО».

Майдан «СОЛОДКИЙ».

Цукерка: Любі гості, ми вітаємо вас на найсолодшому майдані міста! А де ж Карлсон – найбільший ласун? Обіцяв, що буде нас зустрічати, а сам кудись зник! (забігає Карлсон).

Карлсон: Вибачте! Я готував із своїм другом Малюком, частування для усіх, але мені потрібна допомога. (До кухарчуків). Ви мені допоможете? Біжимо зі мною і разом принесемо подарунки. (Вибігають).

Цукерка: А тим часом згадаємо, які ви знаєте солодощі (діти називають різноманітні солодощі, і той, хто назве останнім, отримає солодкий подарунок).

Лунає музика. Карлсон і кухарчата виносять великі пироги.

Карлсон: Ось і мої солодкі подарунки! (До кухарчат). Несіть їх у солодкий палац.

Цукерка: Дякуємо Карлсон! А де ж решта господарів міста?

Карлсон: Хлопчики й дівчатка!

Посмішок володарі,

Хочуть вас вітати

Міста господарі.

Лунає весела музика, на самокаті виїжджає Шапокляк та бешкетниця Пепсі.

Шапокляк: Все роблю навпаки

Все роблю я не так,

От такої я вдачі –

Стара Шапокляк.

Пепсі: Пепсі танцює,

Пепсі сміється.

Шапокляк: Все роблю навпаки

Все роблю я не так,

От такої я вдачі –

Стара Шапокляк.

Пепсі. Пепсі танцює,

Пеппі сміється.

Шапокляк: Я теж не проти повеселиться.

Пеппі:Тоді запросимо усіх танцювати.

Адже у нашому місті танцюють усі.

Цукерка: А я вам допоможу

(тут можна запросити усіх дітей стати в коло і розучити нескладний масовий танок. Разом з усіма танцюють Пеппі та Шапокляк. З'являється Фантик і Олівець, вони розглядають свої колекції та малюнки).

Цукерка:Що це ви розглядаєте?

Фантик:Це моя колекція!

Олівець: А в мене малюнки!

Цукерка:(до дітей) Познайомтесь! Це теж господарі нашого міста.

Фантик: Я Фантик ваш приятель,

Обгортки збираю...

Олівець: А я ж – Олівець,

Веселий молодець.

Лунає весела музика. З'являється клоун.

Клоун: Здрастуйте, друзі!

На площі «Шапіто» живу я,

Цирк найбільш за все люблю я.

Нумо, по жонглюємо моїми кульками. Ось так!

(Показує і запрошує дітей на веселе змагання «Веселі жонглери»).

Раптом чується звук вибуху. Це луснула повітряна кулька.

Цукерка: Ох, це у нашого П'ятачка знову луснула кулька!

Виходить П'ятачок.

П'ятачок: Пізнаєте? У П'ятачка

Ноша дуже нелегка;

Кульки неслухняні,

Кульки повітряні.

У моєму місті я живу на вулиці «Трах – бах», а ще я люблю приходити на цей солодкий майдан, де частують солодощами та пахучим чаєм.

Ось і познайомилися ми з господарями міста ласунів. І, мабуть, час запросити усіх з головного майдану «Солодкий» до самого міста?

Шапокляк:Чекаю на вас у своєму глухому кутку «Навпаки».

Клоун: Я ж на майдані «Шапіто»!

Пеппі: Зустрінемося на перехресті «Ха–ха–ха»!

Фантик і Олівець: Не забудьте завітати у провулок «Фантик».

П'ятачок: Моя вулиця «Трах – бах» знаходиться поряд!

Карлсон: Мій дах знаходиться не дуже високо!

(Усі осподарі міста повертаються до своїх домівок.)

Цукерка. У нашому місті кожен покуштує солодощів з «Солодкого будинку». Але нагадуємо усім. Солодощі дістануться тим, хто виявиться найдотепнішим, найвеселішим і буде мати при собі необхідні солодкі гроші, які отримують у наших господарів міста. Отже, приємної усім подорожі по нашому місту! (Усі гості міста розходяться з головного майдану, а свято продовжується).

Майдан «Шапіто»

Веселий клоун пропонує дітям різноманітні веселі змагання.

Реквізит: м'ячі, обручі, кеглі, ковпаки. Переможці отримують «грошові знаки» у формі винограду.

Провулок «Фантик»

Тут Фантик і Олівець пропонують розробити ескізи на краще оформлення обгортки цукерок і тортів, проходить конкурс малюнків на «солодку» тематику.

За цікаві малюнки діти отримують «грошові знаки» у формі груші.

Куточок «Навпаки»

Тут на гостей чекає стара Шапокляк, яка пропонує дітям жартівливі змагання. («грошові знаки» – яблука).

Перехрестя «Ха–ха–ха»

Пеппі пропонує веселі ігри, конкурси, жартівливі ігри і танці («грошові знаки» – сливи).

Вулиця «Трах–бах»

Діти надувають мильні бульбашки та повітряні кульки («грошові знаки» – полунички).

Дах будинку № 13

Тут господарює Карлсон і пропонує веселі ігри та конкурси. («грошові знаки» – лимони).

За свої зароблені гроші гості можуть придбати у «Солодкому будинку» різні солодоці. На подорож по місту відводиться година, після чого діти йдуть до своїх загонів, де старшокласники вже приготували все для «чаювання». Завдання організаторів свята – усе завчасно приготувати, оформити, підібрати веселі конкурси, репризи, обрати зручне місце для розташування міста.

«ГІМН ЛЮБОВІ»

Мета: сприяти пробудженню у школярів щирих почуттів, усвідомленню великої сили чистого і зворушливого кохання, яке облагороджує душу; сприяти розвитку творчих здібностей, духовності; виховувати любов до поезії та музики.

Обладнання. 1. Плакати з цитатами:

Немає в світі сили, могутнішої за любов.

Любов – це безцінний дар. Це єдина річ, яку ти можеш подарувати, і все ж вона у тебе залишилася (Л. Толстой).

2. Музичні записи. Оркестр Поля Морія «Історія кохання». Фантазія «Франческа де Реміні». Індійські мотиви.

3. Музичні інструменти, виготовлені власноруч.

4. Завдання на картках.

5. Олівці, папір, фарби.

Перебіг заходу.

(Звучить музика Поля Морія «Історія кохання»)

Вожатий: Ми зібралися, щоб прожити разом прекрасні хвилини, якусь маленьку мить життя. Сьогодні ми проведемо заняття, яке має назву «Гімн любові».

Давайте поміркуємо: що ж таке любов? Чи можемо ми її побачити?

Ми не можемо побачити любов, як не можемо побачити совість, вітер, душу. Але ми можемо відчутти їх своїм серцем.

Спробуйте відповісти на запитання:

- Кого ти любиш більше за всіх на світі?
- Що ти любиш найбільше?
- Щонайбільше ти любиш робити?

(Відповіді дітей).

Вожатий. Як бачимо, любов буває різною: до людей, до тварин, до природи, до своєї улюбленої справи.

Ми поговоримо про чисте, зворушливе почуття. Про нього мріють, його чекають, а коли воно прийде, людина відчуває себе щасливою. Яким словом можна назвати це почуття? Так, в українській співучій мові є прекрасне слово кохання.

У різні епохи людство ставило перед собою запитання: що це за почуття? Як народжується кохання? Чому саме цю людину я покохав (ла)?

Письменники, композитори, художники оспівували ці почуття у поетичних, музичних, художніх творах, учені різних галузей (фізики, хімії, біології, астрономії, історії, медицини) шукають зв'язок з почуттям кохання, бо все прекрасне, що створене на землі, народжене з любові. Що говорить про кохання біологія?

Учитель біології: Дорогі друзі, я тримаю в руках перлину. Це дорогоцінний камінь, який народжується всередині ось такої мушлі.

Що спільного у цьому з предметом нашої сьогоднішньої розмови? Є теорія, яка ілюструє зародження закоханості і розвиток кохання як процес, схожий на утворення перлини.

Трохи біології. Моллюск живе у воді і харчується тим, що може добути з води. Дуже часто всередину мушлі потрапляють різні предмети – піщинки, рештки рослин, тварин. Моллюск позбувається їх. Але іноді частинку не можна видалити, вона спричиняє незручності, біль. І от виробилося таке пристосування: піщинка поступово вкривається шарами спеціальної гладенької речовини – перламутру. З часом моллюск звикає до цього новоутворення, яке збільшується у розмірах і стає все ціннішим з точки зору людей.

Подібну картину ми бачимо й у випадку з коханням.

Він чи вона, спостерігаючи людей протилежної статі, оцінюють їх: обличчя, фігуру, міміку, жести. Усі ці частини можуть згодом скластися в образ, що «поселяється» у мозку людини цей образ викликає певні емоції, хвилювання, словом, як піщинка, «муляє». Щоб захистити себе від цієї «напасти», мозок починає вишукувати в образі найкращі риси, перебільшує їх, таким чином ідеалізує його або, іншими словами, вкриває шарами «перламутру». Чим далі, тим більше предмет уваги стає яскравішим і захопливішим, досягаючи величезного впливу на решту частин «бідного мозку».

З точки зору біології, кохання є просто однією з емоцій, дуже сильних, таких як гнів, сміх, журба і радість.

Вожатий: Ми зрозуміли, що коли кохаєш людину, намагашся відшукувати в ній усе найкраще і бачити тільки прекрасне.

(Гра «Чарівна обручка»).

Вожатий: Діти, чи знаєте ви, як звали богиню краси? (Афродіта).

Богиня краси Афродіта прислала в дарунок обручку, на яку потрапив промінчик її вроди. Якщо покласти обручку комусь у руку, відразу побачиш у цій людині все прекрасне. (Обручка кладеться в руку кожного і про нього говориться все гарне).

Ви подарували один одному добрі слова, обмінялися позитивною енергією.

А тепер пригадайте з курсу фізики: що таке енергія?

(Відповіді дітей)

Вожатий: Коли ми підключаємося до енергетичного поля, то відчуваємо збудження, радісний спалах і, нарешті, любов. Зберегти це почуття любові може той, хто має достатню енергію, а для цього потрібно підключитися до енергетичного поля Всесвіту.

Сонце дає нам своє тепло, світло, енергію. Воно світить і зігріває всіх однаково: і мене, і тебе, квітку, дерево, бджілку, пташку. Кожен бере стільки тепла, світла, енергії, скільки йому потрібно. Велике дерево більше бере, а маленька квіточка менше, так само людина, бджілка, пташка...

Отже, у кожному з нас є маленьке сонечко – світло, тепло, добро, любов. Тепло і світло наших сердець зливається з теплом і світлом інших людей і дарується сонцю. Сонце підтримує нас у бажанні нести людям добро, дарувати любов. Так відбувається взаємо обмін енергією. Ти одержуєш енергію від Усесвіту, передаєш її коханій людині і знову поповнюєшся енергією.

Якщо ви відчуваєте почуття любові, ніщо не зможе відібрати у вас енергію. Ви сприймаєте життя як диво, коли дізнаєтеся, що таке любов.

А тепер проведемо анкетування:

- Який вигляд має закохана людина?
- Що відчуває людина, яка кохає?
- Що ти подарував би своїй коханій?
- Чому саме обручка є символом кохання? І що спільного між обручкою і коханням?
- Де живе любов?
- Чи кохаєш ти?
- Чи хочеш ти кохати?
- Що ти хотів би попросити у богині краси: гарне обличчя, добре серце, міцне здоров'я, гроші чи ще щось?
- Чому принц шукав Попелюшку, яка загубила черевичок на балу?

(Відповіді дітей)

Вожатий: Різні почуття передають словами, малюнками, музикою. Читаючи уривок з твору, вірша, ми уявляємо малюнок, який характеризує цей вислів, можемо його зобразити. Ми чуємо звук, музику в собі, хоч вона і не звучить, шелест листя, спів

пташок. Мабуть, немає поета, який би не оспівав кохання у віршах. Композитори передають почуття любові в музичних творах, піснях; художники – в картинах. Найкращі шедеври світової культури створені людьми, окриленими любов'ю. ви теж зараз станете художниками, музикантами – спробуйте передати почуття кохання в малюнках, музиці.

(Зображення словесного образу в малюнку, музиці. Вожатий читає фрагменти поезій).

Сміються, плачуть солов'ї

І б'ють піснями в груди:

«Цілуй, цілуй, цілуй її –

Знов молодість не буде!»

(О.Олесь)

Заглянув я в твою душу,

До серденька притулився.

Бачу – вишні розцвітають,

Чую – тихий спів полився.

(П.Тичина)

Коли потяг у даль загуркоче,

Пригадаються знову мені

Дзвін гітари у місячні ночі,

Поцілунки й жоржини сумні.

(В. Сосюра)

Ми з тобою одні. Ми у полі одні.

Ти стоїш перед мене, як вечір,

Я дивлюсь на заплакані очі твої,

На покійно похилені плечі...

В небі хмари біжать...

Може, буде гроза?!

Зацвіли блискавиці над гаєм.

Я не можу сказати,

Я боюсь розказати,

Що тебе я уже покидаю.

(В. Сосюра)

На білу гречку впали роси,

Веселі бджоли одгули,
Замовкло поле стоголосе
В обіймах золотої мли.
Дорога в'ється між полями,
Ти не прийдеш, не прилетиш.
І тільки дальніми піснями
В моєму серці продзвениш
(М. Рильський)

Надумано, негадано
Забігла в глухомань,
Де сосни пахнуть ладаном
В кадильницях світань,
Де вечір пахне м'ятою,
Аж холодно джмелю.
А я тебе, а я тебе,
А я тебе люблю.

(Л. Костенко)
Я люблю тебе, друже, за те,
Що в очах твоїх море синіє,
Що в очах твоїх сонце цвіте,
Мою душу голубить і гріє.
За волосся твоє золоте,
За чоло золоте і відкрите.
Я люблю тебе, друже, за те,
Що не можу тебе не любити.

(В. Сосюра)
В кінці греблі шумлять верби,
Що я насадила.
Нема того козаченька,
Що я полюбила.
(Українська народна пісня)
Я прощалась, неначе з собою,
З першим юним своїм почуттям.
Так прощалась любов із любов'ю,

Так життя говорило з життям.
Не звелось, не збулось. Не судилось.
Скільки схожих на мене в житті.
Все, що в думках моїх озорилось,
Передумалось на самоті.
Що сказати мені на прощання?
Я лишаяюсь, якою була.
Хоч тобі, моє перше кохання,
Все, що мала в душі, віддала.
І люблю, і клянусь, і плачу,
І караюсь – а все ж люблю.
Все, що суджено і назначено,
Розділила б – не розділю

(Виставка робіт. Імпровізація)

Вожатий: Любов жива. Вона живе у слові, малюнку, музиці; у посмішці, погляді, у подиху вітру, у квітці, дереві, струмку. Вона живе у нашому серці.

Це дивне почуття дано нам Богом.

Які образи спадають вам на думку, коли ви чуєте слово «любов»?

(Відповіді дітей)

Вожатий: Використовуючи всі ці слова, давайте разом складемо Гімн любові.
(Учні виконують колективне творче завдання).

Вожатий: Дякую всім за приємно прожиті хвилини у цьому храмі любові, де ми одержали великий заряд доброї енергії, який понесемо й подаруємо людям. Наші серця і душі відкрилися для добра, світла, любові.

Бережіть це почуття, адже коли людина закохана, тоді вона сильна і дарує іншим радість, тепло, любов.

Любіть! Творіть! Зігривайте своїм теплом!

Схема
психолого-педагогічного аналізу виховного заходу

I. Загальні відомості про виховний захід (місце проведення, форма, тривалість, методичне забезпечення, відомості про учасників).

II. Схема аналізу виховного заходу.

- 1) Форма проведення, її доцільність.
- 2) Використання наочності, ТЗН, їх доцільність.
- 3) Характер та міра активності учнів у підготовці проведення виховного заходу.
- 4) Зв'язок з життям, доступність викладеного матеріалу.
- 5) Культура мови педагога, педагогічний такт, психологічний клімат під час проведення заняття. Зовнішній вигляд педагога.
- 6) Творчість педагога в підготовці до проведення заходу.
- 7) Використання запланованого та досягнення мети.
- 8) Недоліки. Рекомендації.

Загальні висновки про виховний захід.

1. Підготовка до проведення виховного заходу (вчасність, самостійність).
2. Досягнення мети заходу.
3. Позитивні моменти.
4. Рівень педагогічної майстерності.
5. Мова педагога.
6. Побажання для подальшої роботи.

Назви загонів, девізи, примовки

Назва: «Котигорошки»

Девіз: Ми всі герої трошки, бо звати нас Котигорошки.

Примовка: Гей, ви всі Котигорошки, раз, два, три.

У наших грудях серце б'ється, раз, два, три.

Ви вперед вже вирушайте, ні на що не оглядайтесь,
раз, два, раз, два, раз, два, три.

Назва: «Посмішка»

Девіз: Через сум ,через грім посміхайтесь усім!

Примовка:Щиро посмішка лунає, землю сміхом зігриває.

Дружно в ногу всі крокуй, посміхайся, не сумуй!

Назва: «Веселка»

Девіз: З веселкою ми дружно до табору йдемо,

З натхненням вчимося, працюємо, живемо.

Примовка: 1,2,3,4,5 – ми крокуємо дружно в ряд.

У таборі весело живемо, друзів ми не підведемо.

Назва: «Посмішка»

Девіз: Нас єднає дружба, нас єднає сміх,

Прагнемо об'єднати ми дітей усіх.

Примовка: «Посмішка єднає друзів»

Назва: «Червона калина»

Девіз: Добрими справами день починай,

Товариш в біді – мерщій виручай.

Примовка: Раз, два – всі ура! Три, чотири – в щасті, мирі

Ми в цій школі живемо, добрі справи робимо.

Назва: «Дружба»

Девіз: «Завжди дружити у мирі й злагоді всім жити».

Примовка: Один, два, три, чотири – ми крокуємо по чотири.

Хто крокує дружно в ряд? Це загін дівчат, хлоп'ят.

«Дружба» зветься наш загін, для всіх прикладом є він.

Веселі і сміливі, спритні і умілі.

За нами ти простеж, в нас дружбі немає меж.

Назва: «Веселка»

Девіз: Веселка, веселка, над нами світи, сміливими й сильними
будемо рости.

Примовка: Один, два – три, чотири, хто крокує по чотири?

Три чотири – два, один, веселковий наш загін.

Назва: «Лідер»

Девіз: Ми попереду – бо ми кращі.

Примовка: 1-2! По порядку! 3-4! Струнко в ряд! 5-6! Всі підряд

Зранку м'язи розминають, на зарядку поспішають.

Назва: «Барвінок»

Девіз: Наш барвінок має знати, що основне в житті –

Це вчитись працювати та старшим допомагати.

Примовка: В ногу раз! В ногу два! Ось і річка, і вода,

Будемо купатись, сили набиратись.

На зелений бережок, кине сонце рушничок.

Три, чотири! Раз! Два! Добридень, сонце і вода!

Назва: «Джмелики»

Девіз: Джмелики весело співають, джмелики всім допомагають.

Примовка: Раз, два, три, чотири, три, чотири, раз, два.

Хто летить? Ми летимо.

Дружно й весело співаємо, справу разом починаємо.

Приклад анкети, яка пропонується вихованцям, з метою швидшого створення неформального колективу, об'єктивного визначення місця і ролі кожної дитини у ньому. Отримані відповіді не розголошуються, а використовуються педагогом-організатором для індивідуальної роботи з дитиною

Шановний друже!

Ти прибув до оздоровчого закладу. Ми, організатори цієї зміни, бажаємо зробити твій відпочинок цікавим і змістовним. Твоя допомога нам – у відповідях на запитання цієї анкети. Нам важливі твої думки, твої бажання, інтереси. Дякуємо за відповіді.

1. Моє прізвище та ім'я _____.
2. Мені _____ років.
3. Я сподіваюсь на _____.
4. Мені подобається _____.
5. Мені хотілося, щоб _____.
6. Мені дуже не подобається, якщо _____.
7. Я не люблю _____.

Можливі й інші варіанти анкет.

Зразок розписки батьків, які на деякий час забирають дитину

Розписка

Я, Карпенко Василь Олексійович, беру на себе відповідальність за життя і здоров'я моєї доньки Карпенко Олі з 11-00 до 17-00 15 червня 2020 року.

Дата

Підпис

Інструкція щодо дій педагога-організатора при самовільному покиданні території табору дитиною, що відпочиває

1. При зникненні дитини педагогам-організаторам забороняється замовчувати факт самовільного покидання дитиною табору та приймати самостійно рішення щодо пошуку дитини;
2. Педагог-організатор забор'язаний:
  - доповісти директору табору про зникнення дитини відразу ж по виявленню її відсутності в загоні;
  - вказати час зникнення, місце, де востаннє бачили дитину, описати її зовнішність (по можливості додати фотографію);
  - з'ясувати всі обставини зникнення;
  - встановити контакт з дитиною при наявності телефонного зв'язку;
  - стабілізувати ситуацію в загоні методом індивідуальної роботи.
3. За результатами розслідування складаються пояснювальні записки дітьми, педагогами-організаторами, директором табору.
4. Подальші заходи щодо розслідування випадку зникнення дитини в таборі приймає дирекція табору.
5. В разі відсутності дитини протягом п'яти годин дирекція табору повідомляє кримінальну поліцію у справах неповнолітніх.

Педагог-організатор повинен:

1. Тримати під контролем кількість дітей у загоні;
2. Спостерігати за змінами в поведінці дітей та їх настроями;
3. Попереджувати виникнення конфліктних ситуацій в загоні, не допускати їхнього загострення;
4. Проводити корекцію поведінки дитини у психолога.

Приклади розпорядку дня

Фрагмент 1.

8.00 – підйом.

8.10 – ранкова гімнастика.

8.30 – ранковий туалет.

9.00 – сніданок.

9.30 – прибирання кімнат і території.

10.00-12.00 – загонові справи: вибір активу, пісні, назви загону, емблеми, проведення колективної розвідки добрих справ, накреслення загонового плану, підготовка пропозиції до загальнотабірного плану.

12.00 – екскурсія до лісу. Бесіда «Що ви знаєте про лікарські рослини?».

14.00 – обід.

14.30 – сон.

15.30 – випуск першого номера загонової стіннівки.

16.30 – підвечірок.

17.00 – підготовка до відкриття табірної зміни (шикування, форма, рапорт).

19.00 – обговорення і прийняття норм і правил життя колективу («Закон точності», «Закон кордону», «Закон друга», «Закон моря, річки»).

20.00 – вечеря.

20.30 – вечір знайомств «Будемо знайомі, будемо товаришувати».

21.30 – підготовка до сну.

22.00 – відбій.

Фрагмент 2.

8.00 – підйом.

8.10-8.30 – ходіння по росі, обтирання вологим рушником, ранкова зарядка.

8.30 – ранковий туалет. Полоскання горла холодною водою, елементарне знайомство з методом П.К.Іванова).

9.00 – сніданок.

9.30 – прибирання території.

10.00-12.00 – ерудит-лото (роздати учасникам по 10 запитань з історії козацтва).

Накожну відповідь підготувати по 4 варіанти.

Мета: перевірити знання, розвивати кмітливість, тренувати пам'ять, мислення).

1. Коли в історії вперше згадуються українські козаки?
(в XI ст.; в 1654 р.; в XIV ст.; у 1918 р.?)
2. Кого в Україні величали козаком? (розбійника-волоцюгу; кріпака; вільного чоловіка, безстрашного лицаря; багатого вельможу?)
3. Де знаходилася козацька Січ? (за дніпровськими порогами; в причорноморських степах; на Дунаї; на Кримському півострові?)
4. Як називалося місце, де жили козаки? (мазанка, намет, землянка, курінь?)
5. Хто був першим козацьким гетьманом? (Б. Хмельницький, Д. Байда-Вишневецький; І. Мазепа; П. Сагайдачний?)
6. Кого на Січі називали джурою? (слугу; вартового; помічника, учня, майбутнього козака; кінного воїна?)
7. Чому на Січі не було жінок? (на Січі все підпорядковувалося вимогам війни; вважалося поганою прикметою; козакам заборонялося одружуватися; традиція не дозволяла жінкам брати зброю до рук?)
8. Що таке «козацькі маяки»? (кращі козацькі лицарі; грамота; світловий телеграф; козацький роз'їзд?).
9. Як називалися козацькі судна? (галери; чайки; пироги; фрегати).
10. Хто зруйнував Січ?

12.00-14.00 – пісенно-фольклорна спартакіада.

(Мета: познайомитися з піснями рідного краю, провести конкурс на «кращого виконавця», «кращого байкаря», «кращого вигадника», «кращого знавця текстів», розповісти про жанровий поділ пісень (гайдамацькі, стрілецькі)).

14.00 – обід.

14.30 – сон.

15.30-16.30 – операція «Квітник» – посадка квітів на території загону.

16.30 – підвечірок.

17.00 – 19.00 – підготовка до свята наступного дня.

19.00-20.00 – «Козацька естафета»

(На I-му етапі кожен отримує надуту кульку, яку на тарілочці потрібно донести до другого етапу;

II-й етап – отримує карту з умовними позначеннями, розібравшись в якій, дійде до III-го етапу;

III-й – проходження певної дистанції в мішку;

IV-й – одержаний м'яч підбивають головою, доходячи до певного позначення;

V-й – півострів «Казковий» – ваші дії, думки, побажання, вміння;

VI-й – етап силових вправ: гиря, перекладина;

VII-й – смачний етап.

20.00 – вечеря.

20.30 – дискотека.

21.30 – підготовка до сну – вечірній туалет.

22.00 – відбій.

**Нормативно-правове забезпечення відпочинку та оздоровлення
дітей влітку**

ПОСТАНОВА

від 28 квітня 2009 р. N 422

**Про затвердження Типового положення
про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку**

{Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}, N 348 ([348-2021-n](#)) від 14.04.2021 }

Відповідно до статті 13 Закону України «Про оздоровлення та відпочинок дітей» ([375-17](#)) Кабінет Міністрів України **п о с т а н о в л я є**:

Затвердити Типове положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, що додається.

Прем'єр-міністр України

Ю.ТИМОШЕНКО

ЗАТВЕРДЖЕНО

постановою Кабінету Міністрів України

від 28 квітня 2009 р. N 422

ТИПОВЕ ПОЛОЖЕННЯ

про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку

Загальною частиною

1. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку (далі – дитячий заклад) – постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення, відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку.

Дія цього Положення поширюється на дитячі заклади незалежно від підпорядкування та форми власності.

2. Дитячий заклад у своїй діяльності керується Конституцією ([254к/96-ВР](#)) і законами України, актами Президента України та Кабінету Міністрів України, іншими нормативно-правовими актами, цим Положенням і власним статутом (положенням).

Організаційно-правові засади діяльності дитячого закладу

3. Дитячі заклади можуть функціонувати як юридичні особи або не мати статусу юридичної особи і перебувати у складі підприємств, установ та організацій як їх філії чи структурні підрозділи.

4. Дитячий заклад діє на підставі статуту (положення), розробленого відповідно до цього Положення, що затверджується засновником (власником).

5. У дитячому закладі період оздоровчої зміни становить не менш як 21 день, протягом якого дитина отримує послуги з оздоровлення та відпочинку, а період відпочинкової зміни становить не менш як 14 днів.

6. Дитячий заклад приймає на оздоровлення та відпочинок дітей віком від 7 до 18 років, які перебувають у зазначених закладах самостійно. Також можуть бути організовані спеціальні зміни оздоровлення та відпочинку для дітей віком від 4 до 6 років, які перебувають із батьками або іншими законними представниками. Приймання дітей до дитячого закладу здійснюється з урахуванням віку та стану здоров'я дитини.

7. За своєю організаційно-правовою формою дитячий заклад може бути державної, комунальної або приватної форми власності. Дитячий заклад може утворюватися центральними, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, професійними спілками, фондами, підприємствами, установами, організаціями, громадянами та їх об'єднаннями з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб і за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, кадрового забезпечення відповідно до законодавства.

8. Засновник (власник) дитячого закладу забезпечує його функціонування, комплектування інвентарем, технічним та іншим обладнанням відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

8-1. Дитячі заклади незалежно від форми власності, що діють як юридичні особ або не мають статусу юридичної особи і перебувають у складі підприємств, установ та

організацій як їх філіали чи структурні підрозділи, обов'язково включаються до складу мережі дитячих закладів.

Майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей вносяться до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей. Відомості про майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей, якими користується дитячий заклад, керівник такого закладу подає до Мінсоцполітики як центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, для внесення до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей протягом одного місяця з дня отримання документів на право власності на зазначені майнові об'єкти відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України.

{Положення доповнено пунктом 8-1 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

8-2. Дитячі заклади утворюються, реорганізуються та ліквідуються за рішенням власника (засновника) або уповноваженого ним органу відповідно до законодавства. Під час утворення дитячого закладу державної чи комунальної форми власності власник (засновник) або уповноважений ним орган визначає права та обов'язки суб'єкта господарювання, що здійснює управління дитячим закладом, щодо майна такого закладу (повне господарське відання, оперативне управління, оренда). Під час реорганізації суб'єкта господарювання, що здійснює управління дитячим закладом, власник (засновник) або уповноважений ним орган приймає рішення щодо подальшого використання та зберігання майна. Під час ліквідації суб'єкта господарювання, що здійснює управління дитячим закладом державної чи комунальної форми власності, власник (засновник) або уповноважений ним орган визначає особу, відповідальну за збереження майна дитячого закладу, та порядок його подальшого використання.

{Положення доповнено пунктом 8-2 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

8-3. Дитячі заклади утворюються центральними, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, професійними спілками, фондами, підприємствами, установами та організаціями, громадянами та їх об'єднаннями з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб у разі наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, кадрового забезпечення відповідно до законодавства.

{Положення доповнено пунктом 8-3 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

8-4. Засновник (власник) дитячого закладу державної чи комунальної форми власності під час перебування дітей у відповідном закладі не має права без погодження з Мінсоцполітики ліквідувати його, зменшувати територію, кількість ліжко-місць, а також передавати в оренду приміщення (будівлі) для провадження діяльності, не пов'язаної з оздоровленням та відпочинком дітей.

{ Положення доповнено пунктом 8-4 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

8-5. Реорганізація або ліквідація дитячих закладів державної чи комунальної форми власності допускається виключно за погодженням з Мінсоцполітики.

{Положення доповнено пунктом 8-5 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

8-6. Майно дитячого закладу не може бути об'єктом звернення стягнення за борговими зобов'язаннями та не може передаватися у заставу.

{Положення доповнено пунктом 8-6 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

8-7. У разі банкрутства власника місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування приймають рішення про передачу дитячого закладу до комунальної власності в порядку, передбаченому законодавством.

{Положення доповнено пунктом 8-7 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

8-8. Особливості використання дитячих закладів, приватизованих в установленому порядку, визначаються законодавством про приватизацію та договорами купівлі-продажу відповідних об'єктів.

{Положення доповнено пунктом 8-8 згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

Порядок прийому дітей до дитячого закладу

9. До дитячого закладу діти можуть прибувати з батьками або іншими законними представниками чи у складі груп з особами, які їх супроводжують.

10. Приймання дітей до закладу здійснюється на підставі путівки та за наявності медичної довідки встановленого зразка, затвердженого МОЗ.

11. Путівка до дитячого закладу - це документ, який засвідчує право дитини на отримання послуг з оздоровлення та відпочинку, умови перебування в такому закладі і визначає вартість та перелік послуг з оздоровлення та відпочинку для однієї дитини в конкретному закладі.

12. З урахуванням віку та інтересів дітей у дитячому закладі можуть створюватися групи (загони), наповнюваність яких визначається типовими штатними нормативами та державними санітарними правилами і нормами улаштування, утримання і організації режиму діяльності дитячих закладів.

13. Оздоровчо-виховний процес та процес відпочинку у дитячому закладі здійснюється з урахуванням індивідуальних можливостей, інтересів і здібностей дітей, їх віку, психофізичних особливостей та стану здоров'я.

14. Відрахування дитини з дитячого закладу здійснюється за бажанням батьків або інших законних представників чи на підставі медичного висновку про стан здоров'я дитини, що унеможливує її перебування в дитячому закладі. негайне відрахування дитини із дитячого закладу та відправлення до місця постійного проживання здійснюється за рахунок батьків або інших законних представників на підставі рішення педагогічної ради дитячого закладу у разі неодноразового та/або грубого порушення вимог внутрішнього розпорядку дитячого закладу.

Організація оздоровчо-виховного процесу та процесу відпочинку, харчування та медичного обслуговування у дитячому закладі

15. Працівники дитячого закладу відповідно до своїх функціональних повноважень несуть відповідальність за збереження життя та здоров'я дітей, які перебувають в ньому.

16. Надання дітям та працівникам дитячого закладу медичної допомоги на дошпитальному етапі та лікування здійснюється медичними працівниками такого закладу.

Надання дітям та працівникам дитячого закладу невідкладної медичної допомоги, зокрема стаціонарної, здійснюється територіальним лікувально-профілактичним закладом, закріпленим за дитячим закладом.

17. Споруди, будівлі та інші приміщення дитячого закладу повинні відповідати санітарно-гігієнічним нормам та вимогам пожежної і технічної безпеки. { Абзац

перший пункту 17 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-п](#)) від 22.08.2018}

У кожному приміщенні на видному місці розміщується план евакуації у разі пожежі чи стихійного лиха, затверджений директором дитячого закладу.

18. Дитячий заклад забезпечує збалансоване харчування дітей, необхідне для їх нормального росту і розвитку, із дотриманням вимог щодо якості та безпеки продукції, визначених нормативними документами.

19. Дитячий заклад може організовувати роботу гуртків, груп та інших творчих об'єднань як на території закладу, так і за його межами в місцях, призначених для перебування дітей (спортивні бази, стадіони тощо).

{Пункт 19 в редакції Постанови КМ N 656 ([656-2018-п](#)) від 22.08.2018}

20. У дитячому закладі створюються безпечні умови перебування дитини, забезпечується охорона її життя і здоров'я, особистого майна, надання медичної допомоги, страхування від нещасного випадку, виконання освітніх програм, організація змістовного дозвілля тощо.

Управління та кадрове забезпечення дитячого закладу

21. Дитячий заклад очолює директор, якого призначає на посаду та звільняє з посади засновник (власник). Основними вимогами до кандидатів на посаду є вища освіта (профілі: охорона здоров'я, освіта, спорт, культура) і стаж роботи з дітьми не менше ніж п'ять років.

{Пункт 21 в редакції Постанови КМ N 656 ([656-2018-п](#)) від 22.08.2018}

22. Директор здійснює безпосереднє керівництво та контроль за діяльністю дитячого закладу.

23. Директор дитячого закладу:

затверджує календарний план роботи, режим дня з урахуванням типу закладу та правила внутрішнього розпорядку для дітей та працівників дитячого закладу;

організовує інструктаж працівників дитячого закладу з техніки безпеки, профілактики травматизму, запобігання нещасним випадкам з дітьми, дотримання санітарно-гігієнічних норм і правил, а також надання першої невідкладної допомоги;

забезпечує дотримання санітарно-гігієнічних, протипожежних норм і правил техніки безпеки;

здійснює контроль за оздоровчо-виховним процесом та процесом відпочинку, забезпечує створення належних умов для оздоровлення та відпочинку дітей;

розпоряджається в установленому порядку майном і коштами дитячого закладу,

укладає договори, відкриває рахунки в банках або органах Державного казначейства; представляє інтереси дитячого закладу на підприємствах, в установах та організаціях;

звітує перед засновником (власником) про результати діяльності дитячого закладу; видає в межах своїх повноважень накази та розпорядження, організовує і контролює їх виконання;

забезпечує раціональний підбір і розстановку кадрів, затверджує посадові інструкції працівників дитячого закладу та штатний розпис за погодженням із засновником (власником);

вживає заходів заохочення та дисциплінарного впливу до працівників дитячого закладу;

несе відповідальність за виконання покладених на дитячий заклад завдань та за результатами фінансово-господарської діяльності дитячого закладу;

несе відповідальність за якість послуг, які надає дитячий заклад, та за збереження життя і здоров'я дітей, які перебувають у ньому, відповідно до закону; {Пункт 23 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-п](#)) від 22.08.2018}

несе відповідальність відповідно до закону за неподання у строк, визначений Законом України "Про оздоровлення та відпочинок дітей" ([375-17](#)), або подання не в повному обсязі відомостей про майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей, якими користується такий заклад, до Мінсоцполітики для внесення до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей. {Пункт 23 доповнено абзацом згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-п](#)) від 22.08.2018}

24. У дитячому закладі утворюється педагогічна рада, яку очолює директор дитячого закладу.

25. Педагогічна рада дитячого закладу розробляє календарний план роботи, розглядає питання щодо поліпшення роботи дитячого закладу, аналізує роботу членів педагогічного колективу, підбиває підсумки оздоровчих, відпочинкових змін, приймає рішення про відрахування дітей із дитячого закладу за порушення вимог внутрішнього розпорядку.

26. Робота педагогічної ради проводиться відповідно до потреб дитячого закладу. Засідання педагогічної ради проводяться у разі потреби, але не рідше ніж один раз на зміну.

27. На посади педагогічних працівників приймаються особи, які мають відповідну освіту.

{Пункт 27 в редакції Постанови КМ N 656 (656-2018-н) від 22.08.2018}

28. Педагогічні та медичні працівники перед початком роботи повинні пройти спеціальну курсову підготовку та бути атестованими відповідно до нормативів атестації педагогічних і медичних працівників дитячого закладу. Нормативи, порядок проходження спеціальної курсової підготовки та атестації педагогічних і медичних працівників дитячого закладу затверджуються Мінсоцполітики з урахуванням пропозицій МОН та МОЗ.

{Пункт 28в редакції Постанови КМ N 656 (656-2018-н) від 22.08.2018}

29. Для роботи в дитячих закладах в літній період та під час канікул можуть залучатися студенти педагогічних, медичних та інших навчальних закладів.

30. Під час оформлення на роботу працівники дитячого закладу проходять інструктаж з техніки безпеки, профілактики травматизму, запобігання нещасним випадкам з дітьми.

31. З кожним працівником дитячого закладу укладається трудовий договір згідно із законодавством.

Умови і розмір оплати праці працівників дитячих закладів державної та комунальної форми власності визначаються законодавством.

Умови і розмір оплати праці працівників приватних дитячих закладів встановлюються засновником (власником) згідно із законодавством.

Засновники (власники) мають право встановлювати розмір оплати праці працівників дитячого закладу відповідно до галузевих тарифних ставок.

Учасники процесу оздоровлення та відпочинку в дитячому закладі

32. До учасників процесу оздоровлення та відпочинку дітей належать діти, їх батьки або інші законні представники, працівники дитячого закладу, представники підприємств, установ та організацій - засновників (власників) дитячого закладу, представники професійних спілок та інших об'єднань громадян.

33. Працівники дитячого закладу мають право на: пропозицій щодо поліпшення оздоровчо-виховного процесу та процесу відпочинку;

вибір форм підвищення кваліфікації, необхідної для продовження трудової діяльності у такому закладі;

участь у роботі методичних об'єднань, нарад, зборів, інших органів самоврядування дитячого закладу, у заходах, пов'язаних з організацією оздоровчо-виховного процесу та процесу відпочинку;

вибір педагогічно-обґрунтованих форм, методів, засобів роботи з дітьми;
соціальне та матеріальне заохочення засумлінне виконання покладених обов'язків;
об'єднання у професійні спілки, участь у громадських організаціях, діяльність яких не заборонена законодавством.

34. Працівники дитячого закладу зобов'язані:

педагогічні та медичні - перед початком роботи пройти спеціальну підготовку в порядку, встановленому Міністерством науки та освіти України;

під час прийняття на роботу подати документ про проходження обов'язкового медичного огляду, який дає право працювати з дітьми та медичну книжку встановленого зразка;

дотримуватися вимог статут (положення) дитячого закладу, виконувати правила внутрішнього розпорядку та посадові обов'язки;

берегти життя та здоров'я дітей, захищати їх інтереси, пропагувати здоровий спосіб життя;

виконувати накази і розпорядження директора дитячого закладу.

35. Діти під час перебування у дитячому закладі мають право:

на захист прав і свобод, визначених Конвенцією ООН про права дитини ([995_021](#)), на охорону життя, здоров'я і власного майна, повагу до їх гідності, вільне висловлювання власних поглядів і переконань;

на кваліфіковану медичну допомогу в разі захворювання або травмування;

самостійно обирати види діяльності, дозвілля, участь в освітніх, оздоровчих програмах та програмах відпочинку дитячих закладів;

здобувати у передбачених законодавством випадках освіту згідно з державними стандартами освіти;

отримувати зазначені в путівці послуги з оздоровлення та відпочинку, зокрема платні;

на раціональне харчування;

брати участь в управлінні дитячим закладом;

звертатися до адміністрації дитячого закладу для отримання інформації стосовно побуту, харчування, медичної допомоги, змісту освітніх, оздоровчих програм та програм відпочинку;

у разі виникнення конфліктної ситуації вимагати вжиття дієвих заходів, зокрема заміни вихователя.

Діти під час перебування у дитячому закладі зобов'язані виконувати правила внутрішнього розпорядку такого закладу.

36. Батьки або інші законні представники дітей мають право:

ознайомитися із статутом (положенням) дитячого закладу, правилами перебування дитини у закладі, змістом освітніх, оздоровчих, медичних програм або програм відпочинку, в яких братиме участь дитина;

захищати права та законні інтереси дитини; звертатися до адміністрації дитячого закладу, його засновника (власника), органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, утворених ними комісій, інших органів з питання поліпшення роботи дитячого закладу.

37. Батьки або інші законні представники дітей зобов'язані:

забезпечити дитину на час перебування у дитячому закладі необхідним одягом, взуттям, засобами гігієни;

провести з дитиною превентивну роботу із запобігання шкідливим звичкам;

забезпечити проходження дитиною медичного обстеження;

подавати інформацію працівникам дитячого закладу, особам, які супроводжують дітей, про індивідуальні особливості дитини;

відвідувати дитину в дитячому закладі та у строк, визначений у путівці, забрати її з дитячого закладу;

відшкодувати заподіяні дитячому закладу збитки внаслідок недисциплінованої поведінки дитини;

у разі прийняття рішення педагогічною радою дитячого закладу про дострокове відправлення дитини до місця постійного проживання за порушення вимог внутрішнього розпорядку дитячого закладу та у разі неможливості батьків або інших законних представників забрати дитину з дитячого закладу відшкодувати витрати, понесені таким закладом, на супроводження дитини до місця постійного проживання.

38. У дитячому закладі може бути утворений орган громадського самоврядування, до складу якого входять засновник (власник), адміністрація дитячого закладу, батьки та діти.

39. У дитячому закладі можуть функціонувати методичні об'єднання, до складу яких входять учасники оздоровчо-виховного процесу та процесу відпочинку та спеціалісти певного професійного напрямку.

Фінансово-господарська діяльність та матеріально-технічна база дитячого закладу

40. Фінансово-господарська діяльність дитячого закладу провадиться відповідно до його статуту (положення) та законодавства.

41. Фінансування дитячих закладів державної та комунальної форми власності здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів та інших джерел, приватних - за рахунок коштів засновників (власників) та інших джерел.

42. Дитячий заклад у процесі провадження фінансово-господарської діяльності має право:

самостійно розпоряджатися коштами, які надійшли на його рахунок;

користуватися земельною ділянкою, на якій він розташований, розвивати та утримувати матеріально-технічну базу, володіти, користуватися і розпоряджатися майном виключно в інтересах дітей відповідно до законодавства та статуту (положення);

надавати платні послуги після отримання в установленому порядку відповідних ліцензій.

43. Ведення діловодства, бухгалтерського обліку та звітності в дитячих закладах здійснюється в установленому законодавством порядку.

44. Порядок підготовки дитячого закладу до нового оздоровчого та відпочинкового періоду затверджується Мінсоцполітики.

{Пункт 44 із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ N 656 ([656-2018-n](#)) від 22.08.2018}

Закон України

Про оздоровлення та відпочинок дітей

(Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2008, № 45, ст.313)

{Із змінами, внесеними згідно із Законами

№ 1401-VI від 21.05.2009, ВВР, 2009, № 41, ст.597

№ 2289-VI від 01.06.2010, ВВР, 2010, № 33, ст.471

№ 2856-VI від 23.12.2010, ВВР, 2011, № 29, ст.272

№ 5462-VI від 16.10.2012, ВВР, 2014, № 6-7, ст.80

№ 1295-VII від 03.06.2014, ВВР, 2014, № 29, ст.944

№ 77-VIII від 28.12.2014, ВВР, 2015, № 11, ст.75

№ 592-VIII від 14.07.2015, ВВР, 2015, № 35, ст.342

№ 766-VIII від 10.11.2015, ВВР, 2015, № 52, ст.482

№ 922-VIII від 25.12.2015, ВВР, 2016, № 9, ст.89

№ 2081-VIII від 06.06.2017, ВВР, 2017, № 30, ст.326

№ 2462-VIII від 19.06.2018, ВВР, 2018, № 39, ст.285

№ 2576-VIII від 02.10.2018, ВВР, 2018, № 44, ст.355

№ 329-IX від 04.12.2019, ВВР, 2020, № 13, ст.67

№ 2153-IX від 24.03.2022}

{Установити, що у 2016 році норми і положення абзацу десятого частини першої статті 1, частини першої статті 24, частини першої статті 25 цього Закону застосовуються у порядку та розмірах, встановлених Кабінетом Міністрів України, виходячи з наявних фінансових ресурсів державного і місцевих бюджетів та бюджету Фонду соціального страхування України згідно із Законом № 928-VIII від 25.12.2015}

{У тексті Закону слова "центральний орган виконавчої влади у справах сім'ї, молоді та спорту" в усіх відмінках замінено словами "центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері сім'ї та дітей" у відповідному відмінку згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Цей Закон визначає основні засади державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, повноваження органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування, правові, фінансові та організаційні засади утворення і діяльності

дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, права, обов'язки та відповідальність усіх учасників процесу.

Розділ I ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

відпочинкова зміна - період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку не менше 14 днів;

оздоровча зміна - період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку не менше 21 дня, протягом якого дитина отримує послуги з оздоровлення та відпочинку;

профільна зміна (туристична, спортивна, додаткової освіти: юних біологів, математиків, екологів тощо) - період перебування дитини в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку, протягом якого дитина крім послуг з оздоровлення та відпочинку отримує комплекс послуг, спрямованих на розвиток певних здібностей та інтересів;

тематична зміна - оздоровча або відпочинкова зміна, протягом якої дитина крім послуг з оздоровлення та відпочинку отримує комплекс додаткових послуг, спрямованих на розвиток її здібностей та інтересів за напрямками позашкільної освіти, фізичної культури та спорту, соціальної реабілітації, соціального захисту тощо за спеціальною програмою;

відпочинок - комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що забезпечують організацію дозвілля дітей, відновлення фізичних і психічних функцій дитячого організму, сприяють розвитку духовності та соціальної активності дітей, що здійснюються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку протягом відпочинкової зміни;

оздоровлення - комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, спрямованих на поліпшення та зміцнення фізичного і психічного стану здоров'я дітей, що здійснюються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку протягом оздоровчої зміни;

дитячий заклад оздоровлення та відпочинку - постійно або тимчасово діючий, спеціально організований або пристосований заклад, призначений для оздоровлення,

відпочинку, розвитку дітей, що має визначене місце розташування, матеріально-технічну базу, кадрове забезпечення та технології для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку;

державні соціальні стандарти оздоровлення та відпочинку дітей - встановлені законами, іншими нормативно-правовими актами соціальні норми і нормативи або їх комплекс, на базі яких визначаються рівні основних державних соціальних гарантій щодо забезпечення необхідними послугами з оздоровлення та відпочинку дітей;

мережа дитячих закладів оздоровлення та відпочинку - сукупність дитячих закладів оздоровлення та відпочинку (працюючих та непрацюючих) незалежно від форми власності, типу та підпорядкування;

{Частина першу статті 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Державний реєстр майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей - електронна база даних про об'єкти права власності (працюючі та непрацюючі), призначені для оздоровлення та відпочинку дітей, незалежно від форми власності та підпорядкування;

{Частина першу статті 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

суб'єкт господарювання, що здійснює управління дитячим закладом оздоровлення та відпочинку, - юридична особа, державне, комунальне та інше підприємство, громадянин України, іноземець або особа без громадянства, що організовує та забезпечує діяльність дитячого закладу оздоровлення та відпочинку;

{Частина першу статті 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей - комплекс будівель, споруд, у тому числі інженерних, інших приміщень, земельних ділянок, на яких вони розміщені, що в сукупності забезпечує діяльність дитячого закладу оздоровлення та відпочинку на належному рівні;

{Частина першу статті 1 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

діти, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, - діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування; діти осіб, визнаних учасниками бойових дій відповідно до пунктів 19-24 частини першої статті 6 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; діти, один із батьків яких загинув (пропав безвісти) у районі проведення антитерористичних операцій, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій чи збройних конфліктів або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних у районі проведення антитерористичних операцій, здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, бойових дій чи збройних конфліктів, а також діти загиблих (померлих) осіб, визначених у частині першій статті 10-1 Закону України "Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту"; діти, один із батьків яких загинув під час масових акцій громадянського протесту або помер внаслідок поранення, контузії чи каліцтва, одержаних під час масових акцій громадянського протесту; діти, зареєстровані як внутрішньо переміщені особи; діти, які проживають у населених пунктах, розташованих на лінії зіткнення; рідні діти батьків-вихователів або прийомних батьків, які проживають в одному дитячому будинку сімейного типу або в одній прийомній сім'ї; діти, взяті на облік службами у справах дітей як такі, що перебувають у складних життєвих обставинах; діти з інвалідністю; діти, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи; діти, які постраждали внаслідок стихійного лиха, техногенних аварій, катастроф; діти з багатодітних сімей; діти з малозабезпечених сімей; діти, батьки яких загинули від нещасного випадку на виробництві або під час виконання службових обов'язків, у тому числі діти журналістів, які загинули під час виконання службових обов'язків; діти, одному з батьків яких встановлено інвалідність I або II групи; діти, які перебувають на диспансерному обліку; талановиті та обдаровані діти - переможці міжнародних, всеукраїнських, обласних, міських, районних олімпіад, конкурсів, фестивалів, змагань, спартакіад, відмінники навчання, лідери дитячих громадських організацій; діти -

учасники дитячих творчих колективів та спортивних команд; діти працівників агропромислового комплексу та соціальної сфери села;

{Абзац статті 1 в редакції Закону № 1401-VI від 21.05.2009; із змінами, внесеними згідно із Законом № 592-VIII від 14.07.2015; в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2462-VIII від 19.06.2018; в редакції Закону № 2576-VIII від 02.10.2018; із змінами, внесеними згідно із Законами № 329-IX від 04.12.2019, № 2153-IX від 24.03.2022}

діти, які потребують особливих умов для оздоровлення, - діти з особливими фізичними та психічними потребами, які не можуть перебувати в закладах оздоровлення та відпочинку самостійно, потребують індивідуального догляду та створення спеціальних умов;

послуги з оздоровлення - комплекс спеціальних заходів соціального, виховного, медичного, гігієнічного, спортивного характеру, що надаються дитячим закладом оздоровлення та відпочинку і спрямовані на відновлення та поліпшення фізичного і психічного стану здоров'я дитини;

відпочинкові послуги - заходи, спрямовані на організацію дозвілля дітей з дотриманням періоду активного та пасивного відпочинку, організацію раціонального харчування та забезпечення відповідними до вимог умовами проживання.

Стаття 2. Законодавство у сфері оздоровлення та відпочинку дітей

1. Законодавство у сфері оздоровлення та відпочинку дітей складається з Конституції України, Сімейного кодексу України, законів України "Про охорону дитинства", "Про позашкільну освіту", цього та інших законів, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, інших нормативно-правових актів.

Стаття 3. Основні принципи та напрями державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей

1. Державна політика у сфері оздоровлення та відпочинку дітей ґрунтується на таких принципах:

рівності прав кожної дитини на оздоровлення та відпочинок;

визнання пріоритетним у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування здійснення заходів, спрямованих на зміцнення здоров'я дітей шляхом організації оздоровлення та відпочинку;

створення оптимальних умов для безпечного та ефективного перебування дітей у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку;

створення умов для зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей шляхом належної організації оздоровлення та відпочинку;

надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітям, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки;

адресності соціальної допомоги, що надається з державного і місцевих бюджетів для оздоровлення та відпочинку дітей.

2. Основними напрямками державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей є:

підтримка заходів, що здійснюються підприємствами, установами і організаціями, фондами, громадянами та їх об'єднаннями в цій сфері;

створення доступного та ефективного ринку послуг з оздоровлення та відпочинку дітей;

збереження і розвиток мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку;

забезпечення підготовки кадрів для здійснення заходів з оздоровлення та відпочинку дітей;

стимулювання проведення науково-дослідних робіт, розроблення та впровадження інноваційних програм;

створення механізмів економічного стимулювання, кредитування, цільової фінансової підтримки закладів, що здійснюють оздоровлення та відпочинок дітей;

оптимізація системи управління;

створення Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей з метою запобігання ліквідації, передачі під заставу, репрофільюванню, використанню не за призначенням таких об'єктів, а також з метою забезпечення доступності та відкритості інформації про дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, і послуги, які вони надають;

{Абзац дев'ятий частини другої статті 3 в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

розробка та затвердження державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку.

Стаття 4. Система оздоровлення та відпочинку дітей

До системи оздоровлення та відпочинку дітей належать:

Кабінет Міністрів України, центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування;

{Абзац другий статті 4 із змінами, внесеними згідно із Законами № 5462-VI від 16.10.2012, № 2081-VIII від 06.06.2017}

дитячі заклади оздоровлення та відпочинку всіх типів та форм власності, благодійні організації та громадські об'єднання, а також підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, які забезпечують оздоровлення та відпочинок дітей;

{Статтю 4 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

інші суб'єкти, що забезпечують оздоровлення та відпочинок дітей.

Стаття 5. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей

{Назва статті 5 в редакції Законів № 5462-VI від 16.10.2012, № 2081-VIII від 06.06.2017}

1. Центральним органом виконавчої влади у сфері оздоровлення та відпочинку дітей є центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей.

{Частина перша статті 5 в редакції Законів № 5462-VI від 16.10.2012, № 2081-VIII від 06.06.2017}

2. До сфери управління центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, належать дитячі заклади оздоровлення та відпочинку загальнодержавного значення.

{Частина друга статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

3. Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, у межах своїх повноважень:

{Частиною третьою статті 5 доповнено новим абзацом першим згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012; в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

здійснює нормативно-правове регулювання у сфері оздоровлення та відпочинку дітей;

{Абзац другий частини третьої статті 5 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012; в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

забезпечує надання організаційної, науково-методичної, інформаційної допомоги центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, громадським об'єднанням, підприємствам, установам та організаціям, дитячим закладам оздоровлення та відпочинку, громадянам;

{Абзац частини третьої статті 5 в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

організовує оздоровлення та відпочинок дітей;

{Абзац частини третьої статті 5 в редакції Закону № 5462-VI від 16.10.2012}

забезпечує координацію заходів центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, спрямованих на організацію оздоровлення та відпочинку дітей;

{Абзац частини третьої статті 5 в редакції Закону № 5462-VI від 16.10.2012}

здійснює міжвідомчу координацію з питань оздоровлення та відпочинку дітей;
розробляє пропозиції щодо законодавчого врегулювання питань оздоровлення та відпочинку дітей;
здійснює контроль за наданням послуг з оздоровлення та відпочинку дітей;
щороку затверджує склад всеукраїнської мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, забезпечує доступність та відкритість інформації про такі заклади та послуги, які вони надають;

{Частину третю статті 5 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

{Абзац частини третьої статті 5 виключено на підставі Закону № 5462-VI від 16.10.2012}

{Абзац частини третьої статті 5 виключено на підставі Закону № 1401-VI від 21.05.2009}

забезпечує надання організаційної, науково-методичної, інформаційної допомоги центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування, об'єднанням громадян, підприємствам, установам та організаціям, дитячим закладам оздоровлення та відпочинку і громадянам;
забезпечує надання інформації про мережу дитячих закладів оздоровлення та відпочинку та послуги, які вони надають;
організовує проведення державної атестації дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, надає відповідну методичну допомогу;

{Частину третю статті 5 доповнено новим абзацом першим згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

вносить пропозиції щодо формування, встановлення та затвердження державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей у порядку, визначеному

Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства;

створює та веде Державний реєстр майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей, забезпечує його відкритість та доступність, здійснює внесення відомостей про майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей до реєстру протягом 15 днів з дня їх подання керівником дитячого закладу оздоровлення та відпочинку;

{Частина третю статті 5 доповнено абзацом згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009; в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

здійснює інші повноваження відповідно до закону.

Стаття 6. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать дитячі заклади оздоровлення та відпочинку

1. Міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, у межах своїх повноважень забезпечують:

реалізацію державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей;

збереження та розвиток мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, поліпшення їх матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення;

підготовку пропозиції щодо обсягів фінансування оздоровлення та відпочинку дітей у закладах оздоровлення та відпочинку і виділення коштів на утримання зазначених закладів відповідно до законодавства;

{Абзац четвертий статті 6 в редакції Закону № 1401-VI від 21.05.2009}

здійснення контролю за діяльністю дитячих закладів оздоровлення та відпочинку;

здійснення інших повноважень відповідно до закону.

Стаття 7. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування

1. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень забезпечують:

реалізацію державної політики у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, розроблення і виконання відповідних регіональних програм;

збереження і розвиток мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, поліпшення їх матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення;

виділення коштів з місцевих бюджетів на організацію оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, а також на підтримку дитячих закладів оздоровлення та відпочинку;

{Абзац четвертий частини першої статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

здійснення часткової оплати вартості путівок до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, в першу чергу для оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, якщо це передбачено місцевою програмою оздоровлення та відпочинку дітей;

{Частину першу статті 7 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

здійснення контролю за діяльністю дитячих закладів оздоровлення та відпочинку незалежно від форми власності та підпорядкування;

безперебійне електро-, водо-, газо- та теплопостачання, виконання інших робіт щодо життєво важливих складових функціонування дитячих закладів оздоровлення та відпочинку під час перебування в них дітей;

підтримку дитячих закладів оздоровлення та відпочинку шляхом встановлення пільг із землекористування, оплати комунально-побутових послуг, придбання продуктів харчування, сплати місцевих податків і зборів;

безоплатне проведення медичного огляду працівників дитячих закладів оздоровлення та відпочинку;

{Абзац статті 7 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009; в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

оздоровлення та відпочинок дітей, у першу чергу дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, протягом року;

{Абзац десятий частини першої статті 7 в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

надання організаційної, науково-методичної, інформаційної допомоги громадським об'єднанням, фондам, підприємствам, установам та організаціям, дитячим закладам оздоровлення та відпочинку, громадянам;
надання допомоги в організації перевезення груп дітей до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку;
здійснення інших повноважень відповідно до закону.

2. Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації щороку затверджують склад регіональної мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, забезпечують доступність та відкритість інформації про такі заклади та послуги, які вони надають.

{Статтю 7 доповнено частиною другою згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Стаття 8. Професійні спілки, об'єднання громадян, фонди, підприємства, установи та організації

1. Професійні спілки, об'єднання громадян, фонди, підприємства, установи та організації, що забезпечують проведення оздоровлення та відпочинку дітей, здійснюють заходи з оздоровлення та відпочинку дітей самостійно або за участю органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування відповідно до вимог державних соціальних стандартів надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей.

2. Відносини професійних спілок, об'єднань громадян з органами виконавчої влади та власниками дитячих закладів оздоровлення та відпочинку регулюються законодавством.

Розділ II

ОСНОВНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ ПІДТРИМКИ У СФЕРІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ ДІТЕЙ

Стаття 9. Державні соціальні стандарти оздоровлення та відпочинку дітей

1. Державні соціальні стандарти оздоровлення та відпочинку дітей є складовою державних соціальних стандартів.

2. Складовими державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей є: нормативи матеріально-технічного забезпечення дитячих закладів оздоровлення та відпочинку інвентарем та обладнанням для надання медичних послуг, організації виховного процесу та дозвілля дітей, у тому числі національно-патріотичного виховання;

{Абзац другий частини другої статті 9 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

нормативи розміщення дітей для оздоровлення та відпочинку на території, у будинках і приміщеннях дитячих закладів оздоровлення та відпочинку;

норми забезпечення дітей повноцінним харчуванням у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку відповідно до фізіологічних потреб і енерговитрат.

3. Державні соціальні стандарти оздоровлення та відпочинку формуються, встановлюються та затверджуються у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України за участю та погодженням з іншими сторонами соціального партнерства.

4. Юридичні та фізичні особи, до сфери управління яких належать дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, забезпечують їх функціонування та надання відповідних послуг згідно з державними соціальними стандартами оздоровлення та відпочинку дітей.

{Статтю 10 виключено на підставі Закону № 1401-VI від 21.05.2009}

Стаття 11. Страхування дітей на час їх перебування у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку

1. Страхування дітей під час перебування в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку здійснюється відповідно до законодавства.

Стаття 12. Науково-методичне та інформаційне забезпечення дитячих закладів оздоровлення та відпочинку

1. Науково-методичне та інформаційне забезпечення дитячих закладів оздоровлення та відпочинку здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей.

{Частина перша статті 12 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

2. Науково-методичне забезпечення дитячих закладів оздоровлення та відпочинку здійснюється шляхом:

впровадження інноваційних підходів до організації оздоровлення та відпочинку дітей;
розробки і видання методичних матеріалів з питань оздоровлення та відпочинку дітей;
організації співпраці із закладами, установами, організаціями для підвищення ефективності наукового та навчально-методичного забезпечення;
організації наукових, науково-практичних, науково-методичних семінарів, конференцій, виставок учасників оздоровчо-виховного процесу;
моніторингу ефективності діяльності дитячих закладів оздоровлення та відпочинку;
розробки, затвердження та впровадження типових державних програм оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до вимог державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

3. Інформаційне забезпечення дитячих закладів оздоровлення та відпочинку здійснюється шляхом:

поширення інформації про діяльність дитячих закладів оздоровлення та відпочинку і послуги, які вони надають;
створення статистичної, довідкової, маркетингової бази даних щодо оздоровлення та відпочинку дітей;
забезпечення відкритого доступу до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей через офіційний веб-сайт центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей;

{Частиною третьою статті 12 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

проведення рекламно-інформаційних заходів та кампаній;
висвітлення в засобах масової інформації питань щодо оздоровлення та відпочинку дітей.

Розділ III

ДИТЯЧІ ЗАКЛАДИ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Стаття 13. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку

1. Оздоровлення та відпочинок дітей може здійснюватися у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку протягом року, сезонно, під час канікул, цілодобово, протягом дня.

Діти віком від 7 до 18 років перебувають у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку самостійно або за згодою керівника дитячого закладу оздоровлення та відпочинку разом з батьками чи іншими законними представниками.

{Абзац другий частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Діти віком від 4 до 7 років перебувають у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку разом із батьками або іншими законними представниками.

{Абзац третій частини першої статті 13 в редакції Закону № 1295-VII від 03.06.2014}

Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку за своїми організаційно-правовими формами може бути державної (заснований на державній формі власності), комунальної (заснований на комунальній формі власності) або приватної (заснований на приватній формі власності) форми власності.

Оздоровлення та відпочинок дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, які виховуються у дитячих будинках сімейного типу та прийомних сім'ях, може здійснюватися у відповідно визначених дитячих закладах оздоровлення та відпочинку в ході тематичних змін спільно з батьками-вихователями та прийомними батьками і їхніми власними дітьми.

{Абзац п'ятий частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009}

Діти, які потребують особливих умов для оздоровлення, оздоровлюються у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку в супроводі батьків або інших законних представників, соціальних працівників тощо.

{Абзац шостий частини першої статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законами № 1401-VI від 21.05.2009, № 2081-VIII від 06.06.2017}

Оздоровлення та відпочинок дітей, які потребують особливих умов для оздоровлення, здійснюються у спеціально пристосованих дитячих закладах оздоровлення та відпочинку або в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку із спеціально обладнаними місцями.

{Частину першу статті 13 доповнено новим абзацом згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Перебування разом з дітьми у закладах оздоровлення та відпочинку осіб, зазначених в абзацах третьому, п'ятому і шостому цієї частини, здійснюється за рахунок коштів таких осіб, благодійної допомоги тощо.

{Частину першу статті 13 доповнено абзацом згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009}

2. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку створюють умови для проживання, харчування, медичного обслуговування, виховання дітей, розвитку їх інтересів та здібностей, здобуття елементарних трудових навичок тощо відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

3. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку у своїй діяльності керуються цим Законом та статутом (положенням), розробленим відповідно до Типового положення про дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

4. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку для проведення оздоровлення та відпочинку дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки і

оздоровлюються за кошти державного, місцевих бюджетів, визначаються відповідно до закону.

{Частина четверта статті 13 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Стаття 14. Типи дитячих закладів оздоровлення та відпочинку

1. До дитячих закладів оздоровлення належать:

дитячий заклад санаторного типу - заклад, у якому діти перебувають цілодобово і де поряд з оздоровчими надається комплекс медичних послуг, спрямованих на поліпшення стану їхнього здоров'я, запобігання захворюванням. З урахуванням природно-кліматичних умов, наявної лікувально-оздоровчої бази, кадрового забезпечення такі заклади можуть бути спеціалізованими;

дитячий центр - заклад, що функціонує протягом року, в якому діти перебувають цілодобово. Центр має відповідне кадрове забезпечення, спеціально відведену територію, матеріально-технічну базу, які відповідають санітарно-гігієнічним нормам, для організації оздоровлення, відпочинку та навчання дітей;

позаміський заклад оздоровлення та відпочинку - заклад, що функціонує протягом року, сезонно або під час канікул, у якому діти перебувають цілодобово. Заклад повинен мати спеціально відведену територію, що знаходиться в курортній або заміській зоні, матеріально-технічну базу, що відповідає санітарно-гігієнічним нормам, кадрове забезпечення для організації оздоровлення. Відповідний заклад також може належати до закладу відпочинку.

2. До дитячих закладів відпочинку належать:

табір з денним перебуванням - табір, тимчасово утворений у навчальному закладі, закладі культури, охорони здоров'я, фізичної культури та спорту, в якому забезпечується належний догляд за дітьми, виховний процес, їх повноцінне дозвілля, розвиток творчих здібностей та інтересів і де діти перебувають протягом дня, але не менше 6 годин;

{Абзац другий частини другої статті 14 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009}

дитячий заклад праці та відпочинку - заклад з денним або цілодобовим перебуванням, у якому поряд з відпочинком організовується трудова діяльність з метою формування у дітей трудових інтересів і навичок;

наметове містечко - тимчасово діючий заклад з денним або цілодобовим перебуванням, облаштований на спеціально відведеній території, що відповідає санітарно-гігієнічним вимогам та нормам, у якому здійснюється комплекс заходів, спрямованих на формування у дітей навичок безпечної життєдіяльності, самообслуговування, колективізму.

3. Оздоровчі, відпочинкові та профільні зміни можуть комплектуватися одночасно дітьми всіх вікових груп. Перерва між змінами не має бути менше двох днів.

4. Для оздоровлення та відпочинку дітей можуть використовуватися санаторно-курортні заклади, пансіонати, бази відпочинку, санаторії-профілакторії, оздоровчі комплекси підприємств, установ та організацій, професійних спілок за умови надання зазначеними закладами послуг з оздоровлення та відпочинку відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

Стаття 15. Утворення, реорганізація та ліквідація дитячих закладів оздоровлення та відпочинку

1. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку незалежно від форми власності, що діють як юридичні особи або не мають статусу юридичної особи і перебувають у складі підприємств, установ та організацій як їхні філіали чи структурні підрозділи, обов'язково включаються до складу мережі дитячих закладів оздоровлення та відпочинку.

Майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей обов'язково вносяться до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей.

Відомості про майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей, якими користується дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, керівник такого закладу подає до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, для внесення до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей протягом одного місяця з дня отримання документів на право власності на зазначені майнові об'єкти відповідно до порядку, встановленого Кабінетом Міністрів України.

2. Утворення, реорганізація та ліквідація дитячих закладів оздоровлення та відпочинку здійснюються за рішенням власника (засновника) або уповноваженого ним органу відповідно до законодавства.

При утворенні дитячого закладу оздоровлення та відпочинку державної чи комунальної форми власності власник (засновник) або уповноважений ним орган визначає обсяг прав та обов'язків суб'єкта господарювання, що здійснює управління дитячим закладом оздоровлення та відпочинку, щодо майна такого закладу (повне господарське відання, оперативне управління, оренда).

При реорганізації суб'єкта господарювання, що здійснює управління дитячим закладом оздоровлення та відпочинку, власник (засновник) або уповноважений ним орган вирішує питання щодо подальшого використання та збереження майна.

При ліквідації суб'єкта господарювання, що здійснює управління дитячим закладом оздоровлення та відпочинку державної чи комунальної форми власності, власник (засновник) або уповноважений ним орган визначає особу, відповідальну за збереження майна дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, та порядок його подальшого використання.

3. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку утворюються центральними, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, професійними спілками, фондами, підприємствами, установами та організаціями, громадянами та їх об'єднаннями з урахуванням соціально-економічних, національних, культурно-освітніх потреб, за наявності необхідної матеріально-технічної та науково-методичної бази, кадрового забезпечення відповідно до законодавства.

4. Засновник (власник) дитячого закладу оздоровлення та відпочинку державної чи комунальної форми власності не має права ліквідувати його, зменшувати територію, кількість ліжко-місць, а також передавати в оренду приміщення (будівлі) для провадження діяльності, не пов'язаної з оздоровленням та відпочинком дітей, під час перебування дітей у відповідному закладі без погодження з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей.

5. Реорганізація або ліквідація дитячих закладів оздоровлення та відпочинку державної чи комунальної форми власності допускається виключно за погодженням з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей.

6. Майно дитячого закладу оздоровлення та відпочинку не може бути об'єктом звернення стягнення за борговими зобов'язаннями та не може передаватися у заставу.

7. У разі банкрутства власника місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування вирішують питання про передачу дитячого закладу оздоровлення та відпочинку до комунальної власності в порядку, передбаченому законодавством України.

8. Особливості використання дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, приватизованих в установленому порядку, визначаються законодавством про приватизацію та договорами купівлі-продажу відповідних об'єктів.

{Текст статті 15 в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

Стаття 16. Органи управління дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку очолює директор.

2. Органом громадського самоврядування дитячого закладу оздоровлення та відпочинку є загальні збори (конференція) колективу закладу.

3. У дитячому закладі оздоровлення та відпочинку можуть функціонувати методичні об'єднання, що об'єднують учасників оздоровчо-виховного процесу та спеціалістів певного професійного напрямку.

Стаття 17. Правила поведінки в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку

Порушення вимог внутрішнього розпорядку дитячого закладу оздоровлення та відпочинку тягне за собою негайне відрахування дитини із закладу та відправлення до місця постійного проживання за рахунок батьків або інших законних представників.

Стаття 18. Права дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку має право відмовити у прийомі дитини до закладу в разі:

відсутності путівки;

невідповідності віку дитини встановленим вимогам;

відсутності у дитини, яка прибула на оздоровлення та відпочинок до дитячого закладу, медичної довідки встановленого зразка, затвердженого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

{Абзац четвертий частини першої статті 18 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Стаття 19. Обов'язки дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку зобов'язаний:

створити дитині безпечні умови перебування, забезпечити охорону її життя і здоров'я, особистого майна, надання невідкладної медичної допомоги, страхування від нещасного випадку, реалізацію освітніх програм та змістовного дозвілля тощо;

у разі виникнення обставин непереборної сили забезпечити негайну евакуацію і відправлення дитини до місця постійного проживання;

у разі захворювання дитини організувати її лікування та за потреби доставлення до місця постійного проживання;

забезпечити оздоровлення та відпочинок дітей відповідно до державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

Стаття 20. Матеріально-технічна база дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Дитячий заклад оздоровлення та відпочинку, що має статус юридичної особи, володіє, користується і розпоряджається майном, земельною ділянкою відповідно до законодавства.

Для надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітей дитячим закладам оздоровлення та відпочинку можуть надаватися в оренду спортивні, культурні, оздоровчі об'єкти тощо.

2. Вимоги до матеріально-технічної бази дитячого закладу оздоровлення та відпочинку визначаються відповідними будівельними і санітарно-гігієнічними нормами, правилами їх облаштування та утримання з урахуванням вимог технічної і протипожежної безпеки та державними соціальними стандартами оздоровлення та відпочинку дітей.

Матеріально-технічну базу дитячого закладу оздоровлення та відпочинку складає рухоме і нерухоме майно, що належить йому на праві власності або господарського відання, оперативного управління, орендоване або передане йому засновником (власником).

3. Основні фонди, земельні ділянки та інше майно дитячого закладу оздоровлення та відпочинку державної або комунальної форми власності не підлягають вилученню, крім випадків, передбачених законодавством.

Стаття 20-1. Відповідальність посадових осіб дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Керівник дитячого закладу оздоровлення та відпочинку несе відповідальність за якість послуг, які надає такий заклад, та за збереження життя і здоров'я дітей, які перебувають у такому закладі, відповідно до закону.

2. Керівник дитячого закладу оздоровлення та відпочинку несе відповідальність відповідно до закону за неподання у строк, визначений цим Законом, або подання не в повному обсязі відомостей про майнові об'єкти оздоровлення та відпочинку дітей, якими користується такий заклад, до центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, для внесення до Державного реєстру майнових об'єктів оздоровлення та відпочинку дітей.

{Закон доповнено статтею 20-1 згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Стаття 21. Штатний розпис дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Штатний розпис дитячого закладу оздоровлення та відпочинку державної чи комунальної форми власності встановлюється на підставі типових штатних нормативів дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, затверджених центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, за погодженням з відповідними центральними органами виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у сферах трудових відносин, соціального захисту населення, державної фінансової політики.

{Частина перша статті 21 із змінами, внесеними згідно із Законами № 5462-VI від 16.10.2012, № 2081-VIII від 06.06.2017}

2. Штатний розпис приватного дитячого закладу оздоровлення та відпочинку встановлюється засновником (власником) на основі типових штатних нормативів дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

Стаття 22. Фінансово-господарська діяльність дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Фінансово-господарська діяльність дитячого закладу оздоровлення та відпочинку здійснюється відповідно до Бюджетного та Господарського кодексів України, законів України "Про господарські товариства", "Про місцеве самоврядування в Україні", "Про позашкільну освіту", цього Закону та інших нормативно-правових актів.

2. Кошти, що залишилися на бюджетних рахунках дитячого закладу оздоровлення та відпочинку на кінець фінансового року, не можуть бути вилучені, крім коштів фондів соціального страхування, зазначених у статті 24 цього Закону, та у випадках, передбачених законодавством.

Розділ IV

ПОРЯДОК І УМОВИ НАДАННЯ ДІТЯМ ПОСЛУГ З ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ

Стаття 23. Порядок прийому дитини до дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Прийом дитини до дитячого закладу оздоровлення та відпочинку здійснюється за наявності путівки.

Путівка до дитячого закладу оздоровлення та відпочинку - документ, який засвідчує право дитини на отримання послуг з оздоровлення та відпочинку, умови перебування в такому закладі і визначає вартість та перелік послуг з оздоровлення та відпочинку для однієї дитини в конкретному закладі.

Інформація про наявність та надання путівок до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, закуплених за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, розміщується на офіційних веб-сайтах місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування.

{Частина першу статті 23 доповнено абзацом третім згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Стаття 24. Фінансування послуг з оздоровлення та відпочинку дітей

Оздоровлення та відпочинок дітей, які потребують особливих умов для оздоровлення, та дітей, які потребують особливої соціальної уваги та підтримки, здійснюються за рахунок коштів державного бюджету, місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій, професійних спілок і фондів, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, інших джерел, не заборонених законодавством.

{Частина перша статті 24 із змінами, внесеними згідно із Законом № 592-VIII від 14.07.2015; в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

При вирішенні питання щодо першочерговості оздоровлення та відпочинку дітей враховується соціальний статус дитини і матеріальне становище сім'ї, у якій вона виховується.

Оздоровлення дітей інших категорій, в тому числі дітей працюючих осіб, здійснюється за рахунок коштів місцевих бюджетів, коштів підприємств, установ та організацій (відповідно до колективних договорів і угод), професійних спілок і фондів, добровільних внесків юридичних та фізичних осіб, інших джерел.

{Статтю 24 доповнено частиною третьою згідно із Законом № 77-VIII від 28.12.2014; із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

{Стаття 24 в редакції Закону № 1401-VI від 21.05.2009}

Стаття 25. Соціальна підтримка оздоровлення та відпочинку дітей

1. Кабінет Міністрів України розробляє і затверджує державну програму оздоровлення та відпочинку дітей.
2. Органи місцевого самоврядування розробляють і затверджують відповідні програми з оздоровлення та відпочинку дітей, фінансування яких здійснюється за рахунок місцевих бюджетів.

{Абзац другий частини другої статті 25 виключено на підставі Закону № 922-VIII від 25.12.2015 - щодо введення в дію зміни див. пункт 1 розділу IX Закону № 922-VIII від 25.12.2015}

Забезпечення матеріально-технічної бази дитячих закладів оздоровлення та відпочинку, що утримуються за рахунок коштів державного або місцевих бюджетів, здійснюється відповідно до законодавства.

Стаття 26. Платні послуги у сфері оздоровлення та відпочинку дітей

1. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, що повністю фінансуються з державного або місцевих бюджетів, можуть надавати платні послуги відповідно до переліку, затвердженого Кабінетом Міністрів України.

2. У передбачених законодавством випадках дитячі заклади оздоровлення та відпочинку мають право на надання платних послуг після отримання у встановленому порядку відповідних ліцензій.

Стаття 27. Оздоровлення та відпочинок груп дітей за кордоном

1. Координацію діяльності, пов'язаної з виїздом груп дітей за кордон на оздоровлення та відпочинок, контроль за її провадженням здійснюють центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, структурні підрозділи обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій.

{Частина перша статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законами № 5462-VI від 16.10.2012, № 2081-VIII від 06.06.2017}

2. Оздоровлення та відпочинок груп дітей за кордоном організовується юридичними особами, установчими документами яких передбачено провадження такої діяльності, та за умови отримання згоди на виїзд і організацію оздоровлення та відпочинку дітей за кордоном.

{Частина друга статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009}

3. Надання згоди на виїзд і організацію оздоровлення та відпочинку дітей за кордоном здійснюється за місцем проживання дітей органом виконавчої влади Автономної

Республіки Крим у сфері сім'ї та дітей, структурними підрозділами обласних, Київської, Севастопольської міських державних адміністрацій.

{Абзац перший частини третьої статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

Якщо до складу групи входять діти з різних регіонів України або діти з районів проведення антитерористичної операції, районів здійснення заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації у Донецькій та Луганській областях, надання згоди на виїзд і організацію оздоровлення та відпочинку дітей за кордоном здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей.

{Абзац другий частини третьої статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законами № 2081-VIII від 06.06.2017, № 2462-VIII від 19.06.2018}

{Частина третя статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009}

4. Порядок отримання згоди на виїзд і організацію оздоровлення та відпочинку дітей за кордоном визначається Кабінетом Міністрів України.

{Частина четверта статті 27 із змінами, внесеними згідно із Законом № 1401-VI від 21.05.2009}

5. Оздоровлення та відпочинок організованих груп дітей за кордоном за державні кошти здійснюється відповідно до вимог державних соціальних стандартів оздоровлення та відпочинку дітей.

Стаття 28. Вимоги щодо прийняття дітей на оздоровлення та відпочинок

1. До дитячого закладу оздоровлення та відпочинку діти можуть прибувати з батьками, іншими законними представниками або у складі груп з особами, які їх супроводжують.

2. Формування груп дітей та призначення особи, яка їх супроводжує до дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, здійснюється юридичними особами, якщо їх установчими документами передбачено провадження діяльності з оздоровлення та відпочинку дітей.

3. Група дітей для направлення до дитячого закладу оздоровлення та відпочинку формується і склад її затверджується не пізніше як за два дні до від'їзду.

4. Кожна група до 15 дітей забезпечується особою, яка їх супроводжує. На кожену групу від 30 до 45 дітей додатково призначається один медичний працівник. Особи, які супроводжують дітей під час їх перевезення до або з місця оздоровлення та відпочинку, перебувають у відрядженні та несуть персональну відповідальність за життя і здоров'я дітей до передачі їх працівникам відповідного дитячого закладу оздоровлення та відпочинку чи батькам або іншим законним представникам.

Витрати на відрядження осіб, які супроводжують дітей, можуть відшкодовуватися за рахунок юридичних осіб, що їх призначили відповідно до частини другої цієї статті, та інших джерел, не заборонених законодавством.

5. Перед відправленням груп дітей на оздоровлення та відпочинок з особами, які супроводжують дітей під час їх перевезення, проводиться інструктаж з питань безпеки.

6. Відповідальність дитячого закладу оздоровлення та відпочинку за життя і здоров'я дітей настає з моменту передачі дітей за списком особами, які їх супроводжували, керівникам цих закладів.

7. Супроводження груп дітей до або з місць оздоровлення та відпочинку здійснюється безоплатно представниками органів Національної поліції.

{Частина сьома статті 28 із змінами, внесеними згідно із Законом № 766-VIII від 10.11.2015}

{Частина восьму статті 28 виключено на підставі Закону № 1401-VI від 21.05.2009}

Розділ V

УЧАСНИКИ ПРОЦЕСУ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ ДІТЕЙ

Стаття 29. Учасники процесу оздоровлення та відпочинку дітей

1. До учасників процесу оздоровлення та відпочинку дітей належать: діти; їхні батьки або особи, які їх замінюють; працівники дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

дітей; представники підприємств, установ та організацій - власників (засновників) закладу; представники профспілок та інших об'єднань громадян.

Стаття 30. Права та обов'язки дітей, які перебувають у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку

1. Діти під час перебування в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку мають право:

на захист прав і свобод, визначених Конвенцією ООН про права дитини, на охорону життя, здоров'я і власного майна, повагу до їх гідності, вільне висловлювання власних поглядів і переконань;

на кваліфіковану медичну допомогу в разі захворювання або травмування;

самостійно обирати види діяльності, дозвілля, участь в освітніх, оздоровчих програмах закладів;

здобувати у передбачених законодавством випадках освіту згідно з державними стандартами освіти;

отримувати зазначені в пугівці послуги з оздоровлення та відпочинку, в тому числі платні;

на раціональне харчування;

брати участь в управлінні дитячим закладом оздоровлення та відпочинку;

звертатися до адміністрації закладу для отримання інформації стосовно побуту, харчування, медичної допомоги, змісту освітніх, оздоровчих програм та програм відпочинку;

у разі виникнення конфліктної ситуації вимагати вжиття дієвих заходів, у тому числі заміни вихователя.

2. Діти під час перебування у дитячих закладах оздоровлення та відпочинку зобов'язані виконувати правила внутрішнього розпорядку цих закладів.

Стаття 31. Права та обов'язки батьків або інших законних представників

1. Батьки або інші законні представники дітей мають право:

ознайомитися із статутом дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, правилами перебування дитини у закладі, змістом освітніх, оздоровчих, медичних програм або програм відпочинку, в яких братиме участь дитина;

захищати права та законні інтереси дитини в разі отримання від неї відповідної інформації;

звертатися до адміністрації дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, його засновника (власника), органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, утворених ними комісій, та інших робочих органів з питання поліпшення роботи дитячого закладу оздоровлення та відпочинку.

{Абзац четвертий частини першої статті 31 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

2. Батьки або інші законні представники дітей зобов'язані:

забезпечити дитину на час перебування у дитячому закладі оздоровлення та відпочинку необхідним одягом, взуттям, засобами гігієни;

провести з дитиною превентивну роботу щодо запобігання шкідливим звичкам;

забезпечити проходження дитиною медичного обстеження;

надавати інформацію працівникам дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, особам, які супроводжують дітей, про індивідуальні особливості дитини;

відвідувати дитину в закладі та у терміни, визначені у путівці, забрати її із закладу;

відшкодувати заподіяні дитячому закладу оздоровлення та відпочинку збитки внаслідок недисциплінованої поведінки дитини;

у разі прийняття рішення адміністрацією дитячого закладу оздоровлення та відпочинку про дострокове відправлення дитини до постійного місця проживання за недисциплінованість та у разі неможливості батьків або інших законних представників забрати дитину з дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, відшкодувати витрати, понесені цим закладом, на супроводження дитини до постійного місця проживання.

Стаття 32. Працівники дитячих закладів оздоровлення та відпочинку

1. Призначення керівників дитячих закладів оздоровлення та відпочинку здійснюється засновниками (власниками) з числа осіб, які мають, як правило, вищу освіту за профілем (охорона здоров'я, освіта, спорт, культура) і стаж роботи з дітьми не менше п'яти років.

Прийняття на роботу працівників, які безпосередньо працюють з дітьми, здійснюється з числа осіб, які мають відповідну освіту.

Добір на роботу інших працівників дитячих закладів оздоровлення та відпочинку здійснюється відповідно до законодавства.

2. Лікарі та медичні працівники, які направляються на роботу в дитячі заклади оздоровлення та відпочинку, повинні мати відповідну кваліфікацію, підготовку та стаж практичної роботи не менше трьох років. Контроль за відбором та направленням медичного персоналу до дитячих закладів оздоровлення та відпочинку покладається на керівника територіальної або відомчої медичної установи та керівника дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, які несуть відповідальність за професійну діяльність таких фахівців.

{Частина друга статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

3. Для роботи в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку в літній час та під час канікул можуть залучатися студенти педагогічних, медичних та інших навчальних закладів.

4. Сезонні працівники дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, які безпосередньо працюють з дітьми, на час роботи безоплатно забезпечуються помешканням.

5. Сезонні працівники дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, які безпосередньо працюють з дітьми, забезпечуються харчуванням. Розмір плати за харчування встановлюється засновником (власником) закладу.

Вартість харчування працівників повинна відповідати нормам, встановленим центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони здоров'я.

{Абзац другий частини п'ятої статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законом № 5462-VI від 16.10.2012}

6. Умови і розмір оплати праці працівників дитячих закладів оздоровлення та відпочинку державної та комунальної форми власності визначаються законодавством.

7. Умови і розмір оплати праці працівників приватних дитячих закладів оздоровлення та відпочинку встановлюються засновником (власником) згідно із законодавством.

8. Засновники (власники) мають право встановлювати розмір оплати праці працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку відповідно до галузевих тарифних ставок.

{Частина дев'яту статті 32 виключено на підставі Закону № 2856-VI від 23.12.2010}

10. Оплата праці працівників, які направлені та прийняті на роботу до дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, у тому числі педагогічних і медичних працівників, здійснюється відповідно до законодавства. За педагогічними і медичними працівниками, які направляються на роботу до сезонного дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, зберігається основне місце роботи та безперервний трудовий стаж.

{Частина десята статті 32 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

Стаття 33. Права, обов'язки та відповідальність працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку

1. Працівники дитячого закладу оздоровлення та відпочинку в межах покладених на них обов'язків несуть персональну відповідальність відповідно до законодавства за безпеку життя і здоров'я дітей, які оздоровлюються та відпочивають у цьому закладі, за якість та повноту виконання навчальних та виховних програм, які реалізуються в дитячому закладі оздоровлення та відпочинку.

2. Працівники дитячого закладу оздоровлення та відпочинку мають право на:

внесення пропозицій щодо поліпшення оздоровчо-виховного процесу, процесу відпочинку, подання на розгляд керівництва та педагогічної ради пропозицій щодо морального та матеріального заохочення дітей, застосування стягнень до тих, хто порушує правила внутрішнього розпорядку закладу;

вибір форм підвищення кваліфікації, необхідної для продовження трудової діяльності у такому закладі;

участь у роботі методичних об'єднань, нарад, зборів, інших органів самоврядування дитячого оздоровчого закладу, у заходах, пов'язаних з організацією оздоровчо-виховної роботи;

вибір педагогічно обґрунтованих форм, методів, засобів роботи з дітьми;

соціальне та матеріальне заохочення;

об'єднання у професійні спілки, участь у громадських організаціях, діяльність яких не заборонена законодавством.

3. Працівники дитячого закладу оздоровлення та відпочинку зобов'язані:

педагогічні та медичні працівники - перед початком роботи пройти спеціальну курсову підготовку та бути атестованими відповідно до нормативів атестації педагогічних та медичних працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку. Нормативи, порядок проходження спеціальної курсової підготовки та атестації педагогічних та медичних працівників дитячого закладу оздоровлення та відпочинку затверджуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей, з урахуванням пропозицій центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти, та центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я;

{Абзац другий частини третьої статті 33 в редакції Закону № 2081-VIII від 06.06.2017}

при прийнятті на роботу надати документ про проходження обов'язкового медичного огляду, який дає право працювати з дітьми;

дотримуватися вимог статуту (положення) дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, виконувати правила внутрішнього розпорядку та посадові обов'язки;

берегти життя та здоров'я дітей, захищати їх інтереси, пропагувати здоровий спосіб життя;

виконувати накази та розпорядження директора закладу.

Стаття 34. Державний контроль за діяльністю дитячих закладів оздоровлення та відпочинку

1. Державний контроль за діяльністю дитячих закладів оздоровлення та відпочинку незалежно від підпорядкування, типу та форми власності закладів здійснюють:

центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері оздоровлення та відпочинку дітей;

{Абзац другий частини першої статті 34 в редакції Законів № 5462-VI від 16.10.2012, № 2081-VIII від 06.06.2017}

міністерства та інші центральні органи виконавчої влади, до сфери управління яких належать дитячі заклади оздоровлення та відпочинку;

Рада міністрів Автономної Республіки Крим;

обласні, Київська та Севастопольська міські, районні державні адміністрації.

{Абзац п'ятий частини першої статті 34 із змінами, внесеними згідно із Законом № 2081-VIII від 06.06.2017}

2. Формою державного контролю є державна атестація дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, яка проводиться в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України.

У разі виявлення порушень у діяльності дитячого закладу оздоровлення та відпочинку, що можуть вплинути на стан здоров'я дітей, атестація проводиться позачергово.

За результатами атестації закладу присвоюється вища, перша, друга або третя категорія. Порядок присвоєння категорій визначається Кабінетом Міністрів України.

Розділ VI

МІЖНАРОДНЕ СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ОЗДОРОВЛЕННЯ ТА ВІДПОЧИНКУ ДІТЕЙ

Стаття 35. Міжнародне співробітництво у сфері оздоровлення та відпочинку дітей

1. Органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування у межах своїх повноважень можуть укладати договори про співробітництво з відповідними органами, установами та організаціями іноземних держав у сфері оздоровлення та відпочинку дітей відповідно до законодавства України.

2. Дитячі заклади оздоровлення та відпочинку можуть надавати послуги з оздоровлення та відпочинку дітям іноземних держав згідно з договорами, укладеними з іноземними юридичними і фізичними особами.

3. Кошти, отримані від надання послуг з оздоровлення та відпочинку дітям іноземних держав, використовуються дитячими закладами оздоровлення та відпочинку згідно із законодавством.

Розділ VII

ПРИКІНЦЕВІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з 1 січня 2009 року.
2. До приведення законодавства України у відповідність із цим Законом законодавчі та інші нормативно-правові акти застосовуються в частині, що не суперечить цьому Закону.
3. Кабінету Міністрів України у шестимісячний термін з дня набрання чинності цим Законом:
привести свої нормативно-правові акти у відповідність із цим Законом;
розробити нормативно-правові акти, передбачені цим Законом;
забезпечити перегляд і скасування органами виконавчої влади прийнятих ними нормативно-правових актів, що суперечать цьому Закону.

Президент України

В. ЮЩЕНКО

м. Київ

4 вересня 2008 року

№ 375-VI

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Безлюдна Н. В., Пащенко М. І. Педагогічна практика в літніх оздоровчих таборах. Умань, 2009. 168 с.
2. Бельдюга Т. В. Козацькому роду нема переводу. *Позакласний час*. 2003. № 10. С. 4–6.
3. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1998. 234 с.
4. Бойко А. М. Оновлена парадигма виховання: шляхи реалізації (Підготовка вчителя до формування виховуючих відносин з учнями) : навчально-методичний посібник. Київ: ІЗМН, 1996. 232 с.
5. Веселі канікули / упоряд. Н. В. Настенко, Г. А. Каліберда, Л. Л. Халецька, В. О. Сліпак. Полтава : ПОППО, 2007. 34 с.
6. Ганжелюк Л. Королівство радості. Дубно, 2003. 60 с.
7. Главник О. П. Секрети командування; Основи дитячого самоврядування відпочинку у дитячому таборі відпочинку: навч. посіб. Київ : Марич : Сімейне Коло, 2009. 67 с.
8. Гончаров Т. В., Олійник Н. Л., Тараканова А. П. Оздоровчий заклад – центр виховної роботи з дітьми влітку. *Позакласний час*. 2004. № 9–10. С. 29–92.
9. Грива О. А. Педагогічна діяльність в дитячому оздоровчому таборі. Я їду працювати до «Артеку». Артек: Сімф. міськ. друк., 2009. 127 с.
10. Деякі аспекти морального виховання: практичний матеріал для класних керівників, вихователів і вчителів / Авт. укл. В. К. Демиденко. Київ: ІСДО, 1995. 40с.
11. Димитров М. Ф. Табір починається з вожатого: навч.-метод. Посібник. Миколаїв : Атол, 2005. 85 с.
12. Діти і літо: організаторам літнього відпочинку дітей / упоряд. Н. В. Любченко, О. Б. Хомич. Київ : Плеяди, 2005. 120 с.
13. Довідник класного керівника: збірник документів / Ред. кол.: П. М. Щербань (голова) та ін. Київ: ІЗМН, 1996. 240с.
14. Досвід роботи вчителів та вихованців під час літніх канікул. *Позакласний час*. 2001. №14. С.10–50.
15. Доступність об'єктів соціокультурної інфраструктури для дітей та молоді з особливими освітніми потребами : навч.-метод. довід. / О. О. Кравченко, М. С. Міщенко, І. Г. Резніченко, К. О. Чупіна та ін. Умань : Візаві, 2020. 153 с.

16. Дубінка М. М. Методика виховної роботи в дитячих оздоровчих таборах. Кіровоград, 2006. 153 с.
17. Зверева І. Д., Гончаров Т. В., Олійник Н. Л., Тараканова А. П. Діагностика моральної вихованості школярів: метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1995. 156с.
18. Інклюзивний оздоровчий літній табір : навч.-метод. довідник / Кравченко О. О., Міщенко М. С., Резніченко І. Г. та ін. Умань : Візаві, 2021. 311 с.
19. Інструктивно-методичні матеріали з питань організації відпочинку та оздоровлення дітей / упоряд. Л. А. Герасимчук, З. О. Чернега. Хмельницький, 2007. 132 с.
20. Іова В. Ю. Літній «Сонцеграй»: збірник ігрових програм та методичних рекомендацій. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2000. 64 с.
21. Кіт Г. Г. Педагогічна практика в системі ступеневої підготовки вчителя початкових класів : навч.-метод. посіб. Вінниця, 2007. 222 с.
22. Клід І. М. Цікаве й корисне дозвілля. Організація літнього відпочинку: посібник. Тернопіль : Підручники і посібники, 2011. 64 с.
23. Коваленко Е. Методика роботи в ЛОТ: навч. посіб. Київ: ІЗМН, 1997. 280 с.
24. Козій М. К. Психолого-педагогічні умови удосконалення педагогічної практики студентів : метод. посіб. Київ: Вид-во нац. пед. у-ту ім. М. П. Драгоманова, 2001. 140 с.
25. Колективна творча діяльність: відпочивайте в творчості / ігри, вечори, естафети в таборах. *Завуч.* 2006. №12. С. 15–19.
26. Конкурс вожатської майстерності: методичні рекомендації / Н. П. Пихтіна, В. М. Солова, Н. І. Яковець; за ред. Н. І. Яковець. Ніжин: Видавництво НДУ ім. Миколи Гоголя, 2006. 34с.
27. Концепції Державної соціальної програми оздоровлення та відпочинку дітей на період до 2025 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/524-2021-p#Text>
28. Концепція естетичного виховання учнівської молоді в умовах відродження української національної культури. *Інф. Збірник МО України.* №5. 1992.
29. Красовицький М. Проблеми дитячого колективу в аспекті гуманізації освіти. *Рідна школа.* №2. 1995. С.14–19.
30. Лапо В. В. Методика виховної роботи в літніх дитячих оздоровчих таборах : практичний посібник. Івано-Франківськ: НАР, 2016. 302 с.
31. Літнє оздоровлення та відпочинок дітей / упоряд. Е. Пукліч, О. Жук. Тернопіль : Ранок, 2009. 224 с.

32. Літнє оздоровлення та відпочинок дітей у прохідному туристсько-спортивному таборі / упоряд. Т. Б. Серба. Тернопіль : Ранок, 2011. 192 с.
33. Літній «Сонцеграй»: зб. ігрових програм та метод. рек. з питань організації літнього відпочинку і оздоровлення дітей / авт.-упоряд. В. Ю. Юва, Л. В. Красномоєць. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2000. 64 с.
34. Літня педагогічна практика / укл. В. Ф. Козлікова. Дубно, 2003. 65 с.
35. Літня педагогічна практика : метод. реком. / укл. Н. В. Казакова. Хмельницький: Вид-во ХГПІ, 2004. 67 с.
36. Літо – містечко : Спецвипуск / Планування роботи дитячого оздоровчого табору, літні розваги в таборі. *Завуч.* 2004. №13. С. 2–19.
37. Літо для дитини: посібник (Серія «Бібліотечка соціального працівника») Ч. 1-2. Київ : Главник, 2007. 192 с.
38. Літо. Табір. Вожатий : практи.- зорієнт. навч.-метод. посіб. / авт.- упоряд. Т.А. Нечипоренко. Вид. 4-е (допов. та переробл.). Вінниця: Спадщина, 2009. 128 с.
39. Максимчук В. М. Організація роботи літнього пришкольного табору / упоряд. О. О. Колонькова. Київ : Шкільний світ, 2013. 94 с.
40. Марафон дитячого дозвілля: навч.-метод. посіб. / Л. О. Дубровська та ін. ; ред. Л.О. Дубровська. Ніжин : Видавництво НДУ ім. М. Гоголя, 2007. 315 с.
41. Машкіна Л. А. Педагогічна практика у системі ступеневої підготовки вчителів початкових класів : програма та методичні рекомендації щодо її реалізації. Хмельницький : Вид-во ХГПІ, 2006. 52 с.
42. Методика виховної роботи в літніх оздоровчих таборах : методичні рекомендації до лабораторних робіт / Яковець Н. І. Стрельнікова Н. М., Дубровська Л.О., Філоненко О. С. та інші; за ред. Н. І. Яковець. Ніжин : Вид-во НДУ ім. Миколи Гоголя, 2004. 54с.
43. Методика виховної роботи в літніх оздоровчих таборах: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / авт.-уклад.: Л. О. Дубровська, В. Л. Дубровський, О. С. Філоненко; за ред. Є. І. Коваленко. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2012. 179 с.
44. Методика роботи в літньому оздоровчому таборі: навч. посібник для педагогів серед. закладів освіти та позашк. закладів, студентів вузів / Коваленко Є. І., Конончук А. І., Пінчук І. М., Солова В. М.; за заг. ред. Є. І.Коваленко. Київ, 1997. 278 с.
45. Миргородська Т. Дитячий оздоровчий табір. *Початкова школа.* 2006. № 21. С. 24–30.

46. Міщенко О. В. Організація та проведення оздоровчих заходів у літніх таборах відпочинку : навч.-метод. посіб. / О. В. Міщенко, Н. А. Кулик, Т. Є. Криводуд. Суми, 2003. 58 с.
47. Міщик Л. Г. Соціальна педагогіка : навч. посібник. Київ : ІЗМН, 1997. 140 с.
48. На Київщині постраждав підліток через вибух снаряду. URL: <https://dyvys.info/2022/04/18/na-kyuivshhyni-postrazhdav-pidlitok-cherez-vybuch-snaryadu/>
49. Навчальна практика «Підготовка студентів до роботи в літніх оздоровчих таборах» : метод. реком. / укл. Н. В. Казакова. Хмельницький : ХГПІ, 2004. 74 с.
50. Наказний М. О. Підготовка педагога до проектування діяльності дитячого оздоровчого закладу. *Неперерва педагогічна освіта: сучасні парадигми та технології їх реалізації*: матеріали виїзн. засід. наук. школи з проблем творчості і технологій у неперервній професійній освіті, (Хмельницький, 14–16 травня 2009 р.) / За ред. С. О. Сисоєвої. Хмельницький: ХГПА, 2009. С. 223–242.
51. Настенко Н. В. Барви сонячного літа. Полтава, 2003. 98 с.
52. Несторова А. Статут Дитячого об'єднання козачої. *Шкільний світ*. 2006. №13. С.17.
53. Новикова Н. І. Здоров'я нації – сила країни. *Рідна школа*. № 10. 1994. С. 50–51.
54. Оздоровча та фізкультурно-спортивна робота у літньому таборі / уклад. Ванджура В. Я. Тернопіль: Горлиця, 2008. 120 с.
55. Олійник Ф. С. Рік як витвір культури (досвід планування гурткової роботи. *Позакласний час*. 2006. №23–24. С. 98–100.
56. Організаційно-методичні засади виховної роботи в літніх оздоровчих таборах : метод. посіб. / В. Д. Гаврішко, І. М. Шоробура, Л. А. Машкіна, Н. В. Казакова; Хмельницький : Вид-во ХГПА, 2011. 255 с.
57. Організація відпочинку та оздоровлення дітей : концепції, технології, досвід / Биховська О. В., Горбинко В. М., Петрочко Ж. В. та ін. Київ : Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2004. 208 с.
58. Організація літнього відпочинку дітей і молоді: навч.-метод. посібник / авт.-уклад. С. Я. Харченко та ін. Луганськ : Альма-матер, 2006. 244 с.
59. Організація літнього відпочинку молодших школярів / упоряд. О. Кондратюк. Київ : Редакції загальнопедагогічних газет, 2005. 128 с.
60. Орієнтовний зміст виховання в національній школі: методичні рекомендації / Кол. авт. за заг. ред. Е. І. Коваленко. Київ : ІЗМН, 1996. 25 с.

61. Пащенко М. І. Виховна робота в літніх оздоровчих таборах : посібник. Умань., П П Жовтий, 2014. 128 с.
62. Педагогіка літнього оздоровчого табору : метод. рекомендації студентам-практикантам, вожатим, вихователям. Ніжин : 2000. 70 с.
63. Педагогічна практика в оздоровчих таборах : метод. посібник / А. С.Бик, А. А.Кендюхова та інші. Кіровоград: КДПШ, 1992. С. 18–27.
64. Пенішкевич Д. І. Методика організації табірної зміни: навч.-метод. посібник. Чернівці : Рута, 2004. 159 с.
65. Пляжний дивограй : зб.-дайджест метод. і практ. порад / авт. і упоряд. Олена Немежанська. Київ, 2011. 80 с.
66. Подаруймо дітям усі барви літа: навч.-метод. посібник з питань оздоровлення та відпочинку дітей / ред. Н. Гиса, О. Жук. Тернопіль : Підручники і посібники, 2004. 64 с.
67. Помиткін Е. О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти : наук.-метод. посібник. Київ : ІЗМН, 1996. 164 с.
68. Попова О. Ю. Практика в дитячих оздоровчих таборах : прогр. та метод. рек. Кам'янець-Подільський: Сисин О.В. : Абетка, 2012. 35 с.
69. Посухіна. Н. Л. Літній відпочинок учнів. *Позакласний час*. 2004. №11–12. С.1–2.
70. Практичний інструментарій професійної діяльності педагогічних кадрів в освітньо-оздоровчих закладах : із досвіду роботи Українського дитячого центру «Молода гвардія» : Робочий блокнот слухача школи педагога-організатора / Вольчева Г. А., Козак Ю. В., Бербер Н. М. та ін., За ред. Вольчевої Г. А. Одеса : ВМВ, 2015. 204 с.
71. Примірне положення про оздоровчий табір. *Все для вчителя*. 2001. №13. С.19–20.
72. Про оздоровлення та відпочинок дітей: закон України. 2008, № 45, ст. 313. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/annot/375-17>
73. Про організацію літнього оздоровлення та відпочинку дітей у 2008 році : Наказ Міністерства освіти і науки від 18.02.2008 року. № 101.
74. Про охорону дитинства: закон України від 26 квітня 2001 року, № 2402-III.
75. Про внесення змін до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для організації оздоровлення і відпочинку дітей, які потребують особливої уваги та підтримки, в дитячих оздоровчих таборах державних підприємств

“Міжнародний дитячий центр “Артек” і “Український дитячий центр “Молода гвардія”, в дитячих закладах оздоровлення та відпочинку вищої категорії (від 10 травня 2022 р. № 582). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/582-2022-%D0%BF#Text>

76. Програма навчальної дисципліни «Методика виховної роботи в літніх оздоровчих таборах» (за вимогами кредитно-модульної системи) / укл. Дубровська Л. О., Солова В. М., Шевчук М. О. Ніжин, 2007. 20 с.

77. Резніченко І. Г. Формування професійної компетенції студентів педагогічних університетів як організаторів дитячого відпочинку в умовах табірної літа. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини* / гол. ред. Мартинюк М. Т. Умань : «Візаві», 2018. Вип. 1. С. 225–233.

78. Рекомендації з профілактики травматизму та попередження нещасних випадків з дітьми й учнівською молоддю. *Здоров'я та фізична культура*. 2005. № 7–8.

79. Робота у дитячому оздоровчому таборі. *Відкритий урок. Позакласна робота*. 2003. №3–4. С. 3–91.

80. Родинно-сімейна енциклопедія / За ред. П. М. Арват, Є. І. Коваленко. Київ : Богдана, 1996. 474 с.

81. Рондяк Л. М. Країна Невгамовних літо у дитячому таборі. Львів : ПАІС, 2010. 189 с.

82. Солова В. М. Педагогіка літнього оздоровчого табору: навч.- метод. посіб. Ніжин : Вид-во НДУ ім. М. Гоголя, 2009. 188 с.

83. Сонячне літо в таборі : навч.- метод. посіб. / Уклад. В. М. Солова та ін.; За заг. ред. Н. І. Яковець. Ніжин, 2005, Ч. 1, 2005. 269 с.

84. Соціально-педагогічна діяльність у дитячих оздоровчих таборах: навч.- метод. посіб. для студентів-організаторів літнього відпочинку дітей і молоді / С. Я. Харченко, Л. Ц. Ваховський, О. П. Песоцька та ін.; за заг. ред. С. Я. Харченка. Луганськ : Альма-матер, 2008. 284 с.

85. Соя М. М. Літо у червоному галстуці : метод. рек. для студентів-практикантів. Івано-Франківськ, 1990. 234 с.

86. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка. Київ: ІЗМН, 1997. 232с.

87. Теорія та методика професійно-педагогічної діяльності вожатого в літніх дитячих оздоровчих таборах: навч. посіб. для студ. пед. вищ. навч. закл. / уклад.: М. І. Воровка, Г. Г. Петрученя, Л. І. Кучина; за ред. В. В. Молодиченка; 2-е вид., випр. Мелітополь : Вид. буд. Мелітоп. міськ. друк., 2013. 232 с.

88. Технологія виховної роботи в умовах табірної зміни (теорія і практика).

Київ : Грайлик, 1998. 120 с.

89. Технологія виховної роботи в умовах табірної зміни : теорія і практика / Заг. ред. А. Й. Капська, І. М. Мельникова, В. В. Вербицький, Відп. за вип. О. В. Глушаниця. Київ : Грайлик, 2007. 196 с.

90. У Запорізькому районі двоє дітей зазнали поранень через вибух протитанкової гранати. URL: <https://zmina.info/news/u-zaporizkomu-rajoni-dvoje-ditej-zaznaly-poranen-cherez-vybuch-protytankovoyi-granaty/>

91. Фірко Н. Дитячий театр як гра, учіння і праця. *Шкільний світ*. 2006. № 44. С. 7–8.

92. Холковська І. Л. Організація дозвілля дітей у літньому таборі : ігри, конкурси, розваги. Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2012. 224 с.

93. Шулдик Г. О. Педагогічна практика : навч. посібник для студентів пед. вузів. Київ : Науковий світ, 2000. 143 с.

94. Як працюватимуть дитячі табори в умовах воєнного стану. URL: <https://dityvmisti.ua/blog/6862-iak-pratsiuvatymut-dytiachi-tabory-v-umovakh-voienного-stanu/>